

Verdeeld over het land

**Ongelijkheid, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen
in provincies, regio's en gemeenten**

Verschil in Nederland 2025

Cok Vrooman, Jurjen Iedema en Jeroen Boelhouwer

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, juni 2025

Inhoud

Inhoud	2
Voorwoord.....	4
Samenvatting en beleidsmogelijkheden	5
Kapitaalvormen en klassen.....	5
Sociale klassen en kapitaalvormen: de verdeling over het land	9
Leefwerelden.....	12
Maatschappelijke overtuigingen.....	17
Vier opmerkelijke bevindingen	20
Vijf hoofdconclusies	22
Mogelijkheden voor beleid	24
1 Het nationale beeld	27
1.1 Verschil in Nederland: een multidimensionale benadering	27
1.2 Eerder SCP-onderzoek.....	30
1.3 Verschillen binnen Nederland	38
1.4 Sociale klassen: hun leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen	42
1.5 De voorspelkracht van sociale klasse, opleiding en sociaal-economische status	56
1.6 Hoe actueel zijn de uitkomsten?	58
2 Provincies.....	61
2.1 De verdeling van hulpbronnen	62
2.2 Sociale klassen	70
2.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen	74
2.4 Bevindingen over de provincies	77
3 Beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland	80
3.1 De verdeling van hulpbronnen	82
3.2 Sociale klassen	84
3.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen	86
3.4 Bevindingen over beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland	89
4 Vier typen gemeenten.....	91
4.1 De verdeling van hulpbronnen	93
4.2 Sociale klassen.....	95
4.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen.....	97
4.4 Bevindingen over de vier gemeentetypen	102
5 Kleinere regio's en grote gemeenten.....	104
5.1 De verdeling van hulpbronnen	106

5.2 Sociale klassen	116
5.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen	119
5.4 Bevindingen over kleinere regio's en grote gemeenten	130
Literatuur	135
Bijlage A Effectgroottes per gebiedsindeling.....	146
Bijlage B Lineaire regressiemodellen op kapitaaltvormen per gebiedsindeling.....	160

Voorwoord

In de reeks *Vershil in Nederland* beschrijft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onderzoek naar structurele ongelijkheid in ons land. Dat onderzoek laat zien dat er substantiële verschillen bestaan in de mate waarin mensen beschikken over zogenoemde ‘hulpbronnen’ in de vorm van economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal. De mate waarin mensen over deze kapitaaltvormen beschikken, is bepalend voor hoe goed zij zich kunnen redden in de samenleving.

In het onderhavige onderzoek, dat onderdeel vormt van deze reeks, analyseren we of structurele ongelijkheid in ons land een ruimtelijke component kent. Daarnaast zijn we geïnteresseerd in de vraag hoe structurele ongelijkheid samenhangt met hoe mensen naar zichzelf kijken, hoe hun leefwereld eruit ziet en wat hun maatschappelijke opvattingen zijn. Onze resultaten laten zien dat die ruimtelijke component beperkt is en dat individuele kenmerken veel bepalender zijn voor iemands kapitaalpositie dan de geografische context. Om de beperkte ruimtelijke verschillen in structurele ongelijkheid zichtbaar te maken, is vooral het geografisch onderscheid in kleinere regio’s en grote gemeenten zinvol. Ruimtelijke verschillen treden wel op in het gevoel van sommige mensen dat de landelijke overheid te weinig oog heeft voor hun regio. Verschillen in kapitaalpositie zijn op voorspelbare wijze verknoot met hoe mensen hun eigen positie in de maatschappij ervaren en de manier waarop zij de Nederlandse samenleving en het beleid beoordelen. Met deze inzichten draagt dit onderzoek bij aan de empirische basis van de maatschappelijke en beleidsmatige discussie over ongelijkheid.

Aan de publicatie hebben, naast de drie auteurs, ook anderen bijgedragen. In het bijzonder gaat onze dank uit naar Jan de Ruiter van het Planbureau voor de Leefomgeving, voor zijn advies bij de vormgeving van de landkaarten, en naar een aantal mensen die zich in het voorbereidende stadium voor deze studie hebben ingezet: Peteke Feijten, Ab van der Torre en Stella Hoff[†].

Prof. dr. Karen van Oudenhoven-van der Zee (directeur)

Drs. Charlotte van Hees (adjunct-directeur)

Samenvatting en beleidsmogelijkheden

Deze studie is onderdeel van de langlopende reeks *Vershil in Nederland*, waarin het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) structurele ongelijkheid analyseert. Ze voegt twee elementen toe aan eerdere publicaties.

Allereerst is ditmaal onderzocht hoe vier typen hulpbronnen van mensen (hun economisch, cultureel, sociaal en persoonskapitaal), de optelsom daarvan (het totaal kapitaal), en zeven sociale klassen geografisch over het land verdeeld zijn. Dit is van belang om te weten, omdat in het publieke debat regelmatig de nadruk wordt gelegd op tegenstellingen tussen, bijvoorbeeld, centrale en perifere delen van Nederland. Om de geografische verschillen in kaart te brengen, hanteren we vier gebiedsindelingen:

- de indeling in 12 provincies;
- een indeling in 4 regio's: de Randstad, krimpgebieden, anticipeergebieden, en de rest van Nederland;
- een eerder door het SCP ontwikkelde indeling in 4 gemeentetypen;
- en een fijnmazige indeling in 50 gebieden, bestaande uit 40 kleinere regio's (zogenoemde COROP-gebieden) en de 10 grootste gemeenten (G10).

In totaal worden zo 70 gebieden binnen Nederland geanalyseerd (zie de hoofdstukken 2 tot en met 5).

Een tweede belangrijk aspect van deze studie betreft de toevoeging van analyses van de leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen van Nederlanders. Leefwerelden hebben betrekking op hoe mensen hun eigen leven binnen de maatschappij ervaren, vormgeven en waarderen. Maatschappelijke overtuigingen gaan niet over het eigen leven, maar over wat mensen vinden van de politiek, het beleid en de samenleving. Door deze elementen onder de loep te nemen, krijgen we zicht op de manier waarop objectieve en subjectieve tegenstellingen met elkaar verknoot zijn. De leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen zijn onderzocht voor Nederland als geheel én voor elk van de vier gebiedsindelingen.

Voor deze studie benutten we dezelfde databron als in *Eigentijdse Ongelijkheid* (Vrooman et al. 2023): een representatieve enquête die in 2019 en 2020 werd afgenomen onder bijna 6800 Nederlanders van 18 jaar en ouder, gekoppeld aan administratieve gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Recente cijfers over kapitaaltvormen, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen laten zien dat de veranderingen sinds 2020 over het algemeen beperkt zijn (zie § 1.6). Er is dan ook geen reden om aan te nemen dat de bevindingen van deze studie inmiddels verouderd zijn.

Kapitaaltvormen en klassen

De reeks *Vershil in Nederland*, waarvan het eerste deel in 2014 verscheen, gaat uit van het idee dat sociale ongelijkheid in de huidige samenleving het best te begrijpen is met behulp van een theoretisch kader dat vier soorten hulpbronnen onderscheidt:

- Economisch kapitaal bestaat uit iemands opleidingsniveau en beroepsvaardigheden, sociaal-economische positie, inkomen en vermogen.
- Cultureel kapitaal heeft betrekking op gedeelde neigingen, expressieve gedragingen en eigenschappen die sociale posities markeren.

- Sociaal kapitaal bestaat uit de hulpbronnen die besloten liggen in de relaties met anderen: iemands plek in sociale netwerken, en de omvang en kwaliteit van die netwerken.
- Persoonlijk kapitaal verwijst naar de voor- en nadelen van iemands individuele lichamelijke en geestelijke gesteldheid. We verdelen het in drie subtypes:
 - fysiek kapitaal: lichamelijke gezondheid en vaardigheden;
 - mentaal kapitaal: psychische gezondheid en vaardigheden;
 - esthetisch kapitaal: individuele kenmerken die aantrekkelijk zijn voor anderen, zoals schoonheid en de 'juiste' houdingen en gedragingen.

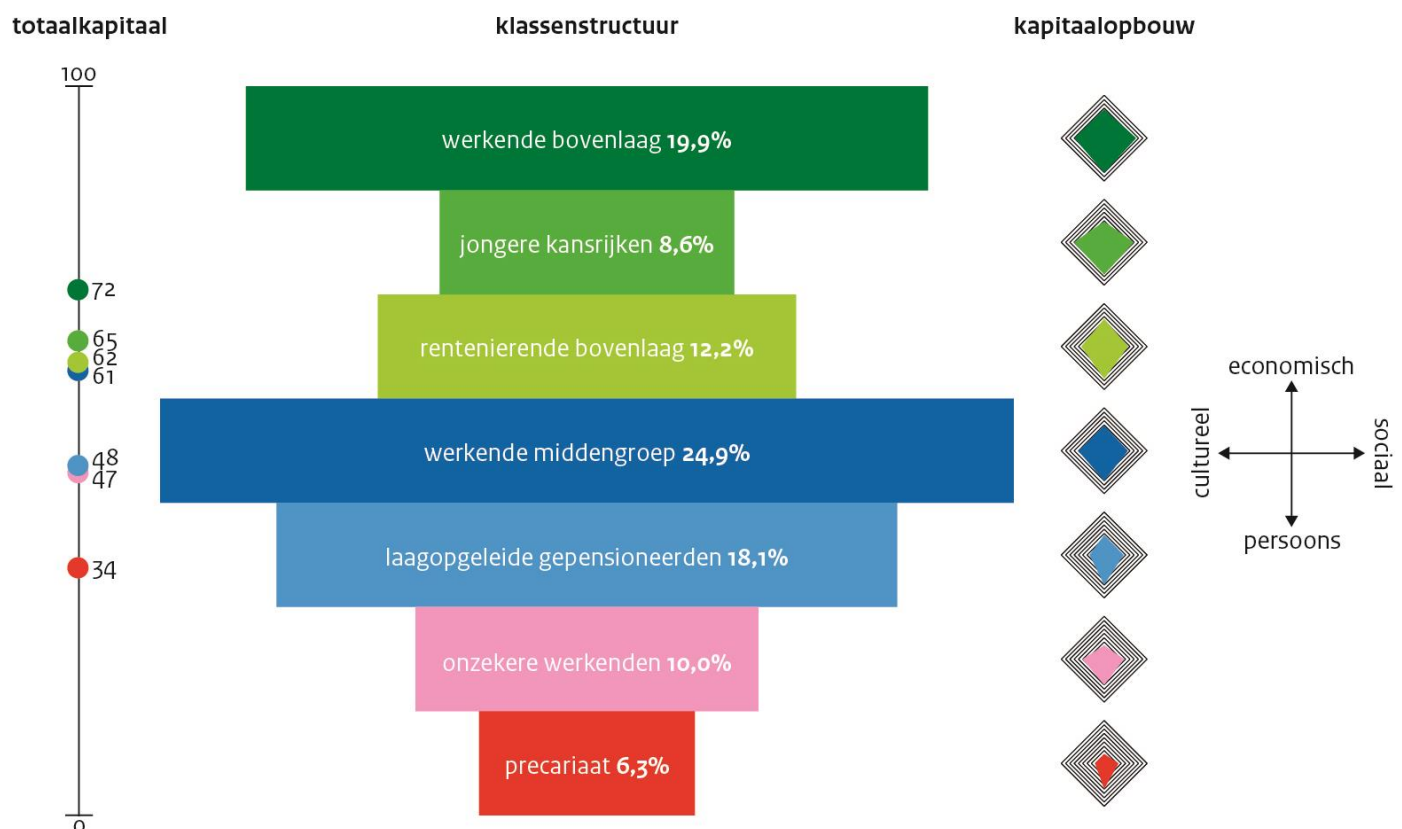
Door verschillen in 'waar je bij past', 'wie je kent' en 'wie je bent' te integreren met economische ongelijkheid, verkrijgen we inzicht in de meervoudige samenhang tussen hulpbronnen en hoe die doorwerken in de maatschappelijke hiërarchie. Tabel S.1 geeft een overzicht van de kapitaaltvormen en de gebruikte indicatoren.

Tabel S.1 De vier kapitaalvormen, indicatoren en meetcategorieën

kapitaalvorm en indicatoren	categorieën
economisch kapitaal	
behaalde opleiding	maximaal basisonderwijs; overig laagopgeleid (lbo/mavo/vmbo/mbo < 2 jaar); middelbaar opgeleid (havo/vwo/mbo); hoogopgeleid (hbo/wo)
sociaal-economische positie	niet werkend; werkzoekend; (pre)pensioen; student; in tijdelijke loondienst; zelfstandige zonder personeel; in vaste loondienst; zelfstandige met personeel
gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen	deciel 1; deciel 2-3; deciel 4-5; deciel 6-9; percentiel 90-99; percentiel 100
vrij vermogen van huishouden	negatief; € 0-5.000; € 5.000-50.000; € 50.000-500.000; > € 500.000, eerste helft; > € 500.000, tweede helft (€ 958.466 of meer)
vermogen in de woning	negatief; huurder met huurtoeslag; huurder zonder huurtoeslag; positief, eerste terciël; tweede terciël; derde terciël (overwaarde van € 284.274 of meer)
cultureel kapitaal	
leefstijl	schaal: buitenlandse vakanties; duur restaurantbezoek; bezoekfrequentie klassiek concert, toneelvoorstelling of museum; muziekvoorkeur; duurzaam voedsel kopen (in 7 categorieën)
basale digitale vaardigheden	kan programma's installeren; kan pc-beveiliging regelen; kan een tekstverwerkingsprogramma gebruiken (optelsom, in 4 categorieën)
beheersing van het Engels voornaamgroep	geen; enigszins; redelijk; goed; moedertaal Arabisch of Turks; traditioneel Nederlands, al dan niet gelatiniseerd; onbekend; premodern Nederlands c.a.; modern Nederlands, elitenamen c.a.
sociaal kapitaal	
sociale steunnetwerk (<i>strong ties</i>) omvang kerngespreksnetwerk	schaal: frequentie van contacten met familie; vrienden; buren (in 6 categorieën) aantal mensen waarmee men persoonlijke zaken bespreekt [excl. medebewoners en hulpverleners] (0-5)
professioneel netwerk	al dan niet vrienden, kennissen of familieleden hebben in 5 typen hogere beroepen [excl. connecties die uitsluitend werkgerelateerd zijn] (0-5)
hulp met geld, werk en instanties	netwerk kan helpen met geldzaken (2x); werk vinden (2x); medisch advies; overheidsregelingen (0-6)
informele hulp	netwerk kan helpen met boodschappen doen; klussen; conflicten (2x); logeeradres (0-5)
persoonlijk kapitaal	
fysiek kapitaal	schaal: zelfgerapporteerde gezondheid; moeite met traplopen; langdurige beperkingen bij activiteiten dagelijks leven (in 6 categorieën)
mentaal kapitaal	schaal: zelfvertrouwen; negatief zelfbeeld; is depressief geweest (in 6 categorieën)
esthetisch kapitaal	schaal: zelfbeoordeling uiterlijk; gepercipieerde beoordeling uiterlijk door anderen (in 7 categorieën)
<i>body mass index</i> (BMI)	ernstig overgewicht; overgewicht; ondergewicht; gezond gewicht

Aan de hand van deze meting van de vier hulpbronnen identificeerden we in *Eigentijdse Ongelijkheid* (Vrooman et al. 2023) een structuur met zeven sociale klassen: drie aan de bovenkant, twee in het midden, en twee aan de onderkant van de sociale hiërarchie. Elke klasse heeft een kenmerkende mix van kapitaalvormen. Er is geen sprake van een ongelijkheidspiramide, met een kleine groep aan de top en een brede massa in lagere sociale posities. Sommige omvangrijke sociale klassen beschikken namelijk over middelmatig tot veel totaalkapitaal (de combinatie van de vier hulpbronnen, zie figuur S.1).

Figuur S.1 Zeven sociale klassen en hun totaalkapitaal en kapitaalopbouw, 2019/2020 (klassenstructuur in procenten van de bevolking van 18-plus; totaalkapitaal en kapitaalopbouw in indexscores tussen 0 en 100)

De leden van de *werkende bovenlaag* (19,9% van de bevolking) hebben veel van alle soorten kapitaal, en hebben daardoor ook het meeste totaalkapitaal. Deze sociale klasse is hoogopgeleid (zoals afgebakend in tabel S.1), heeft een goede arbeidsmarktpositie, en een substantieel inkomen en financieel vermogen. Deze kenmerken gaan samen met veel persoonskapitaal, uitgebreide sociale netwerken en een distinctieve levensstijl. De werkende bovenlaag is in termen van hulpbronnen een *hoge sociale klasse*.

Jongere kansrijken (8,6%) zijn eveneens hoogopgeleid en hebben veel niet-economische hulpbronnen, vooral in de vorm van sociaal en cultureel kapitaal. Veel leden van deze klasse werken. Hun economisch kapitaal blijft echter achter, doordat ze vrij vaak tijdelijke banen hebben, en een niet al te hoog inkomen en financieel vermogen. De jongere kansrijken zijn te beschouwen als een *hoge klasse in spé*.

De *rentenierende bovenlaag* (12,2%) bestaat voornamelijk uit gepensioneerden en inactieven op de arbeidsmarkt, en heeft het meeste financiële vermogen. De overgrote meerderheid behaalde een

universitair of hbo-diploma. Het cultureel, sociaal en persoonskapitaal is echter minder hoog. De rentenierende bovenlaag is een *wijkende hoge klasse*, waarvan de hulpbronnen meer onder druk komen te staan naarmate de leden ouder worden.

In de *werkende middengroep* (24,9%) is één huishoudenstype dominant: paren met thuiswonende minderjarige kinderen. Bijna alle leden werken en ze hebben vaak een vast contract. De meerderheid heeft een havo-/vwo-/mbo-opleiding. In andere opzichten zijn hun hulpbronnen vrij gemiddeld, en de evenwichtige kapitaalmix maakt de leden tot een *middenklasse*.

Laagopgeleide gepensioneerden (18,1%) hebben vrij veel vermogen (vooral in de eigen woning) en een redelijk pensioen. Van hen behaalde driekwart een lbo-, mavo- of vmbo-diploma, dan wel een equivalent daarvan. Volgens de huidige maatstaven van de overheid geldt een mbo-2-diploma (of vergelijkbaar) als minimum-startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Op basis van dit beleids criterium is de groep daarom aan te merken als laagopgeleid. De leden kunnen echter wel beschikken over ruime praktische kennis, vakmanschap en opgebouwde ervaring. Naast het gemengde beeld op het economisch kapitaal, is bij deze mensen sprake van een tamelijk slechte gezondheid, een sobere levensstijl, beperkte digitale vaardigheden en kleine sociale netwerken (afgezien van één indicator, de sterke banden met familie, vrienden en buren). Doordat ze achterblijven in niet-financieel opzicht vormen de laagopgeleide gepensioneerden een *lage middenklasse*.

Onzekere werkenden (10,0%) combineren een zwakke positie op de arbeidsmarkt met mentale onzekerheid. Onder hen zijn veel werklozen, werkenden met tijdelijke contracten, en zzp'ers. De inkomens en vermogens van de onzekere werkenden zijn laag, huizenbezit is zeldzaam en schulden komen veel voor. Velen kampen met een laag zelfbeeld, een gebrek aan zelfvertrouwen en gevoelens van depressie en somberheid. Ook hebben zij vaak fysieke problemen, een ondergemiddeld sociaal en cultureel kapitaal, en hun esthetisch kapitaal is het laagst in vergelijking met de andere groepen. Dit is een *lage sociale klasse*.

Het *precariaat* (6,3%) beschikt over weinig van alle hulpbronnen en heeft daardoor veruit het minste totaalkapitaal. De leden van deze sociale klasse zijn daarom ook aan te duiden als 'de meest kwetsbaren'. De behaalde opleiding is het laagst: veel leden hebben niet meer dan primair onderwijs gevolgd. Het precariaat bestaat voornamelijk uit gepensioneerden en mensen die geen werk zoeken (o.a. vanwege arbeidsongeschiktheid), en het gemiddeld inkomen en financieel vermogen is laag. De gezondheid van de leden is slecht, velen lijden aan obesitas, en hun sociale netwerken zijn in alle opzichten klein. Wat betreft cultureel kapitaal scoren ze laag op digitale geletterdheid en Engelse taalvaardigheid. Mede door de hoge leeftijd van de leden is er bij veel kapitaaltvormen weinig zicht op verbetering. Omdat daarnaast uit eerder onderzoek een hoge selectieve mortaliteit naar voren kwam (Qi et al. 2024), kan deze groep worden beschouwd als een *wijkende lage sociale klasse*.

Sociale klassen en kapitaaltvormen: de verdeling over het land

Provincies

De indeling in twaalf provincies blijkt geen sterke voorspeller van het klassenlidmaatschap te zijn. De afwijkingen ten opzichte van de landelijke verdeling van mensen over de zeven sociale klassen bedragen vaak enkele procentpunten en zijn niet altijd statistisch significant. De werkende bovenlaag is oververtegenwoordigd in Utrecht en, in mindere mate, in Noord-Holland, terwijl deze klasse in Zeeland en Groningen ondervertegenwoordigd is. Jongere kansrijken wonen relatief vaak in Groningen en Noord-Holland, en wat minder frequent in Drenthe en Noord-Brabant. De rentenierende bovenlaag is oververtegenwoordigd in Noord-Holland en Noord-Brabant, en is minder aanwezig in Overijssel, Flevoland en Groningen. De werkende middengroep komt verhoudingsgewijs

meer voor in Overijssel en Gelderland, en wat minder in Noord- en Zuid-Holland. Het aandeel laagopgeleide gepensioneerden is in Friesland en Noord-Brabant bovengemiddeld, en blijft enigszins achter in Flevoland en Utrecht. De onzekere werkenden zijn iets ondervertegenwoordigd in Noord-Brabant; de overige provincies kennen geen statistisch significante afwijkingen van het nationale peil met betrekking tot deze sociale klasse. Het precariaat is iets vaker dan gemiddeld te vinden in Zuid-Holland, en wat minder in Noord-Holland en Gelderland.

Het totaal kapitaal is het hoogst in Utrecht en Noord-Holland, terwijl Flevoland er het laagst op scoort. Ook in Groningen, Limburg, Zuid-Holland en Overijssel beschikken de inwoners over minder hulpbronnen dan in de Nederlandse bevolking als geheel. In Drenthe en Noord-Brabant is sprake van een wisselend patroon in de kapitaalopbouw, waardoor deze provincies in het totaal kapitaal niet of nauwelijks afwijken van de landelijke cijfers. Friesland, Gelderland en Zeeland kennen geen significante verschillen ten opzichte van de nationale kapitaalscores.

Beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland

De indeling in twee beleidsregio's (de krimp- en anticipeergebieden), de Randstad en de rest van Nederland heeft nog minder voorspellende kracht voor het klassenlidmaatschap dan het onderscheid naar provincies. Er tekent zich een zwakke centrum-periferietegenstelling af, maar die beperkt zich tot twee van de drie hogere klassen en beide middengroepen. In de Randstad zijn de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken oververtegenwoordigd, terwijl de leden van de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden er minder vaak wonen. In de krimp- en anticipeergebieden is het patroon goeddeels andersom. Ook bij deze regiotypen bedragen de afwijkingen van de landelijke klassenaandelen doorgaans slechts enkele procentpunten.

Het totaal kapitaal is in de krimp- en anticipeergebieden iets ondergemiddeld. In de krimpgebieden liggen ook het economisch, cultureel en sociaal kapitaal onder het landelijke gemiddelde; in de anticipeergebieden alleen de sociale en culturele hulpbronnen. Inwoners van de Randstad scoren enkel bij het cultureel kapitaal iets boven het nationale peil.

De SCP-gemeentetypologie

De gemeentetypologie van het SCP – een indeling in universiteitssteden, kleinschalige gemeenten, kleinstedelijke gemeenten en welvarende woongemeenten, ontwikkeld door Vermeij et al. (2021) – verklaart iets meer van de verschillen in het klassenlidmaatschap dan beide vorige gebiedsindelingen, maar ook hier blijft de verklaringskracht gering.

Het meest opvallend – maar niet bepaald onverwacht – is de sterke oververtegenwoordiging van jongere kansrijken in universiteitssteden. Daar is de totale klassenstructuur ook het meest afwijkend. Het aandeel van de werkende bovenlaag is er bovengemiddeld, en er wonen minder mensen uit de rentenierende bovenlaag en de twee middenklassen. Verder is in universiteitssteden sprake van een wat sterkere aanwezigheid van de twee lage sociale klassen, de onzekere werkenden en het precariaat. In kleinschalige gemeenten is het klassenpatroon goeddeels andersom (het aandeel van de rentenierende bovenlaag wijkt echter niet significant af van het nationale peil). De welvarende woongemeenten hebben een verhoogd aandeel leden van de werkende en rentenierende bovenlaag, terwijl jongere kansrijken en de twee middenklassen er minder vaak voorkomen. De klassenstructuur van de overwegend kleinstedelijke gemeenten wijkt nauwelijks af van het nationale beeld.

Het totaal kapitaal is het hoogst in welvarende woongemeenten, vooral gedreven door het aanzienlijke economisch kapitaal van de inwoners. Ook in universiteitssteden is het totaal kapitaal

bovengemiddeld. Hier wordt het lagere economisch kapitaal gecompenseerd door verhoudingsgewijs hoge scores op het cultureel, sociaal en persoonskapitaal. Alle afwijkingen van de nationale kapitaalgemiddelden zijn echter klein of zeer klein (afgemeten aan de gangbare wetenschappelijke criteria).

Kleinere regio's en grote gemeenten

De meest gedifferentieerde gebiedsindeling, die in kleinere regio's en grote gemeenten – de 40 COROP-gebieden en de 10 daarvan afgezonderde meest bevolkingsrijke gemeenten (G10) – voorspelt het klassenlidmaatschap het best. Toch is ook hier de verklaringskracht beperkt. Wel zien we dat elke sociale klasse in bepaalde regio's en gemeenten over- of ondervertegenwoordigd is ten opzichte van het nationale beeld.

De werkende bovenlaag is bovengemiddeld aanwezig in de gemeenten Utrecht en Breda en in de agglomeratie Haarlem, en eveneens in Amsterdam en de provincie Utrecht (buiten de stad). Jongere kansrijken zijn sterk vertegenwoordigd in de gemeenten Groningen, Amsterdam en Utrecht, en iets minder uitgesproken ook in Nijmegen, Eindhoven en Den Haag. Leden van de rentenierende bovenlaag komen veel voor in Tilburg, Zuidwest-Friesland en de agglomeratie Haarlem. De werkende middengroep is oververtegenwoordigd in Noord-Overijssel, Zuidwest-Gelderland en de Kop van Noord-Holland. Laagopgeleide gepensioneerden wonen relatief vaak in West-Noord-Brabant (excl. Breda), Oost-Groningen en Midden-Limburg. De onzekere werkenden zijn vooral prominent in Flevoland (excl. Almere) en Den Haag, en in mindere mate in Twente, Rotterdam en de agglomeratie Haarlem. Het precariaat is sterk vertegenwoordigd in Zuidwest-Drenthe en Rotterdam.

Als we alle sociale klassen tegelijk beschouwen, zijn er – op basis van de statistisch significante afwijkingen ten opzichte van de nationale percentages – zeven regionale en gemeentelijke klassenstructuren te onderscheiden:

- 1 In de gemeenten Groningen, Amsterdam, Utrecht, Den Haag en de agglomeratie Haarlem komen twee van de drie hogere klassen – in wisselende samenstelling – vaker voor, terwijl de middenklassen ondervertegenwoordigd zijn.
- 2 In Noord-Overijssel en de Kop van Noord-Holland, en in mindere mate de COROP-gebieden Veluwe, Zuidwest-Gelderland en Overig Groningen (excl. de stad), is de werkende middengroep oververtegenwoordigd en de andere middenklasse (laagopgeleide gepensioneerden) niet. De aandelen van de drie hoge en twee lage klassen zijn ondergemiddeld of proportioneel ten opzichte van het landelijke beeld.
- 3 In Oost-Groningen en West-Noord-Brabant geldt het omgekeerde: hier zijn de laagopgeleide gepensioneerden oververtegenwoordigd en de werkende middengroep niet.
- 4 In Zuidoost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Overig Zeeland zien we een laag aandeel leden van de werkende bovenlaag, zonder dat andere klassen duidelijk oververtegenwoordigd zijn. In Zeeuws-Vlaanderen is daarnaast het aandeel jongere kansrijken lager, en in het COROP-gebied Overig Zeeland het aandeel onzekere werkenden.
- 5 In Flevoland (excl. Almere) zijn veel onzekere werkenden. De werkende bovenlaag en jongere kansrijken zijn er juist ondervertegenwoordigd.
- 6 Rotterdam valt op door een bovengemiddeld aandeel van het precariaat en, in mindere mate, de onzekere werkenden. Bovendien is er een ondervertegenwoordiging van de werkende middengroep en de rentenierende bovenlaag.
- 7 De overige gebieden vertonen meer incidentele afwijkingen of een idiosyncratisch (atypisch) patroon. In vijf COROP-gebieden wijkt geen enkele sociale klasse significant af van het nationale aandeel.

Het totaal kapitaal is het hoogst in de gemeenten Utrecht en Amsterdam en in de COROP-gebieden Delft en Westland en Gooi en Vechtstreek. De inwoners van Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen hebben het minste totaal kapitaal. Iets minder laag scoren Rotterdam en Almere, Delfzijl en omgeving, Overig Groningen (excl. de hoofdstad), Zuidoost-Drenthe, Twente, en West- en Midden-Noord-Brabant (excl. Breda en Tilburg). Binnen de G10 is sprake van een driedeling. In Utrecht en Amsterdam – en in mindere mate Groningen en Eindhoven – is het totaal kapitaal bovengemiddeld, terwijl Rotterdam en Almere onder het nationale peil terechtkomen. De overige grote gemeenten (Den Haag, Tilburg, Breda en Nijmegen) wijken niet significant af van het landelijk gemiddelde.

De significante kapitaalafwijkingen van het nationale beeld zijn bij de COROP-gebieden en G10 doorgaans klein of zeer klein, en incidenteel middelmatig. Wel zijn er bij alle kapitaaltvormen grote contrasten tussen de gebieden met de meeste en minste hulpbronnen.

Leefwerelden

Leefwerelden hebben, zoals aan het begin van deze samenvatting werd opgemerkt, betrekking op de wijze waarop mensen hun eigen leven binnen de maatschappij ervaren, vormgeven en waarderen. We analyseerden in dit onderzoek vijf aspecten van de leefwereld: hoe hoog plaatsen mensen zichzelf op de maatschappelijke ladder; hebben zij zelf negatieve ervaringen in de vorm van discriminatie en/of sociale uitsluiting; wat is de rol van toeval in hun eigen leven; welke nieuwsbronnen raadplegen zij en hoe is het gesteld met hun vertrouwen daarin; en in hoeverre is er bij hen sprake van 'onwelbevinden'? Kader S.1 geeft per aspect een overzicht van de elementen die in deze studie aan de orde komen.

Kader S.1 Leefwerelden

- *Zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder* is gemeten via één enquêtevraag. Hierbij moest men zichzelf positioneren op een schaal lopend van de onderlaag (score 0) tot de bovenlaag (score 10) van de samenleving.
- *Negatieve ervaringen in het eigen leven*
 - Ervaren discriminatie:
 - In hoeverre heeft iemand vanwege de eigen achtergrond de opleiding niet af kunnen maken; een baan niet gekregen; een huurwoning niet gekregen; een hypotheek niet gekregen.
 - In hoeverre is de ondervraagde in de laatste twaalf maanden vanwege de eigen achtergrond gekwetst/beledigd; nageroepen/uitgescholden; nadelig behandeld/buitengesloten; of heeft iemand geweld ondervonden of is daarmee bedreigd.
 - De enquête lichtte toe dat met 'achtergrond' bedoeld wordt dat iemand bijvoorbeeld homoseksueel is, een gezondheidsbeperking heeft, joods of moslim is, vrouw is, een migratieachtergrond heeft, of oudere is (zie bijlage D – te vinden via www.scp.nl bij dit rapport).
 - Sociale uitsluiting: in hoeverre heeft de respondent het gevoel dat deze voor de samenleving evenveel meetelt als andere burgers; er helemaal bij hoort in Nederland; of buiten de Nederlandse samenleving staat.
- *Toeval in het eigen leven*
 - 'Luck beliefs': meent de respondent een geluks- of pechvogel te zijn?
 - Om te achterhalen of iemand zichzelf als een geluksvogel beschouwt, is gevraagd in hoeverre men het idee heeft vaak mensen te ontmoeten die je onverwacht verder helpen in het leven; of toevallige gebeurtenissen meestal voordelig uitpakken; of men vaak op het juiste moment op de goede plek is; en of men vaker loterijen of kansspelen wint dan de meeste andere mensen.

- Om vast te stellen of iemand zichzelf als een pechvogel ziet, is gevraagd in hoeverre men denkt dat pech diegene vaak belemmert bij het realiseren van de eigen doelen en dromen; dat toevallige gebeurtenissen die het eigen leven in de war kunnen schoppen, meestal ook plaatsvinden; en of iemand zich vaak bezeert door ongelukjes waar men zelf niets aan kan doen.
- Om de totale *luck beliefs* te meten, zijn de geluks- en pechvogelscores van iedere respondent samengevoegd.
- Vermogen tot serendipiteit: in hoeverre herkent de ondervraagde een gelukkig toeval als het zich aandient, en probeert men dit te bevorderen door belangrijke gesprekken goed voor te bereiden?
- De rol van toevallige gebeurtenissen of omstandigheden op belangrijke momenten in het eigen leven: werkten die in iemands voor- of nadeel bij de overgang naar het voortgezet onderwijs; de keuze voor een opleiding; het vinden van de eerste baan; de ontwikkeling van de beroepsloopbaan; het vinden van de eerste woning; en het vinden van de eerste levenspartner.
- *Nieuwsmedia*
 - Welke nieuwsmedia raadpleegt de ondervraagde in een gewone week? Hierbij onderscheiden we twee dimensies: gebruikt iemand weinig of veel verschillende bronnen voor het nieuws (nieuwsbijblijvers versus nieuwsomnivoren), en benut iemand moderne of klassieke nieuwsmedia (websites en sociale media versus (online) kranten en nieuwsprogramma's op tv).
 - In hoeverre heeft de respondent vertrouwen in nieuws en informatie via kranten, tv, radio, nieuwssites en -apps?
- *Onwelbevinden*: een optelsom van diepe ontevredenheid met het eigen leven, het rookgedrag, de slaapkwaliteit en financiële krapte. Van financiële krapte is sprake als iemand nooit een erfenis of schenking van de ouders heeft gehad; geen beroep op de ouders kan doen bij geldproblemen; de afgelopen twee jaar schulden heeft gemaakt (met uitzondering van hypotheekschulden en studieleningen).

Tenzij hiervoor anders vermeld, zijn voor de leefwerelden statistische schalen geconstrueerd. Een uitgebreidere toelichting op de meetwijze staat in paragraaf 1.4.1 en bijlage D.

Leefwerelden van sociale klassen in Nederland

Zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder

Op nationaal niveau blijkt dat, van alle aspecten van de leefwereld, de plek die mensen zichzelf op de maatschappelijke ladder toekennen het sterkst samenhangt met de indeling in sociale klassen.

De leden van de werkende bovenlaag positioneren zichzelf het hoogst, op enige afstand gevolgd door die van de rentenierende bovenlaag. De werkende middengroep komt precies uit op het landelijk gemiddelde, en vormt daarmee ook in dit opzicht een duidelijke middenklasse. Iets daaronder vinden we de laagopgeleide gepensioneerden, passend bij het karakter van een lage middenklasse. De onzekere werkenden plaatsen zichzelf veel lager op de maatschappelijke ladder, en het precariaat belandt daar nog iets onder. Het verschil tussen de werkende bovenlaag en het precariaat is zeer groot te noemen. Eén klasse wijkt enigszins af van dit algemene patroon: de jongere kansrijken plaatsen zichzelf, ondanks hun hoge totaalkapitaal, in het midden, ter hoogte van de werkende middengroep. In het algemeen is er echter een vrij sterke overeenkomst tussen iemands objectieve klassenpositie en diens subjectieve ervaren plaats in de maatschappij.

Negatieve ervaringen in het eigen leven

Bij de twee negatieve gebeurtenissen die de respondenten in het eigen leven kunnen hebben meegemaakt, zijn de verschillen tussen de sociale klassen minder groot dan bij de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder. Toch vertonen de uitkomsten bij de ervaren discriminatie en sociale uitsluiting een herkenbaar patroon.

De onzekere werkenden en de leden van het precariaat hebben bovengemiddeld veel discriminatie ervaren, en ook bij de jongere kansrijken kwam discriminatie verhoudingsgewijs vaak voor. Tegelijkertijd blijkt 16% van alle respondenten enige vorm van discriminatie te hebben meegemaakt, wat betekent dat de overgrote meerderheid hier naar eigen zeggen niet mee te maken heeft gehad. Mensen die tot de laagopgeleide gepensioneerden en de rentenierende bovenlaag behoren, ervoeren de minste discriminatie.

Sociale uitsluiting wordt het meest gemeld door de onzekere werkenden en komt ook bij het precariaat relatief vaak voor. De leden van de werkende middengroep voelen zich eveneens vaker buiten de samenleving staan dan gemiddeld is. De minste sociale uitsluiting wordt gerapporteerd door de leden van twee hoge sociale klassen, de werkende en de rentenierende bovenlaag.

Toeval in het eigen leven

Mensen uit de drie hoge sociale klassen, met name de werkende bovenlaag, zien zichzelf overwegend als geluksvogels. Onzekere werkenden en mensen die tot het precariaat behoren beschouwen zichzelf juist eerder als pechvogel. Dat laatste geldt ook, maar minder uitgesproken, voor de leden van de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden. De volgorde van de sociale klassen op dit aspect van de leefwereld komt precies overeen met hun ordening op basis van het totaal kapitaal. Het maximale verschil in deze *luck beliefs* – tussen de werkende bovenlaag en het precariaat – is groot.

De jongere kansrijken en de leden van de werkende bovenlaag zijn naar eigen inzicht gemiddeld het best in staat om onverwachte geluksmomenten te herkennen en te bevorderen. Dat vermogen tot serendipiteit is bij de laagopgeleide gepensioneerden en het precariaat echter minder. Binnen de drie hoge sociale klassen komt het volgens de respondenten bovengemiddeld vaak voor dat toevalligheden tijdens de eigen levensloop voordelig uitpakten. De onzekere werkenden en mensen uit het precariaat melden eerder dat het toeval tegen hen werkte. Het grootste contrast, dat tussen de rentenierende bovenlaag en de onzekere werkenden, is middelmatig. Daarnaast verklaart de indeling in sociale klassen maar een klein deel van de verschillen bij dit element van de leefwereld.

Nieuwsmedia

Bij nieuwsmedia zien we vooral klassentegenstellingen in de kanalen die men gebruikt, al zijn de contrasten minder scherp dan bij de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder. Mensen uit de werkende en rentenierende bovenlaag raadplegen relatief veel verschillende nieuwsmedia en kunnen daarom overwegend als 'nieuwsomnivoor' worden aangeduid. Aan de andere kant mijdt vooral het precariaat, en in mindere mate ook de onzekere werkenden, regelmatig het nieuws. Het verschil in de nieuwsconsumptie tussen de twee extremen (de werkende bovenlaag en het precariaat) is groot, en de klassenindeling verklaart redelijk wat van de variatie in dit kenmerk. Volledige nieuwsnijding is echter zeldzaam: zelfs in het precariaat geeft slechts 19% aan geen enkele nieuwsbron te raadplegen.

Mensen die deel uitmaken van de rentenierende bovenlaag en laagopgeleide gepensioneerden benutten vooral klassieke nieuwsbronnen. Die uitkomst is deels toe te schrijven aan de hogere gemiddelde leeftijd van deze groepen. Ook binnen het precariaat prevaleert de voorkeur voor klassieke media. Daarentegen raadplegen de jongere kansrijken en onzekere werkenden vaker moderne nieuwsbronnen (websites en sociale media). Het verschil tussen de uitersten, de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerden, is groot.

Er zijn geen grote verschillen tussen de sociale klassen in het vertrouwen in nieuws en informatie in kranten, op de televisie en radio, en via nieuwssites of nieuwsapps. Deze nieuwsmedia genieten bij de werkende bovenlaag wat meer vertrouwen; bij de onzekere werkenden en het precariaat is het

vertrouwen ondergemiddeld. Het verschil tussen de groepen met het meeste en minste vertrouwen (de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden) is echter slechts middelmatig. De klassenindeling verklaart dan ook maar een klein deel van de variatie in het vertrouwen.

Onwelbevinden

De voorspelkracht van de klassenindeling op verschillen in onwelbevinden is het op één na grootst van alle aspecten van de leefwereld. Het onwelbevinden is veruit het hoogst bij de onzekere werkenden, gevolgd door mensen uit het precariaat. Ook bij de jongere kansrijken is het iets bovengemiddeld. Onwelbevinden komt het minst voor bij de werkende en rentenierende bovenlaag, en ook bij de laagopgeleide gepensioneerden is het beeld gunstiger dan gemiddeld. In overeenstemming met hun positie in de klassenstructuur wijken de leden van de werkende middengroep nauwelijks af van het nationaal gemiddelde. Het verschil in onwelbevinden tussen de twee uitersten – de onzekere werkenden en de werkende bovenlaag – is zeer groot.

Leefwerelden in de vier gebiedsindelingen

Als we vervolgens de blik richten op 70 gebieden binnen Nederland, blijkt dat de afwijkingen ten opzichte van het nationale beeld doorgaans klein zijn.

Provincies

De verschillen tussen de provincies zijn in het algemeen beperkt: de provincie-indeling verklaart dan ook slechts een zeer klein deel van de variatie in leefwerelden.

- Bij de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder positioneren inwoners van Utrecht en Noord-Holland zichzelf boven het landelijk gemiddelde. Dit terwijl die van Zeeland, en in mindere mate die van Drenthe, Friesland en Zuid-Holland, zichzelf een lagere plek in de sociale hiërarchie toekennen. Het verschil tussen de extremen – Utrecht en Zeeland – is aan de hand van gangbare wetenschappelijke criteria middelmatig te noemen.
- Ten aanzien van negatieve ervaringen in het eigen leven rapporteren Flevolandse meer discriminatie en sociale uitsluiting dan gemiddeld. Bij discriminatie is het verschil ten opzichte van Friesland, de provincie met de laagste score, groot. Wat betreft sociale uitsluiting is het contrast met Utrecht – waar dit het minst voorkomt – echter klein.
- De rol die toeval in het eigen leven heeft gespeeld laat maar weinig verschillen tussen provincies zien. Inwoners van Limburg rapporteren een hoger vermogen tot serendipiteit, terwijl Zeeuwen lager uitkomen. Friezen geven relatief vaker aan dat toevallige gebeurtenissen of omstandigheden negatief uitpakt op belangrijke momenten in hun leven.
- Wat nieuwsmedia betreft, zijn de verschillen tussen provincies in het gebruik en vertrouwen eveneens gering. In Utrecht raadpleegt men vaker veel nieuwsbronnen, terwijl nieuwsomnivoren in Limburg schaarser zijn. In Zeeland is men bovengemiddeld gericht op klassieke nieuwsbronnen (tv en kranten), in plaats van op websites en sociale media. Kleine – maar statistisch significante – afwijkingen in het vertrouwen dat men heeft in nieuws in kranten, op de tv en radio, en via websites, komen voor in Utrecht (hoger) en Zuid-Holland (lager).
- Onwelbevinden komt meer dan gemiddeld voor in Flevoland, en minder uitgesproken ook in Zuid-Holland. Er is minder sprake van in Utrecht en Noord-Holland.

Beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland

De inwoners van de vier regiotypen onderscheiden zich nauwelijks van elkaar in termen van hun leefwerelden, al zijn er wel wat accentverschillen. Zo plaatsen Randstedelingen zichzelf iets hoger op de maatschappelijke ladder en ervaren zij meer discriminatie. Bewoners van krimpgebieden plaatsen

zichzelf juist wat lager in de sociale hiërarchie en rapporteren meer sociale uitsluiting. Er is echter geen consistente tegenstelling tussen centrum en periferie.

De SCP-gemeentetypologie

De leefwerelden van mensen hangen eveneens slechts in geringe mate samen met het type gemeente waarin zij wonen. Inwoners van welvarende woongemeenten plaatsen zichzelf iets hoger op de maatschappelijke ladder, terwijl die in overwegend kleinstedelijke gemeenten zich wat lager positioneren. Het onwelbevinden is hoger in universiteitssteden en overwegend kleinstedelijke gemeenten, en lager in welvarende woongemeenten en – in mindere mate – in kleinschalige gemeenten. Bij deze twee aspecten van de leefwereld heeft de SCP-gemeentetypologie iets meer verklaringskracht dan de indelingen naar provincie en regio. Bij het onwelbevinden is het gemeentetype enkel ten opzichte van de provincie-indeling een betere predictor.

Kleinere regio's en grote gemeenten

Ook het fijnmazige onderscheid in kleinere regio's en grote gemeenten – de 40 COROP-gebieden en de 10 daaruit gelichte grootste gemeenten (G10) – verklaart bij alle aspecten van de leefwereld slechts een klein deel van de variatie, al is dat wel meer dan bij de andere gebiedsindelingen.

- Het patroon van de gemeente Breda valt het meest op: de inwoners plaatsen zichzelf significant hoger op de maatschappelijke ladder, en ervaren weinig discriminatie, sociale uitsluiting en onwelbevinden. Ze raadplegen veel verschillende nieuwsmedia (vooral de klassieke), en hun vertrouwen in nieuws via traditionele kanalen is verhoudingsgewijs hoog.
- In IJmond, de gemeenten Utrecht en Amsterdam, de COROP-gebieden Delft en Westland alsmede Gooi en Vechtstreek, positioneren de inwoners zichzelf eveneens boven het landelijk gemiddelde. In IJmond gaat deze hoge zelfplaatsing gepaard met minder ervaren discriminatie en onwelbevinden, in Utrecht met minder sociale uitsluiting. Utrecht en Amsterdam scoren bovengemiddeld op de 'geluksvogelschaal' en op serendipiteit. In Delft en Westland en Gooi en Vechtstreek combineren de inwoners een hoge zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder met een laag onwelbevinden, en een wat hogere score op het gebruik van klassieke media om aan nieuws en informatie te komen.
- In de gemeenten Rotterdam en Den Haag zijn de ervaren discriminatie, de sociale uitsluiting en het onwelbevinden bovengemiddeld. In beide steden is bovendien het vertrouwen in nieuws via kranten, tv, radio en nieuwssites lager dan in Nederland als geheel, vooral in Den Haag. De inwoners van deze twee gemeenten plaatsen zichzelf echter niet significant lager op de maatschappelijke ladder. Dit laatste geldt eveneens voor Zeeuws-Vlaanderen, dat met Den Haag en Rotterdam daarnaast de bovengemiddelde scores op sociale uitsluiting en onwelbevinden deelt (maar niet op discriminatie).
- In Oost-Groningen en Noord-Friesland positioneren mensen zichzelf significant lager op de maatschappelijke ladder, en is het geloof een pechvogel te zijn bovengemiddeld.
- Flevoland (excl. Almere) springt eruit door twee zeer hoge scores: op sociale uitsluiting en positief toeval bij belangrijke gebeurtenissen in de levensloop. Door het kleine aantal respondenten is de onzekerheidsmarge hier echter groot.
- In de resterende grote gemeenten valt op dat Almere een bovengemiddelde score heeft op ervaren discriminatie. In Eindhoven, Groningen, Tilburg en Nijmegen worden op alle elementen van de leefwereld geen of slechts incidentele – en zeer kleine – afwijkingen ten opzichte van het nationale peil waargenomen.

Maatschappelijke overtuigingen

Maatschappelijke overtuigingen gaan over wat mensen vinden van de samenleving, de politiek en het beleid. Hier richten we ons op drie aspecten: politiek-ideologische oriëntaties (economisch links/rechts en cultureel progressief/conservatief), representatie en vertrouwen, en het algemene oordeel dat mensen over de samenleving hebben. Bij het laatste aspect kijken we onder meer naar het maatschappelijk onbehagen, een onderwerp dat in een eerdere SCP-studie uitgebreider aan bod kwam (Geurkink en Miltenburg 2023). Kader S.2 bevat een overzicht van de aspecten en elementen van de hier onderzochte maatschappelijke overtuigingen.

Kader S.2 Maatschappelijke overtuigingen

- *Politiek-ideologische oriëntaties*
 - Economisch links/rechts: gevraagd is of men vindt dat de verschillen in inkomen en vermogen kleiner of groter moeten worden; en of men meent dat de overheid meer verantwoordelijkheid moet dragen om ervoor te zorgen dat mensen krijgen wat ze nodig hebben, dan wel dat mensen meer verantwoordelijkheid moeten nemen om voor zichzelf te zorgen.
 - Cultureel progressief/conservatief: in de enquête is gevraagd naar het oordeel van de respondenten over verdere Europese eenwording en het klimaatbeleid, en in hoeverre mensen met een migratieachtergrond zich moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur.
- *Representatie en vertrouwen*
 - Ervaren responsiviteit: in hoeverre zijn de ondervraagden het eens met de stellingen 'Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet', 'Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken' en 'De overheid doet te weinig voor mensen zoals ik'?
 - Plaatsgebonden ressentiment: dit element is gemeten aan de hand van één enquêtevraag, waarmee is nagegaan in hoeverre volgens de ondervraagde de landelijke politiek voldoende of onvoldoende oog heeft voor de regio waar men woont.
 - Institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie: hoeveel vertrouwen heeft men op dit moment in de Tweede Kamer, de Nederlandse rechtspraak, de gemeenteraad, de politie en in vakbonden? En in hoeverre is men tevreden met de manier waarop de democratie in Nederland werkt?
- *Algemeen oordeel over de samenleving*
 - Geloof in meritocratie: hoe belangrijk zijn meritocratische factoren (een goede opleiding, talent, hard werken en ambitie) en niet-meritocratische kenmerken (een rijke familie, hoogopgeleide ouders, tot de hogere kringen behoren, de 'juiste' mensen kennen) tegenwoordig om in het leven vooruit te komen?
 - Sociale frictie: in hoeverre zien respondenten in Nederland wrijving tussen hoog- en laagopgeleiden, ouderen en jongeren, arme en rijke mensen, mensen uit de Randstad en mensen daarbuiten, mannen en vrouwen, en moslims en niet-moslims?
 - Maatschappelijk onbehagen: een mengeling van maatschappelijk pessimisme, toenemende sociaal-economische kwetsbaarheid, en een ervaren verlies van gemeenschapszin, ideologie, en vertrouwen in het menselijk kunnen. We gebruiken hiervoor het meetinstrument dat Geurkink en Miltenburg (2023: 26-30) ontwikkelden.

Tenzij hiervoor anders vermeld zijn voor de maatschappelijke overtuigingen statistische schalen geconstrueerd. Een uitgebreider toelichting op de meetwijze staat in paragraaf 1.4.2 en bijlage D.

Maatschappelijke overtuigingen van sociale klassen in Nederland

Politiek-ideologische oriëntaties

Op de economisch links/rechts-dimensie zijn de afwijkingen van de zeven klassen ten opzichte van het nationale peil meestal klein of zeer klein, maar de klassenindeling heeft wel enige voorspellende

waarde. Mensen uit twee hoge sociale klassen, de werkende en rentenierende bovenlaag, hebben relatief rechtse oriëntaties. In mindere mate geldt hetzelfde voor de omvangrijke werkende middengroep. De twee lage klassen neigen naar linkse oriëntaties, waarbij met name het precariaat eruit springt. Hetzelfde geldt, maar iets minder uitgesproken, voor de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerden.

Bij de cultureel progressief/conservatief-dimensie zijn de klassenverschillen nog iets geprononceerder. De jongere kansrijken zijn het meest progressief, op enige afstand gevolgd door de leden van de werkende bovenlaag. De laagopgeleide gepensioneerden blijken het meest conservatief, en ook mensen uit het precariaat en de onzekere werkenden neigen tot conservatisme. De werkende middengroep is in dit opzicht vrij neutraal, terwijl de rentenierende bovenlaag iets onder het gemiddelde belandt, aan de cultureel-progressieve zijde. De afwijkingen van het nationale niveau zijn bij de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerden middelmatig, en het verschil tussen die twee uitersten is groot te noemen. Ook bij deze maatschappelijke overtuiging voorspelt de klassenindeling de variatie in enige mate.

Representatie en vertrouwen

De mate van ervaren responsiviteit volgt de rangordening van de sociale klassen naar totaalkapitaal. De groep met de meeste hulpbronnen, de werkende bovenlaag, ziet de politiek als het meest responsief. Deze klasse wordt op enige afstand gevolgd door de jongere kansrijken en de rentenierende bovenlaag. De werkende middengroep belandt exact op het nationale gemiddelde, terwijl de drie onderste sociale klassen – met name het precariaat – de politiek minder responsief vinden. De afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn bij de werkende bovenlaag en het precariaat middelmatig. Het verschil tussen deze twee extremen is bijna als ‘zeer groot’ aan te merken, en de klassenindeling verklaart een behoorlijk deel van de variatie in ervaren responsiviteit.

Het plaatsgebonden ressentiment is daarentegen tamelijk ‘klassenloos’: de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken scoren iets onder het landelijk gemiddelde, en de overige klassen liggen daar slechts een fractie boven.

De klassenindeling heeft iets meer verklaringskracht bij de combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, al is dit minder dan bij de ervaren responsiviteit. De werkende bovenlaag behaalt de hoogste score, op enige afstand gevolgd door de jongere kansrijken en daarna, nog minder hoog, de rentenierende bovenlaag. De werkende middengroep komt iets onder het landelijk gemiddelde uit. De onzekere werkenden hebben de laagste score, maar ook leden van het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden blijven duidelijk achter. Het verschil tussen de twee uitersten – de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden – is vrij groot.

Algemeen oordeel over de samenleving

Het geloof in meritocratie kent slechts zwakke tegenstellingen tussen de sociale klassen. Deze overtuiging leeft iets minder sterk bij het precariaat en de onzekere werkenden, en wat meer bij de werkende en rentenierende bovenlaag.

Ook in termen van sociale fricties is er slechts weinig differentiatie tussen de zeven klassen. De onzekere werkenden en mensen uit het precariaat zien iets meer wrijving tussen maatschappelijke groepen, de werkende en rentenierende bovenlaag wat minder.

Bij het maatschappelijk onbehagen zijn de klassentegenstellingen echter scherper. De onzekere werkenden rapporteren het meeste onbehagen, maar bij het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden ligt de score eveneens boven het landelijk gemiddelde. Onder de leden van de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken is minder maatschappelijk onbehagen dan gemiddeld,

terwijl de rentenierende bovenlaag en de werkende middengroep nauwelijks afwijken van het nationale peil. Het verschil tussen de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden is groot.

Maatschappelijke overtuigingen in de vier gebiedsindelingen

Provincies

Maatschappelijke overtuigingen variëren over het algemeen nauwelijks tussen de provincies. Het plaatsgebonden ressentiment is hierop een uitzondering. Daarbij is sprake van een centrum-periferietegenstelling tussen inwoners van de provincies Utrecht en Noord- en Zuid-Holland (minder ressentiment), en de drie noordelijke provincies plus Zeeland (meer ressentiment). De kloof tussen de twee uitersten, de provincies Groningen en Utrecht, is groot.

De overige provinciale afwijkingen in maatschappelijke overtuigingen zijn beperkt. Ideologisch neigen mensen in Overijssel op economische thema's naar rechts, terwijl Zeeuwen in cultureel opzicht conservatiever zijn en Noord-Hollanders progressiever. Inwoners van Friesland ervaren een relatief lage politieke responsiviteit, in tegenstelling tot die van Noord-Holland en Utrecht, die bovengemiddelde scores rapporteren. Groningers zien meer wrijving tussen maatschappelijke groepen, maar dit is een zeer klein verschil ten opzichte van het nationale peil. Flevoland komt verhoudingsgewijs laag uit op de combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid; in Noord-Holland en Utrecht ligt dit element juist boven het landelijk gemiddelde. Maatschappelijk onbehagen komt relatief veel voor in Flevoland en Friesland, en is minder kenmerkend voor Noord-Holland.

Beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland

Het plaatsgebonden ressentiment is het hoogst in de krimp- en anticipeergebieden, en ligt in de Randstad onder het landelijk gemiddelde. Dit contrast is echter minder scherp dan bij de provincie-indeling het geval is.

Hoewel de verschillen doorgaans klein of zeer klein zijn, wijken de inwoners van de krimpgebieden ook bij veel andere maatschappelijke overtuigingen significant af van het nationale peil. In de krimpgebieden zijn mensen bij economische thema's linkser en bij culturele onderwerpen rechtser, ervaren ze de politiek als minder responsief, scoren ze lager op institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, ziet men meer sociale fricties en is het maatschappelijk onbehagen bovengemiddeld.

De gemeentetypologie van het SCP

Plaatsgebonden ressentiment komt meer voor in kleinschalige en overwegend kleinstedelijke gemeenten, en minder in universiteitssteden en welvarende woongemeenten. Het contrast is bij de SCP-gemeentetypologie echter minder scherp dan bij de hiervoor besproken gebiedsindelingen. Daar staat tegenover dat deze gebiedsindeling de twee politiek-ideologische oriëntaties beter voorspelt dan de indelingen naar provincie en regiotype. Universiteitssteden zijn linkser op economische thema's en progressiever in cultureel opzicht; bij kleinschalige gemeenten is dat andersom.

Kleinere regio's en grote gemeenten

Het plaatsgebonden ressentiment werd eerder als 'klassenloos' bestempeld, maar in het meest fijnmazige geografische onderscheid in dit rapport – de COROP/G10-gebiedsindeling – zien we vrij duidelijke contrasten. Die zijn ook meer geprononceerd dan bij de andere drie gebiedsindelingen het geval is. Dit ressentiment jegens de landelijke politiek leeft het meest in de COROP-gebieden Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen en Overig Groningen. In de gemeente Groningen, Zuidoost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Overig Zeeland is de score op dit element eveneens bovengemiddeld, net als

in acht andere gebieden. Het plaatsgebonden ressentiment komt het minst voor in de gemeenten Amsterdam en Utrecht, en ligt ook in Breda en in zes andere gebieden onder het landelijk gemiddelde.

Meer in het algemeen zijn er vier hoofdpatronen in de maatschappelijke overtuigingen:

- In zes COROP-gebieden gaan lage scores op institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, een geringe ervaren politieke responsiviteit, en een verhoogd maatschappelijk onbehagen gepaard met een groot plaatsgebonden ressentiment. Deze combinatie gaat daar bovendien samen met een vrij conservatieve oriëntatie op culturele thema's. Dit patroon doet zich voor in Oost-Groningen, Overig Groningen (excl. de stad), de Achterhoek, Flevoland (excl. Almere), Zeeuws-Vlaanderen en West-Noord-Brabant (excl. Breda).
- Het tegenovergestelde patroon – hoge scores op institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, een hoge mate van ervaren politieke responsiviteit, weinig maatschappelijk onbehagen en weinig plaatsgebonden ressentiment, gecombineerd met een progressieve culturele oriëntatie – is kenmerkend voor de gemeenten Breda, Amsterdam en Utrecht. Minder uitgesproken is dit patroon ook zichtbaar in de gemeenten Groningen, Eindhoven, Nijmegen en Den Haag, en in de agglomeratie Haarlem.
- De derde groep onderscheidt zich hoofdzakelijk op basis van de politieke-ideologische oriëntatie van de inwoners bij economische onderwerpen. In Noord-Friesland en Zuid-Limburg overheerst een linkse oriëntatie; in Zuidwest-Overijssel, Zuidwest-Gelderland, Gooi en Vechtstreek en Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam) een rechtse.
- Ten slotte is er in Noord- en Zuidoost-Drenthe, evenals in Twente, voornamelijk sprake van een bovengemiddeld plaatsgebonden ressentiment.

Bij de G10-gemeenten die hiervoor niet werden genoemd doen zich maar weinig afwijkingen van het landelijk gemiddelde voor. Tilburgers blijken bovengemiddeld conservatief op culturele kwesties, terwijl Rotterdammers in dit opzicht juist verhoudingsgewijs progressief zijn. Almere wijkt bij geen enkele maatschappelijke overtuiging statistisch significant af van het nationale niveau.

Vier opmerkelijke bevindingen

Er zijn vier opmerkelijke meer specifieke bevindingen die voor het beleid en het publieke debat van belang zijn. Deze hebben in de eerste plaats betrekking op de geografische concentratie van economisch kapitaal, en daarnaast op binnenprovinciale verschillen in totaalkapitaal. Verder is het relevant om de verschillen tussen de sociale klassen op twee politiek-ideologische oriëntaties uit te lichten, alsmede de voorspellende waarde van de klassenindeling afgezet tegen het opleidingsniveau en de sociaal-economische status.

De economische 'kapitaalstrook' versus grensgebieden, het zuidwesten en Flevoland

Als we gedetailleerd naar de verspreiding van het economisch kapitaal over het land kijken, valt op dat er een aaneengesloten strook bestaat, tussen de COROP-gebieden IJmond en Zuidoost-Noord-Brabant, waar inwoners over bovengemiddeld veel economische hulpbronnen beschikken (zie figuur 5.2). Ook de gemeente Breda valt binnen deze zone, en daarbuiten is Noord-Drenthe het enige gebied waar de positieve afwijking statistisch significant is. Lage niveaus van economisch kapitaal zijn zichtbaar in de grensgebieden in het noorden, midden en zuiden. Maar ook in de gehele zuidwesthoek van het land, waar met name Rotterdam in het oog springt, en in Flevoland, zowel in Almere als daarbuiten. Er lijkt zodoende wat betreft economisch kapitaal eerder sprake van een

contrast tussen een centraal gelegen 'kapitaalstrook' versus bepaalde grensgebieden, Zuidwest-Nederland en Flevoland, dan tussen de Randstad en beleidsmatig erkende achterstandsregio's.

Dit patroon herhaalt zich echter niet bij de andere drie kapitaalklassen: binnen de kapitaalstrook is het cultureel, sociaal en persoonskapitaal niet overal bovengemiddeld. Daardoor zijn de gebiedscontrasten bij het totaal kapitaal ook minder scherp dan bij het economisch kapitaal.

Binnenprovinciale verschillen in totaal kapitaal

Het totaal kapitaal – de optelsom van de vier kapitaalklassen waarop de indeling in zeven klassen is gebaseerd – kan men opvatten als een samenvattende maatstaf. Doordat we in hoofdstuk 5 beschikken over een fijnmazige indeling, is het mogelijk om per provincie te kijken naar het verschil in totaal kapitaal tussen de gebieden met de meest positieve en de meest negatieve afwijking van het nationale niveau. Daaruit blijkt dat sommige provincies intern sterker verschillen dan andere.

Binnen de provincie Groningen is het contrast het sterkst, met een middelmatig verschil tussen de gemeente Groningen en Oost-Groningen. In Zuid-Holland is sprake van een tegenstelling tussen enerzijds het COROP-gebied Delft en Westland en anderzijds de gemeente Rotterdam. In vier provincies zijn er minder uitgesproken contrasten: Drenthe (Noord-Drenthe met de meest positieve afwijking versus Zuidoost-Drenthe met de meest negatieve), Zeeland (Overig Zeeland versus Zeeuws-Vlaanderen), Overijssel (Zuidwest-Overijssel versus Twente) en Noord-Brabant (gemeente Breda versus de rest van West-Noord-Brabant). Binnen de overige provincies zijn er beperkte tegenstellingen in het totaal kapitaal tussen de COROP-gebieden en, voor zover ze er voorkomen, de G10-gemeenten. Dit gaat om Friesland (Zuidoost- versus Noord-Friesland), Gelderland (Nijmegen versus de Achterhoek), Limburg (Zuid- versus Midden-Limburg) en Flevoland (Overig Flevoland versus Almere). In Noord-Holland en Utrecht zijn de interne contrasten het kleinst.

Klassenverschillen in politiek-ideologische oriëntaties

In deze studie is gekeken naar twee politiek-ideologische dimensies, economisch links/rechts en cultureel progressief/conservatief. Die worden onder meer gebruikt in kieswijzers die mensen helpen bepalen welke politieke partijprogramma's aansluiten bij hun opvattingen en beleidsvoorkeuren. Voor beide dimensies is door het SCP een afzonderlijke schaal ontwikkeld waarop de respondenten zijn gepositioneerd. Als we de twee dimensies tegelijk beschouwen (zie figuur 1.5), liggen de meeste sociale klassen op één diagonale lijn.

De drie klassen met het minste totaal kapitaal zijn economisch links en cultureel conservatief. De laagopgeleide gepensioneerden zijn daarbij het meest links, het precariaat het meest conservatief. Met de onzekere werkenden meegerekend hebben de drie onderste klassen een substantieel bevolkingsaandeel, maar ze zijn wel in de minderheid (34,4%). De werkende bovenlaag is in economisch opzicht rechts, maar cultureel progressief. Hetzelfde geldt in mindere mate voor de rentenierende bovenlaag. De werkende middengroep is eveneens economisch rechts, maar cultureel neutraal. Deze drie sociale klassen vormen tezamen een meerderheid van de volwassen Nederlandse bevolking (57,0%). De jongere kansrijken bevinden zich als enige niet op de diagonale lijn: de leden ervan zijn economisch links en cultureel progressief. Deze klasse heeft met 8,6% slechts een klein aandeel in de totale bevolking.

Er zijn geen sociale klassen die overwegend economisch rechts en cultureel conservatief zijn. In de hoofdstukken 2 tot en met 5 vinden we geen uitgesproken geografische verschillen op beide dimensies tegelijk.

De voorspelkracht van sociale klasse, opleiding en sociaal-economische status

In wetenschappelijke publicaties en beleidsdebatten wordt regelmatig aangenomen dat verschillen in opleidingsniveau of sociaal-economische status (SES) doorslaggevend zijn voor het begrijpen en bestrijden van structurele ongelijkheid. Zo betoogt Mark Bovens in zijn recente afscheidsrede dat de samenleving tegenwoordig dermate sterk is opgedeeld op basis van opleidingsverschillen dat men kan spreken van een nieuwe vorm van verzuiling:

Nog meer dan de katholieken, protestanten en openbaren uit de vorige eeuw, leven academisch en praktisch geschoolden in gescheiden sociale werelden. Ze wonen in andere wijken, hun kinderen zitten op andere scholen en andere clubs, ze kijken naar andere tv-zenders en ze stemmen op andere partijen. Ook de vriendenkringen en huwelijksmarkten zijn gescheiden (Bovens 2024: 3).

Om hier meer zicht op te krijgen is onderzocht welke ongelijkheidsindicator – de zeven sociale klassen, de behaalde opleiding of SES – het best in staat is de verschillen in leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen te voorspellen. Deze analyse laat zien dat de sociale klassenindeling vrijwel altijd de meeste variantie verklaart. Het verschil ten opzichte van de opleiding als indicator is het grootst bij de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder, het onwelbevinden en het gebruik van moderne of klassieke media (zie tabel 1.2). Enkel bij de tegenstelling tussen cultureel progressieve en conservatieve mensen is de voorspellende kracht van het opleidingsniveau vergelijkbaar met die van de sociale klassen. Op de andere politiek-ideologische dimensie, economisch linkse versus rechtse oriëntaties, slaat de balans echter opnieuw duidelijk uit ten faveure van de klassenindeling.

Dit betekent niet dat de behaalde opleiding er niet toe doet: het is immers een vorm van economisch kapitaal. Wel onderstrepen de uitkomsten het belang van een multidimensionale benadering. Opleidingsverschillen werken door in de leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen van mensen. Die invloed is echter subtieler dan soms wordt verondersteld, vanwege de verwevenheid van iemands scholing met andere economische hulpbronnen, alsook met het cultureel, sociaal en persoonskapitaal. Men krijgt hierop grip door uit te gaan van klassentegenstellingen, en niet door alle verschillen te herleiden tot opleidingsniveaus.

Vijf hoofdconclusies

Alle resultaten overziend kunnen we vijf hoofdconclusies trekken.

Geografische context van ondergeschikt belang bij structurele ongelijkheid, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

De zeven sociale klassen hebben elk een kenmerkende combinatie van de vier kapitaaltvormen en laten zich op basis van de optelsom daarvan, het totaal kapitaal, van hoog naar laag rangschikken. In alle gebiedsindelingen die we in deze studie hebben onderzocht, komen lokale afwijkingen van het landelijke patroon naar voren, zowel wat betreft de beschikbare hulpbronnen als in de omvang van de verschillende sociale klassen. Deze afwijkingen zijn goed te interpreteren, maar desondanks blijken de gebiedsindelingen slechte voorspellers van het klassenlidmaatschap en het kapitaal waarover Nederlanders beschikken. Bovendien is de klassenindeling vrijwel altijd een krachtiger verklaring voor de leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen van mensen dan de plek waar zij wonen.

Over het algemeen is de verdeling van hulpbronnen, klassen, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen zodoende allereerst een kwestie van onderscheid op nationaal niveau. De geografische context waar mensen in verkeren is van ondergeschikt belang. Wel zagen we in de 70 onderzochte

gebieden regelmatig substantiële verschillen tussen de uitersten, dat wil zeggen tussen regio's en gemeenten met de hoogste en laagste scores op de kapitaaltvormen, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen.

Grootste geografische contrasten bij de indeling in kleinere regio's en grote gemeenten

Hoewel de vier gebiedsindelingen slechts in beperkte mate verklaringskracht hebben, kunnen ze niet over één kam worden geschoren. Het geografisch onderscheid in kleinere regio's en grote gemeenten (de COROP/G10-indeling) blijkt namelijk sterker gekoppeld aan kapitaaltvormen, sociale klassen, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen dan de andere drie gebiedsindelingen. Dat viel ook te verwachten, aangezien de indeling in 40 COROP-gebieden en de 10 grootste gemeenten veel fijnmaziger is dan de indelingen in provincies, regiotypen, en SCP-gemeentetypen. Een kleinschaligere indeling vergroot de trefkans: hoe specifieker het geografisch onderscheid, des te beter verschillen aan het licht kunnen komen. Anderzijds kunnen inhoudelijke redenen eveneens een rol spelen. De COROP/G10-indeling is immers gebaseerd op een onderliggend principe – per provincie zijn uiteenlopende kerngemeenten met hun verzorgingsgebied onderscheiden – en weerspiegelt vermoedelijk gedeeltelijk ook culturele verschillen. Dat zou de reden kunnen zijn dat juist bij deze geografische indeling maatschappelijke tegenstellingen het scherpst zichtbaar worden.

Bij alle gebiedsindelingen zijn individuele verschillen belangrijker voor iemands hulpbronnen dan de plek waar men woont

De vier gebiedsindelingen verklaren slechts een zeer gering deel van de verschillen in hulpbronnen tussen mensen. Als we echter, naast de gebiedsindeling, iemands leeftijd, geslacht, huishoudentype en migratieachtergrond als voorspeller van hulpbronnen gebruiken, neemt de verklaringskracht sterk toe. Dit geldt vooral voor het cultureel, economisch en totaalkapitaal, maar in mindere mate ook voor het sociaal en persoonskapitaal. Wat mensen aan hulpbronnen hebben, hangt dus primair samen met individuele kenmerken, en niet zozeer met waar ze wonen. Dit laatste ligt in het verlengde van bevindingen uit eerder SCP-onderzoek (Geurkink en Miltenburg 2023).

Specifieke gebiedskenmerken zijn van weinig belang voor de hulpbronnen van mensen

Ook wanneer we de invloed van de geografie preciezer proberen te vangen door zes specifieke gebiedskenmerken als voorspeller op te voeren, blijken die slechts een kleine zelfstandige bijdrage aan de hulpbronnen van mensen te leveren. Zo is bij de indeling in COROP/G10-gebieden het aandeel kennisintensieve bedrijven zwak positief gerelateerd aan het sociaal en cultureel kapitaal. Ook is in gebieden met een laag werkloosheidspercentage het economisch kapitaal van de inwoners hoger.

Over de oorzakelijke richting van deze verbanden biedt onze analyse geen uitsluitel. Gezien de schaal van ons land zijn zwakke relaties echter te verwachten: de zogenoemde 'geografie van de gelegenheid' (zie § 1.3) is niet geheel afwezig, maar speelt hier vermoedelijk een minder belangrijke rol dan elders. Nederland is compact, dichtbevolkt en kent – in vergelijking met bijvoorbeeld de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en veel andere EU-lidstaten – een goede fysieke infrastructuur (wegen, openbaar vervoer, railtransport, havens, luchtvaart, waterbeheersing), sterk ontwikkelde digitale netwerken en, ondanks decennia van hervormingen en bezuinigingen, een hoogontwikkelde verzorgingsstaat (Vrooman 2021; Vrooman et al. 2024: S1 Text).

De uitzondering op de regel: het plaatsgebonden ressentiment

Het plaatsgebonden ressentiment is het enige onderwerp waarbij de gebiedsindeling meestal meer verklaringskracht heeft dan het onderscheid in sociale klassen. Dat is met name het geval bij de indeling in kleinere regio's en grotere gemeenten. Daar is een sterk contrast te zien tussen de

COROP-gebieden Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen en Overig Groningen – waar men vaak vindt dat de landelijke politiek onvoldoende oog heeft voor de regio – versus de gemeenten Amsterdam en Utrecht (weinig plaatsgebonden ressentiment). In mindere mate zien we dit ook bij de indeling in provincies en die in twee beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland. Bij de SCP-gemeentetypologie is de verklaringskracht echter minder dan die van de sociale klassen.

Mogelijkheden voor beleid

In een aantal eerdere publicaties betoogden we dat een op kapitaal gebaseerde klassenstructuur om drie redenen aandacht verdient in het beleid (Vrooman et al. 2023, 2024, 2025). In de eerste plaats kan het moeilijk zijn om klassenongelijkheid te verzoenen met fundamentele waarden als gelijkheid, eerlijkheid en solidariteit. Daarnaast zijn klassentegenstellingen mogelijk gebaseerd op oorzaken die moeilijk te rechtvaardigen zijn, zoals kansenongelijkheid en positieve of negatieve discriminatie door medeburgers, bedrijven en overheidsinstanties op de arbeidsmarkt en in andere levensdomeinen. Machtsconcentraties in de handen van extreem rijke individuen en wereldwijde bedrijven, die verbonden zijn met politieke elites via lobby's en partijfinanciering en als gevolg van jobhoppen tussen politieke functies en de privésector, zijn andere voorbeelden van potentieel ongerechtvaardigde wortels van multidimensionale ongelijkheid (Von Rudiger en Stiglitz 2022; Savage 2025; Stiglitz 2012). Tot slot kan de klassenstructuur ongunstige collectieve resultaten genereren: grote verschillen in welzijn, een laag politiek vertrouwen, weinig sociale cohesie, en een beperkte legitimiteit van het overheidsbeleid.

Een puur economische benadering – die zich alleen richt op het bevorderen van gelijke onderwijskansen, ongelijkheid op de arbeidsmarkt en herverdeling van inkomen en rijkdom – is waarschijnlijk onvoldoende als men multidimensionale ongelijkheid aan wil pakken. Waar je bij hoort, wie je kent en wie je bent kan dan nog steeds klassentegenstellingen creëren of bestendigen. Vertrouwen op persoonlijke verantwoordelijkheid – in de zin dat klassentegenstellingen als vanzelf zullen verminderen wanneer mensen worden aangemoedigd om zelf in de vier kapitaalkvormen te investeren – zal vermoedelijk evenmin oplossingen bieden. Dit gaat voorbij aan de structurele aard van multidimensionale ongelijkheid en kan mattheuseffecten teweegbrengen: degenen die al over veel kapitaal beschikken (en jongeren) zijn het meest geneigd om te investeren en profiteren daar ook het meest van, terwijl sociale klassen met weinig van de vier kapitaalkvormen minder investeringsmogelijkheden hebben.¹

Een drieledige beleidsstrategie, zo merkten we eerder op, is daarom het meest passend. Ten eerste kunnen overheden investeren in middelen die belangrijke levensovergangen – in het onderwijs, het betreden en verlaten van de arbeidsmarkt, het vormen van een huishouden, en ouder worden – ten goede komen. Ten tweede moet institutionele complementariteit worden bevorderd door beleid in verschillende landelijke beleidssectoren te coördineren. Het gaat dan om de stelsels van onderwijs, kinderopvang, arbeidsregulering, sociale zekerheid, gezondheidszorg, pensioen, huisvesting en belasting (Garritzmann et al. 2022a, 2022b; Hemerijck 2018). Ten derde zou de verzorgingsstaat op nationaal niveau vorm moeten krijgen volgens het principe van *'targeting within universalism'*, ook bekend als *'proportioneel universalisme'*. Dit houdt in dat alle burgers toegang hebben tot basisvoorzieningen (bv. onderwijs, basisgezondheidszorg, adequate huisvesting), maar dat aanvullende steun wordt geboden aan degenen voor wie de basisvoorzieningen niet toereikend zijn, bijvoorbeeld vanwege buitengewone medische kosten (Jacques en Noël 2021; Marmot 2010; Skocpol

¹ Bask en Bask (2015); DiPrete en Eirich (2006); Merton (1968); Vrooman et al. (2023: 60-61).

1995). Deze drievoudige systemische aanpak kan helpen om klassentegenstellingen te beperken en de nadelige gevolgen van huidige en toekomstige multidimensionale ongelijkheid tegen te gaan.

Op basis van de bevindingen van deze studie is het raadzaam drie beleidsrichtingen in te gaan die op deze strategie voortborduren.

Het tegengaan van structurele ongelijkheid vergt nationaal beleid

Omdat in dit onderzoek is gebleken dat de geografische tegenstellingen beperkt zijn wat betreft de kapitaalvormen en sociale klassen, zou het nationale beleid bij het tegengaan van structurele ongelijkheid voorop moeten staan. Dit geldt voor de basisvoorzieningen en de aanvullende steun voor mensen in exceptionele omstandigheden, en daarnaast ook voor het monitoren van beleidsresultaten en het toezicht houden op het uitvoeringsproces.

Dit nationale beleid vraagt een langetermijnvisie op de toekomstige samenleving en hoe men daar over een periode van enkele decennia naar toe kan werken. Daarbij moet rekening gehouden worden met te verwachten ontwikkelingen, zoals demografische en ecologische veranderingen, en met ingrijpende gebeurtenissen die zich voor kunnen doen (bv. pandemieën, diepe recessies, oorlogen, veranderende internationale verhoudingen). Aandacht in deze langetermijnvisie voor thema's als 'brede welvaart' en 'kwaliteit van de samenleving' kunnen hierbij behulpzaam zijn, evenals het hanteren van specifieke methodieken.²

Provincies, regio's en gemeenten kunnen een rol spelen bij de implementatie van beleid en het uitvoeringsproces inzake structurele ongelijkheid, een kwestie die meer omvat dan armoede en problemen in het sociaal domein. Zij kunnen de situatie ter plekke in veel gevallen beter doorgronden dan op nationaal niveau mogelijk is. Aan de andere kant beschikken decentrale overheden niet altijd over de kennis, bemensing en financiële middelen die nodig zijn om structurele ongelijkheid effectief aan te pakken (SCP 2025; Willems en Huijnk 2025). Bovendien kan een decentrale aanpak lastig te verenigen zijn met het coördineren van beleid om institutionele complementariteit te realiseren, één van de elementen van de bovengenoemde driedelige benadering. De kans op afstemmingsproblemen neemt immers toe als gevolg van mogelijke verschillen in de lokale uitvoeringspraktijk. Ten slotte kan de effectiviteit van beleid gericht op het tegengaan van structurele ongelijkheid in het gedrang komen. Zonder duidelijke nationale beleidskaders en voldoende mensen en middelen bestaat het risico dat regionale en lokale beleidsprioriteiten, of de belangen van plaatselijke ondernemers en bedrijven, de overhand krijgen.

Plaatsgebonden ressentiment: een complex probleem in zes regio's

Dat plaatsgebonden ressentiment betrekkelijk 'klassenloos' is en als enige aspect sterk samenhangt met de plek waar iemand woont, betekent niet automatisch dat dit ook door provincies, regio's en gemeenten kan worden opgelost. De kern van dit ressentiment is namelijk dat er bitterheid jegens 'Den Haag' bestaat. Wanneer burgers in bepaalde regio's bovenmatig geconfronteerd worden met problemen die verband houden met nationaal beleid – zoals de aardbevingen in Groningen, de toeslagenaffaire, problemen in de jeugdzorg, de maatschappelijke ondersteuning en participatie van arbeidsgehandicapten, en een gebrek aan betaalbare woningen – is dat gevoel ook begrijpelijk.

Uit deze studie blijkt dat plaatsgebonden ressentiment soms gepaard gaat met andere gevoelens van regionale achterstelling. In de COROP-gebieden Oost-Groningen, Overig Groningen (excl. de gemeente Groningen), de Achterhoek, Flevoland (excl. Almere), Zeeuws-Vlaanderen en West-Noord-Brabant (excl. Breda) is het plaatsgebonden ressentiment gekoppeld aan lage scores op het

² Zoals scenario-ontwikkeling (CPB 2024) en modellen die *Bayesian belief systems* in kaart brengen (Barbrook-Johnson en Penn 2022).

institutioneel vertrouwen en de tevredenheid over de democratie, een geringe ervaren responsiviteit van de landelijke politiek, en een verhoogd maatschappelijk onbehagen. Dit zijn veelal ook gebieden waar de inwoners over minder hulpbronnen beschikken. Hier ligt daarom de grootste opgave voor het nationaal beleid, en die strekt verder dan het bieden van financiële compensatie voor geleden materiële en immateriële schade.

Politieke representatie: meer aandacht nodig voor sociale klassen aan de onderkant

In het debat over politieke representatie verdient de behartiging van de belangen en visies van de onzekere werkenden, het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden meer aandacht. Deze drie sociale klassen ervaren de landelijke politiek als weinig responsief, scoren het laagst op institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, en het maatschappelijk onbehagen is onder hen het grootst. Op al deze thema's bleken de klassentegenstellingen zwaarder te wegen dan de gebiedsverschillen. Dat suggereert dat een versterking van de regionale afspiegeling in de volksvertegenwoordiging deze problemen niet als vanzelf op zal lossen.

Het realiseren van een politieke representatie die meer recht doet aan de onderste klassen is echter niet eenvoudig. De getalsverhoudingen werken niet mee: de onzekere werkenden en het precariaat vormen samen een kleine minderheid, ongeveer één op de zes volwassen Nederlanders. Onder hen blijkt, met name in het precariaat, een aanzienlijk deel niet te stemmen, waardoor de invloed van deze groepen op het politieke proces verder wordt beperkt (Vrooman et al. 2023: 51). Zelfs wanneer men de laagopgeleide gepensioneerden meerekent, vormen de drie onderste klassen nog steeds een minderheid (ongeveer een op de drie van het totale electoraat). Bovendien verkeren de laagopgeleide gepensioneerden deels in andere leefwerelden en hebben zij soms andere maatschappelijke overtuigingen dan de onzekere werkenden en het precariaat. De laagopgeleide gepensioneerden plaatsen zichzelf hoger op de maatschappelijke ladder, kennen minder onwelbevinden en hebben een conservatievere politiek-ideologische oriëntatie bij culturele thema's. Daardoor spreekt het niet vanzelf dat deze drie klassen op één lijn zitten. Een bijkomende complicatie is dat beleidsmakers en volksvertegenwoordigers zelf vaak uit hogere en middenklassen komen, waardoor de belangen, zorgen, levens en visies van de onderste klassen ver van hen af kunnen staan, en ook hun mensbeelden en maatschappijvisies niet noodzakelijkerwijs aansluiten. Het is echter essentieel dat de klassen aan de onderkant gehoord worden, aangezien bij hen de koppeling tussen structurele ongelijkheid en allerlei vormen van onvrede zo uitgesproken is.

1 Het nationale beeld

1.1 Verschil in Nederland: een multidimensionale benadering

In de reeks *Verschil in Nederland* volgt het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) sinds 2014 hedendaagse structurele ongelijkheid. Zijn er in ons land op basis van hulpbronnen duidelijk te onderscheiden sociale klassen, en hoe ontwikkelen die zich in de loop der tijd? En is de klassenstructuur gekoppeld aan andere maatschappelijke kwesties, zoals een gebrek aan sociale cohesie, het maatschappelijk onbehagen, en uiteenlopende visies op de eigen positie, politiek en samenleving onder de bevolking? De vraagstelling sluit aan op het publieke ongelijkheidsdebat dat in veel ontwikkelde samenlevingen wordt gevoerd – al is de problematiek niet altijd vergelijkbaar, vanwege institutionele en culturele verschillen tussen landen binnen en buiten de Europese Unie (EU). De theorie die ten grondslag ligt aan het *Verschil in Nederland*-project is elders uitgebreid toegelicht (Vrooman 2014; Vrooman et al. 2024).

1.1.1 Vier typen kapitaal

Evenals onder meer Savage et al. (2013, 2015) en Friedman en Laurison (2019) gaat het SCP er in *Verschil in Nederland* van uit dat structurele ongelijkheid tegenwoordig niet alleen de verdeling van economische hulpbronnen weerspiegelt, maar ook verschillen in de mate waarin mensen zich weten te handhaven in uiteenlopende contexten (cultureel kapitaal), en in de hulp die ze van anderen kunnen krijgen (sociaal kapitaal). Hieraan voegen we persoonskapitaal toe, dat verwijst naar iemands gezondheid en aantrekkelijkheid. Door ‘waar je bij hoort’, ‘wie je kent’ en ‘wie je bent’ op te nemen in het theoretisch kader, volgen we een multidimensionale aanpak, die beter past bij de manier waarop structurele ongelijkheid in de huidige postindustriële samenleving ontstaat dan tegenstellingen tussen bijvoorbeeld de arbeidersklasse, managers en kapitalisten, arm en rijk, de bovenste 1% versus de rest, enzovoort.³

Economisch kapitaal bestaat uit iemands opleiding en beroepsvaardigheden, arbeidsmarktpositie, en inkomen en vermogen. De gevolgde opleiding beschouwen we als een economische hulpbron, omdat het de kennis, vaardigheden en arbeidsmarktkwalificaties aangeeft die mensen hebben verworven, in lijn met de *human capital*-theorie van Becker (1993). Anders dan Bourdieu (1986: 17) gaan we er niet van uit dat iemands onderwijsachtergrond een vorm van ‘geïstitutioniseerd cultureel kapitaal’ is, dat de bestaande sociale orde herschept door leerlingen klassengebonden vormen van cultureel kapitaal bij te brengen. Dat kan, maar is niet onvermijdelijk: moderne onderwijssystemen hebben vaak expliciete taken met betrekking tot talentontwikkeling en het bieden van gelijke kansen, en kunnen daardoor ook behulpzaam zijn bij de emancipatie van achtergestelde groepen (Van de Werfhorst 2014).

Een tweede type hulpbron is *cultureel kapitaal*, dat wil zeggen collectieve predisposities, expressieve gedragingen en eigenschappen die sociale posities markeren. Cultureel kapitaal kan drie vormen aannemen: taal en communicatie (zoals iemands accent, dialect of woordenschat; het vermogen om vreemde talen te spreken; en digitale geletterdheid); smaken, voorkeuren en culturele kennis (bv. het bijwonen en waarderen van klassieke concerten of theaterproducties); en symbolische attributen (iemands reputatie, beroemdheid, formele titels en eerbewijzen). Dit bouwt grotendeels voort op het werk van Bourdieu. In de SCP-benadering is dit type hulpbron echter niet beperkt tot 'hoge' cultuur, maar omvat het ook opkomende vormen, zoals voorkeuren voor alternatieve muziekstijlen, cultureel omnivorisme en ecologisch verantwoorde levensstijlen.⁴ Een bepaald soort cultureel

³ De bespreking van de kapitaalvormen en meervoudige samenhang is gebaseerd op Vrooman et al. (2024, 2025).

⁴ Baumann et al. (2022); Chan (2019); Kennedy et al. (2019); Peterson en Kern (1996); Prieur en Savage (2013).

kapitaal kan doorslaggevend zijn om hogere sociale posities te bereiken, omdat elites en hogere middenklassen hun bevoorrechte positie – en die van hun nageslacht – vaak proberen af te schermen door een sterke selectie op basis van cultureel kapitaal (Reeves 2018; Reeves et al. 2017; Rivera 2012). Bij nieuwkomers kan een gebrek aan cultureel kapitaal er toe leiden dat ze geen toegang krijgen tot hogere posities, zelfs als ze daar gekwalificeerd voor zijn. Als het ze wel lukt, snijden zij zichzelf soms in de vingers, doordat ze de heersende sociale mores in twijfel trekken of ‘riskante’ carrièrekeuzes vermijden (Friedman en Laurison 2019).

Sociaal kapitaal bestaat uit de hulpbronnen die besloten liggen in de relaties van individuen met anderen. Het verwijst naar iemands positie in sociale netwerken, en naar de omvang en kwaliteit van die netwerken. Zulke netwerkbronnen kunnen veel vormen aannemen. Het kan bijvoorbeeld gaan om de rechtstreekse financiële en materiële steun die ouders en familie kunnen bieden, maar ook om connecties die informatie (bv. over te volgen procedures, nieuwe vacatures of levenspartners met goede vooruitzichten), invloed (bv. iemand die beslist over het aannemen van personeel) of emotionele steun (medeleven en begrip) bieden (Berkman et al. 2000; Lin 1999). We volgen hier een egogerichte benadering: sociaal kapitaal is iets dat een individu kan bezitten, en is niet primair een collectief goed van gemeenschappen of landen (Coleman 1988, 1990; Putnam 1995). De omvangrijke sociologische literatuur geeft aan dat dit type hulpbron een belangrijke rol speelt in de sociale hiërarchie.⁵ Dat komt mede doordat mensen de neiging hebben om zich te associëren met anderen met een gelijksoortige achtergrond en levensstijl (McPherson et al. 2001).

Persoonlijk kapitaal omvat de voor- en nadelen van iemands lichamelijke en geestelijke gesteldheid. We verdelen het in drie subtypes: fysiek kapitaal (lichamelijke gezondheid en vaardigheden), mentaal kapitaal (psychische gezondheid en vaardigheden) en esthetisch kapitaal (individuele eigenschappen die aantrekkelijk zijn voor anderen, zoals schoonheid, de ‘juiste’ houdingen en gedragingen). Pareto wees er al op dat levenskansen vaak worden bepaald door maatschappelijke competitie gebaseerd op individuele verschillen, en niet uitsluitend op groepskenmerken zijn gebaseerd: ‘Of bepaalde theoretici het nu prettig vinden of niet, het feit is dat de menselijke samenleving geen homogeen iets is, maar dat individuen fysiek, moreel en intellectueel verschillend zijn’ (Pareto 1935: 1419).⁶ De wetenschappelijke literatuur duidt erop dat iemands gezondheid vaak maatschappelijke wortels heeft (bv. opgroeien in een ongezonde leefomgeving), maar ook een oorzaak van ongelijkheid kan zijn. Wie ziek is, heeft vaak minder kansen in het onderwijs en op een goede carrière, verdient daardoor minder en bouwt minder vermogen op. Voor iemand die zeer gezond is geldt theoretisch gezien het omgekeerde. Zulke individuele gezondheidsverschillen kunnen bovendien doorwerken in de opbouw en teloorgang van sociaal en cultureel kapitaal (Qi et al. 2023).

Ook iemands uiterlijk kan worden gezien als een vorm van kapitaal, vergelijkbaar met talent of financiële rijkdom. Economisch onderzoek wijst al lange tijd op het bestaan van schoonheidspremies en lelijkheidsstraffen op de arbeidsmarkt. Aantrekkelijke mensen krijgen gemakkelijker een goedbetaalde baan en een gunstige loopbaan dan onaantrekkelijke mensen, die eerder economische nadelen van hun uiterlijk ondervinden.⁷ Sociologen zien zulk esthetisch kapitaal als een middel om privileges en kansen te verwerven, op de arbeidsmarkt en daarbuiten (een partner of vrienden vinden, hulp krijgen, enz.). Het gaat volgens hen niet alleen om iemands lichaamsbouw en gezichtssymmetrie, maar ook om andere uiterlijke kenmerken (iemands huidskleur, geur, stemgeluid, staat van het gebit), diverse aspecten van de persoonlijke verzorging (kleedstijl, sieraden, make-up,

⁵ Burt (1982, 1992); Flap en Völker (2013); Granovetter (1974); Lin (2000); Van Tubergen en Volker (2015).

⁶ Nielsen (2007) bespreekt de inzichten van Pareto uitgebreider.

⁷ Deng et al. (2020); Doorley en Sierminska (2015); Fletcher (2009); Hamermesh (2011); Hamermesh en Biddle (1994); Kanazawa en Still (2018); Mobius en Rosenblatt (2006).

tatoeages, piercings), erotische aantrekkingskracht en psychologische kenmerken als charme, dienstbaarheid, vriendelijkheid en iemands publieke imago.⁸ Deze traditie wijst er op dat ‘esthetische inspanning’ tegenwoordig vaak een vereiste is voor maatschappelijk succes. Zo is het publiekelijk vertonen van het ‘juiste’ uiterlijk en van bepaalde houdingen en gedrag essentieel voor banen in de horeca en detailhandel, de financiële en juridische sector, de televisiewereld en sociale media, en de politiek.⁹ Verscheidene auteurs spreken daarom van een trend tot ‘esthetisering van de samenleving’ (Reckwitz 2017; Rössel et al. 2021; Welsch 1996).

Tegen deze achtergrond beschouwen we persoonskapitaal als een onafhankelijke theoretische dimensie van ongelijkheid: twee jonge individuen met vergelijkbare economische, culturele en sociale hulpbronnen kunnen heel anders in het leven terechtkomen als de een chronisch ziek of onaantrekkelijk is en de ander niet.

1.1.2 Multidimensionale samenhang

Sociale klassen zijn te begrijpen als groepen met een unieke mix van de vier soorten kapitaal. De specifieke combinatie van hulpbronnen waarover een klasse beschikt, is bepalend voor haar positie in de klassenhiërarchie, en voor de kansen in het leven van haar leden. Een onderscheid in sociale klassen weerspiegelt doorgaans de verdeling van macht en belangen in de samenleving, en kan gepaard gaan met klassenafhankelijke verschillen in leefwerelden, toekomstvisies en opvattingen over beleid en samenleving. De ‘meervoudige correspondentie’ van de vier soorten hulpbronnen houdt in dat twee klassen evenveel totaalkapitaal kunnen hebben, maar toch betekenisvol verschillen door de specifieke samenstelling ervan.¹⁰ Dat doet zich bijvoorbeeld voor als ze beide over veel sociaal en cultureel kapitaal beschikken, maar de ene sociale klasse beduidend meer inkomen en financieel vermogen heeft, terwijl de andere veel gezonder en aantrekkelijker is.

De vier kapitaaltvormen zijn op een dynamische manier aan elkaar gekoppeld. Hulpbronnen kunnen in de loop van de tijd (des)accumuleren, en dat gebeurt niet noodzakelijkerwijs in een rechte lijn naar boven of beneden, of op dezelfde manier voor elk type kapitaal of iedere sociale klasse. Bovendien kan de relatieve invloed van de vier soorten kapitaal gedurende de levensloop uiteenlopen. Voor jongeren geven onderwijsdiploma’s, contacten met invloedrijke personen en een aantrekkelijke verschijning mogelijk de doorslag bij het starten van hun carrière of het vinden van een partner. Op latere leeftijd kunnen de lichamelijke gezondheid en de omvang en kwaliteit van netwerken die informele zorg bieden cruciaal worden. Deze dynamiek maakt het in beginsel mogelijk dat mensen tijdens hun leven van sociale klasse veranderen.

Het concept ‘kapitaal’ omvat ook negatieve hulpbronnen. Hoge schulden, verkeerde vrienden of muziekvoorkeuren, zware cognitieve beperkingen of een onaantrekkelijk uiterlijk kunnen nadelig uitpakken voor iemands maatschappelijke positie. Tegelijkertijd zijn hulpbronnen tot op zekere hoogte inwisselbaar. Zo is het denkbaar dat welvarende klassen consequent meer geld uitgeven aan culturele activiteiten, het onderhouden van sociale netwerken, en het uiterlijk en welbevinden van henzelf en hun kinderen. In dat geval zullen hun niet-economische hulpbronnen vermoedelijk toenemen – en die voordelen kunnen weer worden omgezet in beter betalend werk en meer financieel vermogen (of minder schulden en uitputting van reserves in slechte tijden). Een dergelijke

⁸ Anderson et al. (2010); Anýžová en Matějů (2018); Hakim (2010); Jæger (2011); Kuipers (2015); Van der Laan en Kuipers (2016); McClintock (2014); Monk Jr. et al. (2021); Sarpila et al. (2021); Talley (2014); Timming (2015); Webster Jr. en Driskell Jr. (1983).

⁹ Berggren et al. (2017); Haynes (2012); Mitra et al. (2014); Warhurst en Nickson (2020); Williams en Connell (2010).

¹⁰ Bourdieu (1986); Ehsan et al. (2019); Gugushvili en Bulczak (2023); Hout (2012); Lizardo (2006); ; O’Connor en Gladstone (2018); Qi et al. (2023); Reeves en De Vries (2019); Schmutte (2015) Thomas (2018); Veenstra en Abel (2019).

opeenstapeling van kapitaalvoorsprongen is niet onvermijdelijk, maar zorgt er als deze zich voordoet voor dat de bevoorrechte positie van hogere sociale klassen intact blijft, of wordt versterkt.

In veel ongelijkheidsstudies staan verschillen in economische hulpbronnen (inkomen, financiële rijkdom, opleiding, beroep) centraal. Dat ze de belangrijkste rol spelen in de multidimensionale klassenstructuur is echter geen vaststaand gegeven, maar een empirische kwestie. Het gewicht van het economisch kapitaal hangt af van de maatschappelijke context: de inrichting van de landelijke en lokale verzorgingsmaatschappij, dominante beleidsvisies (mensbeelden, aannames over gedrag en over welk beleid effectief is), de economische conjunctuur, en onverwachte gebeurtenissen zoals pandemieën en oorlogen.

1.2 Eerder SCP-onderzoek

Voor de dataverzameling van deze studie, die in 2019/2020 plaatsvond, trok het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Hierbij waren lage en hoge inkomens oververtegenwoordigd, evenals bepaalde gebiedsdelen. De vragenlijst, ontwikkeld door het SCP en afgenomen door I&O Research, werd door bijna 6800 respondenten ingevuld – meer dan het dubbele aantal van het onderzoek dat het SCP in 2014 uitvoerde. Vervolgens voegde het CBS aan de enquêtegegevens geanonimiseerde administratieve data toe over het inkomen van de respondenten, hun vermogenspositie en enkele demografische kenmerken. Hoff et al. (2021, bijlage B) lichten de opzet van het onderzoek uitgebreider toe.

In de vorige publicatie van het SCP in de *Verskil in Nederland*-reeks, *Eigentijdse Ongelijkheid* (Vrooman et al. 2023), lag het accent op een heranalyse van de klassenstructuur die we in de eerste studie van deze reeks vonden (Vrooman et al. 2014). De meting van alle vier kapitaaltvormen – die we ook in deze studie hanteren – was daartoe ten opzichte van 2014 aanzienlijk uitgebreid. Bij het economisch kapitaal is de indeling naar de sociaal-economische positie verfijnd door een onderscheid te maken tussen werknemers met tijdelijke en vaste arbeidscontracten, en tussen zelfstandigen met en zonder personeel. Daarnaast is bij het vermogen in de woning de categorie ‘huurders’ opgesplitst in mensen met en zonder huurtoeslag.

Voor cultureel kapitaal voegde *Eigentijdse Ongelijkheid* een nieuwe indicator toe: een typologie van voornamen, met behulp van geanonimiseerde individuele gegevens uit het nationaal bevolkingsregister (Bloothoofd en Onland 2011, 2016). Het CBS koppelde ook deze data aan de enquêteresultaten. Iemands naam vertaalt zich niet alleen in kansen op de arbeidsmarkt, maar kan ook in andere maatschappelijke contexten voor- en nadelen opleveren. Zodoende zijn namen te beschouwen als een vorm van cultureel kapitaal.¹¹ Daarnaast werd de leefstijl uitgebreider gemeten door twee nieuwe indicatoren toe te voegen: het kopen van duurzaam voedsel en de muzieksmaak.¹²

¹¹ In de literatuur worden namen vaak in verband gebracht met arbeidsmarktdiscriminatie van migranten (Thijssen et al. 2021; Tuppatt en Gerhards 2021; Zschirnt en Ruedin 2016), maar hun verband met ongelijkheid en sociale klassen reikt verder. Naast het feit dat ze de sociale positie en aspiraties van de ouders reflecteren op het moment dat onze respondenten werden geboren (in 2002 of eerder), spelen namen een constitutieve rol doordat ze iemands maatschappelijke status markeren (Crabtree et al. 2022; Elchardus en Siongers 2011; Fryer en Levitt 2004; Lieberman en Bell 1992; Lindsay en Dempsey 2017). Voornamen bepalen hoe anderen de naamdrager waarnemen en beoordelen tijdens interacties in uiteenlopende contexten, zoals commerciële handelingen, het onderwijs, de arbeidsmarkt en sociale relaties (waaronder de selectie van levenspartners). Een naam met een hogere status kan daar voordelen opleveren, die mensen met een weinig distinctieve naam niet ervaren. Daarentegen kan het hebben van een bepaalde etnische naam of een naam met een lagere status gedurende de levensloop een opeenstapeling van nadelen met zich meebrengen. Zulke uitkomsten zijn niet noodzakelijkerwijs het gevolg van bewuste positieve of negatieve discriminatie. Dit houdt in dat voornamen op zich een potentiële vorm van cultureel kapitaal zijn.

¹² Voor de consumptie van duurzaam voedsel is in de enquête gevraagd naar het kopen van koffie met een keurmark (Max Havelaar of Fairtrade), biologische groenten, scharrelvlees en vrije-uitloop- of biologische eieren. Bij de muzieksmaak is niet alleen gevraagd naar traditionele ‘hoge’ voorkeuren (klassieke muziek, opera), maar ook naar opkomende genres met een

Bovendien is de leefstijlschaal verder gedifferentieerd dan in 2014: ze telt nu zeven categorieën in plaats van drie.

In de studie uit 2023 werden twee nieuwe vormen van sociaal kapitaal opgenomen. Die hebben betrekking op de kwaliteit van iemands netwerk en zijn gebaseerd op een verkorte versie van de *resource generator*-methode (Van der Gaag en Snijders 2005). De ene nieuwe vorm van sociaal kapitaal is het vermogen van het sociale netwerk om te helpen met geld, werk en instanties; de andere is de beschikbare informele hulp (iemand die boodschappen kan doen bij ziekte, kan helpen bij klussen in huis of conflicten, of een tijdelijk logeeradres kan bieden). Verder is de bestaande maat voor het sociale steunnetwerk iets verder gedifferentieerd: deze heeft nu zes categorieën in plaats van vijf.

Bij het persoonskapitaal was in *Eigentijdse Ongelijkheid* een nieuw item toegevoegd voor fysieke gezondheid: ervaart men langdurige beperkingen in activiteiten die mensen gewoonlijk verrichten?¹³ De schaal waartoe dit item behoort, is ingedeeld in zes in plaats van drie categorieën. Dat geldt eveneens voor de meting van mentale gezondheid, terwijl esthetisch kapitaal zeven categorieën heeft in plaats van drie.

Tabel 1.1 bevat een overzicht van de indicatoren voor de vier kapitaaltvormen en hun meetwijze, waarop de klassenindeling van *Eigentijdse Ongelijkheid*, het startpunt voor deze studie, is gebaseerd. In enkele recente wetenschappelijke artikelen zijn deze indicatoren uitgebreider toegelicht (Vrooman et al. 2024, 2025).

hoge status (bv. indie en wereldmuziek), *mainstream* muzieksoorten (bv. pop, r&b en latin/salsa) en vormen die vaak worden geassocieerd met een lagere status, zoals het Nederlandse levenslied (Baumann et al. 2022; Carfagna et al. 2014; Chan 2019; Kennedy et al. 2019; Peterson en Kern 1996; Prieur en Savage 2013).

¹³ Dit is een variant op de korte ADL-meting in de jaarlijkse Gezondheidsenquête van het CBS.

Tabel 1.1 De vier kapitaalvormen, indicatoren en meetcategorieën^{a b c}

kapitaalvorm en indicatoren ^a	categorieën ^b
economisch kapitaal	
behaalde opleiding	maximaal basisonderwijs; overig laagopgeleid (lbo/mavo/vmbo/mbo < 2 jaar); middelbaar opgeleid (havo/vwo/mbo); hoogopgeleid (hbo/wo)
sociaal-economische positie	niet werkend; werkzoekend; (pre)pensioen; student; in tijdelijke loondienst; zelfstandige zonder personeel; in vaste loondienst; zelfstandige met personeel
gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen	deciel 1; deciel 2-3; deciel 4-5; deciel 6-9; percentiel 90-99; percentiel 100
vrij vermogen van huishouden	negatief; € 0-5.000; € 5.000-50.000; € 50.000-500.000; > € 500.000, eerste helft; > € 500.000, tweede helft (€ 958.466 of meer)
vermogen in de woning	negatief; huurder met huurtoeslag; huurder zonder huurtoeslag; positief, eerste terciël; tweede terciël; derde terciël (overwaarde van € 284.274 of meer)
cultureel kapitaal	
leefstijl	schaal: buitenlandse vakanties; duur restaurantbezoek; bezoekfrequentie klassiek concert, toneelvoorstelling of museum; muziekvoorkeur; duurzaam voedsel kopen (in 7 categorieën)
basale digitale vaardigheden	kan programma's installeren; kan pc-beveiliging regelen; kan een tekstverwerkingsprogramma gebruiken (optelsom, in 4 categorieën)
beheersing van het Engels voornaamgroep	geen; enigszins; redelijk; goed; moedertaal Arabisch of Turks; traditioneel Nederlands, al dan niet gelatiniseerd; onbekend; premodern Nederlands c.a.; modern Nederlands, elitenamen c.a. ^c
sociaal kapitaal	
sociale steunnetwerk (<i>strong ties</i>)	schaal: frequentie van contacten met familie; vrienden; burens (in 6 categorieën)
omvang kerngespreksnetwerk	aantal mensen waarmee men persoonlijke zaken bespreekt [excl. medebewoners en hulpverleners] (0-5)
professioneel netwerk	al dan niet vrienden, kennissen of familieleden hebben in 5 typen hogere beroepen [excl. connecties die uitsluitend werkgerelateerd zijn] (0-5)
hulp met geld, werk en instanties	netwerk kan helpen met geldzaken (2x); werk vinden (2x); medisch advies; overheidsregelingen (0-6)
informele hulp	netwerk kan helpen met boodschappen doen; klussen; conflicten (2x); logeeradres (0-5)
persoonlijk kapitaal	
fysiek kapitaal	schaal: zelfgerapporteerde gezondheid; moeite met traplopen; langdurige beperkingen bij activiteiten dagelijks leven (in 6 categorieën)
mentaal kapitaal	schaal: zelfvertrouwen; negatief zelfbeeld; is depressief geweest (in 6 categorieën)
esthetisch kapitaal	schaal: zelfbeoordeling uiterlijk; gepercipieerde beoordeling uiterlijk door anderen (in 7 categorieën)
<i>body mass index</i> (BMI)	ernstig overgewicht; overgewicht; ondergewicht; gezond gewicht

a Inkomens, vermogens en voornamen zijn ontleend aan administratieve gegevens; de overige kenmerken aan de enquête. Het besteedbaar huishoudensinkomen is gestandaardiseerd met behulp van de CBS-equivalentiefactor.

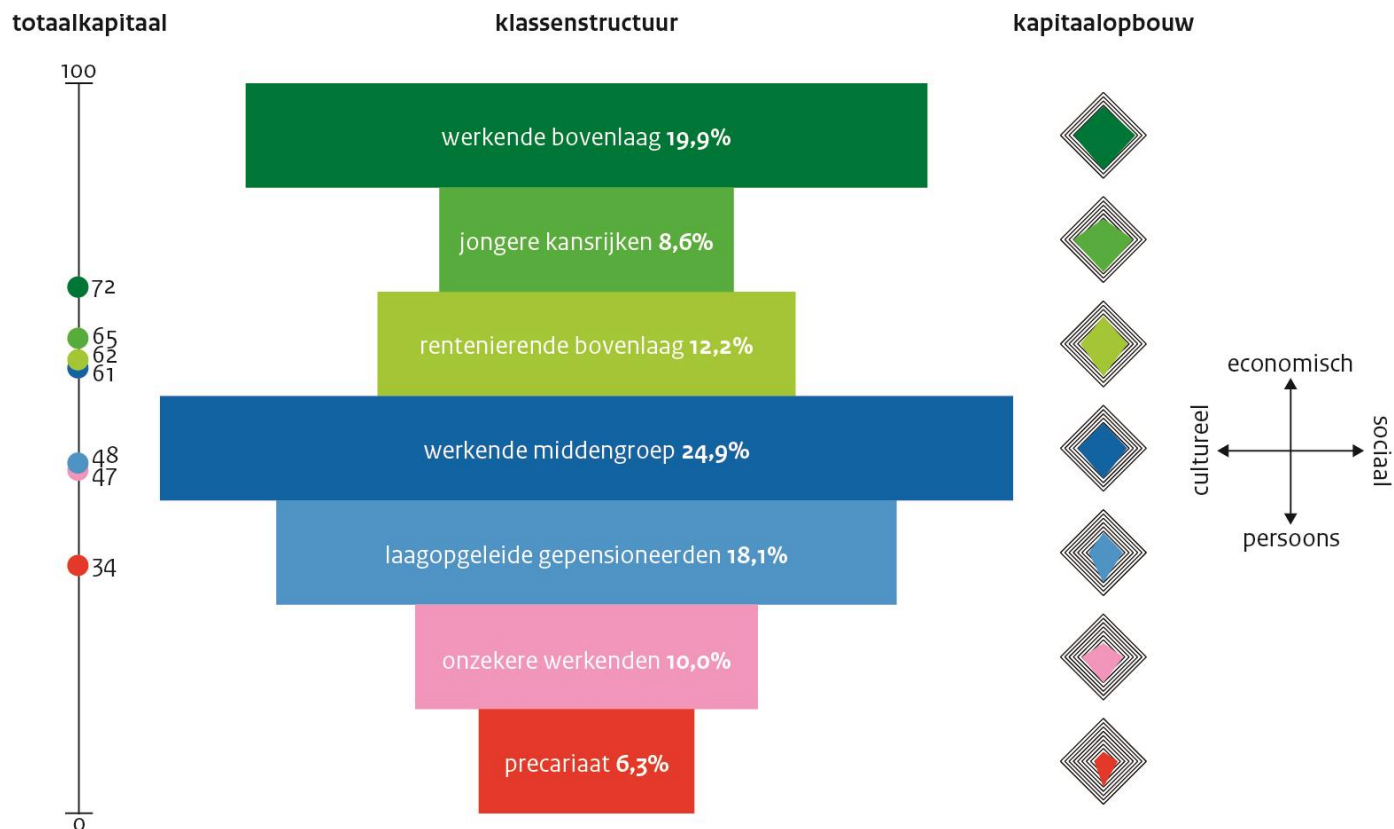
b Categorieën zoals gebruikt in de latente klassenanalyse. Voor de berekening van kapitaalscores kregen alle indicatoren de waarde 0 voor de eerste categorie en 100 voor de laatste. De overige categorieën liggen tussen deze minima en maxima in, op gelijke onderlinge afstand. De kapitaalscores zijn vervolgens bepaald door de 0/100-variabelen op te tellen en opnieuw te normaliseren (OECD 2008: 28, 85).

c De voornaamindeling is een gecondenseerde versie van de typologie die Bloothoofd en Onland (2011: 29) voor Nederland ontwikkelden.

Bron: Vrooman et al. (2023: 26-28)

In *Eigentijdse Ongelijkheid* identificeerden we op basis van een statistische analyse een structuur met zeven sociale klassen (weergegeven in figuur 1.1, zie ook de technische toelichting in bijlage C – te vinden via www.scp.nl bij dit rapport). Zij vormen geen ongelijkheidspiramide, met een kleine groep aan de top en een brede massa in de lagere sociale posities. Er zijn namelijk grote sociale klassen die over middelmatig tot veel hulpbronnen beschikken. De klassen aan de onderkant van de samenleving zijn in omvang zeker niet verwaarloosbaar, maar vormen een duidelijke minderheid. Hierna geven we een beknopte karakterisering van de zeven sociale klassen. Meer details zijn te vinden in Vrooman et al. (2023: 31-38, bijlagen A en C).

Figuur 1.1 Zeven sociale klassen en hun totaalkapitaal en kapitaalopbouw, 2019/2020 (klassenstructuur in procenten van de bevolking van 18-plus; totaalkapitaal en kapitaalopbouw in indexscores tussen 0 en 100)

Bron: SCP (ViN'19/'20); Vrooman et al. (2023: 30-31)

De werkende bovenlaag: de kapitaalkrachtigste klasse

De *werkende bovenlaag* omvat 19,9% van de Nederlandse volwassenen en is de sociale klasse met het meeste totaalkapitaal. De leden van deze groep zijn gemiddeld 43 jaar oud, zijn gemiddeld het hoogst opgeleid (zoals afgebakend in tabel 1.1) en bijna negen op de tien van hen hebben werk. Zelfstandigen, zowel met als zonder personeel, zijn in deze klasse het sterkst vertegenwoordigd. Het mediane jaarinkomen van de werkende bovenlaag bedraagt 40.700 euro (prijsspeil 2018), het hoogste van alle klassen, en 30% bevindt zich in de top 10% qua besteedbaar inkomen. Hoewel het niet de rijkste klasse is (dat is de rentenierende bovenlaag), is het financieel vermogen van de leden eveneens aanzienlijk: zij hebben in doorsnee 53.400 euro aan liquide middelen en 79.290 euro aan overwaarde in de woning.

Ook op persoonskapitaal scoren ze het hoogst: fysiek en mentaal zijn ze het gezondst, ze hebben gemiddeld de beste BMI-scores en beschikken over het meeste esthetisch kapitaal. Hun sociale netwerken zijn veelomvattend: alleen bij het aantal mensen met wie men over belangrijke zaken kan spreken, komen ze niet op de eerste, maar tweede plaats. Qua leefstijl staat deze groep bovenaan, en bij digitale vaardigheden en Engelse taalvaardigheid op de tweede plaats. Meer dan de helft van de leden heeft een voornaam van een maatschappelijk 'voordelig' type, terwijl Turkse en Arabische voornamen nauwelijks voorkomen.

De werkende bovenlaag is op basis van de hulpbronnen waarover zij beschikt een *hoge sociale klasse*. Onze gegevens bevatten te weinig informatie om na te gaan of de leden ervan ook invloedrijke topposities bekleden in het bedrijfsleven, de politiek en het openbaar bestuur. De klasse

lijkt met één op de vijf Nederlanders echter te omvangrijk om deze in haar geheel tot een 'machtselite' in de zin van Mills (1956) te bestempelen.

Jongere kansrijken: hoogopgeleid en veel niet-economisch kapitaal

Van de volwassen Nederlanders behoort 8,6% tot de *jongere kansrijken*, die gemiddeld 34 jaar oud zijn. Door hun hoge opleiding (tweede plaats) hebben zij goede vooruitzichten, maar zij beschikken in deze fase van hun leven nog niet over veel economisch kapitaal (vierde plaats). Veel jongere kansrijken werken (72%), maar 25% heeft een tijdelijk contract en het aandeel met een vaste baan (38%) is verhoudingsgewijs laag. Een op de zes studeert nog. Het inkomen en vermogen van deze groep is laag: 90% heeft een besteedbaar huishoudinkomen onder de mediaan en het vrije vermogen is in doorsnee licht negatief. De meeste jongere kansrijken hebben schulden, terwijl liquide middelen van meer dan 50.000 euro zeldzaam zijn. Vrijwel allemaal (97%) wonen ze in een huurwoning, vaak zonder huurtoeslag.

Op andere vlakken scoort deze sociale klasse juist hoog. De leden zijn fysiek gezond en sociaal goed verbonden, met het grootste netwerk om persoonlijke gesprekken mee te voeren. Hun cultureel kapitaal is het hoogst van alle klassen, mede dankzij sterke Engelse en digitale vaardigheden. Hoewel ze qua leefstijl iets lager uitkomen dan de werkende bovenlaag, overtreffen ze de andere vijf sociale klassen in dit opzicht. Ook hun voornamen duiden op een gunstige maatschappelijke positie: vaak zijn die van een modern Nederlands (Sanne, Tim) of elitair (Charlotte, Roderick) type, en ze zijn zelden traditioneel Nederlands (Aaltje, Johannes) of Arabisch/Turks.

De jongere kansrijken kunnen worden aangemerkt als een *hoge sociale klasse in spé*. Zij behaalden een hoge opleiding en beschikken over veel niet-economisch kapitaal, maar hebben dat nog niet weten om te zetten in navenante inkomens en vermogens. Ze zijn ze veelal te jong om al grote bedragen of woningen te hebben geërfd.

De rentenierende bovenlaag: niet-werkenden met veel geld

De derde sociale klasse, de *rentenierende bovenlaag* (12,2% van de volwassen Nederlanders, gemiddeld 65 jaar oud), heeft een lage arbeidsdeelname: 70% is met pensioen of is inactief zonder naar werk te zoeken. In alle andere opzichten is het economisch kapitaal van deze rentenierende bovenlaag omvangrijk: bijna een op de vijf heeft een vrij vermogen boven 500.000 euro, en 8% valt zelfs in de categorie met een mediaan vermogen van 1,9 miljoen euro. Er zijn maar weinig huurders en 58% bezit een koopwoning in de hoogste categorie. De doorsnee overwaarde bedraagt 248.100 euro, drie keer meer dan die van de werkende bovenlaag. Negatieve vermogens komen vrijwel niet voor en het inkomen is na de werkende bovenlaag het hoogst. Ook qua opleiding steken de leden van de rentenierende bovenlaag boven het gemiddelde uit: 62% behaalde een hbo-/wo-diploma. Per saldo heeft deze sociale klasse het op een na hoogste economisch kapitaal.

Op andere kapitaalvormen is het beeld van de rentenierende bovenlaag wisselend. De leden zijn fysiek gezond en vaak goed op gewicht, al blijven ze op deze punten achter bij de jongere kansrijken en de werkende bovenlaag. Er zijn veel contacten met familie, vrienden en burens, maar in vergelijking met de werkende bovenlaag is het kerngespreksnetwerk kleiner, kennen de leden minder invloedrijke mensen, en kunnen zij vanuit hun netwerk minder rekenen op alledaagse hulp (klussen, boodschappen doen) en assistentie bij geldzaken en contacten met instanties. Cultureel kapitaal is gemiddeld (vierde plaats), vooral doordat de beheersing van het Engels en digitale vaardigheden achterblijven. Wat betreft voornamen valt op dat traditioneel-Nederlandse typen zoals Aaltje en Johannes overheersen. Ook in deze sociale klasse komen Arabische en Turkse namen weinig voor.

De rentenierende bovenlaag kan men zien als een *wijkende hoge klasse*. Afgezien van de lage arbeidsdeelname beschikken de leden over veel economisch kapitaal. Andere hulpbronnen staan echter onder druk. Naarmate de leden ouder worden, krijgen zij mogelijk te maken met een minder goede fysieke gezondheid, slinkende netwerken, en cultureel kapitaal dat niet wordt onderhouden of gedateerd raakt.

De werkende middengroep: grootste klasse met vaak een vast dienstverband

De *werkende middengroep*, gemiddeld 41 jaar oud, vormt met 24,9% van de volwassen bevolking de meest omvangrijke sociale klasse. Eén huishoudenstype is in deze klasse dominant: zij bestaat namelijk voor bijna twee derde uit paren die thuiswonende minderjarige kinderen hebben. Vrijwel alle leden werken, meestal in loondienst met een vast contract (67%). Een kleiner deel heeft een tijdelijk contract of is zzp'er (samen 20%). Zelfstandigen met personeel zijn zeldzaam (1%). Gepensioneerden en niet-werkenden komen nauwelijks voor in deze groep, maar er zijn wel wat volwassen studenten die bij hun ouders inwonen. De hoge arbeidsdeelname stuwt het economisch kapitaal op, maar op de andere elementen van deze kapitaalkvorm is het beeld bij de werkende middengroep meer gematigd. Een meerderheid heeft een havo-, vwo- of mbo-diploma, en het aandeel hoogopgeleiden (32%) is veel kleiner dan bij de vorige drie klassen. Topinkomens (het hoogste percentiel) en hoge liquide vermogens komen nauwelijks voor in deze groep, maar zeer lage inkomens of schulden evenmin. De meeste leden bezitten een eigen woning, waarbij de mediane overwaarde van 37.000 euro echter betrekkelijk laag is. Per saldo beschikt de werkende middengroep over meer economisch kapitaal dan de jongere kansrijken, maar de groep blijft achter op de werkende en rentenierende bovenlaag.

Op de andere kapitaalkvormen belandt de werkende middengroep op de vierde plaats. De fysieke gezondheid van de leden is beter dan die van de rentenierende bovenlaag, al is er wel vaker sprake van ernstig overgewicht. Het mentaal kapitaal blijft echter achter, en veel leden beoordelen hun uiterlijk negatief. Qua sociaal kapitaal zijn er redelijk wat *strong ties* met familie, vrienden en burens, en de leden van deze sociale klasse kunnen in behoorlijke mate een beroep op hun netwerk doen voor klussen of boodschappen (derde plaats). De werkende middengroep heeft echter minder 'kruiwagens': ze kennen minder invloedrijke mensen dan de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken, en er is minder hulp beschikbaar bij werk, financiën of contacten met officiële instanties. Het cultureel kapitaal is redelijk: de digitale vaardigheden van de leden zijn goed en de beheersing van het Engels is gemiddeld. Op leefstijl scoren ze lager dan de drie eerder besproken klassen, en op de voornaamtypologie komen ze net zo hoog uit als de werkende bovenlaag (maar lager dan de jongere kansrijken).

Deze klasse eindigt bij vrijwel alle kapitaalkvormen en de onderliggende indicatoren in het midden; alleen op de arbeidsmarktpositie scoren de leden hoog (tweede plaats). Dat onderscheidt hen van de jongere kansrijken en de rentenierende bovenlaag, waarbij sprake was van een combinatie van hoge en lagere kapitaalopbouw. Hoewel het totaalkapitaal van de werkende middengroep per saldo niet veel lager uitkomt dan dat van die twee groepen, is ze vanwege het gelijkmatige patroon aan te merken als een *middenklasse*.

Laagopgeleide gepensioneerden: alleen financieel goed af

De vijfde klasse, de *laagopgeleide gepensioneerden*, is gemiddeld 67 jaar en omvat 18,1% van de volwassen bevolking. Deze klasse beschikt over veel minder totaalkapitaal dan de werkende middengroep. Een belangrijke factor daarbij is de opleiding van de leden: driekwart behaalde een lbo-, mavo- of vmbo-diploma, dan wel een equivalent daarvan. Volgens de huidige maatstaven van de overheid geldt een mbo-2-diploma (of vergelijkbaar) als minimum-startkwalificatie voor de

arbeidsmarkt. Op basis van dit beleids criterium is de groep daarom aan te merken als laagopgeleid.¹⁴ De leden kunnen echter wel beschikken over ruime praktische kennis, vakmanschap en opgebouwde ervaring.

De meeste mensen die tot deze sociale klasse behoren werken niet meer: 57% is gepensioneerd en 12% is inactief. In financieel opzicht zijn de laagopgeleide gepensioneerden echter goed af. Met een doorsnee besteedbaar inkomen van 25.300 euro staan ze op de vierde plaats, boven de jongere kansrijken. Ze bevinden zich zelden in de laagste inkomenscategorieën. Bijna 70% bezit een koophuis, meestal met een aanzienlijke overwaarde, die doorgaans hoger is dan die van de werkende middengroep (mediaan: 165.800 euro). Er zijn ook redelijk wat liquide middelen: meer dan de helft heeft tussen de 5.000 en 50.000 euro, en 29% tussen 50.000 en 500.000 euro. Negatieve of zeer hoge vermogens komen nauwelijks voor.

Op de niet-economische kapitaaltvormen blijven de laagopgeleide gepensioneerden doorgaans achter. Hun fysieke gezondheid is minder goed dan die van de leden van de vier hiervoor besproken sociale klassen, en slechts 33% heeft een gezond gewicht. Alleen de sterke verbanden met familie, vrienden en burens zijn goed ontwikkeld; de overige aspecten van sociaal kapitaal (de omvang van het kerngespreksnetwerk, invloedrijke connecties en beschikbare hulp) veel minder. Ook cultureel kapitaal is slechts beperkt voorhanden. De beheersing van het Engels en de digitale vaardigheden zijn gemiddeld het op een na laagst van alle sociale klassen, en de leefstijl is veel soberder dan die van de werkende middengroep en de drie hoge sociale klassen. Traditioneel- Nederlandse voornamen zoals Aaltje en Johannes zijn dominant.

Deze groep valt te typeren als een *lage middenklasse*. Door hun gunstige vermogenspositie en redelijke inkomens blijven de laagopgeleide gepensioneerden uit de onderste lagen van de bevolking, maar in termen van sociaal, cultureel en persoonskapitaal onderscheiden ze zich daar niet of nauwelijks van.

Onzekere werkenden: kwetsbaar op de arbeidsmarkt én in mentaal opzicht

De *onzekere werkenden* maken 10,0% uit van de Nederlandse bevolking en zijn gemiddeld 44 jaar oud. Zij hebben iets minder totaalkapitaal dan de laagopgeleide gepensioneerden. We noemen hen onzeker vanwege de combinatie van een zwakke arbeidsmarktpositie en psychische kwetsbaarheid. 20% van hen is werkloos, het hoogste aandeel van alle klassen. Als leden van deze groep werken, gaat het vaak om een tijdelijk contract (17%) of zzp-activiteiten (7%). Het aandeel met een vaste baan (18%) is veel kleiner dan dat van de gemiddeld even oude werkende middengroep. Veel leden kampen met een laag zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen en gevoelens van depressiviteit en somberheid.

In termen van economisch kapitaal staan de onzekere werkenden op de zesde plaats. Dat komt niet uitsluitend door hun marginale positie op de arbeidsmarkt. Het mediane huishoudensinkomen (17.000 euro) en vrije vermogen (900 euro) is laag. Bijna een derde heeft schulden en de meeste leden huren een woning, vaak met huurtoeslag. De onzekere werkenden hebben echter meer onderwijs gevolgd dan de laagopgeleide gepensioneerden: 16% heeft een hbo- of wo-diploma en 44% voltooide een middelbare beroepsopleiding.

Het persoonskapitaal in deze groep is laag, en daarbij spelen ook andere zaken dan mentale problemen een rol. Hun fysieke gezondheid is gemiddeld vergelijkbaar met die van de veel oudere

¹⁴ De term 'laagopgeleid' wordt hier dus in een specifieke betekenis gebruikt. Niet alle leden van deze groep zijn praktisch geschoold, en de terminologie is consistent met een eerdere SCP-publicatie over de zeven sociale klassen (Vrooman et al. 2023).

laagopgeleide gepensioneerden, en ernstig overgewicht komt vaak voor. Het esthetisch kapitaal is het laagst van alle sociale klassen. Bij het sociaal en cultureel kapitaal komen de onzekere werkenden iets hoger (vijfde plaats) uit dan de laagopgeleide gepensioneerden. Hun sociale netwerken zijn uitgebreider in termen van het aantal mensen met wie men over persoonlijke zaken kan spreken en de beschikbare praktische hulp, maar dat geldt niet voor hun professionele netwerk. Op de leefstijlindicatoren bezetten de onzekere werkenden de op een na laatste plaats, maar dat wordt enigszins gecompenseerd door hogere scores op basale digitale vaardigheden, beheersing van het Engels, en het type voornaam. Maatschappelijk begunstigende premoderne voornamen zoals Laura en Mark komen relatief vaak voor. Traditioneel-Nederlandse voornamen zijn zeldzaam, terwijl Arabische en Turkse voornamen (zoals Fatima en Ibrahim) gebruikelijker zijn (8%) dan in de eerder besproken sociale klassen.

De onzekere werkenden kan men aanduiden als een *lage sociale klasse*, die in de meeste opzichten over weinig hulpbronnen beschikt. Hun opleiding en redelijke digitale en Engelse vaardigheden bieden in theorie enig perspectief op sociale stijging. Hun marginale arbeidsmarktpositie, psychische onzekerheid en minder ontwikkelde professionele netwerk kunnen dat echter in de praktijk in de weg staan, ook omdat een deel van de groep niet zo jong meer is.

Het precariaat: de klasse die van alles weinig heeft

Het *precariat*, dat 6,3% van de bevolking omvat, is de sociale klasse met het minste totaalkapitaal, en deze groep eindigt ook als zevende in termen van het economisch, sociaal, cultureel en persoonskapitaal. De benaming van deze groep sluit aan bij de invloedrijke Britse studies van Savage et al. (2013, 2015: 331-358). Daarin werd bewust gekozen voor de term 'precariat' om aan te geven dat het niet louter gaat om financiële tekorten of kwetsbaarheid op de arbeidsmarkt: in de huidige samenleving bestaat een sociale klasse die op alle vormen van kapitaal het laagst scoort. Daarnaast kregen andere veelgebruikte termen om deze groep aan te duiden – zoals '*underclass*', '*the poor*' en '*benefit recipients*' – in de Britse context sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw een sterk negatieve lading. In het publieke debat, de media en het alledaagse leven werden de leden vaak afgeschilderd als uitvreter, drugshandelaren, criminelen of moreel tekortschietenden ('*scumbags*' en '*chavs*').¹⁵ Om recht te doen aan hun multidimensionale achterstand, en stigmatisering en *public shaming* niet in de hand te werken, prefereren Savage en zijn collega's de neutralere term '*precariat*'. Oorspronkelijk introduceerde Standing (2011) dit begrip om werknemers in de meest kwetsbare positie aan te duiden, maar bij Savage et al. vormen die slechts een deel van het precariat. In de reeks *Verskil in Nederland* combineert het SCP deze benaderingen. De afbakening van Standing komt tot uiting bij de onzekere werkenden en de bredere invalshoek van Savage in het precariat. We maken dit onderscheid omdat de empirische analyses die sinds 2014 in het SCP-project zijn verricht, consequent duiden op het bestaan van twee lage sociale klassen in Nederland, elk met een kenmerkend kapitaalprofiel (Hoff et al. 2021; Vrooman et al. 2014, 2023). Omdat het precariat van alle kapitaalvormen weinig heeft, kan men deze sociale klasse ook aanduiden als 'de meest kwetsbare'.

De leden van het precariat zijn met 65 jaar gemiddeld vrij oud, vergelijkbaar met de rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden. Van hen is 80% niet actief op de arbeidsmarkt: gelijkelijk verdeeld over gepensioneerden en mensen zonder werk die daar ook niet naar op zoek zijn (bv. vanwege arbeidsongeschiktheid). Slechts 17% heeft werk, iets vaker met een tijdelijk (9%) dan

¹⁵ '*Scumbag*' is een denigrerende term die wordt gebruikt om iemand aan te duiden die men als moreel verwerpelijk, onethisch of anderszins verachtelijk beschouwt. '*Chav*' is Brits *slang* om jongeren te stereotyperen op basis van hun veronderstelde lage sociale klasse, handelwijzen (brutaal en antisociaal gedrag), en uiterlijk (ruimvallende sportkleding, sneakers, opzichtige sieraden), zie bijvoorbeeld www.merriam-webster.com/dictionary/chav.

een vast contract (8%). Het opleidingsniveau is zeer laag: 45% heeft maximaal basisonderwijs gevolgd en in onze steekproef was niemand met een hbo- of universitaire opleiding. Het besteedbare inkomen ligt vrijwel altijd in de onderste drie decielen, met een mediaan jaarbedrag van 17.500 euro. Bijna alle leden wonen in een huurwoning. Negatieve vermogens zijn in de CBS-registratie verhoudingsgewijs schaars (15%), mogelijk door een beperkte leencapaciteit; positieve vermogens boven 50.000 euro komen vrijwel niet voor.

De fysieke gezondheid van het precariaat is veruit het slechtst van alle sociale klassen, en 70% van de leden heeft (ernstig) overgewicht. Wat betreft mentale gezondheid is het alleen met de onzekere werkenden minder gesteld. Op alle vormen van sociaal kapitaal staat het precariaat onderaan. Het cultureel kapitaal is eveneens gering, waarbij vooral de zeer beperkte digitale vaardigheden en beheersing van het Engels opvallen. Bij de voornaamgroep komt het precariaat even laag uit als de laagopgeleide gepensioneerden, maar met een ander onderliggend profiel. Er zijn verhoudingsgewijs weinig traditionele Nederlandse voornamen (32%), terwijl het aandeel met Arabische of Turkse voornamen hier het meest omvangrijk is van alle sociale klassen (15%). Ook telt deze klasse vrij veel leden waarvan de namen in onze gegevens onbekend zijn of niet konden worden ingedeeld.¹⁶

Het precariaat is te beschouwen als een *wijkende lage klasse*. De leden scoren op alle kapitaalvormen laag, en door de gevorderde leeftijd van deze groep is er weinig zicht op verbetering. Eerder onderzoek wees op een hoge selectieve mortaliteit, waardoor het niet denkbeeldig is dat deze groep in de toekomst deels uit zal sterven (Qi et al. 2024).

1.3 Verschillen binnen Nederland

In deze studie kijken we met dezelfde gegevens als we hiervoor bespraken naar contrasten in provincies, regio's en gemeenten. Het subnationale niveau kreeg tot nu toe weinig aandacht in de *Vershil in Nederland*-reeks. Dat kwam voornamelijk doordat in de meting van 2014 de steekproef te klein was om gedetailleerde uitsplitsingen te maken op basis van de woonlocatie van de respondenten.¹⁷ Bij de meest recente meting ligt dat anders: niet alleen zijn er veel meer mensen ondervraagd, in sommige gebieden is bovendien de steekproef extra opgehoogd om betrouwbare regionale analyses uit te kunnen voeren. Het gaat hierbij om de provincie Groningen en de grootstedelijke agglomeraties Amsterdam, Utrecht, Eindhoven en Den Haag/Rotterdam.¹⁸

Regionale analyses van structurele ongelijkheid zijn om uiteenlopende redenen belangrijk. De eerste reden is theoretisch van aard: de tegenstellingen tussen sociale klassen zijn groter wanneer de leden ervan fysiek gescheiden leven, bijvoorbeeld in stedelijke getto's voor de onderklassen, voorsteden voor de middenklasse en *gated communities* voor de hogere klassen (Vrooman et al. 2023: 17).

Een tweede reden is dat maatschappelijke omstandigheden van invloed kunnen zijn op regionale verschillen. Als de samenstelling van de bevolking afwijkt in termen van onder andere de leeftijdsopbouw, dominante huishoudentypen en migratieachtergrond, werkt dat door in de klassenstructuur. Indien ergens veel ouderen wonen, valt bijvoorbeeld te verwachten dat het aandeel van de rentenierende bovenlaag, de laagopgeleide gepensioneerden of het precariaat relatief hoog zal zijn. Dat maakt regio's gevoelig voor demografische veranderingen en, daaraan

¹⁶ Voornamen kunnen onbekend zijn als men recent is geïmmigreerd, niet de Nederlandse nationaliteit heeft, of volgens het steekproefkader al 18 jaar was geworden maar in het voornamenbestand nog niet. Indien het voornaamtype niet kon worden bepaald, betreft het doorgaans voornamen met een ongebruikelijke spellingwijze of een uniek karakter. Zie verder Vrooman et al. (2023: 93).

¹⁷ Zie echter Vrooman (2017).

¹⁸ In de weegfactor die het CBS achteraf construeerde is rekening gehouden met deze *oversampling* en met regionale verschillen in de responpercentages.

gekoppeld, processen van ruimtelijke uitsortering. Bij dat laatste vestigen bepaalde groepen zich op plaatsen die hen mogelijkheden bieden of waar ze op aangewezen zijn, en dat kan doorwerken in de sociale cohesie ter plekke.¹⁹

In de derde plaats kunnen gebieden verschillen in kenmerken die structurele ongelijkheid in de hand werken, los van de eigenschappen van de inwoners. Dit wordt wel aangeduid als de 'geografie van de gelegenheid': regio's, gemeenten en buurten zorgen voor uiteenlopende kansen en risico's (Chetty et al. 2014; Galster en Killen 1995; Lens 2017). Dit komt theoretisch door een groot aantal samenhangende gebiedskenmerken: de beschikbaarheid en kwaliteit van woningen, de omvang en aard van de werkgelegenheid, het aanbod van onderwijs en andere voorzieningen (huisartsen, ziekenhuizen, bibliotheken, sportfaciliteiten, winkels), de inrichting van de publieke ruimte en het (openbaar) vervoer. Ook de mate van criminaliteit en andere leefbaarheidsindicatoren (zoals de beschikbaarheid van frisse lucht en natuur in de nabijheid) behoren ertoe. Dit samenstel aan kenmerken weerspiegelt deels de historische erfenis van de gebieden, bijvoorbeeld een traditie van zware industrie of landbouw. De ligging kan echter ook een rol spelen. Een gebied aan zee biedt op basis van de geografie andere mogelijkheden dan een regio omringd door hoge bergtoppen, en de kans op natuurrampen (aardbevingen, overstromingen, tornado's, extreme hitte) is op sommige plekken groter dan elders. In de ruimtelijk-economische literatuur wijst de stroming van de 'nieuwe economische geografie' er bovendien op dat binnen een land vaak centrum-periferietegenstellingen ontstaan. Door oplopende schaalvoordelen, afnemende transportkosten en andere mechanismen concentreren economische activiteiten zich in de loop der tijd in kerngebieden, ten koste van de rand van het land (Fujita 2010; Gaspar 2021; Krugman 1991, 2011).

Musterd et al. (2020) geven voor Nederland een interessante schets van de geografie van de gelegenheid. Zij wijzen erop dat structurele maatschappelijke veranderingen van invloed zijn op de ontwikkeling van stedelijke regio's, maar dat de manier waarop dat gebeurt afhangt van de historische trajecten die de gebieden hebben gevolgd, in combinatie met de woning- en arbeidsmarkt en de institutionalisering daarvan. Zo geven deze auteurs aan dat de metropolen van Amsterdam en Utrecht economisch divers en succesvol zijn en een grote bevolkingsgroei kennen. Er is daar een sterke gentrificatie van de centrale steden, terwijl de randen verarmen (de voorsteden zijn vooral in Utrecht echter zeer welvarend). De metropolen van Den Haag en Rotterdam zijn economisch minder divers, met enerzijds een concentratie van de nationale bureaucratie en Europese instellingen, en anderzijds een dominante rol van de haven, petrochemie en aanverwante activiteiten. Hier zijn de urbane centra arm en de voorsteden welvarend, is de bevolkingsgroei minder sterk en de gentrificatie beperkter. De Eindhovense metropool, ten slotte, is in economisch opzicht eveneens eenzijdig, omdat ze bestaat uit een kansrijke en groeiende hightechsector met de daarbij passende kennisintensieve werkgelegenheid (*Brainport Eindhoven*). Hier zijn het centrum en de voorsteden welvarend, maar komen daarbuiten arme gebieden voor.

¹⁹ Koopmans en Schaeffer (2016) wijzen er bijvoorbeeld op dat de kans op groepsconflicten groter is in gebieden met veel diversiteit naar migratieachtergrond, en identificeren daar drie mechanismen voor. Allereerst kunnen de sociale identiteiten van groepen botsen, wat gepaard kan gaan met wederzijdse gevoelens van *ethnic threat*. Daarnaast kunnen de groepen verschillen in hun preferenties en economische belangen. Die asymmetrie bemoeilijkt soms het bereiken van overeenstemming over gemeenschappelijke doelen en collectief handelen, waaronder het beleid dat ter plekke gevoerd moet worden. Ten slotte kunnen taalverschillen en -achterstanden ervoor zorgen dat de sociale coördinatie in de lokale gemeenschap en plaatselijke politiek minder gemakkelijk tot stand komt. Een SCP-literatuuronderzoek dat 140 studies omvatte (Gijsberts et al. 2024), concludeerde dat diversiteit naar migratieachtergrond het samenleven in verschillende leefdomeneinen (wonen, leren en werken) onder druk kan zetten, maar dat dat geen automatisme is. Zo staat het onderling vertrouwen in buurten waar mensen met uiteenlopende etnische achtergronden wonen vaker onder druk als er ook sociaal-economische achterstanden zijn.

Ten vierde kan de inrichting van het bestuur subnationale verschillen in structurele ongelijkheid in de hand werken. De verhoudingen van de decentrale overheden tot elkaar en het Rijk zijn gecompliceerd. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw voltrok zich in Nederland een proces van decentralisatie, waardoor steeds meer taken bij lokale en regionale overheden werden neergelegd. Dat ging samen met vormen van schaalvergroting. Enerzijds namen gemeenten door fusies gestaag in aantal af en in omvang toe, anderzijds breidde de intergemeentelijke en interprovinciale samenwerking zich uit (Boogers en Reussing 2018). Gelijktijdig werd in de wetenschappelijke literatuur aandacht gevraagd voor de ontwikkeling van *multilevel governance* (zie bv. Maggetti en Trein 2019; Schakel et al. 2015; Tortola 2017). Dat kwam vooral door de groeiende invloed van de EU op de beleidsvorming en regelcoördinatie in de lidstaten. Formeel 'regeert' deze supranationale instantie niet of nauwelijks: bij de EU is van oudsher geen sprake van het direct en autonoom uitoefenen van macht of gezag, maar van uitgebreide vormen van coördinatie en wederzijdse consultatie tussen de lidstaten. Dit was een belangrijke reden om de term '*governance*' te gaan gebruiken in plaats van '*government*'.²⁰ 'Regeren' is tegenwoordig niet voorbehouden aan de nationale overheid en het parlement, maar is een vorm van collectief gecoördineerd bestuur geworden.²¹ Daarbij zijn veel actoren betrokken die niet tot de landelijke overheid gerekend kunnen worden. Naast de EU gaat het ook om lagere overheden, het maatschappelijk middenveld, ngo's, het georganiseerd bedrijfsleven en (inter)nationaal opererende bedrijven, en burgers. Burgers zijn in toenemende mate medeverantwoordelijk gemaakt voor het bestuur (bv. in adviesraden en consultatierondes) en de uitvoering van collectieve taken (zoals het verlenen van 'gebruikelijke zorg' aan langdurig zieke verwanten, het leveren van een maatschappelijke tegenprestatie voor een bijstandsuitkering, en het gedeeltelijk bekostigen van een studie in het hoger onderwijs via leningen of ouderlijke bijdragen). Zo'n 'geresponsabiliseerde' positie kan lokale en regionale verschillen in de hand werken, en maakt de verhouding tussen burgers en de landelijke en decentrale overheid complexer en meer ambigu.²²

Verschillen tussen regio's kunnen ook verband houden met culturele factoren. Zo wordt de kwetsbare positie van een deel van de bevolking in sommige krimpgebieden en anticiperregio's toegeschreven aan een bepaalde mentaliteit, die in de lokale geschiedenis geworteld is (Engbersen en Uytterlinde 2017). Deze inwoners zouden fatalistisch in het leven staan, weinig van het leven verwachten en een groot vertrouwen hebben in autoriteiten, waardoor zij relatief vaak naar instanties worden doorverwezen. Ze zijn gewend aan uitkeringsafhankelijkheid en 'beschut werk', en daar gaat hun voorkeur ook naar uit, omdat zulke arrangementen hen meer zekerheid bieden dan de

²⁰ Hooghe en Marks (2020: 822) merken in dit verband op:

'Governance became a general term for the act of governing in states, among states, above states, and by non-state actors. The authority-monopolising state, which was in any case idealised, is no longer a plausible description of the contemporary world. [...] Governance became broadly defined as "the various institutionalized modes of social coordination to produce and implement collectively binding rules or to provide collective goods" (Börzel en Risse 2010: 114). We describe this as multilevel governance because a decisive feature of modern governance is that coordination takes place at discrete levels across vast reaches of scale.'

²¹ In de economisch-institutionele wetenschappelijke literatuur hanteert men het verwante begrip '*polycentric governance*' (Ostrom 2010; Stephan et al. 2019). De vele definities ervan (zie bv. Schröder 2018) hebben gemeen dat er in zo'n bestuursmodel geen sprake is van een centraal gezag, maar van meerdere besluitvormingscentra, die relatief autonoom zijn en op uiteenlopende schaalniveaus opereren. Publieke en private actoren onderhouden in deze visie relaties om op gecoördineerde wijze collectieve goederen voort te brengen. Dat kan op zowel een competitieve als een coöperatieve manier verlopen. In hun onderlinge betrekkingen en handelen worden deze actoren gestuurd door een overkoepelend geheel aan regels, die zowel formeel (bv. uiteenlopende wettelijke bevoegdheden) als informeel (onderlinge betrokkenheid, normen voor goed bestuur, historisch gegroeide wederzijdse verwachtingen en routines) kunnen zijn (Aligica en Tarko 2012; Ostrom et al. 1961; Thiel et al. 2019). In dit model vervaagt het klassieke onderscheid tussen de verantwoordelijkheden en rollen van de staat, de markt, het maatschappelijk middenveld en burgers.

²² Van Echtelt et al. (2019); Kromhout et al. (2020); Veldheer et al. (2012); Willems en Huijnk (2025).

geflexibiliseerde arbeidsmarkt. Deze mentaliteit zou voortkomen uit de geschiedenis van intergenerationele overerving van werkloosheid en selectieve migratie in de naoorlogse ‘Nederlandse Ontwikkelingsgebieden’ (o.a. in Groningen, Friesland en Drenthe), en, recenter, in Zuid-Limburg na de mijnsluitingen (Van Doorn 1960; Engbersen en Uytterlinde 2017; Van Hoogstraten 1983). Ook ander onderzoek suggereert dat ruimtelijke tegenstellingen een culturele component kunnen hebben. Hierbij wijst men dan bijvoorbeeld op de contrasten tussen gebieden die in de afgelopen decennia wel en niet zijn aangehaakt bij ontwikkelingen in de wereldeconomie. In de geglobaliseerde regio’s hebben in deze visie veel inwoners een kosmopolitische, liberale en open oriëntatie. Daar staan regio’s tegenover met een groot aandeel ‘afhakers’. Die zijn geworteld in de lokale gemeenschap, meer autoritair ingesteld, en hechten aan nationale symbolen en tradities.²³ Een vergelijkbaar onderscheid is dat tussen regio’s met veel ‘anywheres’ en veel ‘somewheres’ (Chan en Kawalerowicz 2022; Goodhart 2017).

Ten slotte wordt in de internationale wetenschappelijke literatuur de laatste tijd vaak gewezen op de aanjagende rol van de ‘kenniseconomie’ bij de totstandkoming van ongelijkheid binnen landen. Volgens Gingrich (2025) komt dat theoretisch door een aantal samenhangende maatschappelijke processen:

- 1 De concentratie van economische productie: bedrijven en banen in de kenniseconomie clusteren steeds vaker in gespecialiseerde regio’s.
- 2 Oplopende regionale inkomensverschillen: zowel mondiaal als lokaal beloont de kenniseconomie mensen met de schaarse vereiste kennis en vaardigheden buitensporig, en daardoor nemen inkomensverschillen tussen regio’s toe.
- 3 Ruimtelijke uitsortering: aantrekkelijke regio’s worden steeds minder toegankelijk door hoge entreebarrières, zoals stijgende woningprijzen.
- 4 Het gebrek aan regionale herverdeling: er is onvoldoende redistributie via collectieve voorzieningen tussen regio’s die aan de winnende en verliezende hand zijn.

Uit Gingrichs empirische analyse van regionale verschillen in vijftien landen – waaronder Nederland – blijkt echter dat de regionale ongelijkheid niet overal en in alle opzichten toeneemt. In veel landen zijn regionale verschillen in de kennisproductie sinds 1990 niet gegroeid maar afgenomen. In de Angelsaksische landen (Verenigde Staten (VS), Canada, Verenigd Koninkrijk) is die daling echter minder geprononceerd dan in Europa. Verschillen in economische productie manifesteren zich vooral tussen sommige stedelijke gebieden en het platteland, en niet tussen regio’s op een hoger niveau van aggregatie. De inkomensongelijkheid tussen regio’s nam uitsluitend in de Angelsaksische landen toe; in Europa bleef ze stabiel of nam ze zelfs af. Bij de ruimtelijke uitsortering bleek in alle landen wel sprake van een consistent patroon: grote steden in kennisintensieve gebieden hebben overal een meer uniforme bevolkingssamenstelling dan de omliggende gebieden. In de Europese landengroep is volgens Gingrich sprake van veel variatie in de regionale ongelijkheid in de economische productie, de inkomens en de herverdelende invloed van onderwijs- en arbeidsmarktinstituties.

Vier gebiedsindelingen

Tegen de hiervoor geschetste achtergrond brengt deze studie voor vier gebiedsindelingen de verschillen in kaart. Dat gebeurt in termen van de uiteenlopende vormen van kapitaal, de klassenstructuur, en de leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen die in de volgende paragraaf worden geïntroduceerd.

²³ Ford en Goodwin (2017); Kriesi et al. (2012); McQuarrie (2017); Het PON & Telos (2024); Rli et al. (2023); De Voogd en Cuperus (2021).

Allereerst kijken we naar de twaalf provincies, een staatsrechtelijk-bestuurlijk criterium. De provincies kunnen verschillen in de bevolkingssamenstelling, de 'geografie van de gelegenheid', het bestuurlijk functioneren, culturele factoren en de kenniseconomie, en dat zou kunnen doorwerken in uiteenlopende patronen van ongelijkheid. De provincies vervullen in het Nederlandse decentrale bestuursstelsel bepaalde wettelijke taken, en de manier waarop ze dat doen kan van invloed zijn op de regionale tegenstellingen (zie hoofdstuk 2).

De tweede indeling bestaat uit vier regiotypen. Ze contrasteert twee regio's waar in het beleid al langere tijd bijzondere aandacht naar uitgaat, de krimp- en anticipeergebieden (BZK 2018), met de Randstad en de rest van Nederland. Met name de krimpgebieden liggen vaak aan de buitenrand van Nederland. Door ze in hoofdstuk 3 af te zetten tegen de Randstad, krijgen we meer zicht op centrum-periferietegenstellingen, waarbij de rest van Nederland als tussengebied fungeert.

Vervolgens kijken we in hoofdstuk 4 naar de typologie van gemeenten die het SCP eerder ontwikkelde (Vermeij et al. 2021). Op grond van empirische relaties is bij deze indeling een onderscheid gemaakt in kleinschalige gemeenten (waaronder alle plattelandsgebieden); overwegend kleinstedelijke gebieden (regionale centrumgebieden, groeikernen bij grote steden); universiteitssteden; en welvarende woongemeenten op gewilde locaties.

De laatste indeling biedt de meeste details die we gezien de omvang van de steekproef kunnen bieden. Hier kijken we naar de 40 zogenoemde COROP-gebieden en de 10 grootste Nederlandse gemeenten. Daardoor krijgen we onder meer zicht op de vraag of de eerder genoemde verschillen tussen bepaalde gemeenten doorwerken in de kapitaalopbouw en klassentegenstellingen in die gemeenten (zie verder hoofdstuk 5).

1.4 Sociale klassen: hun leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

Naast de spreiding van kapitaal en klassen over het land, introduceren we in deze studie een tweede nieuwe invalshoek ten opzichte van *Eigentijdse Ongelijkheid*. Hier analyseren we namelijk ook in hoeverre de leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen van de Nederlanders uiteenlopen. Daartoe maken we gebruik van gegevens uit dezelfde enquête, waarover het SCP grotendeels nog niet eerder publiceerde. Waar mogelijk is gebruikgemaakt van statistische schalen die zijn opgebouwd uit meerdere indicatoren, om zo de betrouwbaarheid van de uitkomsten te vergroten.

In deze paragraaf bespreken we allereerst hoe deze leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen op nationaal niveau samenhangen met de indeling in zeven sociale klassen. In de hoofdstukken 2 tot en met 5 komt aan de orde hoe ze in de vier gebiedsindelingen verdeeld zijn.

1.4.1 Leefwerelden

Het concept 'leefwereld' verwijst naar hoe iemand het eigen leven binnen de samenleving waarneemt, vormgeeft en waardeert. De manier waarop we het begrip hier hanteren sluit aan bij de fenomenologische benadering van Edmund Husserl.²⁴ Hij stelde het belang voorop van de alledaagse, ervaringsgerichte wereld waarin mensen leven en handelen. De moderne wetenschap was hier volgens hem te ver verwijderd van geraakt, hetgeen een goed begrip van de werkelijkheid in de weg

²⁴ Merk op dat Husserl hiermee een andere invulling aan het begrip leefwereld geeft dan Habermas (1981). Bij de laatste bestaat de 'Lebenswelt' uit de communicatieve infrastructuur van een samenleving, die gericht is op sociale integratie. Deze infrastructuur dreigt in moderne samenlevingen volgens Habermas te worden ontmanteld door de dominantie van het politiek-economische systeem. Daarmee vernietigt dat systeem een sleutelvoorwaarde voor het eigen functioneren, en de 'systeemwereld' kan de leefwereld die zij heeft 'gekoloniseerd' niet zelf herstellen of vervangen.

zou staan (Husserl 1913). Husserls leefwereldconcept kan op twee verschillende manieren opgevat worden. Die sluiten elkaar in zijn benadering niet uit, maar vullen elkaar aan (vergelijk Beyer 2022):

- 1 De leefwereld van het individu:
Voor ieder persoon is de leefwereld de basisstructuur van hoe diegene de wereld begrijpt. Deze leefwereld wordt gevormd door iemands directe ervaringen en ligt ten grondslag aan diens ‘natuurlijke houding’: hoe een individu in het dagelijks leven naar zichzelf, anderen en de wereld kijkt, en die blik rechtvaardigt.
- 2 De leefwereld als maatschappelijk systeem:
 - a Voor mensen binnen een bepaalde gemeenschap is de leefwereld een gedeeld systeem van ervaringen en betekenissen, hun ‘thuiswereld’. Dit zorgt voor een gemeenschappelijke taal: de leden begrijpen de wereld en zichzelf in categorieën die zij onderling delen.
 - b Voor mensen uit verschillende gemeenschappen is de leefwereld een algemeen raamwerk van gedeelde ervaringen en universele betekenissen waardoor zij elkaar kunnen begrijpen, ondanks verschillen in thuiswerelden en de daarbij behorende talen.

Aan de hand van het leefwereldconcept kan men vele verschijnselen onder de loep nemen. Zo onderzocht het SCP onlangs in hoeverre de leefwerelden van arm en rijk gescheiden zijn (Vermeij en Thijssen 2024). In het betreffende rapport lag het accent op het type mensen dat volwassenen tot 60 jaar kunnen tegenkomen in de sociale contexten waarin zij zich in hun dagelijks leven begeven: de buurt, het schoolplein, collega’s, en de eigen (schoon-)familie.

In deze studie richten we ons op regionale verschillen in iemands eigen positie, ervaringen en gebeurtenissen in de Nederlandse samenleving. Daarbij onderzoeken we andere elementen van de individuele leefwereld, en in hoeverre daarin maatschappelijke patronen (met klassenspecifieke en locatiegebonden verschillen) voorkomen. De precieze meetwijze wordt toegelicht in bijlage D van dit rapport. Per aspect van de leefwereld beschrijven we in deze paragraaf de samenhang met de klassenindeling. Om de scores van de zeven sociale klassen op de onderzochte kenmerken op een consistente manier te kunnen vergelijken, berekenen we per klasse een effectgrootte met behulp van Cohens d . Die is uitgedrukt als de afwijking van de gemiddelde klassenscore ten opzichte van het nationale peil (= score 0). We interpreteren de waarden van Cohens d aan de hand van in de literatuur gangbare richtlijnen – van zeer kleine tot grote effecten – zoals weergegeven op de verticale as in figuur 1.2 (Cohen 1988; Sawilowsky 2009). Daarnaast gebruiken we de intraklasse correlatiecoëfficiënt (ICC) om te meten in hoeverre de gehele klassenindeling bijdraagt aan de variantie in de onderzochte aspecten van de leefwereld.²⁵

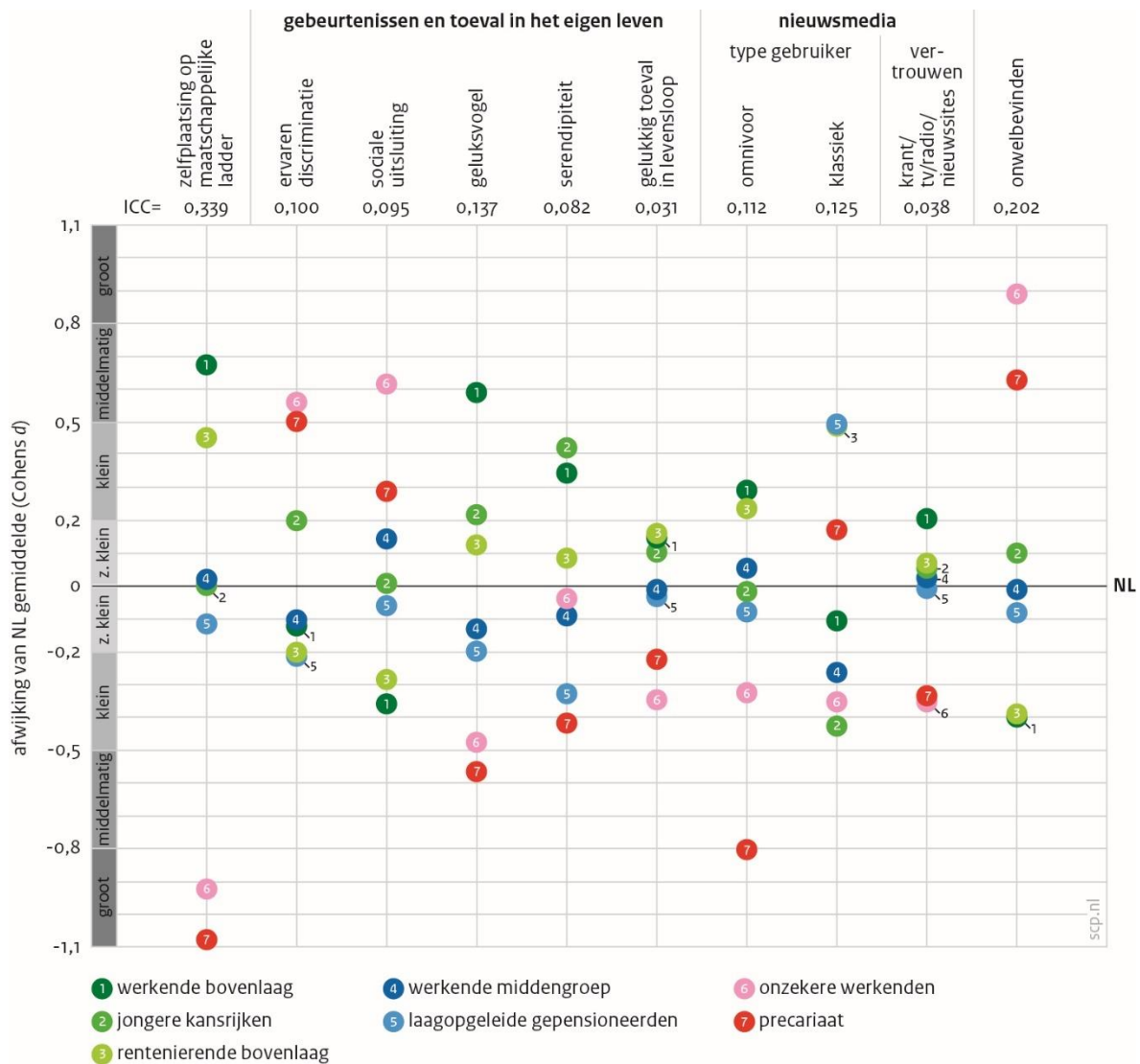
Zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder

In de eerste plaats gaan we na hoe iemand de eigen plek in de samenleving ervaart. De zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder is bepaald via een standaardmeetinstrument. De deelnemers aan de enquête moeten zichzelf daarbij positioneren op een ladder die loopt van de onderkant tot de bovenkant van de samenleving (vergelijk Evans en Kelley 2004). Figuur 1.2 laat zien dat de rangordening van de zelfplaatsing doorgaans die van totaalkapitaal volgt. De werkende bovenlaag plaatst zichzelf gemiddeld het hoogst op de maatschappelijke ladder, op enige afstand gevolgd door de rentenierende bovenlaag. Ondanks hun hoge kapitaalscore plaatsen de jongere kansrijken zichzelf ter hoogte van het nationale gemiddelde, op vrijwel dezelfde positie als de werkende middengroep,

²⁵ We volgen daarmee Lorah (2018), die de ICC opvoert als maat voor de verklaarde variantie in multiniveaumodellen. We beschouwen individuele respondenten hier als genest binnen de zeven sociale klassen, en in de hoofdstukken 2 tot en met 5 binnen de daar gehanteerde gebiedsindelingen.

die dus ook in termen van de leefwereld een echte middenklasse is. Verder scoren de laagopgeleide gepensioneerden iets onder het gemiddelde, wat overeenkomt met hun karakterisering als lage middenklasse. Op grote afstand volgen de onzekere werkenden, en het precariaat plaatst zichzelf gemiddeld nog wat lager op de maatschappelijke ladder. De afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn middelmatig tot groot te noemen; het verschil tussen de werkende bovenlaag en het precariaat (1,73) is volgens de gebruikelijke vuistregels zeer groot. Opvallend is ook de vrij hoge waarde van de intraklasse correlatiecoëfficiënt (0,34), hetgeen erop duidt dat een vrij groot deel van de variantie in de zelfplaatsing samenhangt met de indeling in de zeven sociale klassen. Vermeldenswaardig is ten slotte dat twee derde van de respondenten zichzelf positie 7 of hoger toekent op de schaal van 0 tot 10 die in de enquête werd voorgelegd, terwijl slechts weinigen voor een score van 4 of lager kiezen.

Figuur 1.2 Leefwerelden van de zeven sociale klassen, in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens *d*), 2019/2020^a

a ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door sociale klassen verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Negatieve gebeurtenissen in het eigen leven: discriminatie en sociale uitsluiting

Vervolgens kijken we naar negatieve gebeurtenissen die mensen in hun eigen leven meemaakten. Hiervoor zijn twee schalen ontwikkeld: één die aangeeft in hoeverre mensen discriminatie hebben ervaren, en één die meet in hoeverre zij zich sociaal uitgesloten voelen. Voor de discriminatieschaal gebruiken we standaardvragen die ook in politicologisch, psychologisch en sociaal-epidemiologisch onderzoek worden ingezet.²⁶ Ze hebben betrekking op zowel alledaagse situaties (bv. uitgescholden worden vanwege je achtergrond) als ingrijpende gebeurtenissen (een hypotheek die je wordt ontzegd; geweld en bedreigingen). Om de ervaren sociale uitsluiting te meten, is respondenten gevraagd of zij vinden dat ze evenveel meetellen als andere burgers, en in hoeverre zij zich onderdeel voelen van de Nederlandse samenleving of juist daarbuiten staan voor hun gevoel. Beide schalen bleken betrouwbaar (zie bijlage D).

²⁶ Kessler et al. (1999); Oskooi (2020); Pascoe en Richman (2009); Schildkraut (2005); Williams et al. (1997).

Vooraf de onzekere werkenden en het precariaat ervaren bovengemiddeld veel discriminatie, en ook de jongere kansrijken ondervinden dit verhoudingsgewijs vaak. De laagopgeleide gepensioneerden en de rentenierende bovenlaag komen het laagst uit. De afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn (zeer) klein tot middelmatig. De ICC van 0,10 is substantieel, maar aanzienlijk lager dan het verband dat we eerder zagen bij de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder. Slechts 16% van de respondenten meldt enige vorm van discriminatie; de overgrote meerderheid heeft hier dus niet mee te maken gehad.

Sociale uitsluiting wordt het sterkst ervaren door onzekere werkenden en komt ook binnen het precariaat relatief vaak voor. De leden van de werkende middengroep voelen zich eveneens vaker buiten de samenleving staan dan gemiddeld. De minste sociale uitsluiting wordt gerapporteerd door twee hoge klassen, de werkende en de rentenierende bovenlaag. Ook hier zijn de klassenafwijkingen ten opzichte van het nationaal gemiddelde (zeer) klein tot middelmatig; bij de jongere kansrijken is de deviatie verwaarloosbaar. De samenhang tussen de klassenindeling en sociale uitsluiting is vrijwel gelijk aan die van de discriminatieschaal (ICC = 0,10).

Toeval in het eigen leven

Over de rol van toeval is de laatste decennia in de wetenschappelijke literatuur veel geschreven,²⁷ vooral naar aanleiding van de sterk stijgende beloningen aan de top van het bedrijfsleven.²⁸ Hier kijken we gedetailleerder naar verschillende vormen van gelukkig toeval en pech. De eerste vorm betreft zogeheten '*luck beliefs*': als men gelooft dat men zelf een pech- of geluksvogel is, kan dat werken als een zichzelf vervullende voorspelling. Om dit in kaart te brengen, gebruikten we vijf items uit de *Good Luck/Bad Luck Inventory* van Kolemba en Maciuszek (2013), aangevuld met een vraag die aansluit op het werk van Wiseman (2004). Aan de laatste ontleen we ook een maatstaf voor iemands 'vermogen tot serendipiteit' (niet nagestreefde fortuinlijke ontdekkingen) (Merton en Barber 2006; Yaqub 2018). Herkent men een gelukkig toeval als het zich aandient, en helpt men zelf bij de totstandkoming ervan door belangrijke gesprekken goed voor te bereiden? Ten slotte construeerden we een schaal op basis van enkele vragen die we zelf ontwikkelden over de rol die toeval in de levensloop van de respondenten heeft gespeeld. Werkten toevallige gebeurtenissen of omstandigheden in iemands voordeel of nadeel bij de gang door het onderwijs, op de arbeidsmarkt, en bij het vinden van de eerste levenspartner en de eerste woning?

Wat betreft de *luck beliefs*, blijken de leden van de drie hoge sociale klassen zichzelf vaak te zien als geluksvogels – vooral de werkende bovenlaag valt hierin op. Onzekere werkenden en mensen die tot het precariaat behoren, beschouwen zichzelf juist vaak als pechvogel. Dat laatste geldt ook, maar

²⁷ Hoge maatschappelijke posities, zoals banen die geld, status of macht opleveren, zijn schaars: vaak zijn er meer geschikte kandidaten dan beschikbare functies. Dit leidt in het bedrijfsleven volgens sommige auteurs tot *winner takes all*-mechanismen, met disproportioneel hoge beloningen aan de top. Het toenemend aantal mensen met extreem hoge inkomens of vermogens is in die visie niet te verklaren door het uitzonderlijke talent of het harde werken van de zakelijke elite, maar berust op een combinatie van meevallers, een sterke gerichtheid op het eigenbelang en toegang tot invloedrijke personen en organisaties (Hacker en Pierson 2010).

Frank (2016) benadrukt dat toeval in deze omstandigheden van doorslaggevend belang wordt. Volgens hem zal er bij grote aantallen kanshebbers altijd iemand zijn die iets minder goed is dan de beste kandidaat, maar toevalligerwijs meer geluk heeft. Hierbij zien mensen hun eigen succes vaak als het resultaat van talent en inzet, terwijl ze hun falen eerder aan pech toeschrijven. Tegelijkertijd wijten ze de mislukkingen van anderen dikwijls aan een gebrek aan talent of toewijding. Uit onderzoek blijkt dat deze mechanismen aansluiten bij wat men op statistische gronden zou verwachten in competities met veel deelnemers (zie bv. Pluchino et al. 2018).

²⁸ Zeer hoge beloningen staan ook in het Nederlandse politieke debat al geruime tijd ter discussie: in 1997 sprak toenmalig minister-president Kok al van 'exhibitionistische zelfverrijking' in het bedrijfsleven. Terwijl in de publieke sector sinds 2013 de Wet normering topinkomens (WNT) de salarissen van politici en bestuurders aan banden legt, is dat in de private sector veel minder het geval. Volgens onderzoek van het Centraal Planbureau leidt dat tot een sterke bevoordeling van de meest welgestelden (Van Essen et al. 2022, 2024).

minder uitgesproken, voor de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden. De afzonderlijke afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn klein tot zeer klein, maar het maximale verschil (tussen de werkende bovenlaag en het precariaat) is groot (1,15). De volgorde op dit aspect van de leefwereld komt precies overeen met de rangorde van de sociale klassen op basis van het totaalkapitaal. De klassenindeling heeft redelijk wat verklaringskracht, al is dat veel minder dan bij de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder (ICC = 0,14).

De jongere kansrijken en de werkende bovenlaag zijn naar eigen inzicht gemiddeld het best in staat om onverwachte geluksmomenten te herkennen en te bevorderen. Dat vermogen tot serendipiteit is bij de twee oudere klassen met weinig niet-economisch kapitaal, de laagopgeleide gepensioneerden en het precariaat, minder ontwikkeld. De rentenierende bovenlaag scoort net boven het nationaal gemiddelde, de onzekere werkenden en de werkende middengroep liggen er iets onder. De afwijkingen van het landelijk peil zijn bij alle sociale klassen klein of zeer klein, maar desondanks is het verschil tussen de extremen – de jongere kansrijken en het precariaat – groot (0,83). De samenhang met de klassenindeling valt lager uit dan bij de hiervoor besproken aspecten van de leefwereld (ICC = 0,08).

Bij de drie hoge sociale klassen komt het verhoudingsgewijs vaak voor dat toevalligheden tijdens de levensloop voordelig uitpakten, terwijl in de twee lage sociale klassen juist vaker wordt gemeld dat het toeval tegen hen werkte. Bij de werkende en rentenierende bovenlaag en de jongere kansrijken zijn de positieve afwijkingen van het nationaal gemiddelde echter zeer klein; bij de onzekere werkenden en het precariaat zijn de negatieve afwijkingen als klein aan te merken. Het grootste contrast, dat tussen de rentenierende bovenlaag en de onzekere werkenden, is middelmatig (0,51). De indeling in sociale klassen verklaart slechts een klein deel van de variantie in de rol die toeval in het leven van onze respondenten heeft gespeeld (ICC = 0,03).

Nieuwsmedia: gebruik en vertrouwen

Media kunnen de individuele leefwereld kleuren indien mensen daardoor vooral in aanraking komen met informatie en opvattingen die passen bij hun eigen ideologische voorkeuren. Empirisch onderzoek naar het bestaan van ‘bubbels’ en ‘echokamers’ op internet duidt er op dat die per geraadpleegd medium en groep verschillen, en een vrij beperkte invloed hebben op polarisatie tussen groepen en stemgedrag.²⁹ Onder Amerikaanse televisiekijkers is de nieuwsconsumptie echter sterk langs ideologische lijnen gesegregeerd (Muisse et al. 2022). Aan de hand van onze gegevens kunnen we twee aspecten in kaart brengen. Bij het *mediagebruik* is gevraagd of mensen het nieuws volgen via kranten, tv-programma’s, radioprogramma’s, websites en sociale media. Daarbij blijkt sprake te zijn van twee typen tegenstellingen: nieuwsmijders versus nieuwssomnivoren, en raadplegers van moderne media versus klassieke media. Daarnaast is een schaal ontwikkeld voor het *vertrouwen in nieuws en informatie* via kranten (op papier of digitaal), tv, radio en nieuwssites of nieuwsapps.

Mensen uit de werkende en rentenierende bovenlaag gebruiken relatief vaak veel verschillende nieuwsmedia en kunnen dus als ‘nieuwssomnivoor’ worden aangeduid. Aan de andere kant mijdt vooral het precariaat, en in mindere mate ook de onzekere werkenden, regelmatig het nieuws. Bij het precariaat is de afwijking van het nationaal gemiddelde groot, bij alle andere sociale klassen is ze klein tot zeer klein. Het verschil in de nieuwsconsumptie tussen de twee extremen (werkende bovenlaag en precariaat) is groot (1,09). De klassenindeling verklaart redelijk wat van de variantie in de schaal van nieuwsmijders en nieuwssomnivoren (ICC = 0,11). Hierbij past de kanttekening dat het

²⁹ González-Bailón et al. (2023); Kitchens et al. (2020); Nyhan et al. (2023); Ready et al. (2019).

volledig afstand nemen van nieuws zeldzaam is: zelfs in het precariaat raadpleegt slechts 19% geen enkele nieuwsbron.

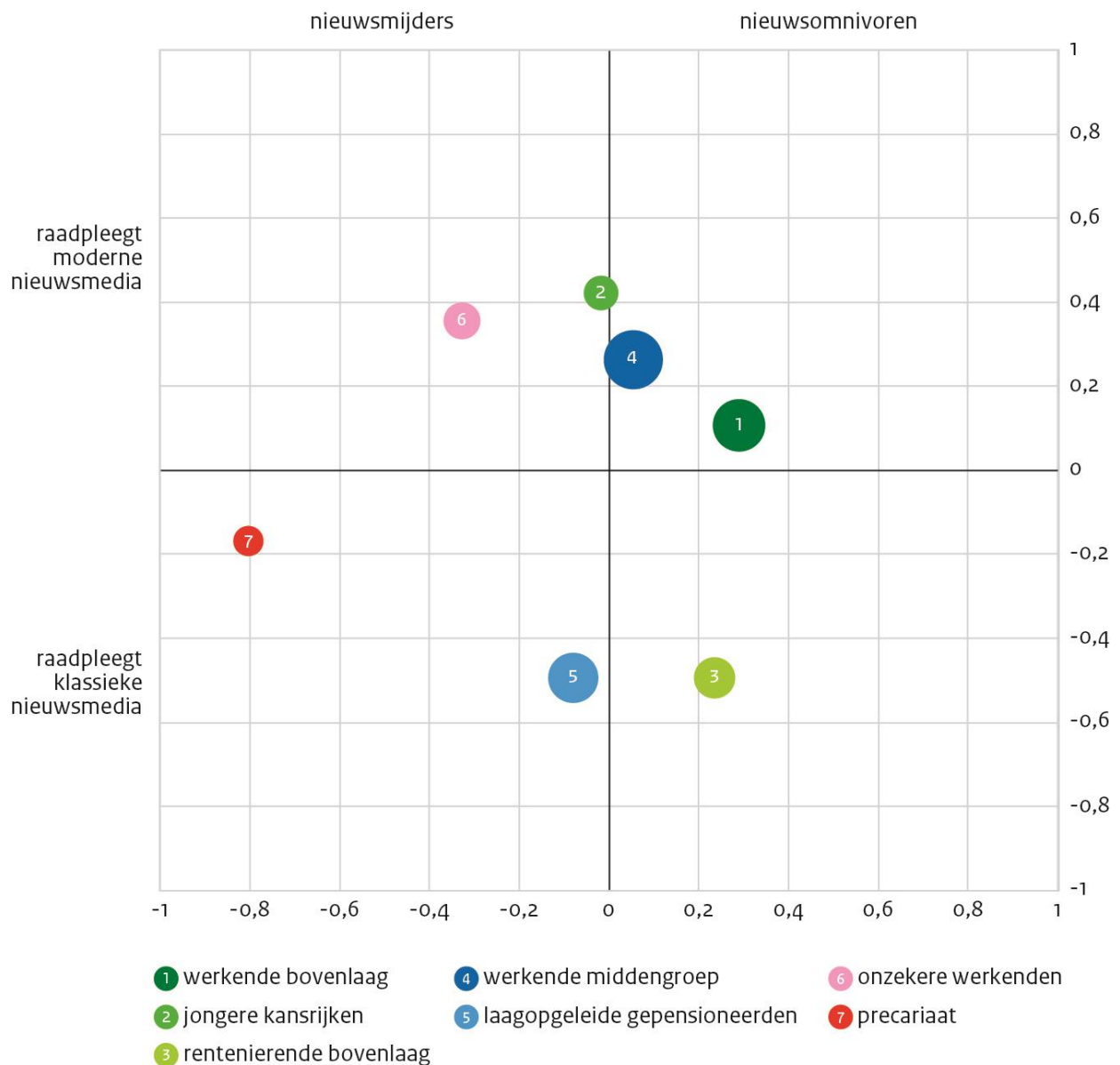
Nadat rekening is gehouden met het aantal media dat mensen gebruiken,³⁰ zien we dat de rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden vooral klassieke nieuwsbronnen raadplegen, zoals nieuwsprogramma's op tv en kranten (ook online). Dat is in mindere mate eveneens het geval bij het precariaat. Deze voorkeur voor klassieke media komt, weinig verrassend, dus het meest voor in de drie sociale klassen met de hoogste gemiddelde leeftijd. Daarentegen raadplegen jongere klassen vaker moderne nieuwsbronnen, zoals websites en sociale media. Dit geldt met name voor de jongere kansrijken en de onzekere werkenden. Hoewel de afwijkingen van het nationaal gemiddelde bij alle sociale klassen klein zijn, is het verschil tussen de uitersten, de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerden, groot (0,91). De sociale klasse voorspelt de posities op deze schaal iets beter dan de tegenstelling tussen nieuwsmijders en nieuwsomnivoren (ICC = 0,13).

Als we de twee typen consumptie van nieuwsmedia met elkaar kruisen, zien we duidelijke klassenprofielen (figuur 1.3). De horizontale as toont een onderscheid naar sociale klassen (laag, midden, hoog); de verticale as naar leeftijd (oud versus niet-oud). In de combinatie valt allereerst de perifere positie van het precariaat op. Dit is de kleinste sociale klasse en de leden ervan volgen het nieuws minder, en als dat wel gebeurt kiezen ze vaak voor klassieke media. De onzekere werkenden vermijden het nieuws verhoudingsgewijs ook vaak, maar hun voorkeur gaat uit naar moderne media. De jongere kansrijken combineren de hoogste nieuwsconsumptie via moderne media met een vrij gemiddelde score op de horizontale dimensie. De leden van de rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden maken beiden veel gebruik van klassieke media. Daarbij benut de eerstgenoemde klasse vrij veel nieuwsbronnen, terwijl de tweede iets onder het nationaal gemiddelde zit. De twee grootste klassen, de werkende bovenlaag en de werkende middengroep (samen goed voor 45% van de volwassen Nederlanders), wijken het minst af van het nationaal gemiddelde – al is de hoogste klasse wel het meest omnivoor in de nieuwsconsumptie. Hoewel de gemiddelde scores dus wijzen op klassenspecifieke patronen in nieuwsmediaconsumptie, betekent dit niet dat elke sociale klasse in een eigen, afgesloten mediabubbel leeft. Op beide assen is de variatie in mediagebruik tussen de sociale klassen immers veel kleiner dan die erbinnen (zie de eerder besproken ICC-waarden).

Er zijn geen grote verschillen tussen sociale klassen in het vertrouwen in nieuws en informatie in kranten, op televisie en radio, en op nieuwssites of nieuwsapps (zie figuur 1.2). Deze nieuwsmedia genieten bij de werkende bovenlaag meer vertrouwen, bij de onzekere werkenden en het precariaat minder vertrouwen. De afwijkingen ten opzichte van het landelijk peil zijn echter klein, en het verschil tussen de groepen met het meeste en minste vertrouwen (de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden) is 0,56, en daarmee middelmatig. De klassenindeling verklaart maar weinig van de variantie in het vertrouwen in het nieuws dat deze media bieden (ICC = 0,04).

³⁰ De tegenstelling tussen nieuwsmijders en nieuwsomnivoren vormt de eerste dimensie van een niet-lineaire principale componentenanalyse, en die tussen klassieke en moderne mediaconsumptie de tweede (zie bijlage D).

Figuur 1.3 Gebruik van nieuwsmedia door de zeven sociale klassen, in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens *d*), 2019/2020^a

a De grootte van de bellen staat voor het klassenaandeel in de bevolking. Het Nederlands gemiddelde is 0,00/0,00.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Onwelbevinden

Een laatste element van de leefwereld dat we hier bespreken, is de *mate van onwelbevinden*, wat erop duidt dat iemand een 'rotleven' heeft. Dit is de optelsom van een grote ontevredenheid met het eigen leven,³¹ slecht slapen,³² rookgedrag³³ en financiële krapte (zie bijlage D voor een toelichting op

³¹ De ontevredenheid met het eigen leven is gemeten aan de hand van een algemene vraag die het CBS hanteert in de enquête Sociale Samenhang en Welzijn (en de voorloper daarvan). Hierin duidt een score van 1 tot en met 4 op ontevredenheid (Van Beuningen en Moonen 2019; CBS 2024).

³² Dit betreft twee items van de *Pittsburgh Sleep Quality Index* (Buysse et al. 1989).

³³ De objectieve gezondheidsrisico's van roken zijn uitgebreid gedocumenteerd (zie bv. Aravkin et al. 2023; Dai et al. 2022). Desondanks is het voorstelbaar dat roken subjectieve voordelen oplevert. De wetenschappelijke literatuur wijst erop dat mensen uiteenlopende motieven kunnen hebben voor het gebruik van substanties zoals tabak, alcohol en drugs (Votaw en Witkiewitz 2021). Een belangrijke reden kan affectregulatie zijn: middelengebruik beïnvloedt iemands emotionele toestand

de schaalconstructie). Door zulke objectieve en subjectieve aspecten te combineren, ontstaat een vollediger beeld van iemands kwaliteit van leven dan wanneer slechts één van deze dimensies in ogenschouw wordt genomen.³⁴

Het onwelbevinden is veruit het hoogst bij de onzekere werkenden, gevolgd door het precariaat. Ook bij de jongere kansrijken is het onwelbevinden bovengemiddeld. Een 'rotleven' komt het minst voor bij de werkende en rentenierende bovenlaag, en ook bij de laagopgeleide gepensioneerden is het beeld gunstiger dan gemiddeld. In overeenstemming met hun positie in de klassenstructuur wijkt de werkende middengroep nauwelijks af van het nationaal gemiddelde. De afwijking is groot bij het precariaat, middelmatig bij de onzekere werkenden, en klein bij de werkende en rentenierende bovenlaag. Het verschil tussen de twee uitersten – de onzekere werkenden en de werkende bovenlaag – is met 1,30 zeer groot te noemen. De voorspelkracht van de klassenindeling op het onwelbevinden is het op één na grootst van alle elementen van de leefwereld (ICC = 0,20).

1.4.2 Maatschappelijke overtuigingen

Maatschappelijke overtuigingen gaan niet over het eigen leven, maar over hoe mensen aankijken tegen de samenleving, de politiek en het beleid. Ze omvatten hier een breed scala aan thema's: van politiek-ideologische voorkeuren en het geloof in meritocratie tot de mate waarin men zich gehoord voelt door de politiek. Ook de ervaren spanningen tussen verschillende groepen, het vertrouwen in instituties, de tevredenheid met de democratie en het maatschappelijk onbehagen dat men ervaart komen in deze paragraaf aan de orde.

Twee politiek-ideologische dimensies

De twee politiek-ideologische dimensies die we hier beschouwen worden veel gebruikt in kieswijzers, die mensen helpen te bepalen welke politieke partijprogramma's aansluiten bij hun opvattingen en beleidsvoorkeuren (zoals Kieskompas). Voor beide dimensies is door het SCP een afzonderlijke schaal ontwikkeld waarop de respondenten zijn gepositioneerd (zie bijlage D).

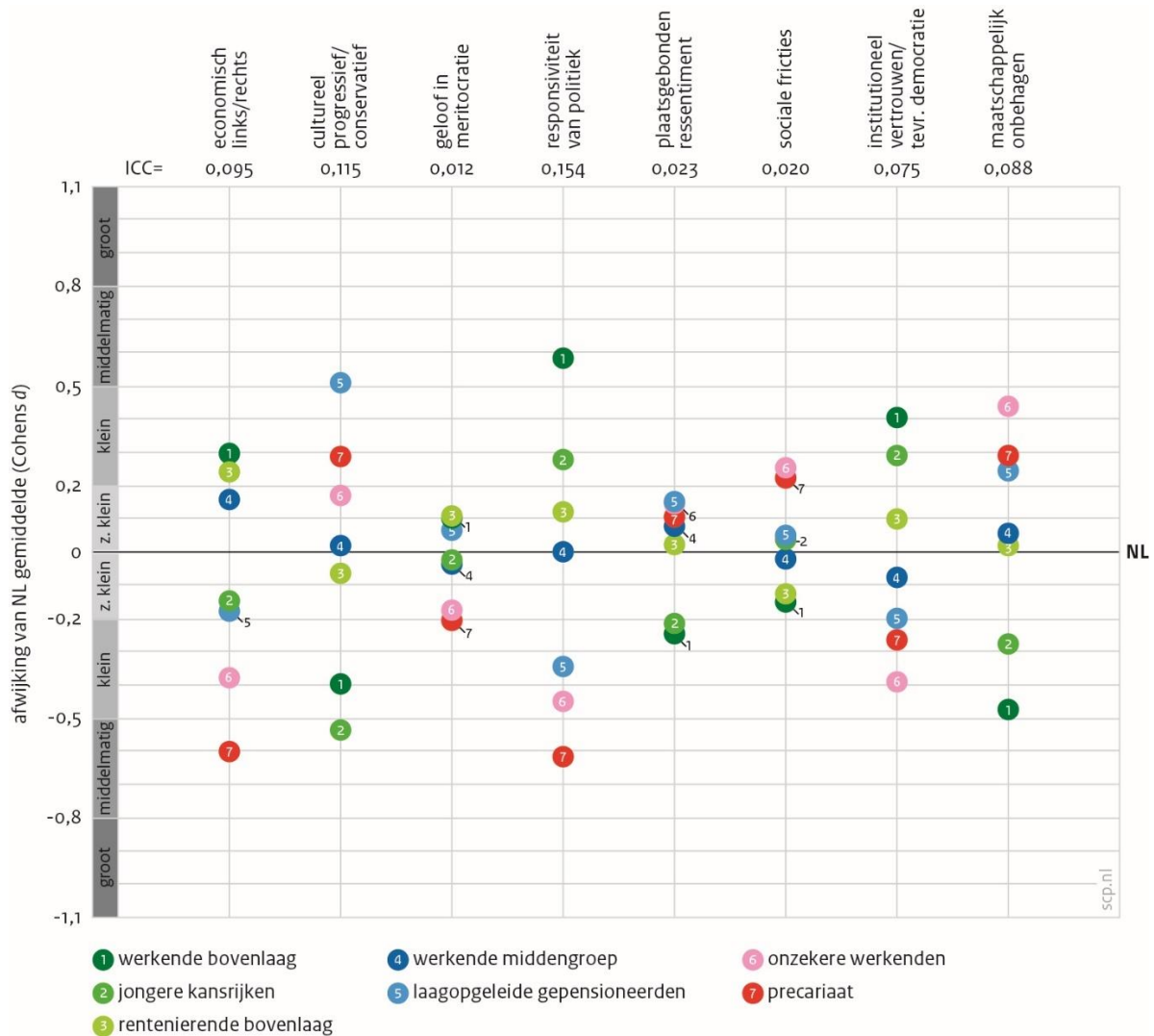
De *economisch links/rechts*-dimensie heeft betrekking op de gewenste mate van staatsinterventie. Linkse visies benadrukken de wenselijkheid van overheidsingrijpen, bijvoorbeeld om inkomens- en vermogensongelijkheid tegen te gaan, of het sociaal minimum te garanderen. Rechtse overtuigingen leggen het accent op minder interventie en meer marktwerking en eigen verantwoordelijkheid. Uit figuur 1.4 blijkt dat twee sociale klassen aan de bovenkant, de werkende en rentenierende bovenlaag, gemiddeld relatief rechts zijn. Hetzelfde geldt in mindere mate ook voor de grote werkende middengroep. De twee klassen aan de onderkant zijn gemiddeld juist links, waarbij met name het precariaat eruit springt. Dit is, maar iets minder uitgesproken, eveneens het geval bij de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerden. De afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn meestal klein tot zeer klein, alleen bij het precariaat is de deviatie middelmatig te noemen. Het verschil tussen die sociale klasse en de werkende bovenlaag op de links/rechtsschaal is echter groot

door positieve gevoelens te versterken (bv. euforie) of negatieve gevoelens te verlichten (zoals vermindering van spanningen). Daarnaast kan middelengebruik functioneren als een copingmechanisme, met name voor mensen die zich in zeer stressvolle of uitzichtloze situaties bevinden (oorlog, terminale ziekte). Ook sociale redenen spelen mogelijk een rol: het bevorderen van contacten en gezelligheid, of de druk zich te conformeren aan groepsnormen. Empirisch onderzoek duidt er echter op dat zulke motieven bij roken minder doorslaggevend zijn dan bij het gebruik van andere substanties. In een overzichtsstudie concluderen Cooper et al. (2016) namelijk dat roken in mindere mate wordt gedreven door affectregulatie of sociale factoren dan alcohol- of drugsgebruik. Dit komt vooral door de sterk verslavende werking van nicotine, waardoor roken eerder een automatisme wordt dan een bewuste keuze. Motivaties lijken alleen bij lichte of incidentele rokers van enig belang.

³⁴ Boelhauwer en Noll (2023); Boelhauwer en Vonk (2019: 329-331); Zapf (1984).

(0,89). De gehele klassenindeling verklaart redelijk wat van de verschillen in deze maatschappelijke overtuigingen (ICC = 0,10).

Figuur 1.4 Maatschappelijke overtuigingen van de zeven sociale klassen, in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens *d*), 2019/2020^a

a ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door sociale klassen verklaarde variantie.

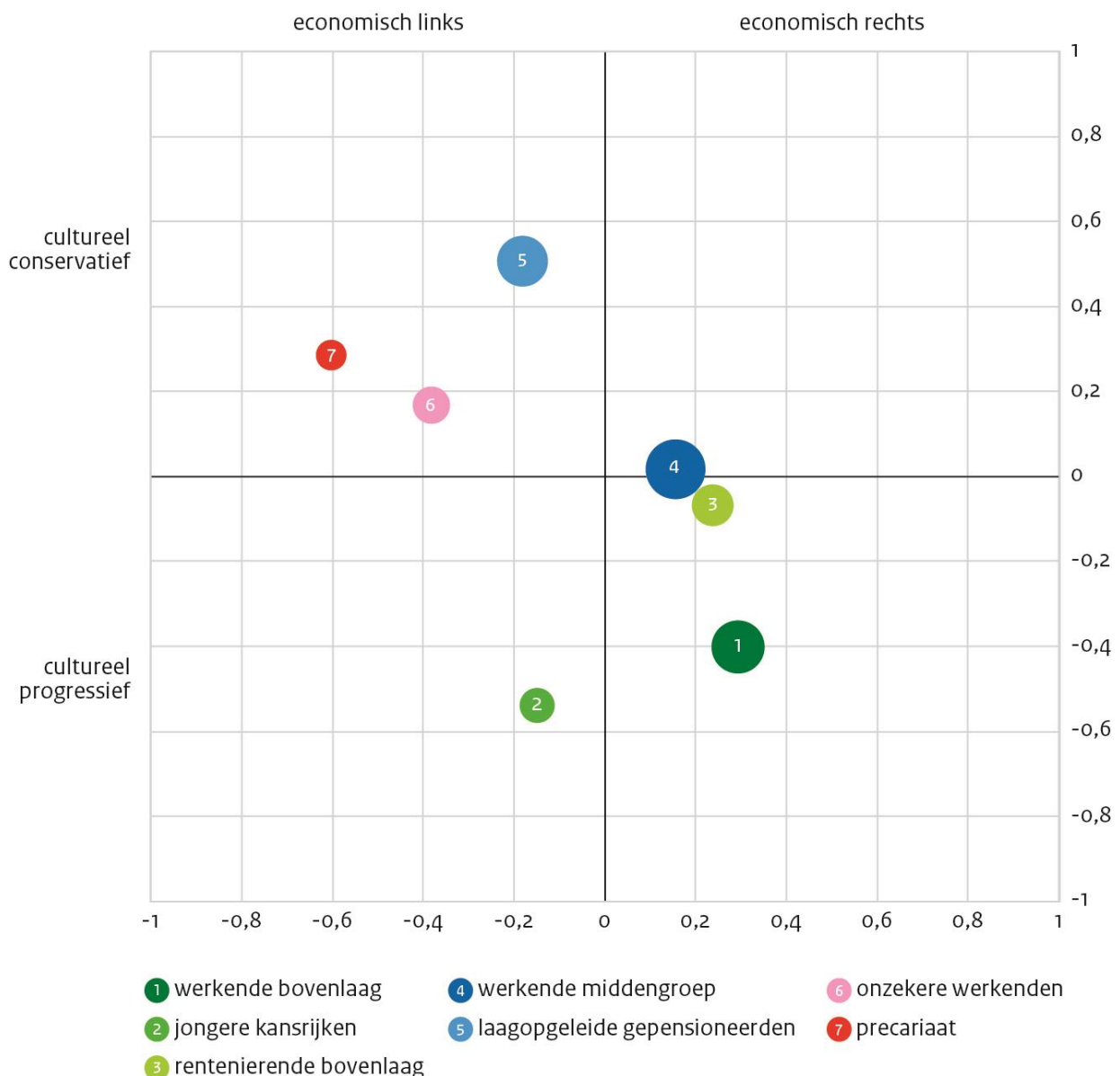
Bron: SCP (ViN'19/'20)

Los hiervan is er ook een *cultureel progressief/conservatief*-dimensie. In de wetenschappelijke literatuur heeft die betrekking op kwesties als de wens tot integratie van migranten, nationalisme (bv. de houding ten opzichte van de Europese Unie), autoritarisme en ecologisch beleid, waaronder klimaatmaatregelen (Hooghe et al. 2002; Kriesi et al. 2008; Reiljan et al. 2020). In de enquête kwam deze thematiek gedeeltelijk terug. Op basis van onze meting blijken de jongere kansrijken in cultureel opzicht het meest progressief te zijn, op enige afstand gevolgd door de werkende bovenlaag. De laagopgeleide gepensioneerd zijn het meest conservatief, en ook het precariaat en de onzekere werkenden neigen tot conservatisme. De werkende middengroep is vrij neutraal, terwijl de rentenierende bovenlaag iets onder het gemiddelde belandt, aan de cultureel progressieve zijde. De afwijkingen van het landelijk gemiddelde zijn bij de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerd middelmatig, en het verschil tussen die twee uitersten is met 1,04 groot te noemen. De overige afwijkingen van het nationale peil zijn klein tot zeer klein. Ook bij dit type

maatschappelijke overtuiging voorspelt de klassenindeling in haar geheel de variantie vrij redelijk ($ICC = 0,12$).

Zoals op basis van de wetenschappelijke literatuur kon worden verwacht, blijken de twee los van elkaar geconstrueerde schalen bij onze respondenten empirisch vrijwel niet samen te hangen ($r = -0,01$). Dat bevestigt dat ze zeer verschillende dimensies van het politiek-ideologische landschap bestrijken. Figuur 1.5 laat zien welke posities de zeven sociale klassen in dat landschap innemen.

Figuur 1.5 Positie van de zeven sociale klassen op twee politiek-ideologische dimensies, in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens d), 2019/2020^a

a De grootte van de bellen staat voor het klassenaandeel in de bevolking. Het Nederlands gemiddelde is 0,00/0,00.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

De meeste sociale klassen liggen op de twee dimensies op één lijn, die van linksboven naar rechtsonder loopt. De drie klassen met het minste totaalkapitaal zijn economisch links en cultureel conservatief; de laagopgeleide gepensioneerd zijn het meest links, het precariaat het meest conservatief. Met de onzekere werkenden meegerekend hebben de lagere klassen een substantieel

bevolkingsaandeel, maar ze zijn wel in de minderheid (34,4%). De werkende bovenlaag is in economisch opzicht rechts, maar cultureel progressief. Dat geldt in mindere mate ook voor de rentenierende bovenlaag, terwijl de werkende middengroep economisch rechts en cultureel neutraal is. Deze drie sociale klassen vormen tezamen een meerderheid van de volwassen Nederlandse bevolking (57,0%). De jongere kansrijken liggen niet op dezelfde lijn: zij zijn economisch links en cultureel progressief, maar hebben slechts een klein aandeel in de totale bevolking (8,6%). Er zijn geen sociale klassen in het kwadrant rechtsboven in figuur 1.5 (economisch rechts en cultureel conservatief).

Hierbij past de kanttekening dat politiek gedrag, zoals de stemkeuze en andere vormen van maatschappelijke betrokkenheid, niet alleen bepaald hoeft te worden door de tegenstellingen tussen mensen met linkse en rechtse, dan wel progressieve en conservatieve, overtuigingen. Sociale structuren (iemand's sociale klasse of sociaal-demografische achtergrond) en de daarbij behorende belangen kunnen evenzeer een rol spelen, net als traditionele en opkomende groepsidentiteiten (religie, affectieve polarisatie). De twee typen politiek-ideologische tegenstellingen kunnen de invloed van zulke factoren doorgeven, maar de structurele positie die mensen in de maatschappij innemen kan ook op zichzelf doorslaggevend zijn voor hun politiek gedrag (Bornscher et al. 2021, 2024; Huijsmans en Rodden 2025; Westheuser en Zollinger 2025). Bovendien vallen ideologische oriëntaties niet volledig samen met de maatschappelijke overtuigingen die hierna aan bod komen, en die kunnen eveneens van belang zijn voor de politieke keuzes en inzet van mensen.

Geloof in meritocratie

In een meritocratische samenleving worden maatschappelijke posities bepaald door iemand's individuele talent, opleiding en inspanning, en niet door het milieu van herkomst, rijkdom of de sociale klasse waartoe men behoort. Critici stellen echter dat in moderne samenlevingen sprake is van een hardnekkige 'meritocratische mythe'. Zij wijzen erop dat in hedendaagse markteconomieën de mobiliteit van generatie op generatie vaak beperkt wordt door structurele ongelijkheden en selectiesystemen in het onderwijs. Hierdoor blijven verschillen in geld, macht en kansen voortbestaan. Dergelijke mechanismen worden versterkt door een wijdverbreid geloof in meritocratie – een idee dat de gevestigde elite volgens deze critici stimuleert via de media en de dominante cultuur in het bedrijfsleven, om zo de eigen bevoorrechte positie buiten schot te houden of te versterken.³⁵

In dit onderzoek is het geloof in meritocratie gemeten door respondenten te vragen hoe bepalend uiteenlopende factoren zijn om tegenwoordig in het leven vooruit te komen. Het gaat hierbij enerzijds om het belang van individuele kwaliteiten zoals een goede opleiding, talent, hard werken en ambitie. Anderzijds draait het om de mate waarin mensen een gunstig milieu van herkomst – rijke familie, hoogopgeleide ouders, tot de hogere kringen behoren, de 'juiste' mensen kennen – onbelangrijk vinden voor maatschappelijk succes.³⁶ Ook hiervoor is een schaal geconstrueerd die in bijlage D wordt toegelicht.

In overeenstemming met eerder onderzoek dat liet zien dat geloof in meritocratie wijdverbreid is,³⁷ zijn de tegenstellingen tussen de sociale klassen ook in deze studie beperkt (zie figuur 1.4). Dit geloof

³⁵ Civil en Himsworth (2020); Frank (2016); Sandel (2020) en Young (1958).

³⁶ De vraagstelling is gebaseerd op de items over 'getting ahead in society', die sinds 1987 onderdeel zijn van het International Social Survey Programme (ISSP), in de periodiek afgenomen module over sociale ongelijkheid (Roberts et al. 2023). In de wetenschappelijke literatuur worden deze items doorgaans aangeduid als 'meritocratic beliefs' of 'meritocratic perceptions', zie Castillo et al. (2023) en Mijs (2021).

³⁷ Volgens de landenvergelijkende studie van Mijs (2021) is het geloof in meritocratie overal sterk. Hij wijst op de paradox dat dit geloof het meest uitgesproken is in samenlevingen met grote ongelijkheid.

is iets minder sterk in het precariaat en bij de onzekere werkenden, en een fractie bovengemiddeld bij de werkende en rentenierende bovenlaag. Alle afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn echter zeer klein, behalve bij het precariaat (klein), en het verschil tussen die klasse en de rentenierende bovenlaag is eveneens als klein aan te merken (0,32). Gezamenlijk hebben de sociale klassen maar weinig verklaringskracht bij dit type maatschappelijke overtuiging.

Responsiviteit van de politiek en plaatsgebonden ressentiment

De waargenomen responsiviteit van de politiek heeft betrekking op de mate waarin mensen vinden dat zij invloed hebben op het beleid van de regering, dat kamerleden en ministers waarde hechten aan hun opvattingen, en dat de overheid voldoende voor hen doet. We gebruiken daarvoor drie enquêtevragen die ook in het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) regelmatig worden gesteld.³⁸ Met het oog op het thema van dit rapport, voegden we daar een vierde vraag aan toe: vindt men dat de landelijke politiek genoeg aandacht heeft voor de regio waar men woont? Om inhoudelijke redenen houden we dit element apart; dit 'plaatsgebonden ressentiment', ofwel regionale en lokale wrok, hangt bovendien niet sterk samen met de schaal van drie NKO-items.³⁹

De mate van ervaren responsiviteit stemt overeen met de rangordering van sociale klassen naar totaalkapitaal. De groep met de meeste hulpbronnen, de werkende bovenlaag, ziet de politiek als het meest responsief. De leden van deze groep worden op enige afstand gevolgd door de jongere kansrijken, en vervolgens door de rentenierende bovenlaag. De werkende middengroep belandt in termen van responsiviteit precies in het midden. De drie lagere sociale klassen, met name het precariaat, vinden de politiek minder responsief. Er is sprake van middelmatig sterke afwijkingen van het nationaal gemiddelde bij de werkende bovenlaag en het precariaat. Het verschil tussen deze twee uitersten (1,18) zit net iets onder de grenswaarde voor 'zeer groot' (1,20). De klassenindeling verklaart een behoorlijk deel van de variantie in ervaren responsiviteit (ICC = 0,15).

Het plaatsgebonden ressentiment is echter veel minder sterk gekoppeld aan iemands sociale klasse. Bij de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken is dit iets minder dan gemiddeld, de overige klassen liggen fractioneel boven het nationale peil. De lage waarde van de ICC (0,02) onderstreept de geringe verklaringskracht van de klassenindeling bij dit type maatschappelijke overtuiging.

Sociale fricties

In de enquête is gevraagd of de respondenten wrijving zagen tussen zes tegengestelde groepen: arme en rijke mensen, jongeren en ouderen, mannen en vrouwen, hoog- en laagopgeleiden, moslims en niet-moslims, en Randstedelingen en mensen van buiten de Randstad. De vraagstelling werd afgeleid van soortgelijke items in het International Social Survey Programme (ISSP; zie Kelley en Evans 1995; Roberts et al. 2023), en de meting resulteerde in een betrouwbare schaal voor sociale fricties.

³⁸ Zodoende richten we ons hier op de gepercipieerde politieke responsiviteit (vgl. Esaiasson et al. 2015; Hillen et al. 2024; Linde en Peters 2020; Rosset 2023), en niet op de discrepantie tussen beleidsvoorkeuren van verschillende bevolkingsgroepen en het daadwerkelijk gevoerde beleid. Dat laatste is een thema met een langere traditie in de politicologie, zie bijvoorbeeld Brooks en Manza (2006), Caughey en Warshaw (2018) en Schakel (2021). Hoewel de gepercipieerde politieke responsiviteit verband kan houden met de feitelijke, hoeft ze er niet volledig door te worden gedetermineerd. Bovendien kan ze kan bij burgers doorwerken in het vertrouwen in de politiek, de ontevredenheid over het functioneren van de democratie en het stemgedrag. Via een terugkoppelingsmechanisme kunnen deze reacties op hun beurt weer invloed uitoefenen op nieuw beleid (zie Esaiasson en Wlezien 2017).

³⁹ Indien plaatsgebonden ressentiment in de eendimensionale schaalanalyse wordt toegevoegd aan de drie vragen over ervaren responsiviteit, daalt Cronbachs α van 0,86 naar 0,82. De componentlading (0,51) is beduidend lager dan die van de NKO-items (0,82-0,91), en in een tweedimensionale analyse wordt plaatsgebonden ressentiment afzonderlijk op de tweede principale component geplaatst. De correlatie tussen de hier gebruikte metingen van ervaren responsiviteit en plaatsgebonden ressentiment is statistisch significant, maar niet zeer hoog ($r = -0,28$).

De onzekere werkenden en het precariaat zien de meeste sociale fricties, de werkende en rentenierende bovenlaag de minste. De drie overige sociale klassen belanden rond het gemiddelde. Alle afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn klein tot zeer klein, en ook het grootste verschil – dat tussen de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden – is klein (0,40). Dat de klassen zich weinig van elkaar onderscheiden in de mate waarin ze groepsconflicten in de samenleving zien, blijkt uit de lage waarde van de ICC (0,02).

Institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie

Om het institutioneel vertrouwen in kaart te brengen, is gevraagd in welke mate mensen vertrouwen hebben in de Tweede Kamer, de politie, de rechtspraak, de gemeenteraad en vakbonden. Daarnaast is gevraagd in hoeverre zij tevreden zijn met de manier waarop de democratie in Nederland werkt. De gehanteerde methode sluit aan bij een meetinstrument uit de European Social Survey (ESS).⁴⁰ De antwoorden zijn samengevoegd tot een schaal met een hoge mate van betrouwbaarheid.

De werkende bovenlaag scoort veruit het hoogst op de gecombineerde meting van institutioneel vertrouwen en geloof in de democratie, op enige afstand gevolgd door de jongere kansrijken. Ook de rentenierende bovenlaag heeft hier bovengemiddeld veel fiducia in, terwijl de werkende middengroep iets onder het landelijk gemiddelde belandt. De onzekere werkenden scoren het laagst op de schaal van institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie, maar ook het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden blijven duidelijk achter. Alle afwijkingen van het nationaal peil zijn klein tot zeer klein, maar het verschil tussen de twee extremen – de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden – is vrij groot (0,79). De verklaringskracht van de gehele klassendeling is bij dit type maatschappelijke overtuiging echter beperkt (ICC = 0,08).

Maatschappelijk onbehagen

In een eerdere studie rapporteerde het SCP uitgebreid over het maatschappelijk onbehagen in Nederland (Geurkink en Miltenburg 2023). Dat is een combinatie van maatschappelijk pessimisme, toenemende sociaal-economische kwetsbaarheid, en verlies van gemeenschapszin, ideologie en vertrouwen in het menselijk kunnen. Het meetinstrument uit het betreffende onderzoek is hier overgenomen (zie bijlage D).

Het maatschappelijk onbehagen is het hoogst bij de onzekere werkenden, maar ligt ook bij het precariaat en de laagopgeleide gepensioneerden boven het landelijk gemiddelde. Onder de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken is het maatschappelijk onbehagen minder. De rentenierende bovenlaag en de werkende middengroep wijken niet veel af van het algemeen gemiddelde. Hoewel alle klassenafwijkingen van het nationale peil klein of zeer klein zijn, is het verschil tussen de uitersten (de werkende bovenlaag en de onzekere werkenden) met 0,90 groot te noemen. De intraklasse correlatiecoëfficiënt (0,09) is iets hoger dan we eerder zagen bij de schaal van institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie, maar ook hier verklaart de klassenindeling slechts een beperkt deel van de variantie in de maatschappelijke overtuiging.

⁴⁰ De vragen over institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie in de ESS zijn gebaseerd op sociologische en politicologische theorieën over goed bestuur en democratische legitimiteit. Van belangrijke invloed waren David Eastons (1965, 1975) onderscheid tussen diffuus en specifiek politiek vertrouwen, Niklas Luhmanns (1979) idee van institutioneel vertrouwen als mechanisme om maatschappelijke complexiteit te reduceren, en Robert Putnams (1993, 1995) koppeling tussen institutioneel vertrouwen en sociaal kapitaal. Methodisch werd gebruikgemaakt van eerdere ervaringen met de Eurobarometer, de World Values Survey en het ISSP. Daarnaast bouwde de vraagstelling in het ESS voort op studies zoals Almond en Verba's *The Civic Culture* (1963) en Daltons (1999) onderzoek naar afnemend vertrouwen in de politiek.

1.5 De voorspelkracht van sociale klasse, opleiding en sociaal-economische status

In onderzoek wordt regelmatig aangenomen dat men vooral moet kijken naar verschillen in opleiding of sociaal-economische status (SES) als men hedendaagse ongelijkheid wil begrijpen.⁴¹ Dat weerklinkt soms in de beleidsdiscussie en de maatregelen die worden getroffen om al te sterke maatschappelijke verschillen tegen te gaan. Zodoende kiest men een economische benadering, die de mogelijkheid buiten beschouwing laat dat sociaal, cultureel en persoonskapitaal op zichzelf invloed uitoefenen op de sociale structuur. Daarom is het van belang na te gaan wat de beste voorspeller is van leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen (sociale klasse, onderwijsniveau of SES), en hebben we een aanvullende analyse uitgevoerd.⁴² Voor de gevolgde opleiding zijn dezelfde vier categorieën gehanteerd als in tabel 1.1. Om de sociaal-economische status te meten, construeerden we een schaal op basis van opleiding, inkomen, liquide middelen en het vermogen in de woning. Die schaal werd vervolgens opgedeeld in tien groepen van gelijke omvang (decielen).

⁴¹ Bovens (2024); Bovens en Wille (2017); De Voogd en Cuperus (2021). Zie echter De Lange et al. (2015), die het beeld van de 'opleidingszuil' als geheel nieuwe sociale scheidslijn nuanceren.

⁴² Technisch gesproken vergelijken we hier de '*concurrent criterion validity*' van de drie maatstaven.

Tabel 1.2 De voorspelkracht van sociale klasse, opleidingsniveau en sociaal-economische status op leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen, 2019/2020^a

	voorspelkracht (ICC) ^a				
	sociale klasse	gevolgde opleiding	SES	klasse minus opleiding	klasse minus SES
<i>aantal categorieën</i>	7	4	10		
leefwerelden					
zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder	0,34	0,16	0,24	0,18	0,10
ervaren discriminatie	0,10	0,02	0,04	0,08	0,06
sociale uitsluiting	0,10	0,02	0,04	0,08	0,05
pech- of geluksvogel (<i>luck beliefs</i>)	0,14	0,06	0,05	0,08	0,08
vermogen tot serendipiteit	0,08	0,06	0,02	0,02	0,06
(on)gelukkig toeval in de levensloop	0,03	0,01	0,02	0,02	0,01
mediagebruik: nieuwsmijders vs. omnivoren	0,11	0,09	0,06	0,02	0,05
mediagebruik: moderne vs. klassieke media	0,13	0,03	0,01	0,10	0,12
vertrouwen in nieuws en informatie via krant, tv, radio, nieuwssites en -apps	0,04	0,03	0,03	0,01	0,01
onwelbevinden	0,20	0,08	0,13	0,12	0,07
maatschappelijke overtuigingen					
economisch links/rechts	0,10	0,06	0,07	0,03	0,02
cultureel progressief/conservatief	0,12	0,12	0,05	0,00	0,07
geloof in meritocratie	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00
responsiviteit van de politiek	0,15	0,14	0,10	0,01	0,05
plaatsgebonden ressentiment	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01
sociale fricties	0,02	0,01	0,02	0,01	0,00
institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie	0,08	0,06	0,05	0,01	0,03
maatschappelijk onbehagen	0,09	0,05	0,05	0,04	0,04

a ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door sociale klassen, opleiding of SES verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

De resultaten, weergegeven in tabel 1.2, laten zien dat de sociale klassenindeling de sterkste relatie heeft met hoe mensen zichzelf op de maatschappelijke ladder plaatsen (ICC = 0,34) en hun onwelbevinden (ICC = 0,20). Als we ons beperken tot de kenmerken waarbij de samenhang met de klassenindeling duidelijk is (een ICC van 0,10 of meer), blijkt dat de sociale klasse het over de gehele linie beter doet dan opleiding en SES. Alleen bij de tegenstelling cultureel progressief/conservatief is de voorspelkracht van de sociale klasse vrijwel gelijk aan die van opleiding. Bij de andere politiek-ideologische dimensie, economisch links/rechts, slaat de balans echter ten faveure van de klassenindeling uit. De verschillen van klasse ten opzichte van opleiding zijn het grootst bij zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder, onwelbevinden en het gebruik van moderne of klassieke media (laatste twee kolommen in de tabel). Dat laatste verschil springt er ook uit in de vergelijking tussen klasse en SES, net als de zelfplaatsing. Als de samenhang met de klassenindeling zwak is (een ICC kleiner dan 0,10), is de voorspelkracht van de sociale klasse onveranderlijk groter dan die van de opleiding en SES, al zijn de verschillen logischerwijs doorgaans klein.

Kortom, de sociale klassenindeling is gewoonlijk een sterkere voorspeller van leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen dan het opleidingsniveau en de sociaal-economische status. Dit

benadrukt het belang van een multidimensionale benadering om verschillen hierin te doorgronden. De gevolgde opleiding speelt bij leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen een rol, maar die invloed is subtieler dan soms wordt verondersteld vanwege de verwevenheid van iemands scholing met andere economische hulpbronnen en het cultureel, sociaal en persoonskapitaal.

1.6 Hoe actueel zijn de uitkomsten?

De gegevens waarop dit rapport is gebaseerd dateren uit 2019 en 2020, waardoor het wenselijk is na te gaan of de uitkomsten nog steeds actueel zijn. Indien respondenten anders zouden antwoorden als de enquête nu werd afgenomen, of als de CBS-gegevens die we benutten inmiddels een ander beeld geven, kan dit betekenen dat de bevindingen niet gelden voor de huidige stand van zaken. Wat betreft de zeven sociale klassen weten we niet of ze inmiddels van aard en omvang zijn veranderd – dat zou een nieuwe dataverzamelingsronde vereisen. Wel stelde het SCP eerder vast dat de klassenstructuur over een langere periode, van 2014 tot 2020, redelijk stabiel bleef (Hoff et al. 2021). Dat biedt echter geen garantie dat dit ook in de afgelopen jaren zo gebleven is. Over ontwikkelingen op het gebied van kapitaal, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen bestaat echter wel recentere informatie. Die is in tabel 1.3 samengebracht voor de periode 2021-2023; op het moment van schrijven waren voor 2024 en 2025 voor de meeste indicatoren nog geen gegevens beschikbaar. Het algemene beeld is dat er in deze periode sprake was van een mix van stabiliteit en kleine tot matige veranderingen – deels positief, deels negatief.

Bij het economisch kapitaal zijn de aandelen van mensen met alleen basisonderwijs en met een hbo-/wo-diploma gestegen, terwijl de groep met secundair onderwijs in omvang afnam. Bij de sociaal-economische positie overheersen de positieve ontwikkelingen: de werkloosheid is sterk gedaald, zowel de bruto- als nettoparticipatiegraad is gestegen en de verhouding tussen inactieven en actieven is licht verbeterd – ondanks de groei van het aantal pensioenontvangers. In financieel opzicht is het beeld meer divers: het mediane huishoudinkomen daalde licht, terwijl het gemiddelde vermogen behoorlijk toenam. Tegelijkertijd liep ook het aandeel huishoudens met problematische schulden iets op.⁴³

⁴³ De indicator voor problematische schulden heeft als peildatum 1 januari, dus het getal voor 2023 betreft de stand van zaken aan het begin van dat kalenderjaar. Op 1 januari 2024 was het aandeel huishoudens met problematische schulden echter vrijwel onveranderd ten opzichte van een jaar eerder (+0,1 procentpunt).

Tabel 1.3 De veranderingen in kapitaal, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen, in procenten, 2021-2023

	verandering in 2023				eenheid
	2021	2022	2023	t.o.v. 2021	
hulpbronnen					
gevolgde opleiding ^a					
• maximaal basisonderwijs	8,6	8,6	8,8	+0,2	% van bevolking 15-74 jaar
• vmbo, havo, vwo-onderbouw, mbo-1	18,0	17,6	17,4	-0,6	% van bevolking 15-74 jaar
• havo, vwo, mbo-2-4	41,8	41,7	41,2	-0,6	% van bevolking 15-74 jaar
• hbo/wo	31,7	32,0	32,6	+0,9	% van bevolking 15-74 jaar
sociaal-economische positie ^b					
• werkloosheid	4,2	3,5	3,6	-0,6	% van beroepsbevolking 15-74 jaar
• AOW-ontvangers	3240	3257	3268	+0,9	uitkeringsjaren x 1000; verandering in indexpunten
• brutoparticipatiegraad	73,5	74,8	75,8	+2,3	% van bevolking van 15-74 jaar
• nettoparticipatiegraad	70,4	72,2	73,1	+2,7	% van bevolking van 15-74 jaar
• i/a-ratio	69,0	67,3	66,4	-2,6	inactieven/actieven (uitkeringsjaren/arbeidsvolume)
inkomen en vermogen ^a					
• mediane gestandaardiseerde huishoudensinkomen	34,3	32,9	34,0	-0,8	in € x 1000 (prijspeil 2023); verandering in indexpunten
• gemiddeld vermogen van huishoudens	296,4	332,1	322,9	+8,9	in € x 1000 (prijspeil 2023); verandering in indexpunten
• huishoudens met problematische schulden	7,7	8,1	8,8	+1,1	% van alle huishoudens (peildatum 1 januari)
digitale vaardigheden ^c	78,9	-	82,7	+3,8	% van bevolking 16-74 jaar met ten minste een basisniveau van digitale vaardigheden
contact met familie, vrienden of burens ^a	70,8	71,6	71,3	+0,5	% van bevolking 15+ dat minstens wekelijks contact heeft
informele hulp ^a	34,9	36,0	36,4	+1,5	% van bevolking 15+ dat informele hulp geeft
ervaren gezondheid ^a	80,5	77,2	77,5	-3,0	% van bevolking dat de eigen gezondheid (zeer) goed vindt
ernstige langdurige beperkingen ^c	4,3	5,0	4,9	+0,6	% van bevolking 16+ met ernstige langdurige beperkingen bij dagelijks functioneren door gezondheidsproblemen
afwezigheid psychische klachten ^a	84,9	86,2	86,3	+1,4	% van bevolking 12+ met score > 60 op de MHI-5 (0-100)
overgewicht ^a	50,0	50,2	50,0	0,0	% van bevolking 18+
leefwerelden					
roken ^a	20,1	18,6	18,7	-1,4	% van bevolking 15+ dat ‘ja’ antwoordt op de vraag ‘Rookt u wel eens?’ (alleen tabaksproducten)
lage tevredenheid met het leven ^a	3,3	3,1	2,9	-0,4	% met score 1-4 op een schaal die van 1-10 loopt
maatschappelijke overtuigingen					
vertrouwen in instituties ^a	66,9	61,3	61,2	-5,7	% van bevolking 15+ met heel veel/tamelijk veel vertrouwen in politie, Tweede Kamer en rechters
rechtsorde ^d	1,70	1,66	1,64	-3,3	schaal van -2,5 (zwak) t/m +2,5 (deugdelijk); verandering in indexpunten

Bron: a) CBS, StatLine; b) CPB, Centraal Economisch Plan 2025; c) Eurostat; d) Wereldbank

Voor cultureel kapitaal hebben we slechts één indicator, en daarop is het beeld gunstig: de basale digitale vaardigheden zijn tussen 2021 en 2023 substantieel verbeterd. Bij sociaal kapitaal nam het aandeel van de *strong ties* – de frequentie van contact met familie, vrienden en burens – toe, en dat gold in iets sterkere mate ook voor de gegeven informele hulp. Dit laatste betekent niet per se dat in 2023 mensen meer hulp kregen, vanwege een mogelijke toename in het aantal hulpbehoevenden en de zorg die zij nodig hebben. Ten aanzien van persoonskapitaal zien we in deze periode een duidelijke achteruitgang in de ervaren gezondheid, en ook een toename in het aandeel mensen dat langdurig en ernstig beperkt is in het dagelijks functioneren. Afgemeten aan de *Mental Health Inventory* werd de groep met psychische klachten echter iets kleiner, terwijl die met overgewicht constant bleef.

Wat betreft de leefwerelden beschikken we over twee indicatoren, die beide deel uitmaken van de maatstaf voor onwelbevinden. De omvang van de kleine groep die het eigen leven een zeer laag cijfer geeft is licht afgenomen. In iets sterkere mate was er ook een afname van rookgedrag. Qua maatschappelijke overtuigingen is er een duidelijke daling in het vertrouwen in de Tweede Kamer,

politie en rechters, en is ook de Nederlandse rechtsorde (*rule of law*) volgens cijfers van de Wereldbank verslechterd.

Al met al geven de ontwikkelingen op deze aspecten van kapitaal, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen geen aanleiding om te veronderstellen dat de bevindingen in dit rapport niet langer actueel zijn. De verschillen zijn op de meeste indicatoren niet heel groot, en wijzen niet telkens in dezelfde richting.

2 Provincies

De Nederlandse provincies kennen een lange geschiedenis; ze zijn vaak terug te voeren op middeleeuwse bestuursvormen zoals graafschappen, hertogdommen en dergelijke. Een uitzondering is Flevoland, dat pas in de twintigste eeuw door inpoldering ontstond en in 1986 een zelfstandige provincie werd. Tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795) waren de provincies deel van een confederatie, waarin zij gezamenlijk de defensie, handel en douane organiseerden. Veel provincies hebben, mede door hun lange voorgeschiedenis, een eigen culturele identiteit ontwikkeld, met regionale verschillen in taal, religie en lokale tradities.

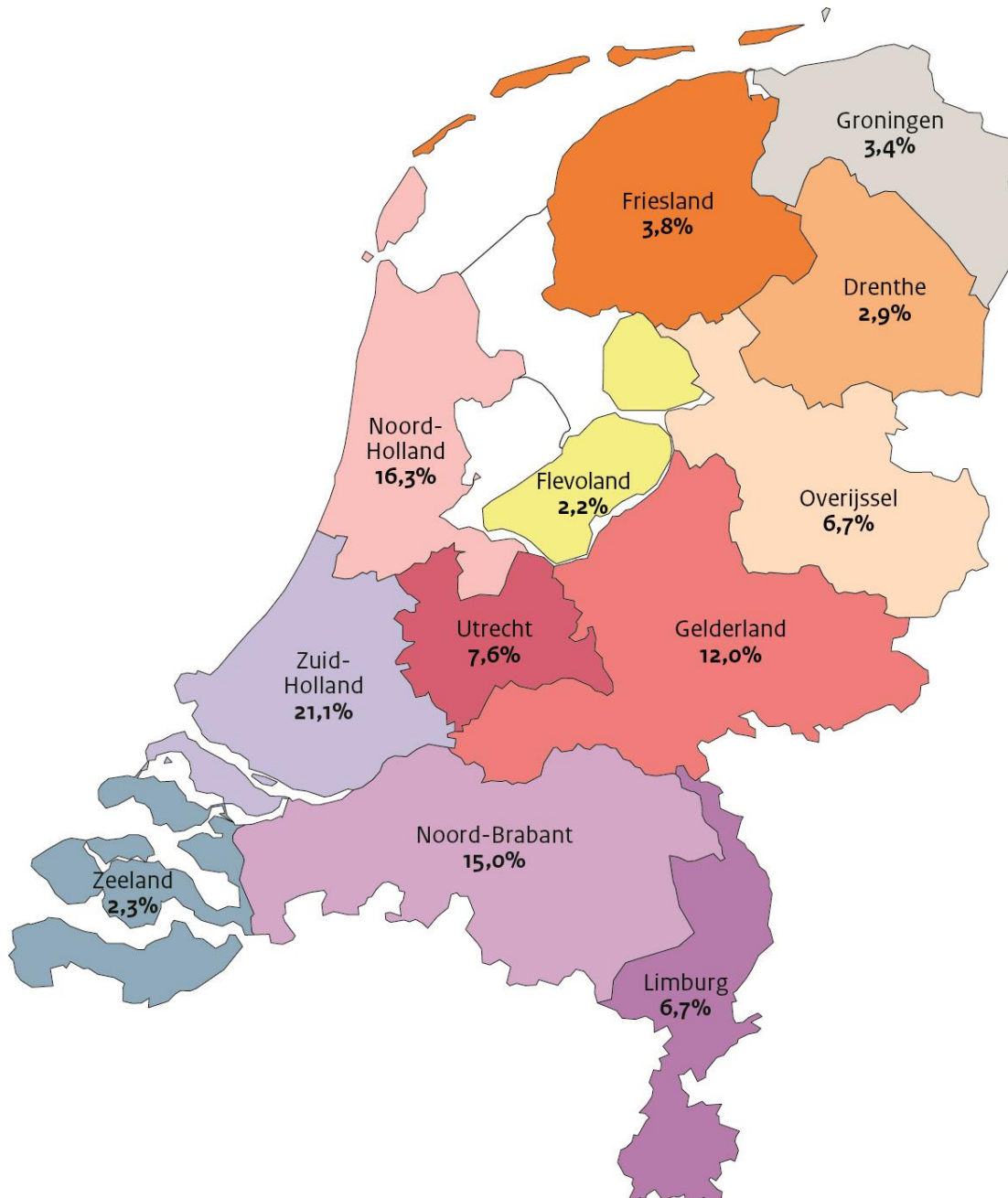
In elk van de twaalf huidige provincies vormen de Provinciale Staten het algemeen bestuur. Het aantal leden van de Provinciale Staten varieert per provincie, afhankelijk van het aantal inwoners. De leden zijn aangesloten bij politieke partijen en werken samen in fracties. De twaalf Provinciale Staten kiezen bovendien de leden van de Eerste Kamer. De uitslag van de provinciale verkiezingen werkt zodoende door in het nationale beleid en wetgevingsproces. Het dagelijks bestuur ligt bij het College van Gedeputeerde Staten, dat in de meeste provincies zes of zeven leden telt. Gedeputeerden worden gekozen door de Provinciale Staten, maar zijn er geen lid van. Iedere gedeputeerde heeft een eigen portefeuille, zoals ruimtelijke ordening, verkeer, natuur of cultuur, en is verantwoordelijk voor de voorbereiding en uitvoering van de besluiten. Daarnaast voeren de gedeputeerden medebewindstaken uit voor de rijksoverheid en houden zij toezicht op de gemeentebesturen, met name ten aanzien van de gemeentebegrotingen.

Een bijzondere positie binnen de provincie bekleedt de Commissaris van de Koning (in Limburg aangeduid als Gouverneur). Deze functionaris, die het College en de Provinciale Staten voorziet, fungeert als schakel tussen de provincie en de landsregering, en wordt voor zes jaar door de Kroon benoemd. De Commissaris coördineert tevens de rampenbestrijding en speelt een belangrijke rol bij de benoeming van burgemeesters, waar deze de provincie zowel lokaal als landelijk vertegenwoordigt.

De provincies hebben diverse taken. Zij ontwikkelen structuurvisies voor de ruimtelijke ordening, waarin de bestemming van gronden voor woningbouw, landbouw, natuur en recreatie wordt vastgelegd. Hierbij toetsen zij ook de gemeentelijke bestemmingsplannen. Op het gebied van water en milieu verrichten de provincies onderzoek, treffen zij saneringsmaatregelen en coördineren zij met Rijkswaterstaat en waterschappen het beheer van waterwegen – met het oog op de bevaarbaarheid en regulering van afvalwater. Bij verkeer en vervoer zijn provincies verantwoordelijk voor de aanleg, het beheer en onderhoud van provinciale infrastructuur, zoals wegen, fietspaden, bruggen en viaducten. Ook ontwikkelen zij alternatieve vervoersoplossingen (belbussen, regiotaxi's). Daarnaast stimuleren provincies de economische ontwikkeling en werkgelegenheid door maatregelen gericht op het vestigingsklimaat, dragen zij bij aan natuur- en landschapsbeheer, en vervullen zij taken op het gebied van welzijn, cultuur en sport.

Figuur 2.1 geeft voor onze steekproef per provincie aan welk aandeel van de volwassen Nederlandse bevolking er woont.

Figuur 2.1 De twaalf provincies en hun aandeel in de Nederlandse bevolking van 18-plus, 2019/2020 (gewogen steekproef)

Bron: SCP

2.1 De verdeling van hulpbronnen

We gaan eerst na in hoeverre de twaalf provincies van elkaar verschillen op het gebied van economisch, cultureel, sociaal en persoonskapitaal, en hoe deze verschillende verdelingen doorwerken in het totaalkapitaal. In de kaarten van figuur 2.2 zijn de resultaten weergegeven als afwijkingen ten opzichte van het nationale gemiddelde van de betreffende kapitaalvorm, opgesplitst in zeven categorieën. Bij de interpretatie is gekeken naar de exacte omvang en statistische significantie van de afwijkingen (zie bijlage A).⁴⁴ Gebieden waar het verschil verwaarloosbaar of niet

⁴⁴ De effectgroottes van de kapitaalverschillen ten opzichte van het landelijk gemiddelde zijn bepaald met behulp van Cohens *d*. Om na te gaan in hoeverre verschillen op toeval kunnen berusten, hanteren we een ondergrens van $p \leq 0,10$. In bijlage A.1 wordt bovendien gespecificeerd in welke gebieden de verschillen statistisch significant zijn bij $p \leq 0,05$.

significant is, zijn bij de categorale indeling van figuur 2.2 meestal grijs of in de lichtste kleurtinten weergegeven.⁴⁵ De voorspelkracht van de provincie-indeling op de kapitaalverschillen is beperkt (zie de intraklasse correlatiecoëfficiënten in bijlage A, tabel A.1).

Economisch kapitaal

Inwoners van de provincie Utrecht hebben het meeste economische kapitaal, terwijl dit in Flevoland het laagst is. Het gat tussen de effectgroottes van deze provincies bedraagt 0,58, wat volgens gangbare statistische maatstaven een 'middelmatig' verschil is (zie tabel A.1). Utrecht scoort op bijna alle onderdelen van economisch kapitaal bovengemiddeld. Alleen als het gaat om vrij beschikbaar financieel vermogen wijkt de provincie niet significant af van het landelijk gemiddelde. Flevoland blijft vooral achter door de beperkte vermogensopbouw in de eigen woning: er zijn relatief veel mensen waar deze negatief is, veel huurders die huurtoeslag ontvangen, en weinig huiseigenaren met grote overwaarde.

In Noord-Brabant en Noord-Holland ligt het economisch kapitaal ook boven het gemiddelde, zij het minder uitgesproken dan in Utrecht.⁴⁶ De inwoners van Groningen, Limburg en Zuid-Holland blijven juist achter in hun economische hulpbronnen, maar niet zo sterk als in Flevoland.⁴⁷ In de vijf overige provincies verschilt het economisch kapitaal van de inwoners niet significant van het peil in Nederland als geheel.

Cultureel kapitaal

Inwoners van Noord-Holland beschikken gemiddeld over de meeste culturele hulpbronnen, gevolgd door Utrecht. In beide provincies scoren mensen hoog op leefstijl en Engelse taalvaardigheid, waarbij Noord-Holland er het meest uitspringt. Utrecht heeft daarnaast iets meer basale digitale vaardigheden, terwijl in Noord-Holland de invloed van de voornaamtypen licht positief is.⁴⁸ In Drenthe is het culturele kapitaal het minst. Dit hangt samen met een minder op uitgaan gerichte leefstijl, een zwakkere beheersing van het Engels en minder digitale vaardigheden. Ook in Noord-Brabant is het cultureel kapitaal ondergemiddeld, al is de achterstand minder groot dan in Drenthe.⁴⁹ Toch zijn de verschillen tussen de provincies klein te noemen: het verschil tussen de hoogste en laagste score bedraagt 0,39. In acht provincies wijkt het culturele kapitaal van de inwoners niet significant af van het landelijk gemiddelde.

⁴⁵ Hierop bestaan echter uitzonderingen, vooral in provincies met een omvangrijke of juist kleine bevolking, en in bepaalde gebieden die bij de steekproeftrekking opzettelijk oververtegenwoordigd zijn om tot voldoende aantallen te komen. Bij het totaalkapitaal hebben Groningen en Limburg in figuur 2.2 de lichtste kleur rood, maar de beperkte negatieve effectgrootte (-0,12, zie bijlage A.1) is wel statistisch significant. Bij economisch kapitaal doet zich hetzelfde voor in Noord-Holland (0,10) en Zuid-Holland (-0,09); deze provincies hebben respectievelijk de lichtste kleur blauw en rood, maar die kleine verschillen zijn statistisch significant. In Drenthe en Zeeland gebeurt het omgekeerde. Daar zijn de negatieve afwijkingen in het economisch kapitaal op basis van figuur 2.2 (middenkleur rood) groter dan in bijvoorbeeld Zuid-Holland, maar ze zijn niet statistisch significant.

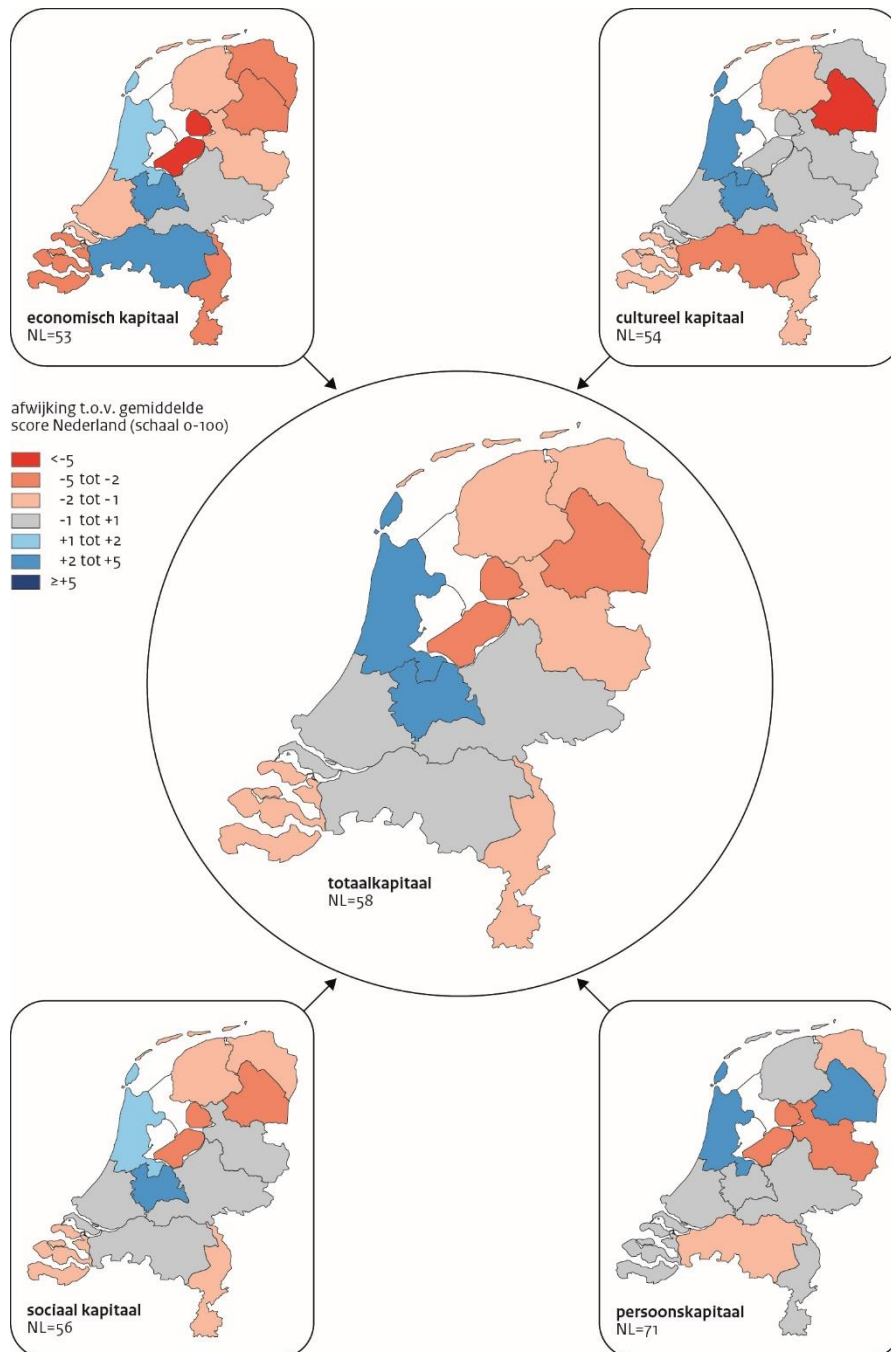
⁴⁶ Op de vijf indicatoren voor economisch kapitaal scoren de inwoners van Noord-Brabant verhoudingsgewijs gunstig op het financieel vermogen (in de woning en anderszins). Noord-Holland komt op deze kapitaaltvorm vooral hoger uit door het bovengemiddelde opleidingsniveau.

⁴⁷ In Groningen is de score op vier van de vijf indicatoren voor economisch kapitaal verhoudingsgewijs laag; in hun opleidingsniveau wijken de inwoners gemiddeld echter niet af van het landelijk peil. Limburg kent een wat lagere score op het vermogen in de woning. In Zuid-Holland blijven zowel het vrije vermogen als dat in de woning iets achter op het nationale cijfer. Het betreft geen grote afwijkingen, maar Zuid-Holland is de provincie met de meeste respondenten (en de regio Rotterdam-Den Haag is in de steekproef bovendien *oversampled*), wat de kans op een significante afwijking groter maakt.

⁴⁸ In Noord-Holland is het aandeel 'traditionele Nederlandse voornamen' onder het landelijk peil, hetgeen de score op deze indicator opstuwt.

⁴⁹ Noord-Brabant komt op de leefstijlindicator en de Engelse taalvaardigheid onder het nationale gemiddelde uit.

Figuur 2.2 De kapitaalvormen per provincie, verschillscores ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, 2019/2020

Bron: SCP

Sociaal kapitaal

Utrecht heeft het meeste sociaal kapitaal van alle provincies, met Noord-Holland op enige afstand als tweede. In Utrecht scoren inwoners op vier van de vijf indicatoren voor sociale netwerken bovengemiddeld; bij het professioneel netwerk is de afwijking echter niet statistisch significant. Dat laatste geldt in Noord-Holland voor twee indicatoren (*strong ties* en de beschikbaarheid van informele hulp). Drenthe en Flevoland staan onderaan als het gaat om sociaal kapitaal. In Drenthe is vooral het professionele netwerk beperkt, evenals de hulp die mensen kunnen krijgen als het gaat

om geld, werk en instanties. In Flevoland zijn de contacten met familie, vrienden en burens minder frequent. De verschillen tussen de twee uitersten, Utrecht en Drenthe, zijn echter klein (0,42), en in acht provincies wijkt het gemiddelde sociaal kapitaal niet significant af van het landelijke niveau.

Persoonskapitaal

Vier provincies springen eruit als het gaat om persoonskapitaal. Drenthe scoort het hoogst, gevolgd door Noord-Holland. In Drenthe komt dat vooral door een goede mentale gezondheid en een gunstige BMI-verdeling. Noord-Holland laat op alle onderdelen bovengemiddelde scores zien, maar minder uitgesproken dan Drenthe.

Overijssel en Flevoland blijven iets achter. In Overijssel zijn zowel de fysieke als mentale gezondheid lager dan gemiddeld, en ook de BMI-score ligt onder het nationale niveau. Voor Flevoland is het lastig precies aan te geven waardoor het persoonskapitaal lager uitvalt, vanwege het beperkte aantal respondenten. Het verschil tussen de hoogste en laagste provinciale scores op persoonskapitaal is middelmatig (0,50). In acht van de twaalf provincies ligt de score niet significant boven of onder het landelijk gemiddelde.

Totaalkapitaal

Door de patronen in de vier kapitaalkvormen zijn de contrasten in totaal kapitaal per saldo het grootst tussen enerzijds Noord-Holland en Utrecht, waar inwoners over bovengemiddeld veel hulpbronnen beschikken, en anderzijds Flevoland, dat onder het gemiddelde scoort. Het verschil tussen de twee uitersten is net geen 0,50 (zie bijlage A.1) en blijft daarmee iets onder de drempel voor een 'middelmatige' effectgrootte. Ook in Drenthe, Groningen en Limburg is het totaal kapitaal iets lager dan gemiddeld. In de overige vijf provincies wijkt de score niet significant af van het landelijk niveau.

Vier provinciegroepen

Wanneer we alle vormen van kapitaal samen bekijken, kunnen de provincies worden ingedeeld in vier groepen met elk een eigen kapitaalprofiel.

Utrecht en Noord-Holland: de meeste hulpbronnen

Inwoners van Utrecht en Noord-Holland beschikken over bovengemiddeld veel kapitaal, al zijn de verschillen met het landelijk gemiddelde klein. Utrecht scoort vooral hoog op economisch en sociaal kapitaal, terwijl in Noord-Holland het cultureel en persoonskapitaal hoger zijn. Per saldo komt het totaal kapitaal in beide provincies op een vergelijkbaar niveau uit.

Vijf provincies met minder hulpbronnen

Flevoland heeft gemiddeld het laagste totaal kapitaal, omdat de inwoners in veel opzichten minder hulpbronnen hebben. Alleen op cultureel kapitaal wijkt de provincie niet af van het nationale peil. In Groningen, Limburg en Zuid-Holland komt de achterstand vooral door lager economisch kapitaal, terwijl in Overijssel het persoonskapitaal achterblijft.

Drenthe en Noord-Brabant: een gemengd beeld

In Drenthe en Noord-Brabant is sprake van een wisselend kapitaalprofiel, wat de totaalscore drukt. Drenthe scoort laag op cultureel en sociaal kapitaal, maar heeft juist een hoger persoonskapitaal. In Noord-Brabant ligt het economisch kapitaal iets boven het gemiddelde, terwijl het cultureel kapitaal lager uitvalt. Hierdoor wijkt het totaal kapitaal in beide provincies niet significant af van het nationale gemiddelde.

Drie provincies zonder duidelijke afwijkingen

Friesland, Zeeland en Gelderland vertonen geen significante verschillen met de landelijke kapitaalgemiddelden. Hoewel er op enkele van de achttien onderliggende indicatoren uit tabel 1.1

incidenteel afwijkingen voorkomen, zijn die niet van doorslaggevend belang voor de scores op de kapitaalvariabelen.⁵⁰

Modeluitkomsten

Dat de verschillen tussen provincies meestal klein zijn, kan komen doordat het provincieniveau te algemeen is om betekenisvolle kapitaalverschillen te detecteren. Of dit daadwerkelijk zo is, zal blijken in hoofdstuk 5, waarin we gedetailleerder binnen de provincies kijken. Het is echter ook mogelijk dat hulpbronverschillen tussen provincies worden verdoezeld doordat zij in andere opzichten van elkaar verschillen, bijvoorbeeld in demografisch opzicht. Om na te gaan of dit het geval is, zijn enkele multivariate analyses verricht, steeds met de vijf typen kapitaal als de te verklaren kenmerken.

Correctie voor verschillen in leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond

Indien we in lineaire regressiemodellen uitsluitend de provincie-indeling als voorspeller gebruiken, is de verklaarde variantie (r^2) bij alle kapitaalvormen laag: tussen de 0,8% en 1,8%. Wanneer we de leeftijd, het geslacht, de huishoudenssamenstelling en de migratieachtergrond⁵¹ van de respondent toevoegen aan de modellen, neemt de verklaarde variantie soms aanzienlijk toe (zie bijlage B). Zo stijgt de r^2 in het cultureel kapitaal dan naar 35%, en bij het economisch kapitaal wordt deze bijna 20%. De verandering is echter minder groot bij het sociaal kapitaal ($r^2 = 9\%$) en het persoonskapitaal ($r^2 = 4\%$). Bij het totaal kapitaal neemt de verklaarde variantie toe van 1,5% in het basismodel naar 23% in het model met de controlevariabelen. Dit duidt erop dat de hulpbronnen – en dan in het bijzonder het cultureel, economisch en totaal kapitaal – niet sterk samenhangen met de provincie waar men woont, maar eerder met individuele kenmerken. Bijlage B laat verder zien dat bij alle controlevariabelen sprake is van statistisch significante verschillen in de hulpbronnen van specifieke groepen.⁵²

Door vier controlevariabelen toe te voegen, veranderen bij het totaal kapitaal sommige van de eerder besproken effectgroottes (zie de een-na-laatste kolom van tabel A.1 in bijlage A). Het onderscheid tussen de twee provincies met de meeste hulpbronnen draait om en wordt iets groter: in Noord-Holland ligt het totaal kapitaal nu hoger dan in Utrecht. Deze omslag hangt samen met de

⁵⁰ In Friesland doen zich op indicatorniveau significante afwijkingen van het landelijk beeld voor bij bepaalde sociale en culturele hulpbronnen. De contacten met familie, vrienden en burens zijn er bovengemiddeld, maar het professioneel netwerk is verhoudingsgewijs kleiner. Op de leefstijlindicator en de beheersing van het Engels is in Friesland sprake van een lichte achterstand. Gelderland komt bovengemiddeld uit op de sociaal-economische positie van de inwoners. Dat hangt samen met iets grotere aandelen van zelfstandigen met personeel en mensen met een vast dienstverband in deze provincie.

⁵¹ Het CBS introduceerde in 2022 een nieuwe indeling van de bevolking naar herkomst, die geleidelijk wordt doorgevoerd in de nationale statistieken (zie www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst). Toen de gegevens voor dit onderzoek werden verzameld, was die indeling echter nog niet beschikbaar. Daarom hanteren we in dit rapport de oude CBS-afbakening van de migratieachtergrond (Nederlands; niet-westers; westers).

⁵² Uit de coëfficiënten in bijlage B blijkt dat – nadat rekening is gehouden met de invloed van de andere modelvariabelen – het kapitaal in alle opzichten gewoonlijk minder is naarmate mensen ouder zijn. Daarbij komen 65-plussers over de gehele linie het laagst uit. Bij het economisch kapitaal is geen sprake van statistisch significante verschillen tussen mensen jonger dan 35, 35-49-jarigen en 50-64-jarigen. Naar geslacht bezien beschikken vrouwen vaak over minder hulpbronnen dan mannen. Dit geldt echter niet voor het sociaal kapitaal: als alle andere factoren gelijk worden gehouden (*ceteris paribus*), is dat bij vrouwen significant hoger dan bij mannen. Koppels, zowel met als zonder inwonende kinderen jonger dan 18 jaar, zijn doorgaans kapitaalkrachtiger dan alleenstaanden en eenoudergezinnen. Wat betreft sociaal kapitaal scoren kinderloze paren echter niet significant anders dan alleenstaanden, en bij het cultureel kapitaal zijn er geen significante verschillen tussen paren met kinderen en de referentiegroep. Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond beschikken na correctie voor de andere modelvariabelen vaak over minder kapitaal dan degenen zonder migratieachtergrond. Dat geldt echter niet voor het persoonskapitaal. Respondenten met een westerse migratieachtergrond komen, na correctie voor de andere factoren, het hoogst uit op cultureel kapitaal. Bij de overige kapitaalvormen zijn hun (lagere) scores niet statistisch significant.

uiteenlopende bevolkingssamenstelling van de provincies, met name naar migratieachtergrond en huishoudenstype.⁵³

In Friesland, Zeeland en Overijssel komt het totaal kapitaal na correctie verder onder het landelijk gemiddelde te liggen, waardoor de afwijking statistisch significant wordt. In Flevoland gebeurt het tegenovergestelde. Daar zorgt de correctie ervoor dat de effectgrootte dicht bij het Nederlands peil komt te liggen, en niet langer statistisch significant is.⁵⁴

De samenhang tussen de kapitaaltvormen en zes provinciale kenmerken

Daarna is voor elke kapitaaltvorm via een multiniveau-analyse nagegaan in hoeverre deze samenhangt met zes provinciale kenmerken (zie tabel 2.1). Hierover is in een eerdere SCP-studie eveneens gerapporteerd, met betrekking tot een andere gebiedsindeling (Geurkink en Miltenburg 2023). We kijken naar het aandeel kennisintensieve bedrijven in de provincie, de afstand tot lokale voorzieningen (en de procentuele toename daarin sinds 2010), het werkloosheidspercentage, en de vergrijzing en bevolkingsgroei gedurende een periode van tien jaar. Deze kenmerken zijn op te vatten als een invulling van de 'geografie van de gelegenheid' die in paragraaf 1.2 werd besproken.

⁵³ Noord-Holland kent ten opzichte van Nederland als geheel een groter aandeel inwoners met een migratieachtergrond, zowel uit westerse als niet-westerse landen, en meer alleenstaanden en eenoudergezinnen. In deze bevolkingscategorieën is het totaal kapitaal verhoudingsgewijs laag. Mensen zonder migratieachtergrond en paren met of zonder kinderen hebben daar een kleiner aandeel dan landelijk het geval is. Die bevolkingscategorieën scoren bovengemiddeld op totaal kapitaal. Door dit patroon van over- en ondervetegenwoordigingen was het ongecorrigeerde totaal kapitaal in Noord-Holland lager dan wanneer de bevolkingscategorieën evenredig verdeeld zouden zijn ten opzichte van het nationale beeld. Het opnemen van controlevariabelen heft dit deels op: in Noord-Holland wordt het gecorrigeerde totaal kapitaal hoger. In de provincie Utrecht gebeurt het omgekeerde. Hier zijn ten opzichte van het nationale patroon minder inwoners met een migratieachtergrond en eenoudergezinnen, en meer paren. Het aandeel alleenstaanden is er groter dan in Nederland als geheel, maar de afwijking is minder groot dan in Noord-Holland. In Utrecht was het ongecorrigeerde cijfer hoger dan bij evenredige vertegenwoordiging het geval zou zijn geweest, en daar zorgt het opnemen van controlevariabelen er dus voor dat het totaal kapitaal afneemt.

⁵⁴ Friesland, Zeeland en Overijssel tellen relatief weinig migranten en zijn daardoor in dit opzicht tamelijk homogeen. Flevoland kent juist een bovengemiddeld aandeel niet-westerse migranten. Behalve Friesland zijn al deze provincies echter heterogeen in de huishoudenssamenstelling, maar de afwijkingen van het landelijke beeld zijn op dat gebied minder groot dan als het gaat om de migratieachtergrond.

Tabel 2.1 De samenhang tussen de zes gebiedskenmerken en de kapitaalvormen op provincieniveau, (2010-)2019^a

gebiedskenmerken		kapitaalvorm ^b				
		economisch kapitaal	persoonskapitaal	cultureel kapitaal	sociaal kapitaal	totaal-kapitaal
aandeel kennisintensieve bedrijven ^c (in %)	B SE (t)	0,4* 0,04 (9,94)	0,5* 0,18 (2,57)	0,1 0,15 (0,94)	0,3* 0,09 (3,24)	0,3* 0,08 (4,19)
afstand tot lokale voorzieningen ^d (in km)	B SE (t)	1,3* 0,42 (3,09)	3,5* 1,76 (1,98)	-1,3 1,26 (-1,00)	-1,2 1,20 (-0,98)	0,5 0,62 (0,86)
toename in afstand tot lokale voorzieningen ^e (in %)	B SE (t)	-0,2* 0,03 (-5,29)	-0,2 0,14 (-1,80)	-0,1 0,14 (-0,52)	0,0 0,06 (0,16)	-0,1 0,07 (-1,86)
werkloosheid (in %)	B SE (t)	-0,6* 0,27 (-2,04)	0,7 0,95 (0,78)	1,4* 0,71 (1,99)	0,1 0,26 (0,48)	0,6 0,47 (1,18)
vergrijzing ^f (in %)	B SE (t)	-0,2* 0,03 (-6,78)	-0,2* 0,08 (-2,31)	0,0 0,08 (0,38)	-0,1* 0,03 (-2,51)	-0,1* 0,04 (-2,52)
bevolkingsgroei ^g (in %)	B SE (t)	-2,1* 0,73 (-2,80)	-6,3* 1,95 (-3,25)	1,1 1,65 (0,70)	-1,6 1,04 (-1,58)	-2,2* 0,96 (-2,31)
aantal respondenten (niveau 1)		6722	6710	6722	6718	6722
aantal gebieden (niveau 2)		12	12	12	12	12
ICC van leeg model ^h		0,020	0,010	0,010	0,009	0,015
ICC van model met gebiedskenmerken ^h		< 0,001	0,005	0,002	< 0,001	0,001

- a Uitkomsten van multiniveauregressieanalyses met de kapitaalvormen als afhankelijke variabelen: coëfficiënten (B), standaardfouten (SE) en t-waarden (B/SE) per kapitaalvorm. In de regressiemodellen is gecontroleerd voor de invloed van de overige gebiedskenmerken en voor de leeftijd, het geslacht, de huishoudenssamenstelling en de migratieachtergrond van de respondenten. Coëfficiënten gemarkeerd met een asterisk (*) zijn statistisch significant bij $p \leq 0,05$.
- b Alle kapitaalvormen staan op een schaal van 0-100 punten.
- c Het aandeel bedrijven dat door het CBS is ingedeeld in de sectoren informatie en communicatie, financiële dienstverlening, en specialistische zakelijke diensten (SBI-codes).
- d De gemiddelde afstand tot een huisartsenpraktijk, ziekenhuis, grote supermarkt, café, restaurant, kinderdagverblijf, basisschool en middelbare school.
- e De procentuele toename in de afstand tot lokale voorzieningen tussen 2010 en 2019.
- f De procentuele toename van het aantal inwoners van 65 jaar of ouder tussen 2010 en 2019.
- g De procentuele toename van het aantal inwoners tussen 2010 en 2019.
- h ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt. In de lege modellen is uitsluitend de afhankelijke variabele opgenomen (de kapitaalvorm in kwestie). De waarde van de ICC geeft dan aan welk deel van de kapitaalverschillen op het niveau van de provincies ligt (de ICC is in dat geval een *variance partition coefficient*). Als men vervolgens invloedrijke gebiedskenmerken toevoegt aan het regressiemodel zal de ICC kleiner worden.

Leesvoorbeeld (rij 1): Als het aandeel kennisintensieve bedrijven in een provincie 1 procentpunt hoger is, gaat dat gepaard met 0,4 punt meer economisch kapitaal (gecontroleerd voor de invloed van de overige modelvariabelen). Op basis van de t-waarden is dit verband het sterkst bij het economisch kapitaal, gevolgd door het totaal kapitaal, sociaal kapitaal en persoonskapitaal (waar de standaardfout het grootst is, hetgeen de t-waarde drukt). Bij cultureel kapitaal is de samenhang niet statistisch significant.

De gegevens over de gebiedskenmerken komen van het CBS, en vertonen uiteenlopende patronen per provincie.⁵⁵ In de multiniveau-analyses vormen de provincies en hun gebiedskenmerken het tweede niveau, nadat gecorrigeerd is voor verschillen in leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond bij de respondenten zelf. De belangrijkste bevinding is dat bij alle kapitaalvormen de gemodelleerde verschillen tussen de provincies gering zijn: slechts 1 à 2% van de variantie kan daar aan worden toegeschreven, het restant komt op het conto van verschillen tussen individuele respondenten. Het toevoegen van gebiedskenmerken is echter niet geheel zinloos. Sommige gebiedskenmerken blijken statistisch significant samen te hangen met de kapitaalvormen, wat een deel van de beperkte variantie op provincieniveau verklaart (zie tabel 2.1).

Economisch kapitaal is verbonden met alle zes kenmerken. De sterkste samenhang is met het aandeel kennisintensieve bedrijven, waarbij een hoger percentage correspondeert met meer economisch kapitaal. Dat geldt onder de gehanteerde modelvoorwaarden: respondenten verschillen niet in de vier achtergrondkenmerken, en provincies niet in de afstand tot voorzieningen, veranderingen daarin, werkloosheid, vergrijzing en bevolkingsgroei. Het verband met de afstand tot lokale voorzieningen is eveneens positief: een grotere afstand gaat samen met meer economische hulpbronnen bij inwoners van een provincie – nadat de invloed van de overige kenmerken via het model is verwerkt, ofwel als alle andere factoren gelijk blijven (*ceteris paribus*).

Bij de andere vier gebiedskenmerken is het verband negatief. Het economisch kapitaal in een provincie is dus lager wanneer er in de voorafgaande tien jaar sprake was van meer vergrijzing en een sterkere bevolkingsgroei, indien de afstand tot de lokale voorzieningen er toenam, en als het werkloosheidspercentage er hoger is. De verbanden met vergrijzing en een oplopende afstand tot lokale voorzieningen zijn sterker dan die met bevolkingsgroei en werkloosheid (vgl. de t-waarden in tabel 2.1).

Het persoonskapitaal vertoont hetzelfde patroon, al zijn de t-waarden daarvoor doorgaans lager. Bij de toename van de afstand tot lokale voorzieningen is het verband niet statistisch significant. Opmerkelijk is het verhoudingsgewijs iets sterkere verband met de bevolkingsgroei: als het aantal inwoners tussen 2010 en 2019 toenam, is het persoonskapitaal op provincieniveau lager (onder de voorwaarden die in het model zijn gesteld). Dit kan duiden op processen van selectieve mortaliteit of migratie tijdens dit decennium, die samenhangen met provinciale verschillen in gezondheid, de BMI-scores en het esthetisch kapitaal.

Provinciale verschillen in cultureel kapitaal hangen uitsluitend samen met de regionale werkloosheid: als er meer culturele hulpbronnen zijn, is het provinciale werkloosheidspercentage hoger als alle

⁵⁵ In de oorspronkelijke (niet-gemodelleerde) gegevens vertonen de zes kenmerken een zekere samenhang. In provincies met weinig kennisintensieve bedrijven bleef de bevolkingsgroei in de periode 2010-2019 achter. De afstand tot lokale voorzieningen is daar bovendien groot en nam toe. Los hiervan verschillen provincies in de combinatie van vergrijzing en werkloosheid. Hierdoor tekenen zich verschillende provinciegroepen af. In Noord-Holland en Utrecht zijn veel kennisintensieve bedrijven, was de bevolkingsgroei verhoudingsgewijs sterk, en is de afstand tot lokale voorzieningen beperkt. De vergrijzing is in deze provincies lager dan gemiddeld, en de werkloosheid is vooral in Utrecht verhoudingsgewijs klein. Noord-Brabant lijkt op deze twee provincies, maar heeft minder kennisintensieve bedrijven. In Friesland, Drenthe en Groningen is het tegenovergestelde te zien: deze provincies kennen een kleiner aandeel kennisintensieve bedrijven, een achterblijvende bevolkingsgroei en een grotere afstand tot lokale voorzieningen, die bovendien tussen 2010 en 2019 toenam (vooral in Drenthe). De vergrijzing was hier verhoudingsgewijs sterk, en het percentage werklozen bovengemiddeld (maar niet in Drenthe). Flevoland valt op door de sterkste vergrijzing, maar ook door meer bevolkingsgroei en werkloosheid dan gemiddeld. Zeeland heeft de minste kennisintensieve bedrijven en maakte in de periode 2010-2019 de sterkste toename in de afstand tot lokale voorzieningen door – al is die afstand in de drie noordelijke provincies in het laatste meetjaar gemiddeld nog steeds groter. De werkloosheid was in Zeeland echter verhoudingsgewijs laag. In Overijssel, Gelderland en Limburg op de zes provinciekenmerken meer diffuus.

andere factoren gelijk blijven. Bij het sociaal kapitaal is er zo'n positief verband met het aandeel kennisintensieve bedrijven.

Bij het totaal kapitaal zijn de provinciale verschillen in de afstand tot lokale voorzieningen, en de toename daarin, niet statistisch significant. De positieve samenhang met het aandeel kennisintensieve bedrijven is verhoudingsgewijs het sterkst. De negatieve verbanden met vergrijzing en bevolkingsgroei ontlopen elkaar niet veel.

Al met al duidt deze modelanalyse op 'zuivere provincie-effecten', die niet kunnen worden herleid tot de kenmerken van de individuele inwoners. Mocht men daar beleidsmatig op willen en kunnen corrigeren, dan zal de invloed daarvan klein zijn, omdat de multiniveau-analyse heeft laten zien dat de verschillen tussen de provincies gering zijn nadat rekening is gehouden met individuele factoren. Bovendien geeft onze modellering geen uitsluitsel over de richting van de causale relatie tussen hulpbronnen en provinciale kenmerken.⁵⁶

2.2 Sociale klassen

Figuur 2.3 laat zien hoe vaak de zeven sociale klassen in elke provincie voorkomen in vergelijking met het landelijk gemiddelde. Verticaal zijn de klassen geordend naar hun positie in de sociale hiërarchie aan de hand van hun gemiddelde totaal kapitaal. Daarbij volgen we de indeling die eerder in hoofdstuk 1 aan bod kwam, met drie hoge klassen, twee (lage) middenklassen en twee lage klassen. Horizontaal zijn de sociale klassen gerangschikt op basis van de gemiddelde leeftijd van de leden, met één jongere groep, drie groepen met leden die gemiddeld 41 tot 44 jaar oud zijn en drie oudere groepen. De kleurschakeringen in de figuur geven gradaties in de provinciale afwijkingen van het landelijk gemiddelde weer. De exacte verschillen per klasse en de statistische significanties daarvan zijn te vinden in bijlage A. Daaruit blijkt ook dat de provincie-indeling geen goede voorspeller is van het klassenlidmaatschap.⁵⁷ In de bespreking van de resultaten richten we ons alleen op de provincies waar de afwijkingen statistisch significant zijn.

Over- en ondervertegenwoordiging van sociale klassen in de provincies

De hoogste sociale klasse, de werkende bovenlaag, komt in Utrecht vaker voor dan gemiddeld. Dat geldt ook voor Noord-Holland, zij het in mindere mate. In Zeeland is het aandeel van deze groep juist veel kleiner dan het landelijk gemiddelde, en in Groningen is de groep eveneens minder vertegenwoordigd. Bij de jongere kansrijken zijn de verschillen tussen provincies minder uitgesproken. Zij wonen verhoudingsgewijs vaker in Groningen en Noord-Holland, en minder vaak in Drenthe en Noord-Brabant. De derde hoge sociale klasse, de rentenierende bovenlaag, komt relatief vaak voor in Noord-Brabant en Noord-Holland. Daarentegen is hun aandeel in Overijssel, Flevoland en Groningen lager dan gemiddeld.

De werkende middengroep is vooral aanwezig in Overijssel en Gelderland, en woont verhoudingsgewijs minder vaak in Noord- en Zuid-Holland. In Zeeland is het aandeel van deze groep

⁵⁶ Zo kan het positieve verband in tabel 2.1 tussen het aandeel kennisintensieve bedrijven in een provincie en vier van de vijf kapitaalkvormen betekenen dat zulke bedrijven geneigd zijn zich daar te vestigen waar ze verwachten personeel aan te treffen dat over veel van de gewenste hulpbronnen beschikt. Het is echter ook mogelijk dat mensen zelf geneigd zijn naar provincies te trekken waar zij voordelen hopen te ontfangen aan hoogwaardige werkgelegenheid, uitgebreide professionele en informele netwerken, toegang tot culturele voorzieningen en de aan- of afwezigheid van een bepaald type mensen – en dat zij provincies mijden waar die economische, sociale, culturele en persoonsgebonden kansen ontbreken. Deze mechanismen kunnen zich theoretisch ook allebei voordoen, en elkaar daarbij versterken of mitigeren, en ze kunnen per hulpbron of provinciaal kenmerk ook nog eens verschillen. Om dit alles te ontrafelen is nader onderzoek nodig aan de hand van longitudinale data die momenteel niet voorhanden zijn.

⁵⁷ McFaddens pseudo- R^2 is gelijk aan 0,011. In de wetenschappelijke literatuur geldt een veel hogere waarde (tussen 0,20 en 0,40) pas als uitstekend.

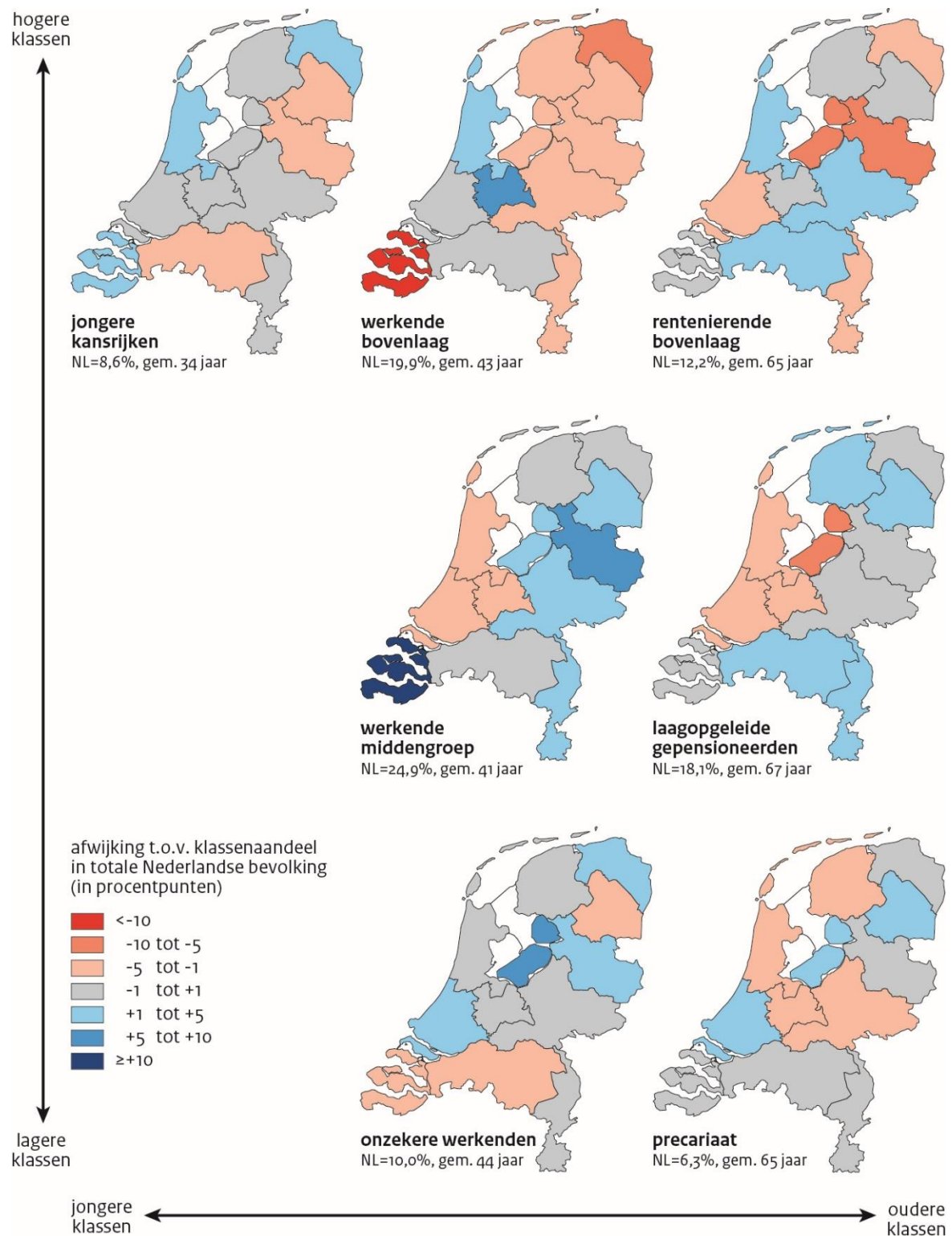
het hoogst van alle provincies, maar de afwijking van het landelijk gemiddelde is niet statistisch significant ($p = 0,11$). Laagopgeleide gepensioneerden zijn relatief vaak woonachtig in Friesland en Noord-Brabant. Deze groep komt minder vaak voor in Flevoland en Utrecht.

Bij de onzekere werkenden zijn er verschillen tussen provincies, maar alleen in Noord-Brabant is de ondervertegenwoordiging statistisch significant. Het precariaat woont iets vaker dan gemiddeld in Zuid-Holland, en verhoudingsgewijs wat minder frequent in Noord-Holland en Gelderland.

Provinciale klassenstructuren

Over alle klassen heen bezien zijn in alle provincies de significante afwijkingen van het landelijk gemiddelde niet heel groot, meestal tussen de 1 en 5 procentpunten. Er zijn echter een paar uitschieters. In Zeeland is het aandeel van de werkende bovenlaag veel kleiner dan elders, terwijl het percentage in Utrecht juist hoger is. Flevoland valt op door een vrij sterke ondervertegenwoordiging van laagopgeleide gepensioneerden.

Figuur 2.3 Sociale klassen per provincie, verschillen ten opzichte van de klassenaandelen in Nederland als geheel (in procentpunten), 2019/2020

Bron: SCP

De vaak kleine verschillen maken het moeilijk om provincies in een beperkt aantal typen in te delen, zoals bij de vier kapitaalvormen het geval was. Toch zijn er enkele regionale patronen te onderscheiden:

- De provincies Limburg, Drenthe en Friesland zijn in termen van de klassenstructuur vrij gemiddeld: de klassenaandelen wijken zelden af van het landelijke peil. In Limburg is dit zelfs over de gehele linie het geval.
- In Noord-Holland zien we juist veel afwijkingen van het nationaal gemiddelde. De drie hoge klassen – de werkende en rentenierende bovenlaag en de jongere kansrijken – zijn hier oververtegenwoordigd, en de werkende middengroep en het precariaat zijn minder prominent aanwezig.
- Ook Noord-Brabant wijkt in veel opzichten af van Nederland als geheel. Er wonen relatief veel mensen die behoren tot de rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden, maar jongere kansrijken en onzekere werkenden komen er minder voor.
- In Zeeland is de werkende bovenlaag klein, en dat is, minder uitgesproken, ook in Groningen het geval. In Groningen is de rentenierende bovenlaag eveneens ondervertegenwoordigd, maar dat geldt niet voor de derde hoge klasse: het aandeel jongere kansrijken is er juist bovengemiddeld.
- Overijssel en Flevoland hebben beide een laag aandeel van de rentenierende bovenlaag. Overijssel combineert dat met veel leden van de werkende middengroep en Flevoland met weinig laagopgeleide gepensioneerden.
- In Gelderland wonen relatief veel mensen uit de werkende middengroep, terwijl het precariaat er ondervertegenwoordigd is.
- De provincie Utrecht telt, naast de al genoemde oververtegenwoordiging van de werkende bovenlaag, weinig laagopgeleide gepensioneerden.
- In Zuid-Holland is het aandeel van het precariaat het hoogst van alle provincies, terwijl de werkende middengroep er ondervertegenwoordigd is.

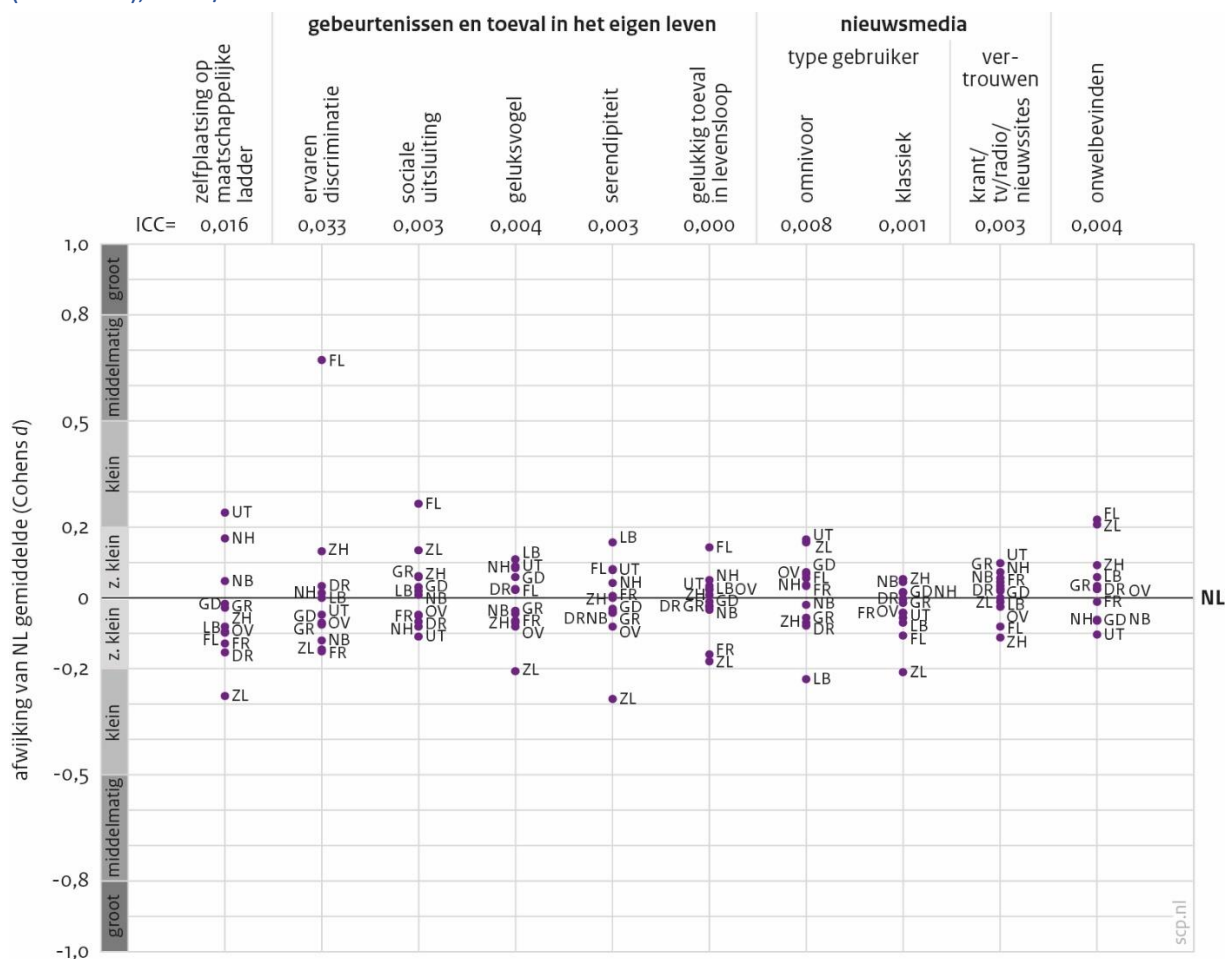
In hoofdstuk 5 wordt onderzocht of er duidelijkere patronen naar voren komen wanneer we de blik richten op verschillen binnen de provincies.

2.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

Leefwerelden

De analyse van de leefwerelden – zoals toegelicht in paragraaf 1.4.1 – laat zien dat de verschillen tussen de provincies klein zijn. Slechts een klein deel van de variatie kan worden toegeschreven aan de provincie-indeling: de ICC ligt voor alle aspecten van de leefwereld tussen de 0,00 en 0,03. Ter vergelijking: in hoofdstuk 1 zagen we dat de indeling in zeven sociale klassen op de meeste aspecten van de leefwereld een waarde op of boven 0,10 bereikt, en dus een grotere voorspelkracht heeft. Als we per provincie de afwijkingen ten opzichte van het landelijk gemiddelde bekijken, dan zijn die doorgaans zeer klein (zie figuur 2.4).

Figuur 2.4 Leefwerelden in de provincies, in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens d), 2019/2020^{a b}

- a GR = Groningen; FR = Friesland; DR = Drenthe; OV = Overijssel; FL = Flevoland; GD = Gelderland; UT = Utrecht; NH = Noord-Holland; ZH = Zuid-Holland; ZL = Zeeland; NB = Noord-Brabant; LB = Limburg.
- b ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door gebiedsindeling verklaarde variatie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder

Inwoners van Utrecht en Noord-Holland plaatsen zichzelf bovengemiddeld hoog op de maatschappelijke ladder. Die van Zeeland, en in mindere mate van Drenthe, Friesland en Zuid-Holland, dichten zich een positie toe onder het nationale peil. Alleen in Utrecht en Zeeland is sprake van een kleine afwijking, elders is die zeer klein. Het verschil tussen de twee extremen, Utrecht en Zeeland, bedraagt 0,52, wat als middelmatig kan worden bestempeld.

Negatieve gebeurtenissen in het eigen leven: discriminatie en sociale uitsluiting

In de enquête werd gevraagd of mensen negatief behandeld zijn vanwege hun achtergrond, zowel in alledaagse situaties als bij ingrijpende gebeurtenissen (zie § 1.4.1 en bijlage D). De intraklasse correlatiecoëfficiënt is hier het minst laag van alle aspecten van de leefwereld (0,03). Nochtans zijn de meeste afwijkingen van het nationaal gemiddelde zeer klein. Uit Flevoland wordt evenwel middelmatig veel *discriminatie* gemeld, al is de onzekerheidsmarge hier vrij groot door het beperkte aantal respondenten.⁵⁸ Het verschil tussen Flevoland en Friesland, waar het minste discriminatie wordt gerapporteerd, is groot (0,82).

In Flevoland komt *sociale uitsluiting* eveneens het meest voor, maar die afwijking van het nationaal gemiddelde is klein, en in de overige provincies is ze zeer klein. Ook het verschil tussen de uitersten – Utrecht en Flevoland – is bij dit aspect van de leefwereld klein te noemen (0,38).

Toeval in het eigen leven

De rol die toeval in het eigen leven heeft gespeeld is op drie wijzen onderzocht, en de verschillen tussen de provincies blijken zeer beperkt. In Limburg zien inwoners hun vermogen tot *serendipiteit* als hoger dan gemiddeld. De schaal meet of men een gelukkig toeval herkent als het zich aandient en of men het geluk een handje helpt door belangrijke gesprekken goed voor te bereiden. Zeeuwen scoren lager op deze schaal. Een contrast tussen diezelfde twee provincies zien we in figuur 2.4 eveneens bij de zogenoemde *luck beliefs* (of men meent een pech- of geluksvogel te zijn), maar de afwijkingen van het nationaal gemiddelde zijn niet statistisch significant. Bij het derde aspect vinden de inwoners van Friesland verhoudingsgewijs vaak dat *toevallige gebeurtenissen of omstandigheden* een negatieve rol speelden op belangrijke momenten in hun leven.

Nieuwsmedia: gebruik en vertrouwen

Ook in termen van nieuwsconsumptie zijn de provinciale verschillen beperkt, en minder uitgesproken dan tussen de zeven sociale klassen (zie § 1.4.1). In Utrecht komt het bovengemiddeld vaak voor dat mensen allerlei bronnen raadplegen voor het nieuws, maar in Limburg zijn zulke *nieuwsomnivoren* dunner gezaaid. Daarnaast gebruikt men in Zeeland eerder *klassieke nieuwsbronnen*, zoals nieuwsprogramma's op tv en (digitale) kranten, dan dat het nieuws ontleend wordt aan websites en sociale media. Het *vertrouwen* dat mensen hebben in nieuws via kranten, tv, radio en websites verschilt alleen van het nationaal gemiddelde in Utrecht (significant hoger) en Zuid-Holland (significant lager), maar ook daar zijn de afwijkingen zeer klein.

Onwelbevinden

Het niveau van *onwelbevinden* is een samengestelde maat die bestaat uit de optelsom van een grote ontevredenheid met het eigen leven, slecht slapen, rookgedrag en financiële krapte (uitgebreider toegelicht in § 1.4.1 en bijlage D). Onwelbevinden komt meer dan gemiddeld voor in Flevoland, en ook iets meer in Zuid-Holland (in Zeeland is de afwijking niet statistisch significant). Inwoners van Utrecht en Noord-Holland kampen minder vaak dan gemiddeld met een dergelijke ongunstige

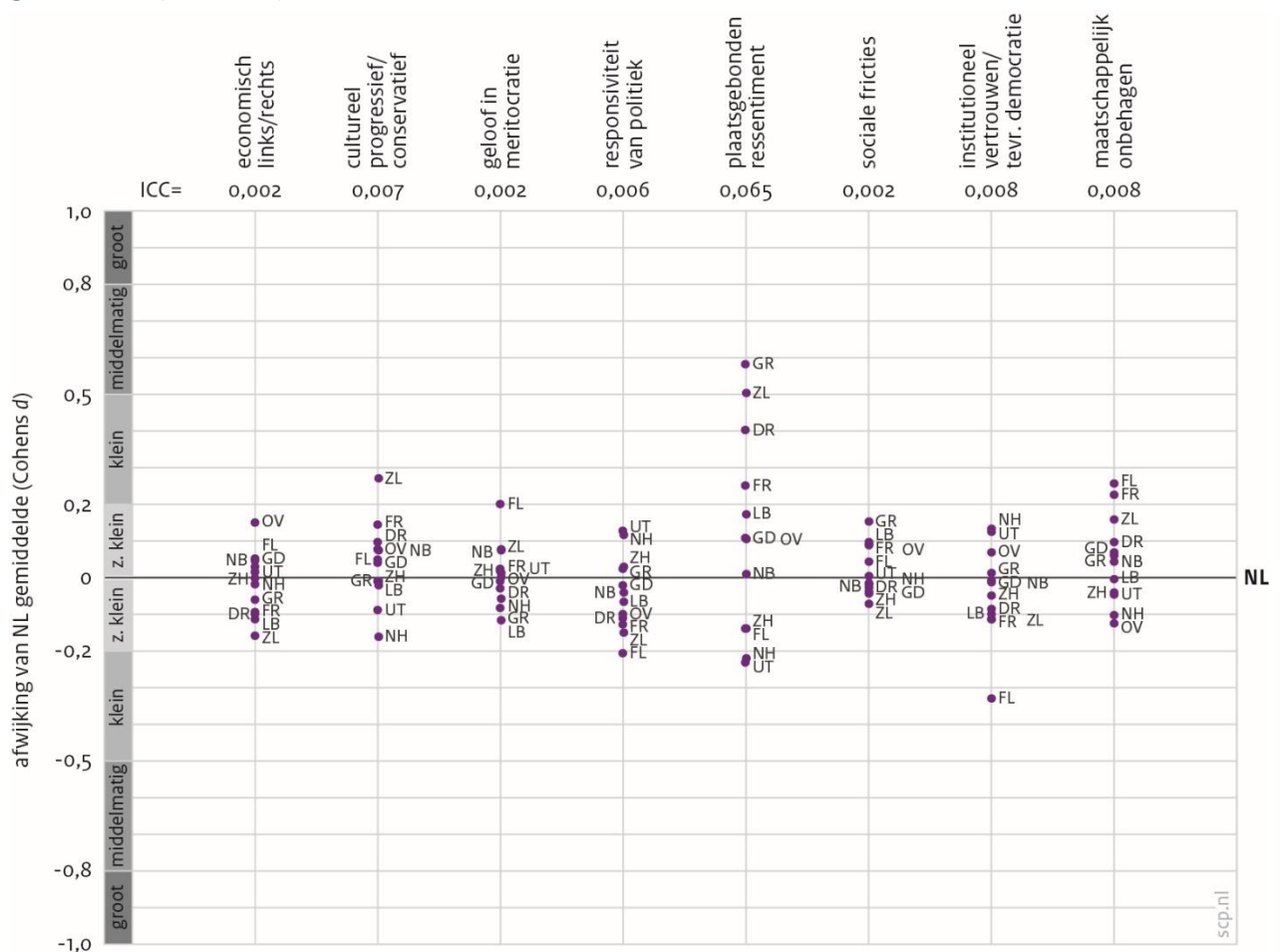
⁵⁸ Flevoland heeft de minste inwoners van alle provincies, en ook de minste deelnemers aan de enquête (zie figuur 2.1). Bij de discriminatieschaal ligt het 95%-betrouwbaarheidsinterval van Cohens *d* in deze provincie tussen 0,16 en 1,20.

leefsituatie. Ook hier gaat het echter om kleine tot zeer kleine afwijkingen ten opzichte van het landelijk beeld, en zijn de verschillen beduidend kleiner dan die tussen de sociale klassen.

Maatschappelijke overtuigingen

Maatschappelijke overtuigingen betreffen niet het eigen leven, maar de kijk van mensen op de samenleving, de politiek en het beleid. Hier omvat het, zoals besproken in paragraaf 1.4.2, het geloof van de respondenten in meritocratie, de waargenomen spanningen tussen groepen, maatschappelijk onbehagen, politiek-ideologische voorkeuren, de responsiviteit van de politiek, plaatsgebonden ressentiment, en institutioneel vertrouwen in combinatie met tevredenheid over de democratie. In figuur 1.4 zagen we eerder dat veel van deze maatschappelijke overtuigingen duidelijk samenhangen met de sociale klasse waar men toebehoort. Het verband met de provincies is veel minder uitgesproken, met één uitzondering (zie figuur 2.5).

Figuur 2.5 Maatschappelijke overtuigingen in de provincies, in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens d), 2019/2020^{a b}

a GR = Groningen; FR = Friesland; DR = Drenthe; OV = Overijssel; FL = Flevoland; GD = Gelderland; UT = Utrecht; NH = Noord-Holland; ZH = Zuid-Holland; ZL = Zeeland; NB = Noord-Brabant; LB = Limburg.

b ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door de gebiedsindeling verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Plaatsgebonden ressentiment: een centrum-periferietegenstelling

In de enquête is gevraagd of mensen vinden dat de landelijke politiek genoeg aandacht heeft voor de regio waar men woont. Hier zien we op provincieniveau vrij grote tegenstellingen, al is de verklaarde variantie niet heel hoog ($ICC = 0,07$). Vooral in Groningen en Zeeland is sprake van plaatsgebonden ressentiment: de afwijking van het nationaal gemiddelde is hier respectievelijk 0,58 en 0,50, wat als middelmatig geldt. In Drenthe en Friesland heerst dit ressentiment eveneens, maar zijn de afwijkingen van het nationale peil klein te noemen. Zeer kleine afwijkingen zien we verder in Limburg en Gelderland. Het idee dat de eigen regio wordt veronachtzaamd leeft het minst in Utrecht en Noord-Holland, en, minder uitgesproken, in Zuid-Holland. Dit betreffen echter kleine tot zeer kleine afwijkingen. In Overijssel, Flevoland en Noord-Brabant zijn geen statistisch significante verschillen. De kloof tussen de twee uitersten, Groningen en Utrecht, is groot (0,81). Zodoende is hier sprake van een centrum-periferietegenstelling: inwoners van Utrecht en Noord- en Zuid-Holland ervaren minder plaatsgebonden ressentiment dan die in de drie noordelijke provincies plus Zeeland. In hoofdstuk 1 stelden we eerder vast dat deze vorm van 'regionale wrok' nauwelijks gekoppeld was aan iemands sociale klasse ($ICC = 0,02$, zie figuur 1.4). Plaatsgebonden ressentiment is dus tamelijk 'klassenloos', maar is wel gekoppeld aan de plaats waar men woont. Bij andere maatschappelijke overtuigingen is dat meestal andersom.

Weinig provinciale verschillen bij andere maatschappelijke overtuigingen

Voor de zeven overige maatschappelijke overtuigingen zijn de afwijkingen van het landelijk gemiddelde meestal zeer klein en vaak niet statistisch significant (zie bijlage A, tabel A.3). Op twee *politiek-ideologische dimensies* neigen mensen in Overijssel op economische thema's naar rechts, terwijl Zeeuwen cultureel het meest conservatief zijn en Noord-Hollanders het meest progressief. Het *geloof in meritocratie* verschilt nauwelijks tussen de provincies. De *ervaren responsiviteit van de politiek* – de invloed die mensen denken te hebben op het beleid van de regering, de mate waarin kamerleden en ministers waarde hechten aan hun opvattingen, en of de overheid voldoende voor hen doet – is in Friesland relatief laag en in Noord-Holland en Utrecht bovengemiddeld. Groningers ervaren vaker *sociale conflicten*, maar het verschil met het landelijk peil is zeer klein. De combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie komt lager uit in Flevoland, en is in Noord-Holland en Utrecht bovengemiddeld. *Maatschappelijk onbehagen* komt relatief vaker voor in Flevoland en Friesland, en minder in Noord-Holland.

2.4 Bevindingen over de provincies

Kapitaaltvormen

Voor zover provincies afwijken van het landelijk gemiddelde, betreft het bij alle typen hulpbronnen doorgaans slechts kleine tot zeer kleine verschillen. Ook de kloof tussen de provincies met de meeste en de minste hulpbronnen is over het algemeen klein, en slechts sporadisch middelmatig te noemen. De voorspelkracht van de provincie-indeling is beperkt.

Toch laten de cijfers zien dat provincies in termen van kapitaal in vier groepen kunnen worden ingedeeld. Het eerste kapitaalprofiel (Utrecht en Noord-Holland) kenmerkt zich door consistent bovengemiddelde scores; in het tweede (Flevoland, Groningen, Limburg en Zuid-Holland) zijn die ondergemiddeld of wijken de kapitaalscores niet significant af van het nationale peil. Drenthe en Noord-Brabant vormen samen een derde groep, waarin tegengestelde resultaten op bepaalde kapitaaltvormen ervoor zorgen dat het totaal kapitaal uiteindelijk niet of nauwelijks afwijkt van de landelijke cijfers. In de vierde provinciegroep, bestaand uit Friesland, Zeeland en Gelderland, zijn er geen significante verschillen ten opzichte van de nationale kapitaalscores.

Statistische modellen wijzen erop dat iemands hulpbronnen niet primair samenhangen met de provincie waarin diegene woont, maar eerder met individuele verschillen in leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en huishoudenstype. Verschillen in zes regionale kenmerken – de aanwezigheid van kennisintensieve bedrijven, werkloosheid, vergrijzing, bevolkingsgroei, de afstand tot lokale voorzieningen, en de veranderingen daarin – leveren slechts een kleine zelfstandige bijdrage.

Sociale klassen

Van de drie hoge sociale klassen is de werkende bovenlaag oververtegenwoordigd in Utrecht en, in mindere mate, Noord-Holland. In Zeeland en Groningen komen verhoudingsgewijs minder leden van deze groep voor. Bij de jongere kansrijken zijn de verschillen tussen provincies minder uitgesproken. Zij wonen verhoudingsgewijs vaak in Groningen en Noord-Holland, terwijl hun aandeel in Drenthe en Noord-Brabant juist iets kleiner is. De rentenierende bovenlaag is oververtegenwoordigd in Noord-Holland en Noord-Brabant, en minder aanwezig in Overijssel, Flevoland en Groningen. In Overijssel en Gelderland maken verhoudingsgewijs veel mensen deel uit van de werkende middengroep, een klasse die in Noord- en Zuid-Holland ondervertegenwoordigd is. Laagopgeleide gepensioneerden wonen verhoudingsgewijs vaak in Friesland en Noord-Brabant, en minder frequent in Flevoland en Utrecht. De onzekere werkenden hebben slechts één statistisch significante afwijking van het nationale peil, die betreft een ondervertegenwoordiging in Noord-Brabant. Het precariaat is iets vaker dan gemiddeld te vinden in Zuid-Holland, en relatief wat minder in Noord-Holland en Gelderland.

Over alle sociale klassen bezien zijn de patronen minder helder dan bij de kapitaalvormen, waardoor de provincies zich niet in enkele typen laten samenvatten. Noord-Holland wijkt het vaakst af van het landelijk beeld: de drie hogere klassen zijn er oververtegenwoordigd, terwijl de werkende middengroep en het precariaat er ondervertegenwoordigd zijn. Noord-Brabant kenmerkt zich door verhoudingsgewijs veel mensen die behoren tot de rentenierende bovenlaag en de laagopgeleide gepensioneerden, in combinatie met een ondergemiddeld aandeel jongere kansrijken en onzekere werkenden. Limburg, Drenthe en Friesland wijken niet of zelden af van het nationale patroon.

Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

Provinciale verschillen in leefwerelden zijn in het algemeen beperkt. Bij de *zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder* positioneren inwoners van Utrecht en Noord-Holland zichzelf als bovengemiddeld. De inwoners van Zeeland, en in mindere mate die van Drenthe, Friesland en Zuid-Holland, kennen zichzelf een lagere plek in de sociale hiërarchie toe. Het verschil tussen de extremen – Utrecht en Zeeland – is middelmatig.

Ten aanzien van *negatieve ervaringen in het eigen leven* rapporteren Flevolandse meer discriminatie en sociale uitsluiting dan gemiddeld; de afwijkingen van het landelijk peil zijn respectievelijk middelmatig en klein.

De rol die *toeval in het eigen leven* heeft gespeeld laat maar weinig verschillen tussen provincies zien. Inwoners van Limburg melden een hoger vermogen tot serendipiteit, terwijl Zeeuwen hier lager op scoren. Friezen geven relatief vaker aan dat toevallige gebeurtenissen of omstandigheden negatief uitpakten op belangrijke momenten in hun leven.

Wat *nieuwsmedia* betreft, zijn de verschillen in het gebruik ervan en het vertrouwen erin tussen provincies eveneens gering. In Utrecht raadpleegt men vaker veel nieuwsbronnen, terwijl zulke nieuwsomnivoren in Limburg schaarser zijn. In Zeeland is men bovengemiddeld gericht op klassieke nieuwsbronnen (tv, kranten) in plaats van op websites en sociale media. Kleine – maar statistisch

significante – afwijkingen in het vertrouwen dat men heeft in nieuws via kranten, tv, radio en websites komen voor in Utrecht (hoger) en Zuid-Holland (lager).

Onwelbevinden komt meer dan gemiddeld voor in Flevoland, en ook iets meer in Zuid-Holland. In Utrecht en Noord-Holland is de score ondergemiddeld.

Maatschappelijke overtuigingen variëren over het algemeen nauwelijks tussen de provincies. Het *plaatsgebonden ressentiment* is hierop een uitzondering. Daarbij is sprake van een centrum-periferietegenstelling tussen inwoners van Utrecht en Noord- en Zuid-Holland (minder ressentiment), en de drie noordelijke provincies plus Zeeland (meer ressentiment). De kloof tussen de twee uitersten, Groningen en Utrecht, is groot.

De overige provinciale afwijkingen in maatschappelijke overtuigingen zijn beperkt. Ideologisch neigen mensen in Overijssel op economische thema's naar rechts, terwijl Zeeuwen in cultureel opzicht conservatiever zijn en Noord-Hollanders progressiever. Inwoners van Friesland ervaren een relatief lage politieke responsiviteit, in tegenstelling tot die van Noord-Holland en Utrecht die bovengemiddelde scores rapporteren. Groningers zien meer conflicten tussen maatschappelijke groepen, maar dit is een zeer klein verschil ten opzichte van het nationale peil. De combinatie van institutioneel vertrouwen en democratische tevredenheid komt verhoudingsgewijs lager uit in Flevoland, en hoger in Noord-Holland en Utrecht. Maatschappelijk onbehagen komt relatief vaak voor in Flevoland en Friesland, en is minder frequent in Noord-Holland.

3 Beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland

De tweede indeling die we in dit rapport hanteren is meer beleidsgericht. We onderscheiden hierbij vier regio's: de krimp- en anticipeergebieden die het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties sinds 2015 voor beleidsdoeleinden hanteert (BZK 2018), de Randstad, en de rest van Nederland. De regio's zijn als volgt afgebakend:

- De krimpgebieden bestaan uit Noordoost-Friesland, Oost-Groningen, Eemsdelta en Hoogeland, de Achterhoek, de Westelijke Mijnstreek, Parkstad Limburg en Maastricht-Mergelland, en Zeeuws-Vlaanderen. In deze gebieden was de verwachting dat de bevolking tot 2040 met minimaal 12,5% en het aantal huishoudens met ten minste 5% afneemt.
- De anticipeergebieden zijn Noordwest-Friesland, Zuidwest-Friesland, de Friese Waddeneilanden, Oost-Drenthe, de Kop van Noord-Holland, de Hoeksche Waard en de Krimpenerwaard, Schouwen-Duiveland en Walcheren, en Noord-Limburg. Voor deze gebieden was het criterium dat de demografische prognose voor 2040 een afname van 2,5% of meer voorzag in het aantal inwoners of het aantal huishoudens.
- De Randstad is hier gedefinieerd als een ring van acht CBS-stadsgewesten, die loopt vanaf Dordrecht en via Rotterdam, Den Haag, Leiden, Haarlem, Amsterdam en Utrecht uitkomt in Amersfoort.⁵⁹ Daar zijn aan toegevoegd de verhoudingsgewijs stedelijke gebieden in het Gooi (waaronder Hilversum), plus de aangrenzende gemeenten Eemnes en Baarn. De Randstad strekt zich zodoende uit over de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht, zonder die volledig te omvatten. Daarbuiten zijn ook Almere in Flevoland (dat bij het stadsgewest Amsterdam behoort) en Nijkerk in Gelderland (onderdeel van het stadsgewest Amersfoort) tot de Randstad gerekend.
- De rest van Nederland bestaat uit alle overige gebieden.⁶⁰

In de analyses van dit hoofdstuk worden telkens de totalen van ieder gebiedstype behandeld. We doen dus geen uitspraken over verschillen tussen, bijvoorbeeld, afzonderlijke krimpgebieden, maar richten ons op het beeld van die categorie als geheel. Zo wordt duidelijk of gebieden die centraal staan in het regionale beleid, als groep daadwerkelijk afwijken in termen van kapitaal, klassenstructuur, leefwerelden en overtuigingen. Tevens brengen we in kaart of deze gebieden verschillen van de Randstad – vaak beschouwd als het economisch, politiek en cultureel centrum van Nederland – en van regio's die in het beleid geen bijzondere positie innemen. De indeling in deze vier typen regio's maakt duidelijk in hoeverre er sprake is van centrum-periferietegenstellingen, waarbij de Randstad tegenover de krimp- en anticipeergebieden staat, met de rest van Nederland als overgangszone. De wetenschappelijke literatuur wijst erop dat zo'n patroon in veel landen voorkomt. Dit komt doordat oplopende schaalvoordelen en lagere transportkosten ervoor zorgen dat economische activiteiten zich in de loop der tijd concentreren in kerngebieden, ten koste van de

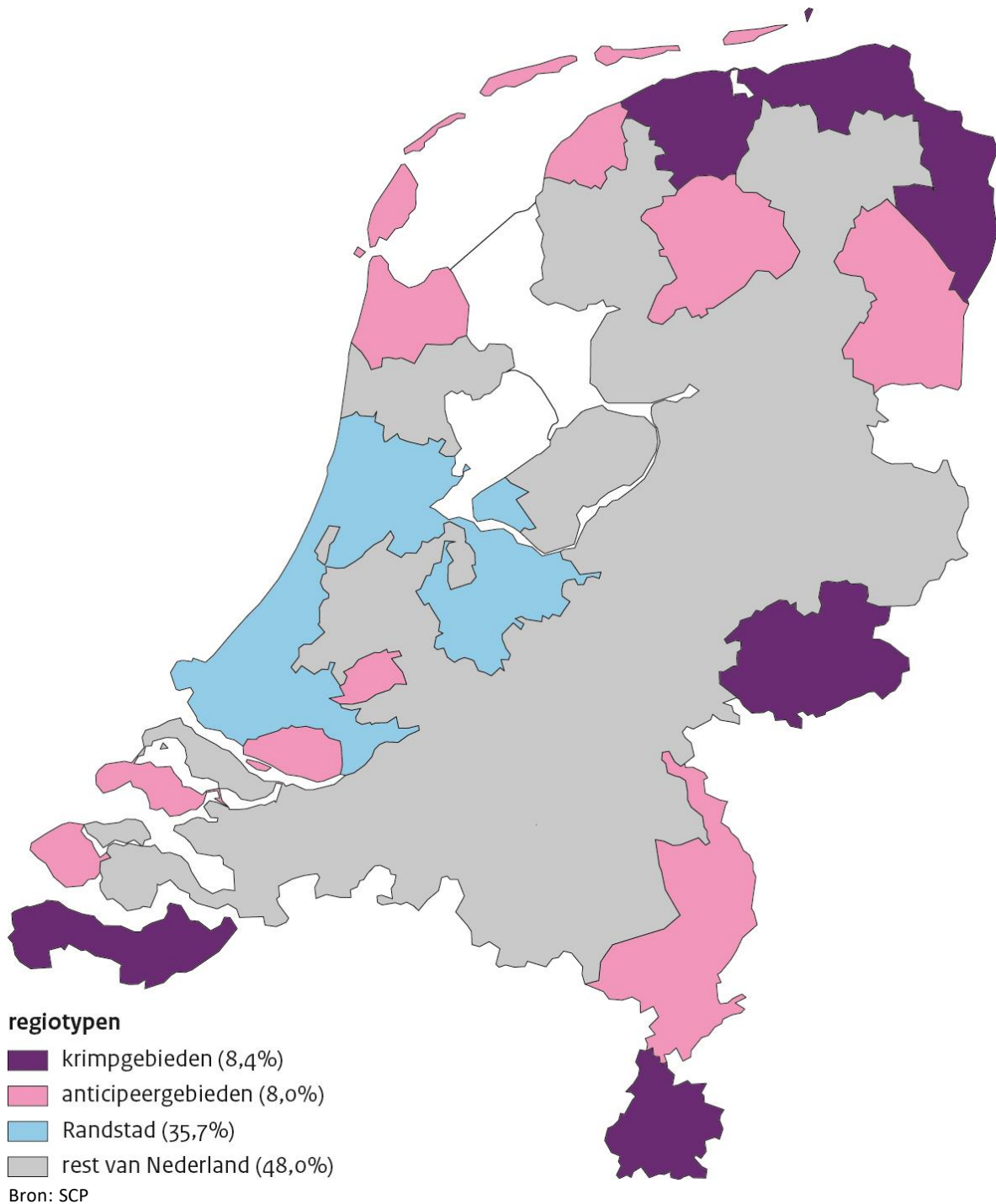
⁵⁹ Een stadsgewest is een 'stedelijk gebied in functionele zin'. In de CBS-definitie: een 'grootstedelijke agglomeratie en het omringende gebied met kleinere kernen die door verschillende relaties met die agglomeratie zijn verbonden'. [...] Die relaties hebben betrekking op het dagelijks verkeer tussen woon- en werkplaats, verhuizingen van huishoudens en bedrijven en het gebruik van stedelijke voorzieningen. Als zodanig kan het stadsgewest daarom worden beschouwd als een combinatie van een regionaal arbeid-, woning- en verzorgingsgebied' (zie www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/stadsgewest).

⁶⁰ In het westen van het regiotype 'rest van Nederland' is in figuur 3.1 een enclave zichtbaar. Die bestaat uit de gemeenten Hillegom en Lisse, die niet tot een stadsgewest behoren.

randgebieden. Ook sociale ongelijkheid en de verdeling van politieke macht werken dit soort contrasten theoretisch in de hand.⁶¹

Figuur 3.1 toont de verdeling van de vier regiotypen over het land, en het aandeel van hun inwoners in de volwassen Nederlandse bevolking.

Figuur 3.1 Twee beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland, en hun aandeel in de Nederlandse bevolking van 18-plus (gewogen steekproef), 2019/2020

⁶¹ Fujita (2010); Gaspar (2021); Krugman (1991, 2011); Kühn (2015).

3.1 De verdeling van hulpbronnen

Net als in hoofdstuk 2 gaan we eerst na of de vier regio's onderling verschillen in het gemiddeld economisch, cultureel, sociaal en persoonskapitaal van de inwoners, en hoe dit neerslaat in het totaal­kapitaal. Figuur 3.2 laat per regiotype en kapitaalvorm zien hoe groot de afwijking van het nationaal gemiddelde is, onderverdeeld over zeven categorieën. In de bespreking van de uitkomsten baseren we ons op de exacte afwijkingen en behandelen we alleen statistisch significante verschillen. In alle gevallen zijn de regionale afwijkingen ten opzichte van Nederland als geheel volgens de gangbare wetenschappelijke normen aan te merken als 'zeer klein' of 'klein'. De indeling naar gemeentetypen voorspelt bij alle kapitaalvormen maar weinig van de variatie, met intraklasse correlatiecoëfficiënten tussen 0,00 en 0,01 (zie bijlage A, tabel A.1).

Kapitaalverschillen tussen de regio's

Het *economisch kapitaal* van de inwoners is het laagst in de krimpgebieden. In de rest van Nederland ligt dit iets boven het landelijk gemiddelde. De Randstad wijkt niet af van het nationale peil, en de anticipeergebieden evenmin. Bij *cultureel kapitaal* zien we wel een centrum-periferietegenstelling. Dat is in de Randstad iets hoger, en in zowel de krimpgebieden als de anticipeergebieden verhoudingsgewijs wat lager. Inwoners van deze twee beleidsregio's beschikken ook over minder *sociaal kapitaal*. Voor *persoonskapitaal* zijn er geen statistisch significante verschillen tussen de regio's. Per saldo is het *totaalkapitaal* – de optelsom van de vier kapitaalvormen – in de krimp- en anticipeergebieden ondergemiddeld, terwijl de afwijkingen in de Randstad en de rest van Nederland verwaarloosbaar zijn.

Als we per regio naar alle kapitaalvormen tegelijk kijken, zijn de verschillen ten opzichte van het nationale peil het meest uitgesproken in de krimp- en anticipeergebieden. De inwoners van krimpgebieden beschikken bij vier van de vijf kapitaalvormen in figuur 3.2 over minder hulpbronnen dan de bevolking van Nederland als geheel. In anticipeergebieden is het patroon vergelijkbaar, al is de afwijking bij het economisch kapitaal niet statistisch significant. In de Randstad en de rest van Nederland wijken de gemiddelde kapitaalniveaus nauwelijks af van het nationale beeld. Gezien de bevolkingsomvang is dat niet verrassend: 84% van de Nederlanders woont in deze twee gebieden. De regio-indeling heeft bij alle kapitaalvormen minder voorspelkracht dan het onderscheid naar provincies (zie de intraklasse correlatiecoëfficiënten in bijlage A, tabel A.1).

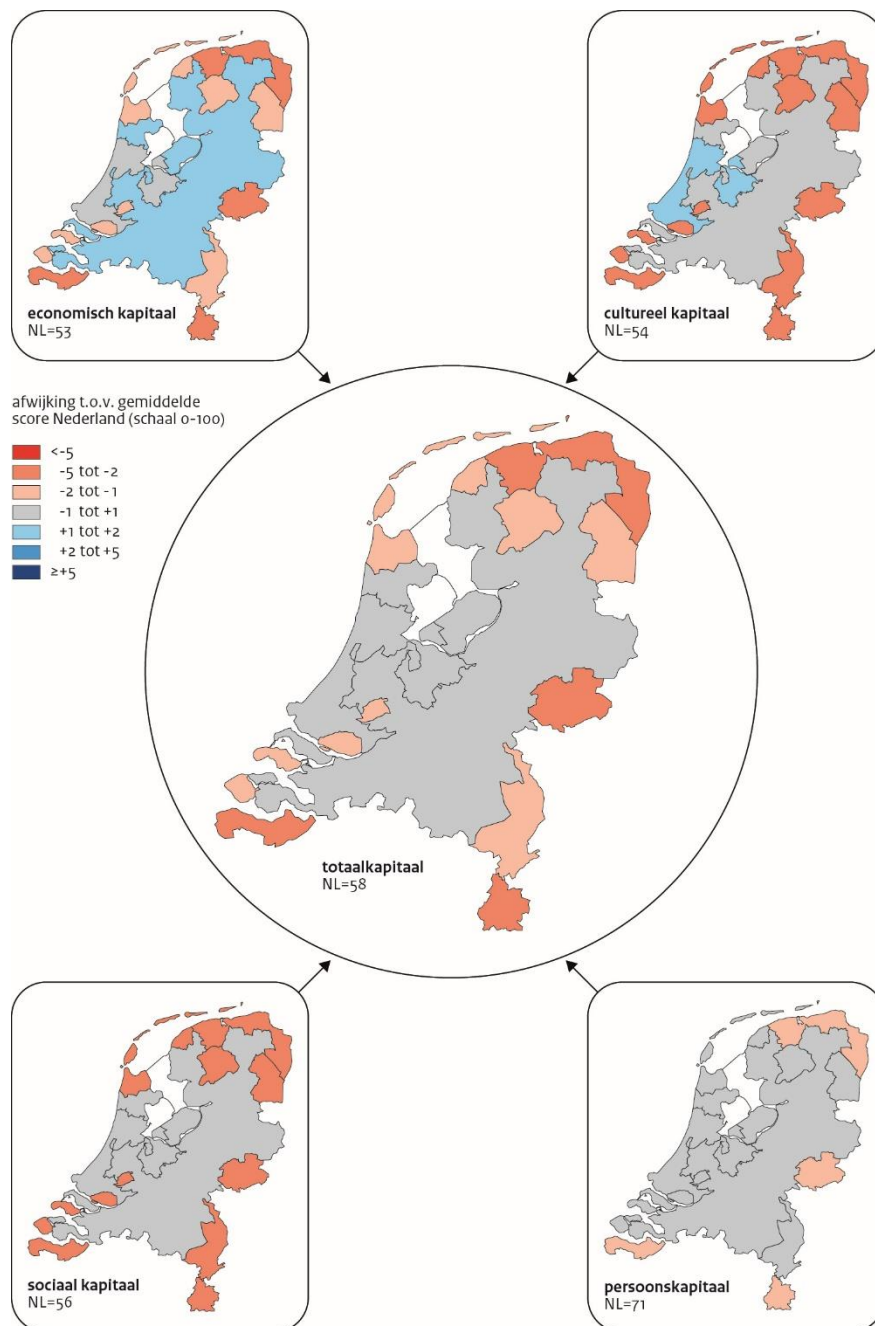
Modeluitkomsten

Wanneer we in lineaire regressiemodellen uitsluitend de regio-indeling gebruiken als predictor van de kapitaalvormen, verklaart dit maar een heel klein deel van de variantie (tussen 0,1% en 0,8%, zie bijlage B). Als we ook rekening houden met enkele demografische kenmerken van de inwoners (leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond), neemt de verklaarde variantie aanzienlijk toe. Dat geldt het meest voor het cultureel en economisch kapitaal (r^2 wordt respectievelijk 34% en 18%), en in mindere mate voor het sociaal en het persoonskapitaal (respectievelijk 9% en 3%). In het totaal­kapitaal loopt de verklaarde variantie op van 0,6% naar 22%. Deze bevindingen zijn vergelijkbaar met die van eerdere analyses op provinciaal niveau (zie § 2.1). Verschillen in kapitaal hangen dus veel sterker samen met individuele demografische kenmerken dan met de indeling in regiotypen.

Indien we corrigeren voor de demografische opbouw van de bevolking, verandert het beeld bij het totaal­kapitaal enigszins (zie de een-na-laatste kolom van tabel A.1 in bijlage A). Er is dan wel sprake van een centrum-periferietegenstelling, met meer hulpbronnen in de Randstad en ondergemiddelde scores in zowel de krimp- als anticipeergebieden. De wijziging komt vooral doordat de Randstad qua migratieachtergrond (en in mindere mate qua huishoudenssamenstelling) een meer diverse

bevolking kent dan de andere drie regio's. Toch blijven de regionale afwijkingen ten opzichte van het nationaal gemiddelde, ook na deze correctie, klein tot zeer klein.

Figuur 3.2 De kapitaelvormen in de krimp- en anticipeergebieden, de Randstad en de rest van Nederland; verschillen ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, 2019/2020

Bron: SCP

Doordat we in dit hoofdstuk slechts vier gebiedstypen in beschouwing nemen, is er betrekkelijk weinig variantie op het niveau van de gebiedsindeling. Daardoor kunnen we – anders dan bij de twaalf provincies in het vorige hoofdstuk – geen multiniveau-analyse uitvoeren. Zodoende laat de zuivere invloed op de kapitaelvormen van regionale kenmerken, zoals het aandeel kennisintensieve bedrijven, de afstand tot voorzieningen en het werkloosheidspercentage, zich hier niet vaststellen (vgl. Huang 2018).

3.2 Sociale klassen

Uit figuur 3.3 komt naar voren in hoeverre het aandeel van de zeven sociale klassen in de regio's afwijkt van het landelijk gemiddelde. De zeven sociale klassen zijn, net als in eerdere hoofdstukken, verticaal gerangschikt op basis van hun totaalkapitaal. Bovenaan staan de drie hoge klassen en onderaan de twee lage, met de twee middenklassen daartussenin. Horizontaal wordt nader onderscheid gemaakt op basis van de gemiddelde leeftijd van de sociale klassen. De figuur gebruikt een aantal kleurschakeringen om te laten zien waar het aandeel van een bepaalde klasse hoger of lager is dan in Nederland als geheel. In de bespreking baseren we ons op de exacte afwijkingen en beperken we ons tot verschillen die statistisch significant zijn (zie bijlage A, tabel A.2).

De zeven sociale klassen zijn niet volstrekt gelijkmatig over de vier regiotypen verdeeld. De leden van twee hoge sociale klassen, de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken, wonen vaker in de Randstad. In krimpgebieden en anticipeergebieden komen zij minder vaak voor. De rentenierende bovenlaag wijkt nergens statistisch significant af.

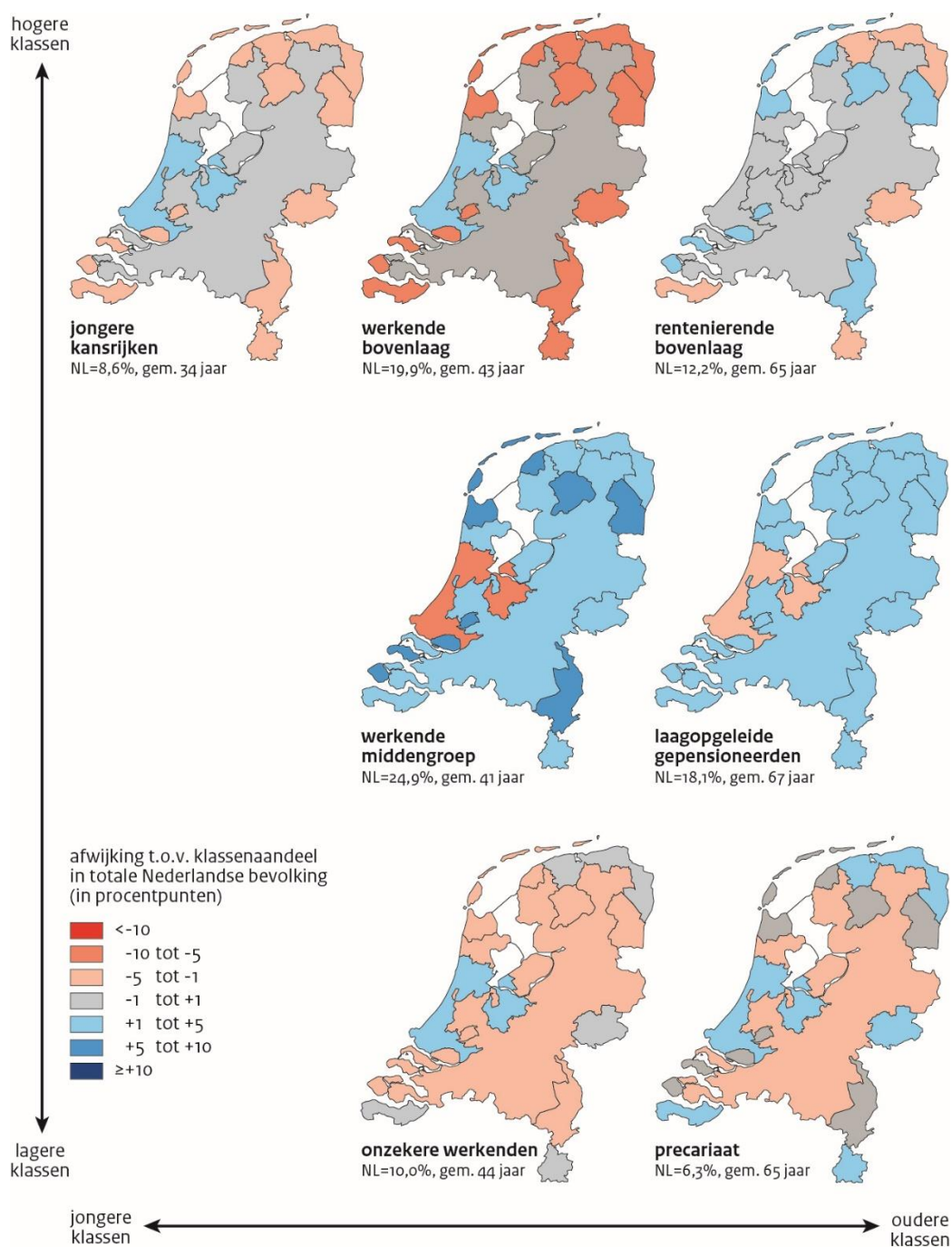
De laagopgeleide gepensioneerden zijn ondervertegenwoordigd in de Randstad en oververtegenwoordigd in de overige gebieden. Ditzelfde geldt voor de werkende middengroep, al is de oververtegenwoordiging in de krimpgebieden statistisch niet significant.

Bij de twee lage klassen zijn de verschillen gering: zowel de onzekere werkenden als de leden van het precariaat komen iets meer voor in de Randstad en minder in de rest van Nederland, terwijl hun aandeel in de krimp- en anticipeergebieden niet significant afwijkt.

Wanneer we kijken naar de klassenstructuur in elk van de gebieden, zien we bij de hogere en middenklassen een contrast tussen enerzijds de Randstad en anderzijds de krimp- en anticipeergebieden. In de Randstad zijn de werkende bovenlaag en jongere kansrijken oververtegenwoordigd, terwijl de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden er verhoudingsgewijs minder vaak wonen. In de krimp- en anticipeergebieden is het andersom – hoewel de oververtegenwoordiging van de werkende middengroep in de krimpgebieden niet statistisch significant is. Dit duidt op een zekere tegenstelling tussen centrum en periferie, maar de regionale afwijkingen blijven beperkt: het grootste verschil is 6,1%, waardoor de twee uiterste kleurschakeringen in figuur 3.3 niet voorkomen. Bovendien blijkt de indeling in regiotypen het klassenlidmaatschap minder te voorspellen dan het onderscheid naar provincie.⁶²

⁶² McFaddens pseudo-R² is bij de regio-indeling 0,007, tegenover 0,011 bij de provincie-indeling (zie tabel A.2 in bijlage A).

Figuur 3.3 Sociale klassen in de krimp- en anticipeergebieden, de Randstad en de rest van Nederland; verschillen ten opzichte van de klassenaandelen in Nederland als geheel (in procentpunten), 2019/2020

Bron: SCP

3.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

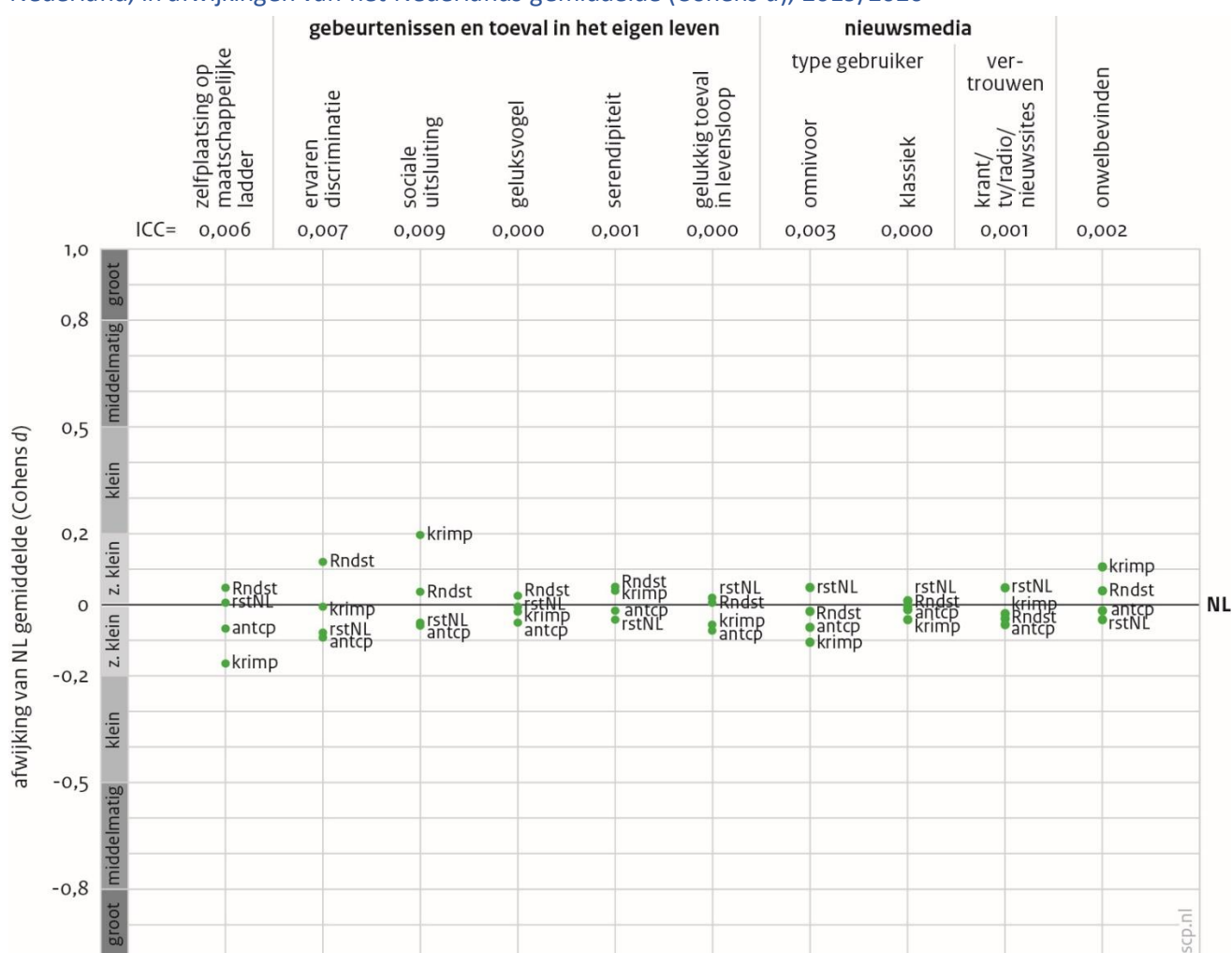
Leefwerelden

Wat we onder leefwerelden verstaan is uitgebreid toegelicht in paragraaf 1.4.1. In de vorige hoofdstukken zagen we dat de verschillen tussen de provincies veel kleiner zijn dan tussen de zeven sociale klassen. Dit patroon bestaat ook bij de leefwerelden van de inwoners van de vier regiotypen. Uit figuur 3.4 blijkt dat zij op uiteenlopende aspecten hiervan weinig afwijken van het nationaal gemiddelde, en vaak minder dan bij de provincies het geval was. De intraklasse correlatiecoëfficiënt ligt bij alle aspecten van de leefwereld tussen de 0,00 en 0,01, wat verwaarloosbaar is. In de afzonderlijke regiotypen zijn alle afwijkingen van het nationaal gemiddelde zeer klein, en doorgaans niet statistisch significant.

Er zijn echter wel enige accentverschillen tussen de regio's. In de Randstad is de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder iets hoger, in de krimpgebieden wat lager. Randstedelingen ervaren vaker discriminatie en mensen in krimpgebieden meer sociale uitsluiting; in de rest van Nederland liggen beide iets onder het nationale peil. Op deze drie aspecten van de leefwereld zijn de verschillen tussen de (wisselende) extremen klein. Bij de rol die toeval in het eigen leven speelt, zien we alleen significante afwijkingen bij het vermogen tot serendipiteit. Dat is iets hoger in de Randstad, en iets lager in de rest van Nederland. Mensen in de Randstad raadplegen iets vaker veel verschillende bronnen om aan nieuws te komen, terwijl inwoners van krimpgebieden minder frequent nieuwsomnivoren zijn en vaker nieuws mijden. Het vertrouwen in nieuws via kranten, tv, radio en websites ligt in de Randstad iets onder het landelijk peil; in de rest van Nederland iets erboven. Het onwelbevinden is in de krimpgebieden wat bovengemiddeld, terwijl het in de rest van Nederland iets minder voorkomt.

Zodoende zijn de verschillen in leefwerelden tussen de vier regio's beperkt, en is er geen sprake van een vaste centrum-periferietegenstelling. Ook bij deze gebiedsindeling zijn regionale verschillen veel minder bepalend voor de leefwereld van mensen dan de sociale klasse waartoe zij behoren.

Figuur 3.4 Leefwerelden in de krimp- en anticeergebieden, de Randstad en de rest van Nederland; in afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (Cohens d), 2019/2020^{a b}

a 'antcp' = anticeergebieden; 'krimp' = krimpgebieden; 'Rndst' = Randstad; 'rstNL' = rest van Nederland.

b ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door de gebiedsindeling verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/20)

Maatschappelijke overtuigingen

Bij de acht maatschappelijke overtuigingen, die werden geïntroduceerd in paragraaf 1.4.2, zijn de tegenstellingen iets scherper dan bij de leefwerelden. De afwijkingen van het Nederlands gemiddelde zijn niet altijd zeer klein, maar soms klein te noemen. De intraklasse correlatiecoëfficiënt is met waarden tussen 0,00 en 0,05 laag (zie figuur 3.5). De indeling in vier regiotypen verklaart daarnaast doorgaans aanzienlijk minder variantie dan die in zeven sociale klassen (vgl. figuur 1.4).

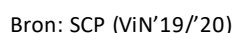
De grootste contrasten doen zich net als bij de provincies voor bij het *plaatsgebonden ressentiment* (zie figuur 3.5). Inwoners van krimpgebieden en anticeergebieden zijn het minder eens met de stelling dat de landelijke politiek voldoende oog heeft voor de regio waar men woont, terwijl Randstedelingen daar meer mee instemmen. Het verschil tussen de twee uitersten is volgens de gebruikelijke wetenschappelijke criteria middelmatig. De tegenstellingen in het plaatsgebonden ressentiment zijn echter minder scherp dan bij de provincies het geval is (zie bijlage A, tabel A.4). Net als in het vorige hoofdstuk, is de verklaringskracht echter wel groter dan die van de zeven sociale klassen, met ICC's van respectievelijk 0,05 en 0,02.

Bij de *ervaren responsiviteit van de politiek* – of mensen denken invloed te hebben op het regeringsbeleid, of kamerleden en ministers waarde hechten aan hun opvattingen, en of de overheid voldoende voor hen doet – zijn de verschillen tussen de regio's minder groot, maar wel meer uitgesproken dan tussen de provincies. In de krimpgebieden is de ervaren responsiviteit minder dan in Nederland als geheel; in de Randstad meer.

Het *institutioneel vertrouwen* en de *tevredenheid met de democratie* (onderdeel van dezelfde schaal) ligt in de krimpgebieden onder het landelijk gemiddelde, en in de rest van Nederland een fractie erboven. Op twee politiek-ideologische dimensies blijken mensen in de krimpgebieden bij economische thema's relatief links en in cultureel opzicht conservatief (al is het laatste iets minder uitgesproken dan in de anticipeergebieden). In de rest van Nederland is men bij economische onderwerpen bovengemiddeld rechts, in de Randstad bij culturele thema's verhoudingsgewijs progressief. Het maatschappelijk onbehagen is zowel in de krimp- als anticipeergebieden verhoudingsgewijs hoog, en ondergemiddeld in de Randstad. Daarnaast is het *geloof in de meritocratie* zwakker in de anticipeergebieden, en zien de inwoners van krimpgebieden meer *sociale fricties*.

Vooraf het patroon in de krimpgebieden is opvallend: bij zeven van de acht maatschappelijke overtuigingen wijken zij statistisch significant af van het landelijk gemiddelde. Mensen in krimpgebieden hebben meer plaatsgebonden ressentiment, scoren lager op de combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie, ervaren de landelijke politiek als minder responsief, zijn economisch linkser en cultureel conservatiever, voelen meer maatschappelijk onbehagen, en zien de samenleving vaker als conflictueus. Omdat Randstedelingen bij vier van de acht maatschappelijke overtuigingen tegenovergesteld scoren, tekent zich een centrum-periferietegenstelling af. Die moet men echter niet groter maken dan ze is: de verschillen tussen de krimpgebieden en de Randstad zijn doorgaans klein, en zijn alleen bij het plaatsgebonden ressentiment middelmatig te noemen.

ie jk

Kapitaalvormen

Als we het kapitaalpatroon per gebied bekijken, wijken de krimp- en anticipeergebieden het meest af van het landelijke beeld. Hier zijn de hulpbronnen van de inwoners doorgaans ondergemiddeld. In de Randstad en de rest van Nederland liggen de kapitaalniveaus dicht bij het nationale gemiddelde, wat

gezien de grote bevolkingsomvang te verwachten viel: 84% van de Nederlanders woont in deze gebieden.

Regressieanalyses laten zien dat de indeling in vier regiotypen de variantie in kapitaelvormen nauwelijks verklaart. De demografische kenmerken van de inwoners (leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond) zijn veel betere voorspellers van kapitaalverschillen. Na correctie voor de bevolkingsopbouw ontstaat bij het totaal kapitaal een centrum-periferiepatroon (Randstad versus krimp- en anticipeergebieden), maar de regionale afwijkingen blijven klein tot zeer klein.

Sociale klassen

Van de zeven sociale klassen wonen de leden van de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken vaker in de Randstad, en minder vaak in krimp- en anticipeergebieden. De werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden zijn minder aanwezig in de Randstad, en doorgaans meer in de drie andere regiotypen. De onzekere werkenden en het precariaat wijken niet sterk af van het landelijk beeld. Hier is alleen sprake van een lichte oververtegenwoordiging in de Randstad en een kleine ondervertegenwoordiging in de rest van Nederland. Het aandeel van de rentenierende bovenlaag wijkt nergens statistisch significant af.

De klassenstructuur verschilt enigszins tussen het centrum en de periferie, met name bij twee hogere klassen en de middengroepen. In de Randstad zijn de werkende bovenlaag en de jongere kansrijken oververtegenwoordigd, terwijl de leden van de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden er minder vaak wonen. In de krimp- en anticipeergebieden is het andersom, al is de oververtegenwoordiging van de werkende middengroep in de krimpgebieden niet statistisch significant. De verschillen tussen de regiotypen zijn echter beperkt, en de indeling in regiotypen voorspelt klassenlidmaatschap slechter dan het onderscheid in provincies.

Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

De inwoners van de vier regiotypen onderscheiden zich nauwelijks in termen van hun leefwerelden, al zijn er wel wat accentverschillen. Zo plaatsen Randstedelingen zichzelf iets hoger op de maatschappelijke ladder en ervaren zij meer discriminatie. Bewoners van krimpgebieden plaatsen zichzelf juist wat lager in de sociale hiërarchie, en rapporteren meer sociale uitsluiting. Er is echter geen consistente tegenstelling tussen centrum en periferie.

De regionale variatie in de acht maatschappelijke overtuigingen is iets duidelijker. Het plaatsgebonden ressentiment springt er het meest uit: dit is het hoogst in de krimp- en anticipeergebieden, en ligt onder het landelijk gemiddelde in de Randstad. De tegenstellingen in plaatsgebonden ressentiment zijn echter minder scherp dan tussen de provincies het geval is. Evenals we bij die indeling zagen, is de verklaringskracht van het onderscheid in regiotypen echter wel groter dan die van de zeven sociale klassen. Verder is in de krimpgebieden bij zeven van de acht overtuigingen sprake van een significante afwijking van het nationale peil. Omdat Randstedelingen bij enkele maatschappelijke overtuigingen tegengesteld scoren, tekent zich een centrum-periferietegenstelling af. De verschillen tussen de Randstad en de krimpgebieden zijn gewoonlijk echter klein, met uitzondering van een middelmatig contrast bij het plaatsgebonden ressentiment.

4 Vier typen gemeenten

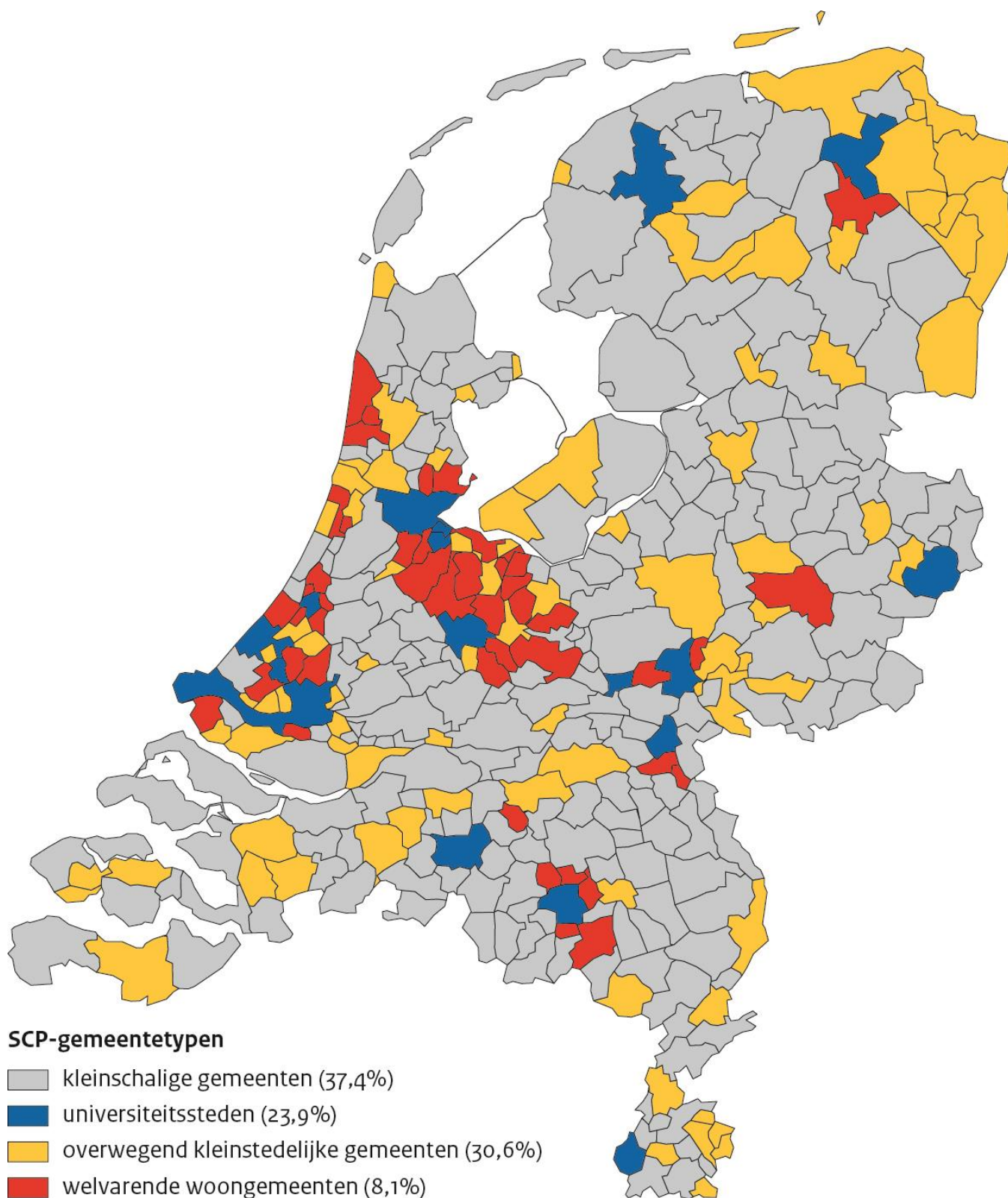
De derde gebiedsindeling die in dit rapport aan bod komt, is de typologie van Nederlandse gemeenten die het SCP eerder ontwikkelde (Vermeij et al. 2021). Het doel van dit instrument is om lokale en landelijke beleidsmakers systematisch inzicht te geven in decentrale verschillen, en om te voorkomen dat onderzoek zich richt op de ‘gemiddelde gemeente’, die de situatie ter plekke niet altijd goed representeert. De SCP-typologie is gebaseerd op een latente klassenanalyse van de kenmerken van inwoners, geaggregeerd op gemeentelijk niveau.⁶³ De onderliggende gedachte is dat daarin belangrijke informatie besloten ligt over lokale beleidsopgaven: de mate waarin mensen afhankelijk zijn van overheidsvoorzieningen, en hun (on)vermogen om bij te dragen aan de lokale samenleving en Nederland als geheel. De analyse resulteerde in een indeling in vier typen gemeenten:

- De kleinschalige gemeenten, waar 37,4% van onze respondenten in woont. Deze gemeenten tellen weinig inwoners en omvatten alle plattelandsgebieden.
- De overwegend kleinstedelijke gemeenten (30,6%). Deze bestaan uit gemeenten met een regionale centrumfunctie en (voormalige) groeikernen nabij grote steden.
- De universiteitssteden (23,9%), die een van de dertien Nederlandse universiteiten of een of meer hogescholen huisvesten (internationaal vaak bekend als *universities of applied sciences*).
- De welvarende woongemeenten (8,1%), die op gewilde locaties liggen: aan zee, in bossen of in groene gebieden bij grote steden. De inwoners zijn in materieel opzicht goed af.

In dit hoofdstuk kijken we niet naar afzonderlijke gemeenten, maar laten we zien hoe de hulpbronnen, sociale klassen, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen zich in de vier typen gemeenten tot elkaar verhouden. In tegenstelling tot de indeling die we in hoofdstuk 3 bespraken, bieden deze analyses geen systematisch inzicht in de verschillen tussen het centrum en de periferie van Nederland. Dat blijkt ook uit figuur 4.1: bij alle typen liggen de gemeenten die ertoe behoren tamelijk verspreid over het land.

⁶³ Vermeij et al. (2021) geven meer details over de typologieconstructie. Bijlage A van die publicatie bevat voor elk van de vier typen een lijst van de gemeenten die ertoe behoren, zie www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/05/01/vier-typen-gemeenten.

Figuur 4.1 Vier gemeentetypen en hun aandeel in de Nederlandse bevolking van 18-plus (gewogen steekproef), 2019/2020

Bron: SCP

4.1 De verdeling van hulpbronnen

Eerst bezien we of de vier gemeentetypen afwijken van het nationale peil in het gemiddelde economisch, cultureel, sociaal en persoonskapitaal van de inwoners. Net als in eerdere hoofdstukken brengen we de sterkte van het verschil in zeven categorieën in kaart (figuur 4.2), en beperken we de bespreking tot gebieden waar de exacte afwijking statistisch significant is. In het algemeen zijn die afwijkingen ook hier zeer klein of klein te noemen. De gebiedsindeling verklaart bij alle kapitaaltvormen maar weinig van de variatie, met intraklasse correlatiecoëfficiënten tussen 0,00 en 0,03. Het economisch kapitaal wordt door de gemeentetypologie het best voorspeld, gevolgd door culturele hulpbronnen en totaalkapitaal (zie bijlage A, tabel A.1).

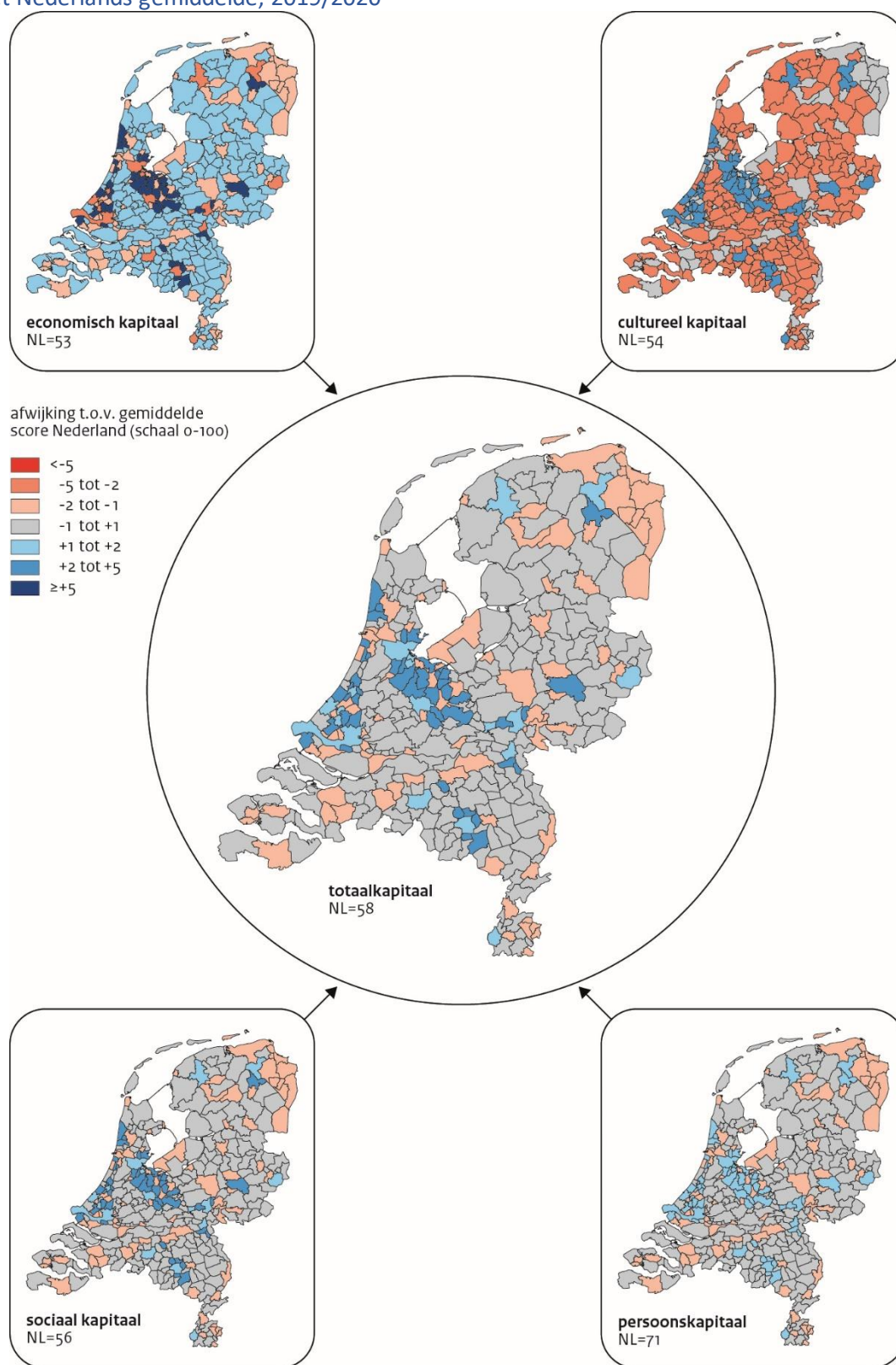
Kapitaalverschillen tussen de vier gemeentetypen

Het economisch kapitaal is het hoogst in welvarende woongemeenten: dit gemeentetype valt in de figuur in de uiterste positieve categorie. Inwoners van kleinschalige gemeenten scoren eveneens bovengemiddeld op economische hulpbronnen. Deze hulpbronnen zijn het minst aanwezig in universiteitssteden, en ook in overwegend kleinstedelijke gemeenten blijven ze iets achter. Bij cultureel kapitaal vinden we een ander patroon. Dit is het hoogst in universiteitssteden en welvarende woongemeenten, terwijl de kleinschalige gemeenten enigszins op achterstand staan. Dat laatste is ook, zij het in geringe mate, in de overwegend kleinstedelijke gemeenten het geval. Het sociaal kapitaal is iets hoger in welvarende woongemeenten en universiteitssteden, en wat lager in de overwegend kleinstedelijke gemeenten. In dat laatste type ligt ook het persoonskapitaal onder het landelijk gemiddelde, terwijl dat in universiteitssteden in iets ruimere mate voorhanden is. Als we deze vier hulpbronnen optellen tot het totaalkapitaal, zien we dezelfde tegenstellingen tussen gemeentetypen als bij het sociaal kapitaal (de landkaarten zijn zelfs identiek). Welvarende woongemeenten en, minder uitgesproken, universiteitssteden scoren het hoogst. Mensen in overwegend kleinstedelijke gemeenten blijven daarentegen iets achter in het totaalkapitaal.

Als we de uitkomsten over alle kapitaaltvormen tegelijk bezien, is er een contrast tussen welvarende woongemeenten en overwegend kleinstedelijke gemeenten. Inwoners van welvarende woongemeenten beschikken gemiddeld over meer hulpbronnen dan Nederland als geheel, behalve als het gaat om persoonskapitaal. Overwegend kleinstedelijke gemeenten scoren bij alle kapitaaltvormen ondergemiddeld, al zijn de afwijkingen zeer klein te noemen. In de universiteitssteden zijn er (zeer) kleine positieve verschillen op vier van de vijf kapitaaltvormen in figuur 4.2, maar de inwoners blijven achter in termen van economisch kapitaal. In kleinschalige gemeenten heeft men iets meer economisch kapitaal en wat minder culturele hulpbronnen. De geringe afwijkingen van het nationale beeld kunnen daar samenhangen met het grote bevolkingsaandeel. Ruim een derde van alle Nederlanders woont in kleinschalige gemeenten, en de kans om dicht bij het nationaal gemiddelde te belanden neemt logischerwijs toe naarmate een gebied een groter deel van de totale bevolking herbergt.

Bij alle kapitaaltvormen voorspellen de SCP-gemeentetypen de verschillen tussen de respondenten iets beter dan de indeling naar regiotypes uit het vorige hoofdstuk, maar ook hier is de verklaringskracht beperkt. In vergelijking met de provincie-indeling is de voorspelkracht van de gemeentetypen wat sterker bij het economisch en cultureel kapitaal, en wat minder bij het sociaal en persoonskapitaal. Per saldo is bij het totaalkapitaal de intraklasse correlatiecoëfficiënt van de gemeentetypen fractioneel hoger (zie tabel A.1 in bijlage A).

Figuur 4.2 De kapitaaltvormen in de vier SCP-gemeentetypen; verschillen ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, 2019/2020

Bron: SCP

Modeluitkomsten

Hoewel er verschillen zijn tussen de gemeentetypen, verklaren ze in lineaire regressiemodellen slechts een klein deel (0,4% tot 1,8%) van de variatie in de kapitaaltvormen (zie bijlage B). Wanneer we rekening houden met de verschillen in leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond van de inwoners, stijgt de verklaarde variantie in cultureel en economisch kapitaal aanzienlijk (respectievelijk naar 35% en 19%), en is ook bij het sociaal en cultureel kapitaal sprake van een toename (respectievelijk naar 9% en 3%). Dit is geheel in lijn met de resultaten bij de twee vorige gebiedsindelingen (zie § 2.1 en § 3.1). Ook hier zien we dus dat individuele demografische kenmerken veel bepalender zijn voor kapitaalverschillen dan de gebiedsindeling.

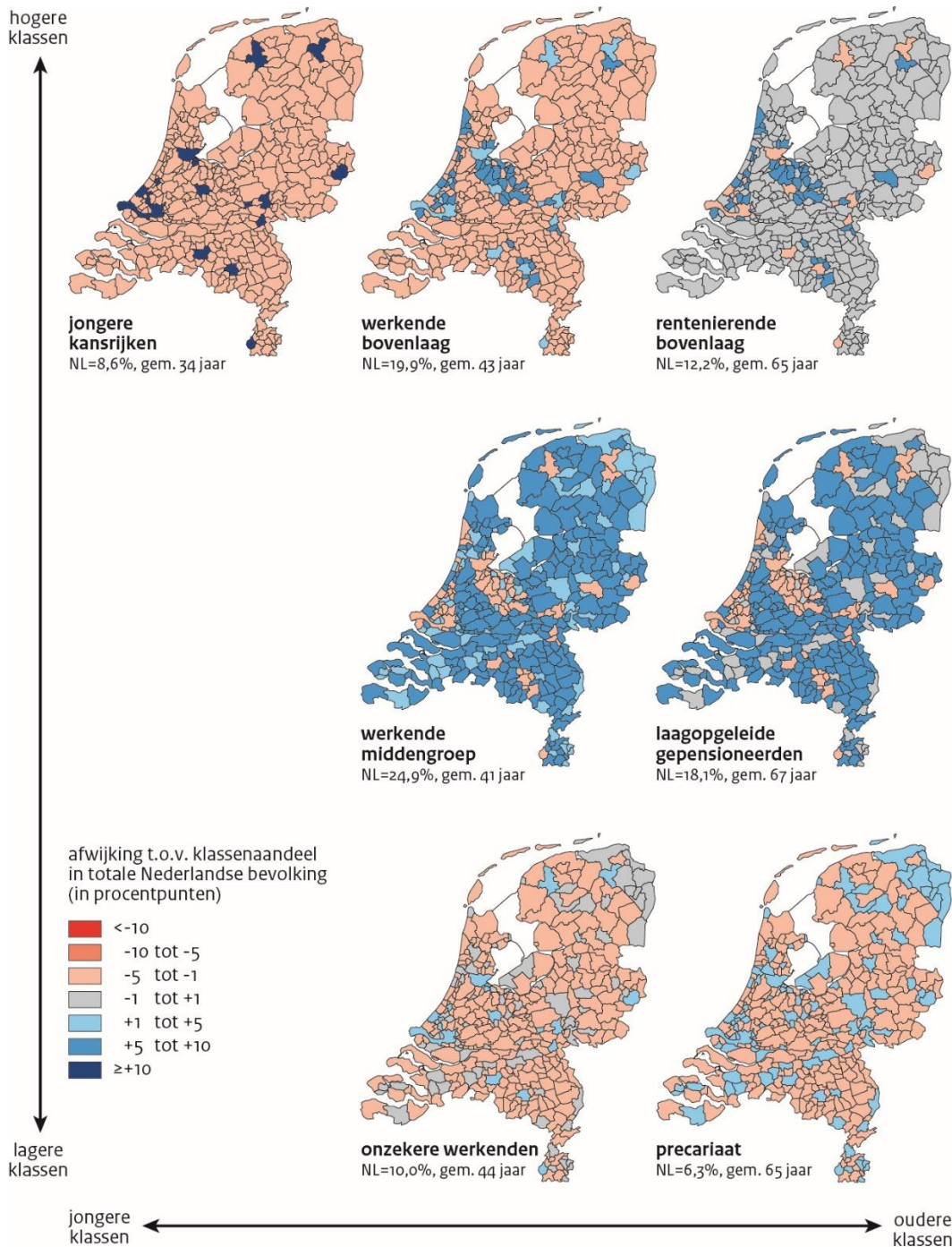
Nadat is gecorrigeerd voor de demografische opbouw van de bevolking, zijn de verschillen in totaal kapitaal nog steeds klein tot zeer klein, maar zijn de contrasten wel wat scherper (vgl. de een-na-laatste kolom van tabel A.1 in bijlage A). Alle gebieden wijken nu statistisch significant af van het nationaal gemiddelde. Inwoners van de welvarende woongemeenten en de universiteitssteden beschikken over wat meer hulpbronnen, die van kleinschalige en overwegend kleinstedelijke gemeenten over iets minder.

4.2 Sociale klassen

Figuur 4.3 laat in één oogopslag zien dat de sociale klassen niet gelijkmatig over de vier gemeentetypen zijn verdeeld. Er zijn kenmerkende patronen die respectievelijk de drie hoge sociale klassen, de twee (lage) middenklassen en de twee lage klassen van elkaar scheiden. Ook zijn klassen met eenzelfde gemiddelde leeftijd (41-44 jaar of 65-plus) in de gemeentetypen uiteenlopend vertegenwoordigd.

Bij de drie hoge sociale klassen zien we veel overeenkomsten, maar ook verschillen. De werkende bovenlaag woont relatief vaak in de welvarende woongemeenten, en in mindere mate in universiteitssteden. In kleinschalige gemeenten is deze klasse ondervertegenwoordigd, en in overwegend kleinstedelijke gemeenten is de afwijking van het nationale klassenaandeel niet statistisch significant (zie bijlage A, tabel A.2). De donkere kleurschakering op het landkaartje geeft aan dat de jongere kansrijken sterk oververtegenwoordigd zijn in universiteitssteden. In de overige gebiedstypen blijft hun aandeel achter bij het landelijk percentage. De rentenierende bovenlaag heeft een bovengemiddeld aandeel in de welvarende woongemeenten. Zij zijn echter ondervertegenwoordigd in universiteitssteden.

Figuur 4.3 Sociale klassen in de vier SCP-gemeentetypen, verschillen ten opzichte van de klassenaandelen in Nederland als geheel (in procentpunten), 2019/2020

Bron: SCP

De twee middenklassen vertonen een ander beeld. Beide zijn oververtegenwoordigd in kleinschalige gemeenten, en zijn minder aanwezig in universiteitssteden en welvarende woongemeenten. De werkende middengroep woont bovendien iets vaker in de overwegend kleinstedelijke gemeenten, terwijl de afwijking van het nationale percentage bij de laagopgeleide gepensioneerden daar niet statistisch significant is.

De twee lage sociale klassen vertonen ongeveer gelijke spreidingspatronen, waarbij de afwijkingen van de landelijke cijfers beperkt zijn. Zowel de onzekere werkenden als de leden van het precariaat

wonen vaker in universiteitssteden, en wat minder in kleinschalige gemeenten. Het precariaat is daarnaast in de overwegend kleinstedelijke gemeenten iets oververtegenwoordigd.

Kijken we naar de gehele klassenstructuur, dan springen de universiteitssteden eruit. Hier wijken alle zeven sociale klassen significant af van de landelijke cijfers. Van de hoge klassen zijn de jongere kansrijken er sterk oververtegenwoordigd, en dat geldt in mindere mate ook voor de werkende bovenlaag. Ook de twee lage klassen, de onzekere werkenden en het precariaat, wonen wat vaker in de universiteitssteden. De middenklassen en de rentenierende bovenlaag komen hier juist minder voor. Kleinschalige gemeenten laten een spiegelbeeld zien: hier zijn de werkende middengroep en de laagopgeleide gepensioneerden oververtegenwoordigd, terwijl de overige klassen, op de rentenierende bovenlaag na, er minder vaak wonen. Welvarende woongemeenten delen met universiteitssteden een oververtegenwoordiging van de werkende bovenlaag en een ondervertegenwoordiging van de twee middenklassen. Ze wijken echter af van universiteitssteden door het hoge aandeel van de rentenierende bovenlaag en doordat jongere kansrijken er minder vaak wonen dan in Nederland als geheel. Overwegend kleinstedelijke gemeenten hebben een klassenstructuur die het meest lijkt op het landelijke beeld, met slechts kleine afwijkingen.

De gemeentetypologie voorspelt het klassenlidmaatschap beter dan de indelingen naar provincie en regiotype, maar de verklaringskracht is ook hierbij beperkt.⁶⁴

4.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

Leefwerelden

Leefwerelden hebben, zoals uitgelegd in paragraaf 1.4.1, betrekking op hoe mensen hun eigen leven binnen de samenleving waarnemen, vormgeven en waarderen. De tien aspecten die we in deze studie analyseren hangen nauwelijks samen met het type gemeente waarin iemand woont. De gemeentetypologie verklaart maar een zeer gering deel van de variantie in onze indicatoren voor de leefwereld, met intraklasse correlatiecoëfficiënten tussen 0,00 en 0,02 (zie figuur 4.4). Zodoende is, net als bij de provincies en de regiotypen, de verklaringskracht van deze gebiedsindeling veel kleiner dan die van de zeven sociale klassen (vgl. figuur 1.2). Bij de afzonderlijke gemeentetypen zijn alle afwijkingen van het nationaal gemiddelde te bestempelen als klein tot zeer klein. Dat wijzen de scores op de verticale as van figuur 4.4 uit.

Toch springen twee aspecten van de leefwereld er enigszins uit. Ten eerste: de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder. Inwoners van de welvarende woongemeenten positioneren zichzelf iets hoger in de maatschappelijke hiërarchie; die van de overwegend kleinstedelijke gemeenten iets lager. Ten tweede: de mate van onwelbevinden, een optelsom van grote ontevredenheid met het eigen leven, slecht slapen, rookgedrag en financiële krapte. Wat betreft dit aspect is bij alle gemeentetypen sprake van statistisch significante afwijkingen (zie tabel A.3 in bijlage A). Het onwelbevinden is hoger in de overwegend kleinstedelijke gemeenten en de universiteitssteden. In het laatste gemeentetype is sprake van een oververtegenwoordiging van de drie sociale klassen met veel onwelbevinden (vgl. figuur 1.2): de jongere kansrijken, de onzekere werkenden en het precariaat. Het onwelbevinden is lager in de welvarende woongemeenten en, in iets mindere mate, de kleinschalige gemeenten. Op de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder en het onwelbevinden heeft de SCP-gemeentetypologie meer verklaringskracht dan de indeling in

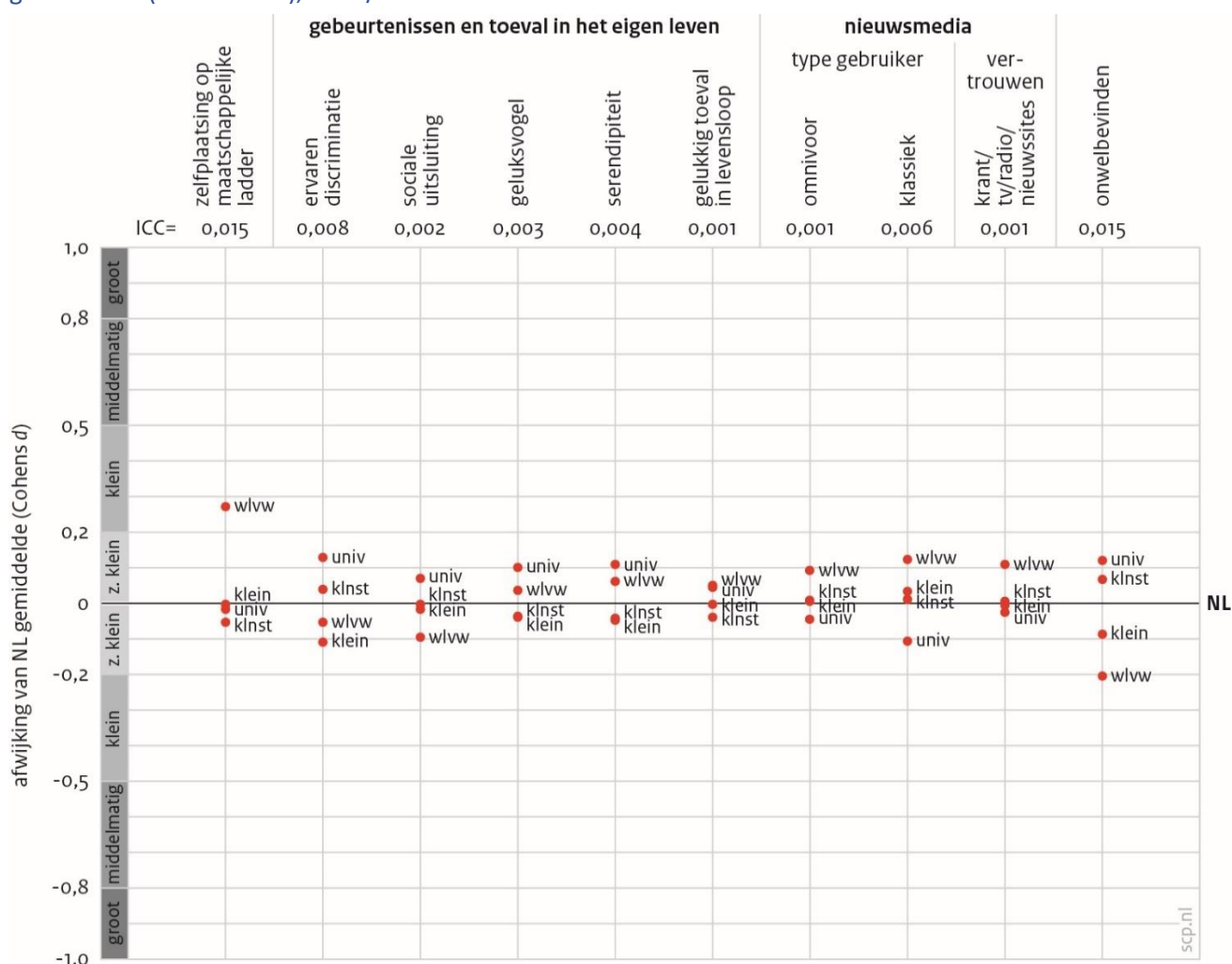
⁶⁴ McFaddens pseudo- R^2 is bij de SCP-gemeentetypologie gelijk aan 0,023, tegenover 0,011 bij de provincie-indeling en 0,007 bij de regiotypen (zie tabel A.2 in bijlage A).

beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland uit het vorige hoofdstuk. Ten aanzien van het onwelbevinden is de indeling naar gemeentetype bovendien een betere predictor dan die naar provincies.

Bij de overige aspecten van de leefwereld zijn de verschillen tussen de gemeentetypen beperkt. Ten aanzien van negatieve gebeurtenissen in het eigen leven ervaren mensen in universiteitssteden iets meer discriminatie en sociale uitsluiting; in kleinschalige gemeenten is het eerste element ondergemiddeld, in welvarende woongemeenten het tweede. Wat betreft de rol die toeval in het eigen leven speelt, zien inwoners van universiteitssteden zichzelf bovengemiddeld vaak als geluksvogel. Datzelfde geldt voor hun vermogen tot serendipiteit (een gelukkig toeval herkennen als het zich aandient en het geluk een handje helpen door belangrijke gesprekken goed voor te bereiden). Ten aanzien van nieuwsmedia vertonen de inwoners van welvarende woongemeenten het meest afwijkende patroon. Zij zijn eerder nieuwsomnivoren – mensen die uiteenlopende nieuwsmedia raadplegen – dan nieuwsmijders, en gebruiken eerder klassieke nieuwsmedia dan websites en sociale media. Ook hebben mensen in welvarende woongemeenten een bovengemiddeld vertrouwen in nieuws en informatie via kranten, tv, radio en nieuwssites.

Hoewel het gemeentetype slechts in beperkte mate verband houdt met de leefwereld van de inwoners, zijn er dus enkele interessante contrasten, met name bij de plaats die mensen zichzelf toedichten in de maatschappij en het onwelbevinden.

Figuur 4.4 Leefwerelden in de vier SCP-gemeentetypen; afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (in Cohens d), 2019/2020^{a b}

- a 'klein' = kleinschalige gemeenten; 'klnt' = overwegend kleinstedelijke gemeenten; 'univ' = universiteitssteden; 'wlvw' = welvarende woongemeenten.
- b ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door de gebiedsindeling verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Maatschappelijke overtuigingen

Maatschappelijke overtuigingen gaan niet over het eigen leven, maar over hoe mensen tegen de samenleving, de politiek en het beleid aankijken. In dit rapport behandelen we acht van zulke overtuigingen, die uitgebreider zijn besproken in paragraaf 1.4.2. Net als bij de leefwereld speelt het type gemeente waar iemand woont hierbij maar een kleine rol. De gemeentetypologie verklaart slechts een zeer klein deel van de variatie in maatschappelijke overtuigingen: uit figuur 4.5 blijkt dat de intraklasse correlatiecoëfficiënten tussen 0,00 en 0,03 liggen. Andermaal is de verklaringskracht van de gebiedsindeling doorgaans kleiner dan die van de sociale klasse waartoe men behoort (vgl. figuur 1.4). Per gemeentetype zijn ook hier de afwijkingen van het nationaal gemiddelde hooguit als klein te kwalificeren. Dat blijkt uit de scores op de verticale as van figuur 4.5.

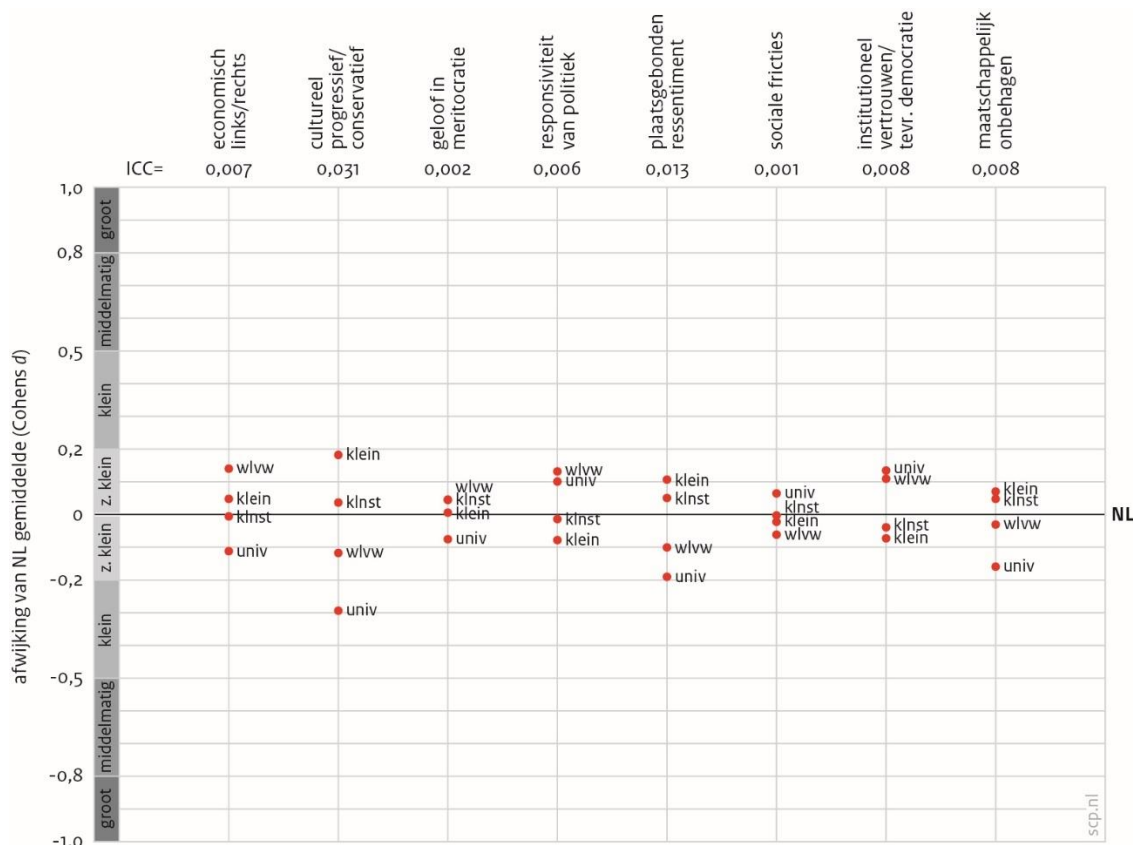
Er zijn echter twee maatschappelijke overtuigingen waar het type gemeente er enigszins toedoet. Bij de politiek-ideologische oriëntaties zien we een meer uitgesproken patroon op de dimensie cultureel progressief/conservatief. Inwoners van universiteitssteden zijn bovengemiddeld progressief, en dat geldt in mindere mate ook voor mensen in welvarende woongemeenten. In kleinschalige gemeenten

neigt men bij culturele thema's (integratie van mensen met een migratieachtergrond, Europa, klimaatverandering) juist naar de conservatieve kant. Het verschil tussen de uitersten, de universiteitssteden en de kleinschalige gemeenten, bedraagt 0,48 en bevindt zich daarmee net onder de grenswaarde voor middelmatig. In de overwegend kleinstedelijke gemeenten is de afwijking van het nationale peil niet statistisch significant (zie tabel A.4 in bijlage A). Bij de andere politiek-ideologische oriëntatie, economisch links/rechts, zijn de contrasten echter minder groot. Op economische onderwerpen (inkomens- en vermogensongelijkheid en de overheidsverantwoordelijkheid voor het sociaal minimum) zijn de tegenstellingen minder scherp. Inwoners van universiteitssteden zijn iets progressiever, terwijl mensen in welvarende woongemeenten en kleinschalige gemeenten gemiddeld iets meer aan de conservatieve kant zitten.

Het tweede opvallende patroon betreft de mate van lokale en regionale wrok, ofwel het plaatsgebonden ressentiment. In kleinschalige en overwegend kleinstedelijke gemeenten stemmen de inwoners minder in met de stelling dat de landelijke politiek voldoende oog heeft voor de regio waar men woont. Mensen in universiteitssteden en welvarende woongemeenten zijn het hier vaker mee eens.

De gemeentetypologie heeft bij de tegenstelling tussen cultureel progressief en conservatief meer verklaringskracht dan de provincies en regiotypen uit de voorgaande hoofdstukken. Bij het plaatsgebonden ressentiment blijkt de gemeentetypologie echter een slechtere predictor, afgemeten aan de intraklasse correlatiecoëfficiënten. Ook is de ICC bij deze gebiedsindeling minder hoog dan die van de indeling in sociale klassen (0,01 versus 0,02), terwijl dit bij de provincies en regiotypen andersom was.

Figuur 4.5 Maatschappelijke overtuigingen in de vier SCP-gemeentetypen; afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (in Cohens d), 2019/2020^{a b}

a klein = kleinschalige gemeenten; klnt = overwegend kleinstedelijke gemeenten; univ = universiteitssteden; wlvw = welvarende woongemeenten.

b ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door de gebiedsindeling verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Bij de overige maatschappelijke overtuigingen zijn de contrasten tussen de gemeentetypen minder scherp. Mensen in welvarende woongemeenten en universiteitssteden ervaren een wat hogere responsiviteit van de politiek, terwijl deze bij inwoners van kleinschalige gemeenten iets achterblijft. Ten aanzien van de combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie zien we dezelfde tegenstellingen. De contrasten zijn – afgezien van het verschil in richting van de schalen – dus vergelijkbaar met de uitkomsten bij het plaatsgebonden ressentiment. Inwoners van universiteitssteden, ten slotte, komen wat lager uit op het geloof in meritocratie, en zien iets meer sociale frictie tussen groepen.

Over het algemeen zijn de verbanden tussen het type gemeente waar iemand woont en diens maatschappelijke overtuigingen zeer beperkt. De contrasten bij progressieve en conservatieve politiek-ideologische oriëntaties en het plaatsgebonden ressentiment springen nog het meest in het oog.

4.4 Bevindingen over de vier gemeentetypen

Kapitaelvormen

Bij alle kapitaelvormen verklaart de SCP-gemeentetypologie slechts weinig variantie; van economisch kapitaal is deze indeling nog de beste voorspeller. Alle vier gemeentetypen kennen kleine of zeer kleine afwijkingen van het nationale peil. Het economisch kapitaal is het hoogst in welvarende woongemeenten en is bovengemiddeld in kleinschalige gemeenten, terwijl universiteitssteden en overwegend kleinstedelijke gemeenten lager scoren. Inwoners van welvarende woongemeenten en universiteitssteden komen hoger uit op cultureel en sociaal kapitaal, dat elders minder voorhanden is. Persoonkapitaal is wat ruimer beschikbaar in universiteitssteden, en minder in overwegend kleinstedelijke gemeenten. Het totaal kapitaal weerspiegelt deze patronen: welvarende woongemeenten (en in mindere mate universiteitssteden) eindigen boven het nationale gemiddelde, terwijl overwegend kleinstedelijke gemeenten iets achterblijven.

Statistische modellering leert dat de verklaarde variantie – vooral bij het economisch en cultureel kapitaal – aanzienlijk toeneemt als rekening wordt gehouden met verschillen in leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond van de inwoners. Zulke individuele kenmerken blijken veel bepalender te zijn voor kapitaalverschillen dan het type gemeente waar men woont. Na correctie voor de invloed van demografische verschillen worden de contrasten in het totaal kapitaal scherper. In welvarende woongemeenten en universiteitssteden beschikt men over verhoudingsgewijs veel totaal kapitaal; in kleinschalige en overwegend kleinstedelijke gemeenten is dat minder.

Als we kijken naar het complete kapitaalpatroon is er een contrast tussen twee van de vier gemeentetypen. Inwoners van welvarende woongemeenten hebben doorgaans bovengemiddeld veel hulpbronnen (behalve wat betreft het persoonkapitaal); die van overwegend kleinstedelijke gemeenten blijven bij alle kapitaelvormen achter. In universiteitssteden heeft men minder economisch kapitaal, maar komen de inwoners op alle andere kapitaelvormen gemiddeld hoger uit dan de Nederlandse bevolking als geheel. Mensen die in kleinschalige gemeenten wonen beschikken over wat meer economisch kapitaal dan het landelijk peil, maar scoren iets lager op culturele hulpbronnen.

Sociale klassen

Jongere kansrijken zijn sterk oververtegenwoordigd in universiteitssteden, terwijl de rentenierende bovenlaag relatief vaak voorkomt in welvarende woongemeenten. De werkende bovenlaag is in deze beide gemeentetypen meer aanwezig dan in Nederland als geheel, het meest uitgesproken in welvarende woongemeenten. De middenklassen zijn oververtegenwoordigd in kleinschalige gemeenten en zijn minder aanwezig in universiteitssteden en welvarende woongemeenten. Bij de twee lage sociale klassen zijn de afwijkingen van het landelijk beeld beperkt: onzekere werkenden en leden van het precariaat zijn iets meer aanwezig in universiteitssteden en overwegend kleinstedelijke gemeenten.

Universiteitssteden hebben ten opzichte van het landelijk patroon de meest afwijkende klassenstructuur. Bij alle zeven sociale klassen is sprake van statistisch significante verschillen: een oververtegenwoordiging van jongere kansrijken en de werkende bovenlaag, minder mensen uit de rentenierende bovenlaag en de twee middenklassen, en een wat sterkere aanwezigheid van de twee lage klassen. In kleinschalige gemeenten is de klassenstructuur precies andersom, behalve dat de rentenierende bovenlaag er niet significant is oververtegenwoordigd. De welvarende woongemeenten hebben een verhoogd aandeel van de werkende en rentenierende bovenlaag, maar

jongere kansrijken en de twee middenklassen komen er minder vaak voor. De klassenstructuur van overwegend kleinstedelijke gemeenten wijkt nauwelijks af van het nationale beeld. De SCP-gemeentetypologie voorspelt klassenlidmaatschap beter dan de provincie- of regio-indeling, al blijft de verklaringskracht beperkt.

Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

De leefwerelden van mensen hangen slechts in geringe mate samen met het type gemeente waarin zij wonen. Inwoners van welvarende woongemeenten plaatsen zichzelf iets hoger op de maatschappelijke ladder, terwijl die in overwegend kleinstedelijke gemeenten zichzelf wat lager positioneren. Het onwelbevinden is hoger in universiteitssteden en overwegend kleinstedelijke gemeenten, en lager in welvarende woongemeenten (en in mindere mate in kleinschalige gemeenten). Op deze twee aspecten van de leefwereld heeft de gemeentetypologie meer verklaringskracht dan de provincie- of regio-indeling. Bij het onwelbevinden is de indeling naar gemeentetype een betere predictor dan die naar provincie.

Ook bij een achttal maatschappelijke overtuigingen is het verband met het gemeentetype zwak. Noemenswaardig is dat universiteitssteden, en in mindere mate welvarende woongemeenten, progressiever zijn op culturele thema's, terwijl kleinschalige gemeenten in dit opzicht conservatiever zijn. Verder zijn de inwoners van universiteitssteden bij economische onderwerpen wat linkser georiënteerd, en die van welvarende woongemeenten en kleinschalige gemeenten wat rechtser. Ten slotte komt plaatsgebonden ressentiment meer voor in kleinschalige en overwegend kleinstedelijke gemeenten, en minder in universiteitssteden en welvarende woongemeenten. De SCP-gemeentetypologie verklaart de tegenstelling cultureel progressief/conservatief beter dan de indeling naar provincies en regiotypen, maar het plaatsgebonden ressentiment minder goed.

5 Kleinere regio's en grote gemeenten

De laatste indeling die we in dit rapport hanteren is gebaseerd op de 40 zogenoemde COROP-gebieden. Deze classificatie werd rond 1970 opgesteld door de Coördinatiecommissie Regionaal OnderzoeksProgramma en ligt qua schaalgrootte tussen die van gemeenten en provincies in. De COROP-indeling stoelt op het idee van een centrale kern met een omliggend verzorgingsgebied – al zijn hierop enkele afwijkingen, met name om alle gebieden binnen provinciegrenzen te laten vallen. De indeling wordt niet alleen in Nederland gebruikt, maar speelt ook een rol in landenvergelijkend onderzoek. Voor Eurostat, het statistiekbureau van de EU, vormen de COROP-gebieden het derde niveau in de *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques* (NUTS-3), na de vier landsdelen (NUTS-1) en de twaalf provincies (NUTS-2).

Voor deze studie is een aanpassing gemaakt in de COROP-indeling. De tien gemeenten met de meeste inwoners (de 'G10') zijn hier afgesplitst van het COROP-gebied waartoe zij behoren. Op basis van CBS-gegevens over de bevolkingsomvang (incl. minderjarigen) ten tijde van het onderzoek, zijn dit de gemeenten Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Groningen, Tilburg, Almere, Breda en Nijmegen. Zo ontstaat een indeling in 50 gebieden, wat het maximale detailniveau is dat gezien de omvang van onze steekproef haalbaar is. In dit hoofdstuk onderzoeken we in hoeverre inwoners van COROP-gebieden en de G10 afwijken van het nationale beeld wat betreft hulpbronnen, sociale klassen, leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen.

In figuur 5.1 is de indeling die we hanteren in kaart gebracht. De legenda geeft aan hoe de volwassen respondenten uit de steekproef over het land zijn verdeeld. In de gewogen cijfers telt Utrecht (excl. de stad zelf) de meeste respondenten (5,5%). Daarnaast zijn er aandelen van 3% of meer in Amsterdam en Groot-Amsterdam, Rotterdam en Groot-Rijnmond, Den Haag, en de COROP-gebieden Veluwe,⁶⁵ Zuid-Limburg, Twente, Noordoost-Noord-Brabant, en Zuidoost-Noord-Brabant (excl. Eindhoven). De minste respondenten komen uit Delfzijl en omgeving (0,2%), maar ook Flevoland (excl. Almere), Zeeuws-Vlaanderen, de Zaanstreek, Overig Groningen (excl. de gemeente Groningen), Zuidwest-Friesland en Zuidwest-Drenthe beslaan minder dan 1% van de steekproef. Omdat de indeling hier fijnmaziger is dan in de vorige hoofdstukken – waar de onderzochte gebieden doorgaans een groter deel van de Nederlandse bevolking omvatten – is het extra belangrijk om te toetsen of afwijkingen van de nationale cijfers statistisch significant zijn. Hierbij is rekening gehouden met de *oversampling* van respondenten in sommige gebieden, waardoor de nauwkeurigheid van de resultaten daar toeneemt (vgl. § 1.2).

De fijnmazigheid van de indeling in COROP-gebieden en de G10 geeft een gedetailleerd beeld van de interne verdeeldheid van Nederland. Ook kunnen we hiermee meer grip krijgen op contrasten binnen de gebiedsindelingen die we eerder gebruikten, zoals de provincies waar de COROP-gebieden toe behoren. Tot op zekere hoogte is dit eveneens mogelijk voor tegenstellingen binnen universiteitssteden en sommige krimp- en anticipeergebieden.⁶⁶ We gaan de differentiatie binnen

⁶⁵ Tot het COROP-gebied Veluwe behoren onder meer de grotere gemeenten Apeldoorn en Ede.

⁶⁶ Binnen de universiteitssteden uit de SCP-gemeentetypologie kunnen we specifiek kijken naar gemeenten die deel uitmaken van de G10. Dat zijn Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Groningen, Nijmegen, Tilburg en Eindhoven. De kleinere universiteitsgemeenten uit de SCP-indeling vallen echter buiten beeld. Het gaat dan om Arnhem, Delft, Diemen, Enschede, Leiden, Leeuwarden, Maastricht en Ede (waaronder ook Wageningen valt). Twee G10-gemeenten (Breda en Almere) zijn in de gemeentetypologie niet aangemerkt als universiteitsstad. Binnen de krimp- en anticipeergebieden kunnen we verschillen nagaan voor zover deze beleidsregio's geheel of grotendeels samenvallen met een COROP-gebied. Bij de krimpgebieden geldt dat voor Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving, de Achterhoek, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg (nummers 1, 2, 14, 31 en 39 in figuur 5.1). Bij de anticipeergebieden is een vergelijking mogelijk tussen Zuidoost-Friesland, Zuidoost-Drenthe, Noord-Limburg en Midden-Limburg (nummers 6, 8, 37 en 38).

deze gebiedsindelingen na voor de kapitaalvormen, de ‘bouwstenen’ van multidimensionale ongelijkheid (zie § 1.1).

Figuur 5.1 De 40 COROP-gebieden en de hiervan afgesplitste 10 grootste gemeenten (G10); en hun aandeel in de Nederlandse bevolking van 18-plus (gewogen steekproef), 2019/2020

COROP-gebieden		%		%	
1	Oost-Groningen	1,0	27	Delft en Westland	1,3
2	Delfzijl en omgeving	0,2	28	Oost-Zuid-Holland	1,9
3	Overig Groningen^	0,7	29	Groot-Rijnmond^	4,5
4	Noord-Friesland	1,9	30	Zuidoost-Zuid-Holland	2,1
5	Zuidwest-Friesland	0,8	31	Zeeuws-Vlaanderen	0,6
6	Zuidoost-Friesland	1,1	32	Overig Zeeland	1,7
7	Noord-Drenthe	1,1	33	West-Noord-Brabant^	2,7
8	Zuidoost-Drenthe	1,0	34	Midden-Noord-Brabant^	1,5

9	Zuidwest-Drenthe	0,9	35	Noordoost-Noord-Brabant	3,8
10	Noord-Overijssel	2,0	36	Zuidoost-Noord-Brabant^	3,1
11	Zuidwest-Overijssel	1,0	37	Noord-Limburg	1,6
12	Twente	3,8	38	Midden-Limburg	1,2
13	Veluwe	4,0	39	Zuid-Limburg	4,0
14	Achterhoek	2,2	40	Flevoland^	0,4
15	Arnhem/Nijmegen^	2,7			
16	Zuidwest-Gelderland	1,2	G10 (afgesplitst van COROP-gebieden)		
17	Utrecht^	5,5	41	Amsterdam	4,7
18	Kop van Noord-Holland	2,0	42	Rotterdam	3,8
19	Alkmaar en omgeving	1,6	43	Den Haag	3,0
20	IJmond	1,2	44	Utrecht (gemeente)	2,1
21	Agglomeratie Haarlem	1,4	45	Eindhoven	1,4
22	Zaanstreek	0,7	46	Groningen (gemeente)	1,6
23	Groot-Amsterdam^	3,3	47	Tilburg	1,2
24	Gooi en Vechtstreek	1,5	48	Almere	1,8
25	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	2,6	49	Breda	1,3
26	Agglomeratie 's-Gravenhage^	1,9	50	Nijmegen	1,8
^ Exclusief de gemeente met de meeste inwoners (= G10)					

Bron: SCP

Bovendien stelt deze indeling ons in staat om na te gaan of er sprake is van grotere patronen, zoals andere centrum-periferietegenstellingen dan die tussen de Randstad en de grensregio's die in het overheidsbeleid bijzondere aandacht krijgen. Maar er zijn ook beperkingen: de omvang van de steekproef zorgt ervoor dat we niet kunnen kijken naar gemeenten die niet tot de G10 behoren, en het is evenmin mogelijk om verschillen binnen gemeenten (wijken, deelgemeenten) te analyseren.

5.1 De verdeling van hulpbronnen

We onderzoeken eerst in hoeverre de 50 gebieden afwijken van het nationale gemiddelde wat betreft het economisch, cultureel, sociaal en persoonskapitaal van de inwoners. Conform eerdere hoofdstukken categoriseren we de sterkte van deze afwijkingen in zeven gradaties (figuur 5.2), en beperken we de analyse tot statistisch significante verschillen.

Over het algemeen zijn de verschillen ook hier gering. Bij alle kapitaaltvormen wordt slechts een klein deel van de variatie door deze gedetailleerde gebiedsindeling verklaard: de intraklasse correlatiecoëfficiënten liggen tussen 0,01 en 0,04. Dat is iets meer dan we bij de eerder besproken regionale en lokale uitsplitsingen zagen: de COROP/G10-classificatie heeft over de gehele linie meer verklaringskracht dan de indelingen naar provincie, regiotype en gemeentetype. De fijnmazige gebiedsindeling voorspelt het cultureel kapitaal het best, gevolgd door het economisch en totaalkapitaal. Bij het sociaal en persoonskapitaal zijn de ICC-waarden weliswaar zeer laag, maar niet volstrekt verwaarloosbaar. In de 50 afzonderlijke gebieden zijn de afwijkingen van het nationaal gemiddelde op grond van wetenschappelijke vuistregels meestal klein te noemen, minder vaak zeer klein, en incidenteel middelmatig. Figuur 5.2 toont uiteenlopende patronen per kapitaaltvorm, en bij de COROP/G10-indeling komen donkere kleurschakeringen vaker voor dan op de vergelijkbare kaarten in de drie voorgaande hoofdstukken. We beperken ons andermaal tot het bespreken van afwijkingen die statistisch significant zijn (zie bijlage A, tabel A.1).

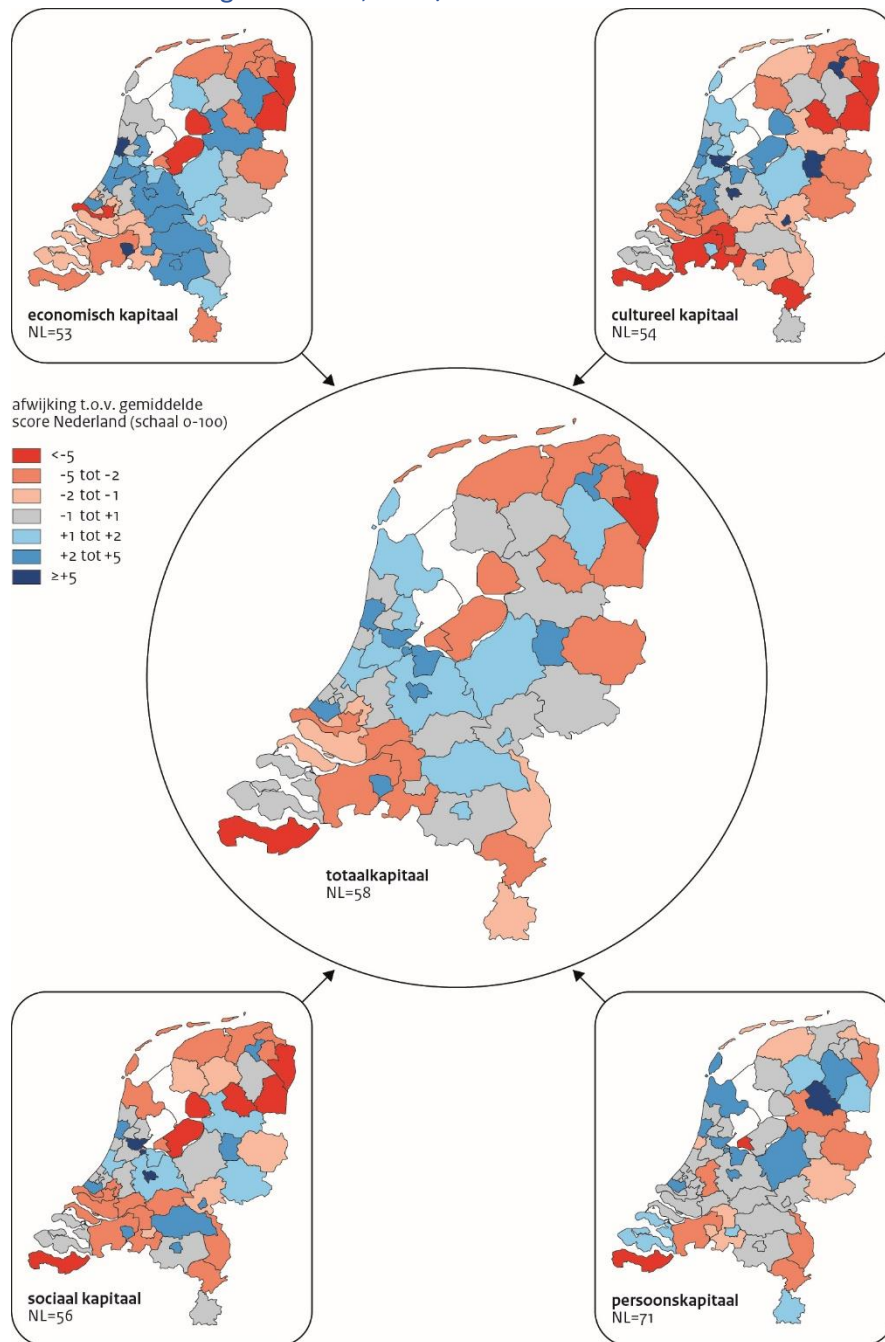
Economisch kapitaal

De inwoners van het COROP-gebied IJmond (met de gemeenten Velsen, Beverwijk, Heemskerk, Uitgeest en Castricum) en de gemeente Breda beschikken over de meeste economische

hulpbronnen; die van de gemeente Rotterdam en Flevoland buiten Almere over de minste. Het gat tussen deze uitersten is 0,92 à 0,99, wat als een groot verschil wordt beschouwd (zie de Cohens *d*-waarden in tabel A.1). De hoge score in IJmond is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het hoge gemiddelde financiële vermogen van de inwoners, zowel in de woning als in vrije vorm. In Breda hangt de gunstige score samen met het bovengemiddelde besteedbaar huishoudensinkomen en vrije vermogen. Rotterdam kent daarentegen lage financiële vermogens, en daar bovenop beschikken de inwoners ook in andere opzichten over weinig economische hulpbronnen. Ze hebben een gemiddeld besteedbaar huishoudensinkomen dat achterblijft op het nationale peil, een lager bereikt onderwijsniveau, en een ongunstiger sociaal-economische positie. In Flevoland (excl. Almere) is het economisch kapitaal vooral beperkt door een lager financieel vermogen, in de woning en anderszins.

Kleine, maar statistisch significante, positieve afwijkingen van het landelijk gemiddeld economisch kapitaal zijn zichtbaar in een aantal COROP-gebieden. Het gaat om Utrecht (excl. de centrumgemeente), Zuidwest-Gelderland, Leiden en Bollenstreek, Noordoost-Noord-Brabant en Zuidoost-Noord-Brabant. Daarnaast zijn er zeer kleine bovengemiddelde scores in Noord-Drenthe en Groot-Amsterdam (buiten de gemeente Amsterdam). Negatieve kleine afwijkingen van het nationale peil doen zich bij het economisch kapitaal voor in de COROP-gebieden Zuidoost-Drenthe, Oost-Groningen en Overig Groningen (excl. de hoofdstad), Noord-Friesland, Twente en Zuid-Limburg, en in de gemeente Almere. In 32 van de 50 gebieden wijkt het economisch kapitaal niet significant af van het nationale niveau.

Figuur 5.2 De kapitaalvormen in de 40 COROP-gebieden en de G10; verschillen ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, 2019/2020

Bron: SCP

Cultureel kapitaal

Mensen in het COROP-gebied Zuidwest-Overijssel, waaronder de gemeente Deventer valt, hebben de meeste culturele hulpbronnen. Zij scoren een fractie hoger dan inwoners van de gemeenten Amsterdam en Groningen. De hoge score van Zuidwest-Overijssel is vooral te verklaren door de bovengemiddelde beheersing van het Engels en de vertegenwoordiging van bepaalde voornaamgroepen.⁶⁷ De gemeenten Amsterdam en Groningen laten op alle indicatoren voor het

⁶⁷ In Zuidwest-Overijssel zijn Arabisch/Turkse en traditioneel-Nederlandse voornamen verhoudingsgewijs minder frequent dan in Nederland als geheel, en komen relatief veel namen van het hoogste type voor. Daarnaast is het aandeel respondenten van wie de voornaam onbekend is daar kleiner dan landelijk het geval is (vgl. § 1.2 en tabel 1.1 voor een toelichting op de voornaamtypen). Doordat het aantal respondenten in dit COROP-gebied beperkt is, is de

cultureel kapitaal positieve afwijkingen van het landelijk gemiddelde zien. Daartegenover staan Oost-Groningen, West- en Midden-Noord-Brabant (excl. respectievelijk Breda en Tilburg), waar het cultureel kapitaal in alle opzichten onder het nationale niveau ligt. In Zuidoost- en Zuidwest-Drenthe geldt dit voor drie van de vier kapitaalaspecten.

Verder is het cultureel kapitaal bovengemiddeld in de gemeenten Utrecht, Nijmegen, Den Haag en Eindhoven, maar hier zijn de afwijkingen klein of zeer klein. Kleine negatieve deviaties doen zich, naast de vijf reeds genoemde COROP-gebieden, voor in Zeeuws-Vlaanderen, Midden-Limburg, Zuidoost-Zuid-Holland, Delfzijl en omgeving, en Overig Groningen (d.w.z. de gemeenten Midden-Groningen, Westerkwartier en Het Hogeland).

Het cultureel kapitaal wijkt in 33 van de 50 gebieden niet significant af van het landelijk gemiddelde. Het verschil tussen de hoogst en laagst scorende COROP-gebieden is 0,93, wat als groot wordt beschouwd.

Sociaal kapitaal

Bij het sociaal kapitaal zijn afwijkingen van het nationaal gemiddelde vrij zeldzaam: in slechts 9 gebieden zijn ze statistisch significant. De grootste positieve uitschieters blijven klein en zijn te vinden in de gemeente Utrecht, en in mindere mate in Amsterdam en het COROP-gebied Delft en Westland. In Utrecht is de score van de inwoners op alle vijf kapitaalindicatoren (vgl. tabel 1.1) bovengemiddeld. In Amsterdam gaat het vooral om de omvang van het kerngespreksnetwerk, het professionele netwerk, en contacten die kunnen helpen met geld, werk en instanties. In Delft en Westland is dat laatste aspect eveneens bovengemiddeld, net als de beschikbare informele hulp voor het doen van boodschappen, klussen en dergelijke. Daarnaast zijn er zeer kleine positieve afwijkingen in de gemeente Groningen en Noordoost-Noord-Brabant.

Ook de negatieve afwijkingen zijn klein. De laagste score doet zich voor in Zuidwest-Drenthe, en in Zuidoost-Drenthe en Oost-Groningen zijn de waarden eveneens ondergemiddeld. In de twee Drentse gebieden zijn de professionele netwerken minder omvangrijk en hebben mensen verhoudingsgewijs weinig connecties die kunnen helpen met geld, werk en instanties. In Oost-Groningen is het sociaal kapitaal op bijna alle indicatoren significant lager dan het landelijk gemiddelde, met uitzondering van de relaties met familie, vrienden en burens. Het COROP-gebied Overig Groningen kent een zeer kleine negatieve afwijking in het sociaal kapitaal.

Hoewel de afwijkingen ten opzichte van het nationale niveau in het algemeen dus klein zijn, is het verschil tussen de uitersten, de gebieden met het meeste en minste sociaal kapitaal, met 0,84 groot te noemen.

Persoonlijk kapitaal

Bij de combinatie van gezondheid en aantrekkelijkheid springen twee COROP-gebieden eruit. In Zuidwest-Drenthe is het persoonlijk kapitaal bovengemiddeld, terwijl inwoners van Zeeuws-Vlaanderen hier het minst van hebben. Hoewel de afwijkingen van het landelijk gemiddelde in de categorie klein vallen, is het verschil tussen deze uitersten groot (0,88). Het bovengemiddelde persoonlijk kapitaal in Zuidwest-Drenthe komt voort uit gunstige scores op het mentaal en esthetisch kapitaal en de BMI. De lage score in Zeeuws-Vlaanderen is een gevolg van ondergemiddelde scores op het fysiek, mentaal en esthetisch kapitaal.

Verder zijn er minder geprononceerde positieve afwijkingen in de COROP-gebieden Kop van Noord-Holland, Gooi en Vechtstreek, en Delft en Westland, en negatieve in Oost-Groningen, Twente en de

onzekerheidsmarge echter groot: het 95%-betrouwbaarheidsinterval van de Cohens *d*-waarde ligt tussen 0,16 en 1,00. Inhoudelijk is dat het verschil tussen een zeer kleine en een grote afwijking van het nationale peil.

gemeente Almere. In de Kop van Noord-Holland en Delft en Westland wijkt uitsluitend het niveau van de BMI (in de categorieën van tabel 1.1) positief af van het landelijke beeld. In Gooi en Vechtstreek betreft het een combinatie van bovengemiddeld fysiek kapitaal en gunstige BMI-cijfers. Kleinere positieve afwijkingen in het persoonskapitaal zijn er in Amsterdam, en zeer kleine in de gemeente Utrecht en het COROP-gebied Veluwe.

Ten slotte zijn er in Oost-Groningen, Twente en Almere minder uitgesproken negatieve afwijkingen in het persoonskapitaal. In Oost-Groningen en Twente komt dat door achterblijvend fysiek kapitaal en ongunstige BMI-cijfers.⁶⁸ In Almere zijn de resultaten op de afzonderlijke kapitaalindicatoren geen van alle significant, maar leidt hun optelsom wel tot een significant lager persoonskapitaal. Een zeer kleine negatieve afwijking in het persoonskapitaal doet zich voor in het COROP-gebied West-Noord-Brabant.

Ook bij het persoonskapitaal zijn er niet veel afwijkingen van het nationale beeld: in het merendeel van de gebieden (37 van de 50) wijken de scores niet significant af van het landelijk gemiddelde.

Totaalkapitaal

De uiteenlopende patronen in de vier kapitaaltvormen werken door in het totaal kapitaal. Dat is het hoogst in de gemeenten Utrecht en Amsterdam en in het COROP-gebied IJmond, op enige afstand gevolgd door Delft en Westland, alsmede Gooi en Vechtstreek. In alle gevallen is sprake van kleine afwijkingen van het gemiddelde totaal kapitaal onder alle Nederlanders. Daarnaast doen zich zeer kleine positieve deviaties voor in de gemeenten Groningen en Eindhoven, en in de COROP-gebieden Noordoost-Noord-Brabant, Utrecht (buiten de stad) en Veluwe.

Het minste totaal kapitaal hebben de inwoners van Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen. In de eerstgenoemde regio gaat het om een middelmatig negatieve afwijking van het nationale peil, in de tweede regio om een kleine. Dat laatste geldt ook, zij het minder uitgesproken, voor Rotterdam en Almere, en de COROP-gebieden Zuidoost-Drenthe, West- en Midden-Noord-Brabant (beide zonder de centrumgemeenten), Delfzijl en omgeving, Twente en Overig Groningen (excl. de hoofdstad). In Noord-Friesland is eveneens sprake van een negatieve afwijking van het landelijk gemiddelde, maar die is zeer klein. Het contrast tussen de gebieden met het hoogste en laagste totaal kapitaal – de gemeente Utrecht en het COROP-gebied Oost-Groningen – bedraagt 0,90 en is daarmee groot te noemen. Er zijn 29 gebieden waar het totaal kapitaal niet significant afwijkt van het nationale niveau. Onderling verschillen zij enigszins in het patroon op de vier kapitaaltvormen.⁶⁹

⁶⁸ De hiervoor genoemde BMI-afwijkingen komen grotendeels overeen met regionale cijfers van het CBS, de GGD en het RIVM, al zijn die niet geheel vergelijkbaar. Op het niveau van de COROP-gebieden rapporteert het CBS momenteel uitsluitend over het percentage mensen met overgewicht, waarbij de categorieën 'overgewicht' en 'ernstig overgewicht' zijn samengenomen (zie www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart/thema). De indeling in vier BMI-categorieën uit tabel 1.1 is in die bron dus niet beschikbaar. Uit de CBS-data komen echter eveneens gunstige BMI-cijfers naar voren in de COROP-gebieden Delft en Westland (1e van de 40 gebieden), Gooi en Vechtstreek (4e) en Kop van Noord-Holland (14e), en ongunstige in Oost-Groningen (40e). Twente scoort in deze cijfers vrij gemiddeld (26e), maar op basis van de Gezondheidsmonitor, die wel de indeling in vier BMI-categorieën hanteert, zijn de uitkomsten daar minder florissant. De CBS-cijfers over overgewicht zijn voor Zuidwest-Drenthe (36e) negatiever dan de BMI-scores voor dit gebied in onze gegevens. Daarin is het aandeel mensen met ernstig overgewicht beperkt, wat mogelijk samenhangt met het kleine aantal respondenten in deze regio.

⁶⁹ De gebieden waar het totaal kapitaal niet significant afwijkt van het nationale beeld laten zich in de volgende zes clusters indelen (vgl. bijlage A, tabel A.1):

a) Meer economisch kapitaal. Inwoners van de COROP-gebieden Breda, Zuidwest-Gelderland, Leiden en Bollenstreek, Zuidoost-Noord-Brabant, en Groot-Amsterdam (excl. de centrumgemeente) beschikken over bovengemiddelde economische hulpbronnen. Dit geldt ook voor Noord-Drenthe, dat daarnaast iets hoger scoort op persoonskapitaal.

b) Minder economisch kapitaal. Hoewel Flevoland (excl. Almere) en Zuid-Limburg qua totaal kapitaal niet afwijken, zijn de economische hulpbronnen hier ondergemiddeld.

De G10-gemeenten vallen in drie groepen uiteen. In Utrecht en Amsterdam (en in mindere mate ook Groningen en Eindhoven) beschikken mensen over bovengemiddeld veel hulpbronnen. In Rotterdam en Almere blijft het totaal kapitaal daarentegen achter bij het landelijk gemiddelde. De hoge scores van Utrecht en Amsterdam hangen samen met het bovengemiddelde cultureel, sociaal en persoonskapitaal van de inwoners. Rotterdam blijft hoofdzakelijk achter door een middelmatige achterstand in economisch kapitaal, Almere door kleine achterstanden in zowel economisch als persoonskapitaal.⁷⁰ Het verschil tussen de twee uiterste G10-gemeenten (Utrecht en Rotterdam) is met 0,67 middelmatig, maar minder uitgesproken dan het contrast tussen Utrecht en Oost-Groningen, de uitersten in de gehele COROP/G10-indeling. In de derde G10-groep, bestaande uit Den Haag, Tilburg, Breda en Nijmegen, wijkt het totaal kapitaal niet significant af van het landelijk gemiddelde.

Verschillen binnen provincies, krimp- en anticipeergebieden en universiteitssteden

Door de fijnmazigheid van de indeling in dit hoofdstuk kunnen we tot op zekere hoogte nagaan of er binnen de gebiedsindelingen uit de vorige drie hoofdstukken verschillen in totaal kapitaal zijn. We meten dit af aan de reikwijdte: het verschil tussen de meest positieve en de meest negatieve afwijking van het nationale niveau binnen een gebiedsindeling.

Met betrekking tot de provincie-indeling die in hoofdstuk 2 aan bod kwam, is deze analyse het meest systematisch uit te voeren, omdat COROP-gebieden (NUTS-3) een subcategorie van provincies (NUTS-2) zijn. De provincie Groningen kent de scherpste contrasten, met een middelmatig verschil (0,71) in totaal kapitaal tussen de gemeente Groningen en Oost-Groningen. Zuid-Holland volgt (0,58), vanwege de tegenstelling tussen het COROP-gebied Delft en Westland en de gemeente Rotterdam. Vier provincies hebben een totaal kapitaal rond de grenswaarde van een kleine en middelmatige reikwijdte. Dat zijn Drenthe (Noord-Drenthe versus Zuidoost-Drenthe: 0,51), Zeeland (Overig Zeeland versus Zeeuws-Vlaanderen: 0,48), Overijssel (Zuidwest-Overijssel versus Twente: 0,48) en Noord-Brabant (gemeente Breda versus West-Noord-Brabant: 0,48). De provincies Noord-Holland (0,34) en Utrecht (0,24) kennen kleine interne contrasten. In Noord-Holland is sprake van een contrast tussen Amsterdam en het COROP-gebied Alkmaar en omgeving. De positieve afwijking van het nationale niveau is in de stad Utrecht groter dan in de rest van de provincie. Ten slotte zijn er vier provincies waar de interne verschillen zeer klein te noemen zijn. Dit zijn Friesland (Zuidoost-Friesland, met een vrij gemiddeld totaal kapitaal, versus het achterblijvende Noord-Friesland: 0,19), Gelderland (gemeente Nijmegen versus Achterhoek: 0,18), Limburg (Zuid-Limburg versus Midden-Limburg: 0,11) en Flevoland (Almere versus overig Flevoland: 0,02). In de twee laatstgenoemde provincies ligt ook de score van het gebied met het meeste totaal kapitaal onder het nationaal gemiddelde.

Binnen de krimp- en anticipeergebieden uit hoofdstuk 3 kunnen we verschillen bezien voor zover deze beleidsregio's geheel of grotendeels samenvallen met een COROP-gebied. Dit is het geval voor

c) Meer cultureel kapitaal. Dit type hulpbron komt bovengemiddeld voor in Zuidwest-Overijssel en de gemeenten Nijmegen en Den Haag.

d) Minder cultureel kapitaal. Hiervan is sprake in Zuidoost-Zuid-Holland en Midden-Limburg.

e) Tegengesteld patroon. Zuidwest-Drenthe vormt een uitzondering: inwoners scoren hier lager op cultureel en sociaal kapitaal, maar compenseren dat deels door hun hogere persoonskapitaal (Cohens *d* is respectievelijk -0,45, -0,47 en +0,44).

f) Geen significante afwijkingen. In 14 gebieden zijn niet alleen geen significante afwijkingen in het totaal kapitaal, maar ook niet in het economisch, cultureel, sociaal en persoonskapitaal. Het gaat om de gemeente Tilburg en de COROP-gebieden Zuidwest-Friesland, Zuidoost-Friesland, Noord-Overijssel, Achterhoek, Arnhem/Nijmegen (excl. de G10-gemeente), Alkmaar en omgeving, agglomeratie Haarlem, Zaanstreek, agglomeratie 's-Gravenhage (excl. Den Haag), Oost-Zuid-Holland, Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam), Noord-Limburg en Overig Zeeland.

⁷⁰ Utrecht en Amsterdam hebben beide ook een zeer kleine positieve afwijking bij economisch kapitaal, maar die is niet statistisch significant. In Rotterdam en Almere zijn er zeer kleine, en niet-significante, negatieve afwijkingen in cultureel, sociaal en persoonskapitaal.

de krimpgebieden Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving, Achterhoek, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg. Bij de anticipeergebieden is een vergelijking mogelijk tussen Zuidoost-Friesland, Zuidoost-Drenthe, Noord-Limburg en Midden-Limburg. Binnen de krimpgebieden is er een contrast tussen het enerzijds ondergemiddelde totaalkapitaal van Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen, en anderzijds de Achterhoek, waar men rond het nationale peil uitkomt. De reikwijdte van 0,48 – gelijk aan de provinciale contrasten binnen Overijssel, Noord-Brabant en Zeeland – ligt iets onder de grenswaarde voor een middelmatig verschil. In de anticipeergebieden doet zich een soortgelijk patroon voor. De inwoners van Zuidoost-Drenthe hebben minder totaalkapitaal dan die in Nederland als geheel, en dat is in mindere mate ook het geval in Noord- en Midden-Limburg. In Zuidoost-Friesland ligt het totaalkapitaal ter hoogte van het landelijk gemiddelde. Dit resulteert in een reikwijdte van 0,39, waarmee de contrasten groter zijn dan in bijvoorbeeld de provincie Noord-Holland. Hoewel de analyse onvolledig is – niet alle krimp- en anticipeerregio's konden worden meegenomen – suggereren de uitkomsten dat de beleidsmatig afgebakende achterstandsregio's onderling verschillen in de hulpbronnen van hun inwoners.

Voor de universiteitssteden, zoals gedefinieerd in de SCP-gemeentetypologie van hoofdstuk 4, kunnen we de variatie slechts in kaart brengen als ze deel uitmaken van de tien grootste gemeenten van Nederland. Kleinschaligere universiteitssteden – zoals Delft, Leiden, Enschede, Maastricht en Ede (met naast de Wageningse universiteit een grote hogeschool) – blijven dus buiten beschouwing, vanwege de beperkte omvang van onze steekproef. Breda en Almere vallen daarnaast af omdat ze niet tot de universiteitssteden worden gerekend. De uitkomsten sluiten logischerwijs nauw aan bij de eerder besproken bevindingen over de G10. Utrecht en Amsterdam laten een bovengemiddeld totaalkapitaal zien, en in mindere mate geldt dat ook voor Groningen, Eindhoven en Nijmegen. Den Haag en Tilburg bevinden zich rond het nationale gemiddelde, terwijl Rotterdam de enige universiteitsstad is waar het totaalkapitaal achterblijft. Dit duidt erop dat de universiteitssteden in termen van de hulpbronnen van de inwoners niet over één kam geschoren kunnen worden. De reikwijdte tussen Utrecht en Rotterdam bedraagt 0,67: een middelmatig verschil dat vergelijkbaar is met het sterkste contrast dat binnen de provincies werd vastgesteld (tussen de gemeente Groningen en Oost-Groningen).

Grotere patronen

In figuur 5.2 valt bij het economisch kapitaal op dat er een aaneengesloten strook bestaat tussen de COROP-gebieden IJmond en Zuidoost-Noord-Brabant, waar inwoners over bovengemiddeld veel economische hulpbronnen beschikken. Ook Breda valt binnen deze zone, en daarbuiten is Noord-Drenthe het enige gebied waar de positieve afwijking statistisch significant is. Daarentegen zijn lage niveaus van economisch kapitaal niet alleen zichtbaar in de grensgebieden in het noorden, midden en zuiden, maar ook in de gehele zuidwesthoek van het land (waar met name Rotterdam in het oog springt) en in Flevoland, zowel in Almere als daarbuiten. De afwijking is niet in al deze COROP-gebieden en grote gemeenten statistisch significant (zie bijlage A, tabel A.1). Op basis van de economische hulpbronnen van de inwoners lijkt er eerder sprake van een contrast tussen een centraal gelegen 'kapitaalstrook' en bepaalde grensgebieden plus Zuidwest-Nederland en Flevoland, dan tussen de Randstad en de beleidsmatig erkende achterstandsregio's.

Dit patroon herhaalt zich echter niet bij de andere drie kapitaalvormen: binnen de kapitaalstrook zijn het cultureel, sociaal en persoonskapitaal niet overal bovengemiddeld. Daardoor is het contrast bij het totaalkapitaal ook minder scherp.

Modeluitkomsten

Voor dit hoofdstuk zijn dezelfde multivariate analyses uitgevoerd als voor hoofdstuk 2. Daar worden de gebruikte methoden uitgebreider toegelicht.

Correctie voor verschillen in leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond

Wanneer de COROP/G10-indeling als voorspeller van hulpbronnen wordt opgenomen in lineaire regressiemodellen, ligt de verklaarde variantie (r^2) bij alle kapitaaltvormen tussen 2,1% en 4,3%. Hoewel dit laag is, heeft deze fijnmazige indeling wel meer verklaringskracht dan de gebiedsindelingen die in de voorgaande drie hoofdstukken centraal stonden (zie bijlage B). In een volgende stap zijn de leeftijd, het geslacht, de huishoudenssamenstelling en de migratieachtergrond van de respondenten aan de modellen toegevoegd. Dit leidt vooral bij het cultureel kapitaal ($r^2 = 36\%$) en het economisch kapitaal ($r^2 = 22\%$) tot een aanzienlijke stijging van de verklaringskracht. Bij het sociaal kapitaal ($r^2 = 10\%$) en het persoonskapitaal ($r^2 = 5\%$) is deze toename beperkter. Voor het totaal kapitaal stijgt de verklaarde variantie door de opname van de vier demografische kenmerken van 4% naar 25%. Dit is hetzelfde patroon als we eerder zagen bij vergelijkbare modellen voor de provincies, beleidsregio's versus Randstad en de SCP-gemeentetypologie. Wederom blijken individuele kenmerken van respondenten een belangrijkere verklaring voor kapitaalverschillen dan het gebied waarin zij wonen.

Na de correctie voor demografische verschillen veranderen voor sommige gebieden de afwijkingen van het landelijk gemiddelde totaal kapitaal (zie de een-na-laatste kolom van tabel A.1 in bijlage A). In de gemeenten Utrecht en Amsterdam werkt deze correctie tegengesteld, vergelijkbaar met wat in hoofdstuk 2 werd vastgesteld voor de provincies Utrecht en Noord-Holland. Na correctie blijkt Amsterdam het gebied met het hoogste totaal kapitaal. Verschuivingen in effectgroottes zijn verder zichtbaar in de COROP-gebieden Gooi en Vechtstreek en Zeeuws-Vlaanderen (toename), en in Oost-Groningen (afname). Hierdoor heeft Zeeuws-Vlaanderen na de correctie voor verschillen in de bevolkingsopbouw het laagste totaal kapitaal. Het meest in het oog springend is echter dat de afwijking van het landelijk gemiddelde in de gemeenten Rotterdam en Almere niet langer significant is. De lagere ongecorrigeerde waarden hangen daar dus in belangrijke mate samen met de bevolkingssamenstelling, met name die naar migratieachtergrond en huishoudentype.⁷¹ Daarnaast worden enkele afwijkingen na correctie statistisch significant, terwijl andere dat juist niet langer zijn.⁷²

In de totale rangschikking is het verschil tussen de nieuwe uitersten, Amsterdam en Zeeuws-Vlaanderen, groter (1,07) dan het contrast tussen Utrecht en Rotterdam oorspronkelijk was (0,90). Binnen de G10 worden de tegenstellingen door het opnemen van de demografische variabelen echter minder scherp. Amsterdam en Utrecht blijven bovengemiddeld scoren, en dat geldt in mindere mate ook voor Den Haag en Eindhoven. In de overige zes grote gemeenten is de afwijking van het nationale niveau echter niet statistisch significant.

De samenhang tussen de kapitaaltvormen en zes kenmerken van de COROP/G10-gebieden

In hoofdstuk 2 onderzochten we met een multiniveau-analyse of zes provinciale kenmerken samenhangen met de verschillende kapitaaltvormen, nadat gecorrigeerd was voor individuele demografische kenmerken. In dit hoofdstuk herhalen we deze analyse voor de COROP/G10-gebiedsindeling die hier centraal staat. We gebruiken daarbij dezelfde zes gebiedskenmerken – het

⁷¹ Rotterdam heeft een groot aandeel inwoners met een migratieachtergrond, met name van niet-westerse herkomst. Ook kent de stad een bovengemiddeld percentage alleenstaanden en eenoudergezinnen, terwijl het aandeel paren (zowel met als zonder kinderen) onder het landelijk gemiddelde ligt. Deze bevolkingsopbouw drukt het totaal kapitaal in de ongecorrigeerde cijfers. Almere kent eveneens een oververtegenwoordiging van niet-westerse migranten en eenoudergezinnen. Er zijn relatief weinig alleenstaanden en er is een hoog aandeel paren, vooral met kinderen.

⁷² Er ontstaan positieve significante afwijkingen in de gemeenten Den Haag en het COROP-gebied Groot-Amsterdam (excl. de centrumgemeente), terwijl een negatieve afwijking zichtbaar wordt in Noord-Overijssel. Naast Rotterdam en Almere wijken de gecorrigeerde cijfers ook niet langer significant af in de gemeente Groningen en de COROP-gebieden Veluwe, Utrecht (excl. de centrale gemeente) en Noordoost-Noord-Brabant.

aandeel kennisintensieve bedrijven, de afstand tot lokale voorzieningen en de procentuele toename daarin sinds 2010, het werkloosheidspercentage, evenals de mate van vergrijzing en de bevolkingsgroei tussen 2010 en 2019 – maar nu berekend voor elk van de 50 gebieden.

Tabel 5.1 De samenhang tussen de zes gebiedskenmerken en de kapitaaltvormen in de COROP/G10-gebiedsindeling^a

		kapitaaltvorm ^b				
gebiedskenmerken		economisch kapitaal	persoonskapitaal	cultureel kapitaal	sociaal kapitaal	totaalkapitaal
aandeel kennisintensieve bedrijven ^c (in %)	B SE (t)	0,1 0,09 (1,39)	0,1 0,09 (1,09)	0,3* 0,09 (3,21)	0,2* 0,05 (4,66)	0,2* 0,06 (3,15)
afstand tot lokale voorzieningen ^d (in km)	B SE (t)	-1,3 0,96 (-1,34)	1,2 1,08 (1,08)	-0,9 0,96 (-0,90)	-1,3 0,68 (-1,96)	-0,6 0,63 (-0,98)
toename in afstand tot lokale voorzieningen ^e (in %)	B SE (t)	0,0 0,02 (0,18)	-0,0 0,02 (-1,06)	0,0 0,02 (0,54)	0,0 0,02 (1,42)	0,0 0,02 (0,23)
werkloosheid (in %)	B SE (t)	-1,4* 0,47 (-2,93)	-0,1 0,40 (-0,33)	0,7* 0,36 (2,02)	-0,2 0,29 (-0,58)	-0,3 0,32 (-0,78)
vergrijzing ^f (in %)	B SE (t)	-0,0 0,06 (-0,67)	-0,1 0,08 (-0,71)	0,1 0,05 (1,47)	0,0 0,03 (-0,43)	-0,0 0,05 (-0,18)
bevolkingsgroei ^g (in %)	B SE (t)	2,0 1,62 (1,21)	0,5 1,65 (0,30)	1,2 1,30 (0,95)	1,0 0,98 (1,07)	1,1 1,04 (1,04)
aantal respondenten (niveau 1)		6722	6710	6722	6718	6722
aantal gebieden (niveau 2)		50	50	50	50	50
ICC van leeg model ^h		0,032	0,014	0,039	0,019	0,034
ICC van model met gebiedskenmerken ^h		0,015	0,013	0,008	<0,001	0,011

- a Uitkomsten van multiniveau-regressieanalyses met de kapitaaltvormen als afhankelijke variabelen: coëfficiënten (B), standaardfouten (SE) en t-waarden (B/SE) per kapitaaltvorm. In de regressiemodellen is gecontroleerd voor de invloed van de overige gebiedskenmerken en voor de leeftijd, het geslacht, de huishoudenssamenstelling en de migratieachtergrond van de respondenten. Coëfficiënten gemarkeerd met een asterisk (*) zijn statistisch significant bij $p \leq 0,05$.
- b Alle kapitaaltvormen staan op een schaal van 0-100 punten.
- c Het aandeel van bedrijven die door het CBS zijn ingedeeld in de sectoren informatie en communicatie, financiële dienstverlening, en specialistische zakelijke diensten (SBI-codes).
- d De gemiddelde afstand tot een huisartsenpraktijk, ziekenhuis, grote supermarkt, café, restaurant, kinderdagverblijf, basisschool en middelbare school.
- e De procentuele toename in de afstand tot lokale voorzieningen tussen 2010 en 2019. Door afronding zijn alle B's gelijk aan 0,0.
- f De procentuele toename van het aantal inwoners van 65 jaar of ouder tussen 2010 en 2019.
- g De procentuele toename van het aantal inwoners tussen 2010 en 2019.
- h ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt. In de lege modellen is uitsluitend de afhankelijke variabele opgenomen (de kapitaaltvorm in kwestie). De waarde van de ICC geeft dan aan welk deel van de kapitaalverschillen op het niveau van de COROP/G10-gebieden ligt (de ICC is in dat geval een *variance partition coefficient*). Als men vervolgens invloedrijke gebiedskenmerken toevoegt aan het regressiemodel zal de ICC kleiner worden.

Leesvoorbeeld (rij 1): Als het aandeel kennisintensieve bedrijven in een COROP-gebied of G10-gemeente 1 procentpunt hoger is, gaat dat gepaard met 0,1 punt meer economisch kapitaal (gecontroleerd voor de invloed van de overige modelvariabelen). Op basis van de t-waarden is dit verband het sterkst bij het sociaal kapitaal, gevolgd door cultureel kapitaal en totaalkapitaal. Bij het economisch en persoonskapitaal is de samenhang niet statistisch significant.

Slechts 1% tot 3% van de variantie in de kapitaaltvormen is toe te schrijven aan de gebiedsindeling; het grootste deel bevindt zich dus op het niveau van de individuele respondenten (zie tabel 5.1).⁷³ Er zijn maar twee gebiedskenmerken met statistisch significante effecten. Dat is minder dan bij de provinciale analyse (vgl. tabel 2.1). Een hoger aandeel kennisintensieve bedrijven gaat in de COROP/G10-gebieden samen met meer cultureel en sociaal kapitaal, en ook met meer totaalkapitaal. Daarnaast is het economisch kapitaal van de inwoners van een gebied hoger als het

⁷³ Bij het kenmerk 'toename in de afstand tot lokale voorzieningen' staan in tabel 5.1 alle coëfficiënten op 0,0. Dat komt door de afronding op één decimaal achter de komma. De precieze waarden liggen tussen -0,02 en 0,04.

werkloosheidspercentage er lager is. Hoe de causaliteit van deze verbanden verloopt kan op basis van de multiniveaumodellen niet worden vastgesteld.

Het kleine aantal significante effecten kan deels worden verklaard door een gebrek aan statistisch onderscheidingsvermogen (*power*), aangezien de respondent aantallen per gebied in deze fijnmazigere indeling vaak kleiner zijn dan bij de provinciale analyse (vgl. figuur 2.1 en 5.1).

5.2 Sociale klassen

Figuur 5.3 toont hoe de zeven sociale klassen over de 50 onderzochte gebieden zijn verdeeld, afgezet tegen hun landelijke aandelen. Verticaal zijn de klassen gerangschikt op basis van hun positie in de sociale hiërarchie, bepaald door hun gemiddelde totaalkapitaal. We volgen daarbij de indeling uit hoofdstuk 1, met drie hogere klassen, twee middenklassen en twee lage klassen. Horizontaal zijn de klassen geordend naar de gemiddelde leeftijd van de leden, met één jongere groep, drie groepen met een gemiddelde leeftijd van 41 tot 44 jaar en drie oudere groepen. De exacte verschillen per klasse en de statistische significantie daarvan zijn te vinden in bijlage A (tabel A.2). Daaruit blijkt tevens dat de COROP/G10-indeling geen erg goede voorspeller is van het klassenlidmaatschap.⁷⁴ In de bespreking van de resultaten richten we ons uitsluitend op de gebieden waar de afwijkingen statistisch significant zijn.

De onder- en oververtegenwoordiging van de sociale klassen in COROP- en G10-gebieden

Elke sociale klasse heeft een kenmerkende verdeling over het land, zo laat figuur 5.3 zien, en er zijn enkele grote afwijkingen van de landelijke aandelen te constateren.

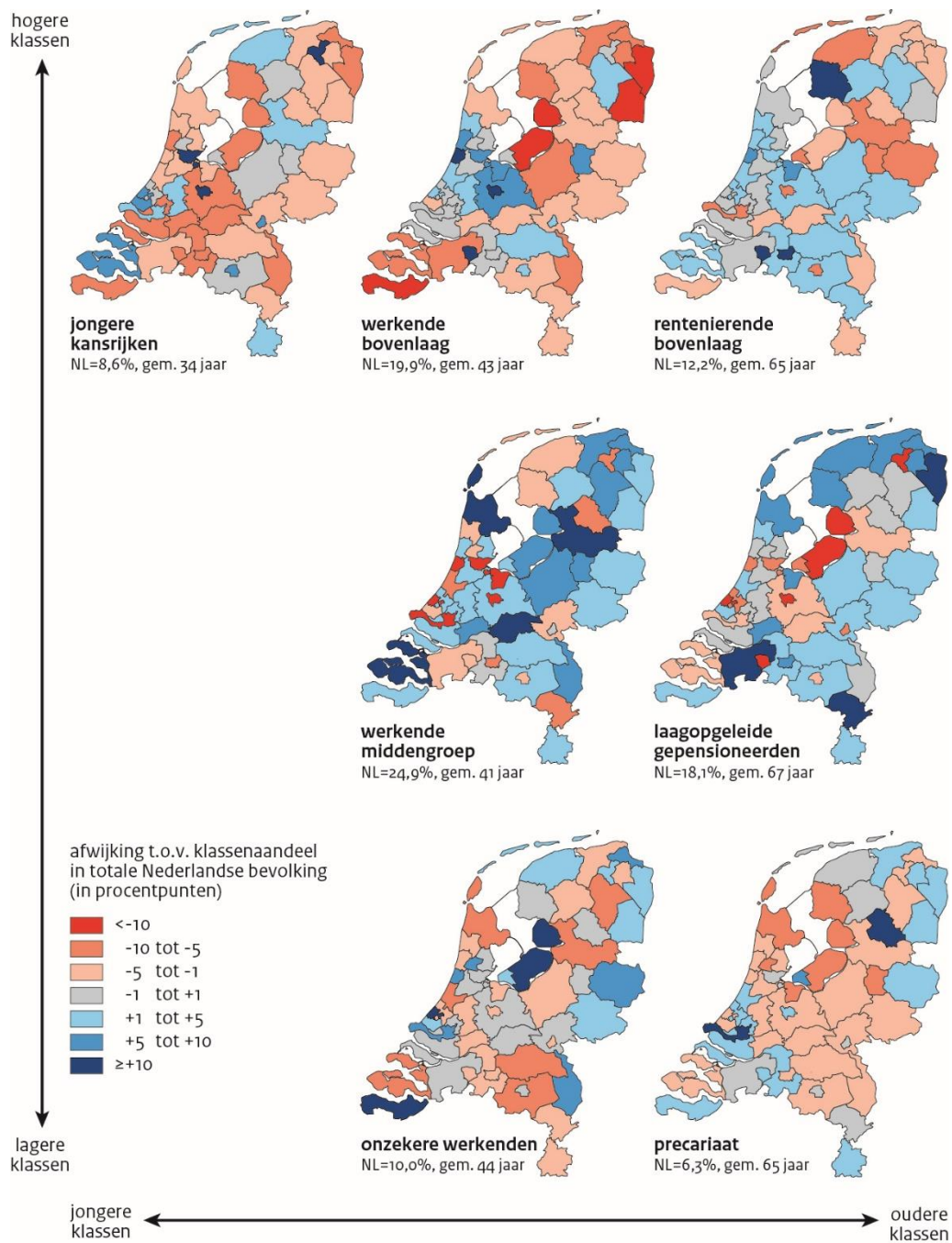
Van de hogere klassen is de werkende bovenlaag het sterkst oververtegenwoordigd in de gemeenten Utrecht en Breda, evenals in de agglomeratie Haarlem. In mindere mate geldt dit ook voor de gemeente Amsterdam en de provincie Utrecht (excl. de stad). Daarentegen is de werkende bovenlaag relatief schaars in Zeeuws-Vlaanderen, Flevoland (excl. Almere), Oost-Groningen en Zuidoost-Drenthe. In mindere mate geldt hetzelfde in West-Noord-Brabant, Overig Zeeland, Overig Groningen (excl. de centrale stad) en het COROP-gebied Veluwe.

De jongere kansrijken zijn oververtegenwoordigd in de gemeenten Groningen, Amsterdam en Utrecht, en in mindere mate ook in Nijmegen, Eindhoven en Den Haag. Ze wonen echter zelden in Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen, Flevoland buiten Almere, Zeeuws-Vlaanderen en Midden-Noord-Brabant (excl. Tilburg). Ook in elf andere gebieden zijn de jongere kansrijken significant ondervertegenwoordigd.⁷⁵

⁷⁴ McFaddens pseudo- R^2 is bij de indeling in de 50 COROP-gebieden en grote gemeenten gelijk aan 0,048. Dat is beduidend hoger dan in de eerdere analyses: bij de SCP-gemeentetypologie was de pseudo- R^2 0,023, bij de provincie-indeling 0,011 en bij de regiotypen 0,007 (zie tabel A.2 in bijlage A). Toch blijft de waarde vrij bescheiden: in de wetenschappelijke literatuur geldt een waarde van 0,20 à 0,40 pas als uitstekend.

⁷⁵ Dit betreft de COROP-gebieden Overig Groningen (excl. de stad), Zuidwest-Friesland, Zuidwest-Gelderland, Utrecht buiten de centrale stad, Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam), Zuidoost-Zuid-Holland, Noordoost-Noord-Brabant, Tilburg, Breda en Noord-Limburg.

Figuur 5.3 Sociale klassen in de COROP/G10-gebiedsindeling; verschillen ten opzichte van de klassenaandelen in Nederland als geheel (in procentpunten), 2019/2020

Bron: SCP

De rentenierende bovenlaag komt relatief vaak voor in Tilburg en Zuidwest-Friesland, en in mindere mate ook in de agglomeratie Haarlem. In Rotterdam is deze sociale klasse juist sterk ondervertegenwoordigd, evenals in de gemeenten Almere, Utrecht en Eindhoven en de COROP-gebieden Noord-Friesland, Noord-Overijssel, Zuidwest-Overijssel en Twente. In drie gebieden is de ondervertegenwoordiging significant maar minder uitgesproken.⁷⁶

Bij de middenklassen is de werkende middengroep bovengemiddeld vertegenwoordigd in Noord-Overijssel, Zuidwest-Gelderland en de Kop van Noord-Holland. In iets mindere mate is dat het geval in Overig Groningen (excl. de hoofdstad) en het COROP-gebied Veluwe. Deze klasse komt juist minder voor in de vier grootste steden en de gemeente Groningen, Gooi en Vechtstreek en de agglomeratie Haarlem.

Laagopgeleide gepensioneerden wonen relatief vaak in West-Noord-Brabant, Oost-Groningen en Midden-Limburg. Ze zijn significant minder aanwezig in zes grote gemeenten (Den Haag, Utrecht, Amsterdam, Groningen, Nijmegen en Eindhoven), evenals in Breda, Flevoland (excl. Almere), en de agglomeraties Haarlem en 's-Gravenhage (zonder Den Haag zelf).

Aan de onderkant van de sociale hiërarchie wonen onzekere werkenden relatief vaak in Flevoland (excl. Almere) en de gemeente Den Haag. Minder geprononceerd geldt hetzelfde voor Twente, Rotterdam en de agglomeratie Haarlem. Deze sociale klasse is daarentegen significant ondervertegenwoordigd in Noord-Drenthe, Noord-Overijssel, de Kop van Noord-Holland, de agglomeratie Leiden en Bollenstreek, Overig Zeeland, Noordoost- en Zuidoost-Noord-Brabant, en in mindere mate in het COROP-gebied Veluwe.

Tot slot is het precariaat verhoudingsgewijs sterk vertegenwoordigd in Zuidwest-Drenthe en Rotterdam. Daartegenover staat een significante ondervertegenwoordiging in de COROP-gebieden Zuidwest-Friesland, Zuidwest-Overijssel, Flevoland (excl. Almere), Kop van Noord-Holland, Zaanstad, en Gooi en Vechtstreek.

⁷⁶ De rentenierende bovenlaag kent een lichte maar significante ondervertegenwoordiging in Oost-Groningen, Nijmegen en Zuid-Limburg.

Klassenstructuren in de COROP/G10-gebieden

Wanneer we de afwijkingen in samenhang beschouwen, blijkt dat er geen gebieden zijn waar de aandelen van alle klassen significant verschillen van het landelijk percentage. Desondanks tekenen zich enkele klassenstructuren af, die zich empirisch laten onderverdelen in zeven hoofdgroepen:

- 1 Flevoland (excl. Almere) wordt gekenmerkt door een sterke oververtegenwoordiging van de onzekere werkenden. De leden van de werkende bovenlaag, de jongere kansrijken en de laagopgeleide gepensioneerden komen er juist minder vaak voor.
- 2 In de gemeenten Groningen, Amsterdam, Utrecht en Den Haag, evenals in de agglomeratie Haarlem, zijn de twee middenklassen ondervertegenwoordigd. Ook zijn twee van de drie hogere klassen (in wisselende samenstelling) er prominenter aanwezig. In Den Haag en de agglomeratie Haarlem is bovendien een aanzienlijk aandeel onzekere werkenden te vinden.
- 3 Rotterdam kent een bovengemiddeld percentage mensen die tot het precariaat behoren of, in iets mindere mate, deel uitmaken van de onzekere werkenden. De werkende middengroep en de rentenierende bovenlaag zijn hier juist ondervertegenwoordigd. Zuidwest-Drenthe kent eveneens een groot aandeel van het precariaat, maar wijkt bij de overige zes klassen niet significant af van de landelijke aandelen.
- 4 In vijf COROP-gebieden is de werkende middengroep oververtegenwoordigd, terwijl de andere middenklasse, de laagopgeleide gepensioneerden, niet significant afwijkt. De aandelen van de drie hoge klassen en de twee lage klassen zijn ondergemiddeld of proportioneel ten opzichte van het landelijke beeld. Dit type klassenstructuur zien we het duidelijkst in Noord-Overijssel en de Kop van Noord-Holland, en iets minder in Overig Groningen (excl. de hoofdstad), Veluwe en Zuidwest-Gelderland.
- 5 In Oost-Groningen en West-Noord-Brabant zien we het omgekeerde: hier zijn de laagopgeleide gepensioneerden oververtegenwoordigd en de werkende middengroep niet. Dat gaat in beide regio's samen met een relatief klein aandeel van de werkende bovenlaag, en in Oost-Groningen ook met een ondervertegenwoordiging van de andere twee hoge klassen. Midden-Limburg telt eveneens relatief minder laagopgeleide gepensioneerden, maar wijkt wat betreft de andere zes klassen niet significant af van het nationale percentage.
- 6 Drie gebieden springen eruit door een laag aandeel van de werkende bovenlaag, terwijl er verder geen sociale klassen significant oververtegenwoordigd zijn. Dit patroon doet zich voor in Zuidoost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Overig Zeeland. In Zeeuws-Vlaanderen zijn bovendien de jongere kansrijken ondervertegenwoordigd, in de rest van de provincie Zeeland de onzekere werkenden.
- 7 De overige gebieden vertonen meer incidentele afwijkingen of een eigen atypisch patroon. In vijf COROP-gebieden – Zuidoost-Friesland, Achterhoek, Arnhem/Nijmegen (excl. de G10-gemeente), Alkmaar en omgeving, en Oost-Zuid-Holland – wijkt geen enkele sociale klasse significant af van het landelijke aandeel.

5.3 Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

Leefwerelden

Zoals uiteengezet in paragraaf 1.4.1, verwijst het begrip 'leefwerelden' naar de wijze waarop mensen hun eigen leven binnen de maatschappij ervaren, vormgeven en waarderen. In deze studie analyseren we tien elementen daarvan. De COROP/G10-gebiedsindeling blijkt slechts een klein deel van de variantie bij onze respondenten te verklaren: de intraklasse correlatiecoëfficiënten liggen tussen 0,00 en 0,04 (zie figuur 5.4). Net als in de vorige hoofdstukken is de invloed van de

geografische indeling daarmee beduidend minder dan het onderscheid in sociale klassen (vgl. figuur 1.2). Met andere woorden: de manier waarop mensen in het leven staan, hangt eerder samen met hun sociale klasse dan met de geografische context waarin zij zich bevinden. Bij de afzonderlijke gebieden zijn de afwijkingen van het landelijk gemiddelde wat groter dan in de drie vorige hoofdstukken, maar de scores op de verticale as van figuur 5.4 duiden meestal op zeer kleine tot kleine verschillen, al zijn er ook enkele middelmatige en grote deviaties. Omwille van de overzichtelijkheid zijn niet-significante afwijkingen niet weergegeven in de grafiek.

Zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder

De inwoners van IJmond, de gemeenten Utrecht en Breda, en het COROP-gebied Gooi en Vechtstreek plaatsen zichzelf het hoogst op de maatschappelijke ladder. Ook een cluster van gebieden, bestaande uit de gemeente Amsterdam en de COROP-gebieden Kop van Noord-Holland, Alkmaar en omgeving, Utrecht (excl. de stad), agglomeratie Leiden en Bollenstreek, en Delft en Westland, scoort boven het landelijk gemiddelde. Aan de andere kant van de verdeling zien we dat mensen in Zuidwest-Drenthe en Noordwest-Friesland zichzelf het laagst in de maatschappelijke hiërarchie positioneren. Dit geldt in mindere mate ook voor Oost-Groningen. Voor 37 gebieden zijn geen statistisch significante afwijkingen te constateren. Het contrast tussen de hoogste score (IJmond) en de laagste score (Zuidwest-Drenthe) is 0,74, wat volgens gangbare wetenschappelijke criteria middelmatig is (zie tabel A.3 in bijlage A).

Negatieve ervaringen in het eigen leven

Bij het meten van negatieve ervaringen in het eigen leven blijkt dat de score op de ervaren discriminatie in Flevoland (excl. Almere) bijzonder hoog is, al is hier sprake van een aanzienlijke onzekerheidsmarge vanwege het geringe aantal respondenten.⁷⁷ Ook in Rotterdam, Almere, Den Haag en het COROP-gebied Zaanstreek ervaart men veel discriminatie. Daarentegen liggen de scores op de ervaren discriminatie onder het landelijk gemiddelde in de volgende gebieden: Zuidwest- en Zuidoost-Friesland, Veluwe, Alkmaar en omgeving, Delft en Westland, Breda, en Midden-Limburg. In mindere mate geldt hetzelfde voor Noord-Drenthe, Noord-Overijssel, IJmond, de gemeente Utrecht en Midden-Noord-Brabant. De overige 33 gebieden kennen geen statistisch significante afwijkingen. Het verschil tussen de gebieden met de hoogste en laagste discriminatiescores (Flevoland excl. Almere versus Breda) bedraagt 2,12, en valt daarmee in de categorie 'enorm'.

Bij ervaren sociale uitsluiting zijn er slechts negen gebieden die significant afwijken van het nationale peil. Sociale uitsluiting komt het meest voor in Zeeuws-Vlaanderen, maar is eveneens bovengemiddeld in de Achterhoek en de gemeenten Den Haag en Rotterdam. Weinig sociale uitsluiting melden inwoners van Zuidwest-Drenthe en het COROP-gebied Delft en Westland. Ook in de Kop van Noord-Holland, Alkmaar en omgeving en West-Noord-Brabant (excl. Breda) wordt minder sociale uitsluiting ervaren dan in Nederland als geheel. Het contrast tussen Zeeuws-Vlaanderen en Delft en Westland is met 0,97 groot te noemen.

⁷⁷ Bij de ervaren discriminatie ligt het 95%-betrouwbaarheidsinterval in Flevoland (excl. Almere) tussen 0,3 en 3,5.

afwijking van NL gemiddelde (Cohens d)

groot
middelmatig
klein
zeer klein

gebeurtenissen en toeval in het eigen leven

zelfplaatsing op maatschappelijke ladder
erfaren discriminatie
sociale uitsluiting
geluksvogel
serendipiteit
gelukkig toeval in levensloop

nieuwsmedia

type gebruiker
omnivoor
klassiek
krant/
tv/radio/
nieuwssites
vertrouwen
onwelbevinden

ICC=0,021
0,044
0,022
0,015
0,019
0,005
0,016
0,013
0,019
0,017

1,0
0,8
0,5
0,2
0
-0,2
-0,5
-0,8
-1,0

groot
middelmatig
klein
zeer klein

■ COROP-gebied ■ COROP-gebied exclusief de gemeente met de meeste inwoners (=G10) ■ G10-gemeente

scp.nl

- Bron: SCP (ViN'19/'20)

Toeval in het eigen leven

In dit onderzoek wordt de betekenis van toeval in het eigen leven afgemeten aan schalen voor *luck beliefs* (meent men een geluks- of pechvogel te zijn), het vermogen tot serendipiteit (herkent men een gelukkig toeval als het zich aandient en is men erop voorbereid), en de rol die toevallige gebeurtenissen of omstandigheden op belangrijke momenten in het eigen leven speelden: werkte dat in iemands voor- of nadeel bij het vinden van, bijvoorbeeld, de eerste baan, woning of levenspartner? Nadere uitleg over de meetmethoden staat in paragraaf 1.4.1 en bijlage D.

Mensen in IJmond, de agglomeratie Haarlem en de gemeenten Utrecht en Amsterdam beschouwen zichzelf het meest als geluksvogels. Dat geldt ook enigszins voor de COROP-gebieden Veluwe en Zuid-Limburg. In Zeeuws-Vlaanderen en de agglomeratie 's-Gravenhage (excl. Den Haag) ziet men zichzelf eerder als pechvogel. Ook in Oost-Groningen, de Zaanstreek en West-Noord-Brabant is dit het geval, maar minder uitgesproken. In Noord-Friesland is sprake van een zeer kleine afwijking in deze richting. In de resterende 38 gebieden komen geen statistisch significante deviaties van het landelijk gemiddelde voor. Het verschil tussen de twee uitersten – IJmond en Zeeuws-Vlaanderen – is middelmatig (0,75).

Wat betreft het vermogen tot serendipiteit schatten mensen in Noord-Limburg zichzelf het hoogst in. Andere gebieden met een kleine of zeer kleine positieve afwijking van het nationale peil zijn de COROP-gebieden Achterhoek, IJmond, agglomeratie Haarlem, en Delft en Westland, en de gemeenten Utrecht, Groningen, Amsterdam, Rotterdam en Eindhoven. Zeeuws-Vlaanderen en Delfzijl en omgeving scoren het laagst op de serendipiteitsschaal, met minder grote negatieve afwijkingen in Oost-Groningen, Zuidoost-Drenthe, Veluwe en Midden-Noord-Brabant (excl. Tilburg). In totaal zijn er 34 gebieden die niet significant afwijken op dit element van de leefwereld. De kloof tussen Noord-Limburg (hoogste score) en Delfzijl en omgeving (laagste score), is met 0,96 groot te noemen.

De intraklasse correlatiecoëfficiënt is bijzonder laag bij de rol van toeval bij belangrijke gebeurtenissen in de levensloop. De hoge positieve scores in Flevoland (excl. Almere) en Delfzijl en omgeving kennen door het kleine aantal respondenten in deze regio's een grote onzekerheidsmarge. In de agglomeratie Haarlem is sprake van een kleine positieve afwijking. Afgezet tegen het landelijk gemiddelde geven de inwoners van vijf andere gebieden vaak aan dat het toeval in hun nadeel uitpakte bij ingrijpende momenten in het leven. Dit gaat om Zuidoost- en Noord-Friesland, Zuidwest-Gelderland, West-Noord-Brabant (excl. Breda) en Midden-Noord-Brabant (excl. Tilburg). Bij de overige 42 gebieden zijn er geen statistisch significante afwijkingen. Er is een groot verschil tussen Flevoland (excl. Almere) en Zuidoost-Friesland, de regio's met de uiterste scores (1,19).

Nieuwsmedia: gebruik en vertrouwen

Bij het gebruik van nieuwsmedia zien we relatief veel nieuwsomnivorisme – uiteenlopende media raadplegen – in Breda. Dit is eveneens meer gebruikelijk in Zuidoost-Friesland, Utrecht (excl. de stad), Kop van Noord-Holland en Alkmaar en omgeving. In Midden-Noord-Brabant (excl. Tilburg) en Noord-Limburg is men eerder nieuwsmijder. In mindere mate is daarvan ook sprake in Oost-Groningen, Groot-Rijnmond, Rotterdam, Eindhoven en Zuid-Limburg. Bij alle hiervoor gebieden gaat het om zeer kleine tot kleine afwijkingen van het landelijk gemiddelde. Desondanks is het verschil tussen de uitersten (Breda en Midden-Noord-Brabant excl. Tilburg) met 0,83 groot te noemen. In 38 gebieden is geen sprake van statistisch significante afwijkingen van het nationale niveau.

Klassieke nieuwsbronnen, zoals kranten (al dan niet online) en nieuwsprogramma's op tv en radio, worden iets bovengemiddeld geraadpleegd in de COROP-gebieden Overig Groningen (excl. de stad), Gooi en Vechtstreek, Delft en Westland, Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam), Zuidoost-Zuid-Holland en

Zeeuws-Vlaanderen, en in de gemeente Breda. Moderne nieuwsbronnen (websites en sociale media) gebruikt men wat meer in Overig Zeeland en, minder uitgesproken, in Zuid-Limburg en de gemeenten Groningen, Utrecht, Den Haag en Eindhoven. De afwijkingen van het landelijk gemiddelde zijn echter altijd klein of zeer klein, en ook hier zijn er 38 gebieden zonder statistisch significante deviaties. Het contrast tussen de twee extremen, de COROP-gebieden Gooi en Vechtstreek en Overig Zeeland, is middelmatig (0,74).

Het vertrouwen in nieuws via kranten, tv, radio en nieuwssites is duidelijk lager in Den Haag – een middelmatige afwijking – en, iets minder geprononceerd, in Rotterdam en Midden-Noord-Brabant (excl. Tilburg). Het vertrouwen in deze nieuwsbronnen is juist bovengemiddeld in Breda, en minder uitgesproken ook in Alkmaar en omgeving, Noord-Drenthe, de agglomeratie Haarlem en Zuidoost-Noord-Brabant, en de gemeenten Groningen en Utrecht. Afgezien van Den Haag betreft het steeds (zeer) kleine afwijkingen van het landelijk gemiddelde. In de overige 40 gebieden zijn de afwijkingen niet statistisch significant. Het verschil tussen het gebied met het hoogste vertrouwen in deze nieuwsmedia (Breda) en het laagste vertrouwen (Den Haag) bedraagt 0,89, en is dus groot.

Onwelbevinden

De mate van onwelbevinden is afgemeten aan enkele negatieve aspecten die zich in de leefwereld van de respondenten voor kunnen doen: een diepe ontevredenheid over het eigen leven, slaapproblemen, rookgedrag en financiële krapte (voor een uitgebreidere toelichting, zie § 1.4.1 en bijlage D). Het onwelbevinden is veruit het hoogst in Zeeuws-Vlaanderen, en in mindere mate ook in Den Haag en Rotterdam. Breda heeft de laagste score, en ook de inwoners van het COROP-gebied Gooi en Vechtstreek ervaren minder onwelbevinden dan het Nederlands gemiddelde. In mindere mate geldt dit ook voor Noord-Drenthe, Veluwe, Arnhem/Nijmegen (excl. de grootste stad), Utrecht (excl. de gemeente), Kop van Noord-Holland, IJmond, Delft en Westland, Zuidoost-Zuid-Holland, Noordoost-Noord-Brabant, en de gemeente Tilburg. In alle hiervoor genoemde gebieden is sprake van zeer kleine of kleine afwijkingen van het landelijk gemiddelde. Daarnaast zijn er 35 gebieden waar het onwelbevinden niet statistisch significant afwijkt van het nationale peil. De tegenstelling tussen Breda en Zeeuws-Vlaanderen is groot (1,08).

Gebiedsgebonden patronen in de leefwereld?

Sommige gebieden zijn in het voorafgaande herhaaldelijk genoemd. Dat roept de vraag op of er sprake is van bredere patronen wat betreft de leefwereld, die gebonden zijn aan de plek waar men woont. Daarbij kan het niet om geografisch volstrekt gescheiden leefwerelden gaan, aangezien bij alle elementen ervan de gebiedsindeling als geheel maar weinig van de variantie bleek te verklaren en omdat in de afzonderlijke gebieden de afwijkingen van het nationale beeld doorgaans niet zo groot waren. Empirisch zien we het volgende:

- Het patroon van de gemeente *Breda* springt het meest in het oog. Hier plaatsen de inwoners zichzelf hoog op de maatschappelijke ladder, en ervaren ze weinig discriminatie, sociale uitsluiting en onwelbevinden. Men raadpleegt veel verschillende nieuwsmedia (vooral de klassieke), en het vertrouwen in nieuws via traditionele kanalen is verhoudingsgewijs hoog. Bij de drie aspecten van toeval in het eigen leven zijn er in Breda geen significante deviaties. Wat minder uitgesproken zien we dit patroon ook in *Alkmaar en omgeving*, al wijkt de score op onwelbevinden daar niet significant af van het landelijk gemiddelde.
- Ook in *IJmond* en de gemeente *Utrecht* positioneert men zichzelf hoog in de maatschappelijke hiërarchie. In IJmond gaat dit gepaard met minder ervaren discriminatie en onwelbevinden, in Utrecht met minder ervaren sociale uitsluiting. Op beide plekken scoort men bovengemiddeld op de geluksvogelschaal, en is ook de serendipiteitsscore hoger. Het patroon van het COROP-gebied *Veluwe* lijkt enigszins op dat van IJmond.

- In de COROP-gebieden *Delft en Westland* en *Gooi en Vechtstreek* plaatst men zichzelf eveneens hoger op de maatschappelijke ladder. Verder delen de inwoners een laag onwelbevinden en een wat hogere score op het gebruik van klassieke nieuwsmedia.
- De ervaren discriminatie, de sociale uitsluiting en het onwelbevinden wijken in *Amsterdam* en de *agglomeratie Haarlem* niet significant af van het landelijk gemiddelde. In beide gebieden denken de inwoners verhoudingsgewijs vaker een geluksvogel te zijn en is de score op serendipiteit bovengemiddeld. In de agglomeratie Haarlem vinden mensen bovendien dat toevallige gebeurtenissen en omstandigheden bij belangrijke levensgebeurtenissen positief voor hen uitpakten.
- In de gemeenten *Rotterdam* en *Den Haag* zijn de ervaren discriminatie, de sociale uitsluiting en de mate van onwelbevinden bovengemiddeld. In beide steden is bovendien het vertrouwen in nieuws via kranten, tv, radio en nieuwssites lager dan in Nederland als geheel, vooral in Den Haag. Men plaatst zichzelf hier echter niet significant lager op de maatschappelijke ladder.
- Dit laatste geldt ook voor *Zeeuws-Vlaanderen*, dat met Den Haag en Rotterdam ook bovengemiddelde scores op sociale uitsluiting en onwelbevinden deelt (maar niet op ervaren discriminatie). Anders dan in die twee steden beschouwen de inwoners van Zeeuws-Vlaanderen zichzelf eerder als pechvogel en zij komen ook lager uit op serendipiteit.
- *Oost-Groningen* en *Noord-Friesland* zijn – naast Zuidwest-Drenthe⁷⁸ – de enige gebieden waar men zichzelf significant lager op de maatschappelijke ladder plaatst. In beide COROP-regio's is daarnaast het geloof dat men een pechvogel is bovengemiddeld. In Oost-Groningen gaat dit gepaard met een lage serendipiteitsscore, terwijl inwoners van Noord-Friesland meer dan gemiddeld aangeven dat het toeval bij belangrijke levensgebeurtenissen in hun nadeel uitpakte.
- *Flevoland* valt op door twee zeer hoge scores, op sociale uitsluiting en positief toeval bij belangrijke gebeurtenissen in de levensloop. Door het kleine aantal respondenten is de onzekerheidsmarge hier echter groot.

Maatschappelijke overtuigingen

Maatschappelijke overtuigingen hebben betrekking op wat mensen vinden van de samenleving, de politiek en het beleid, en niet op het eigen leven. In dit rapport analyseren we acht van dergelijke overtuigingen, die eerder in paragraaf 1.4.2 meer gedetailleerd aan de orde kwamen (zie ook bijlage D). Andermaal beperken we ons hier in de bespreking tot de gebieden waar de afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde statistisch significant is. Net als bij de leefwerelden blijkt de invloed van de woonlocatie beperkt: de COROP/G10-indeling verklaart slechts een klein deel van de variatie in maatschappelijke overtuigingen, met intraklasse correlatiecoëfficiënten tussen 0,01 en 0,07 (zie figuur 5.5). Dat is iets hoger dan we in de drie voorgaande hoofdstukken zagen, maar ook ditmaal is de verklaringskracht van de gebiedsindeling doorgaans veel kleiner dan die van de sociale klasse waartoe men behoort (vgl. figuur 1.4). In de afzonderlijke gebieden zijn de afwijkingen van het nationaal gemiddelde vaak als (zeer) klein te kwalificeren, en sporadisch als middelmatig of groot (zie de scores op de verticale as van figuur 5.5). De gebieden wijken het sterkst af bij het plaatsgebonden ressentiment, en de verschillen zijn ook vrij pregnant bij enkele andere maatschappelijke overtuigingen.

Plaatsgebonden ressentiment

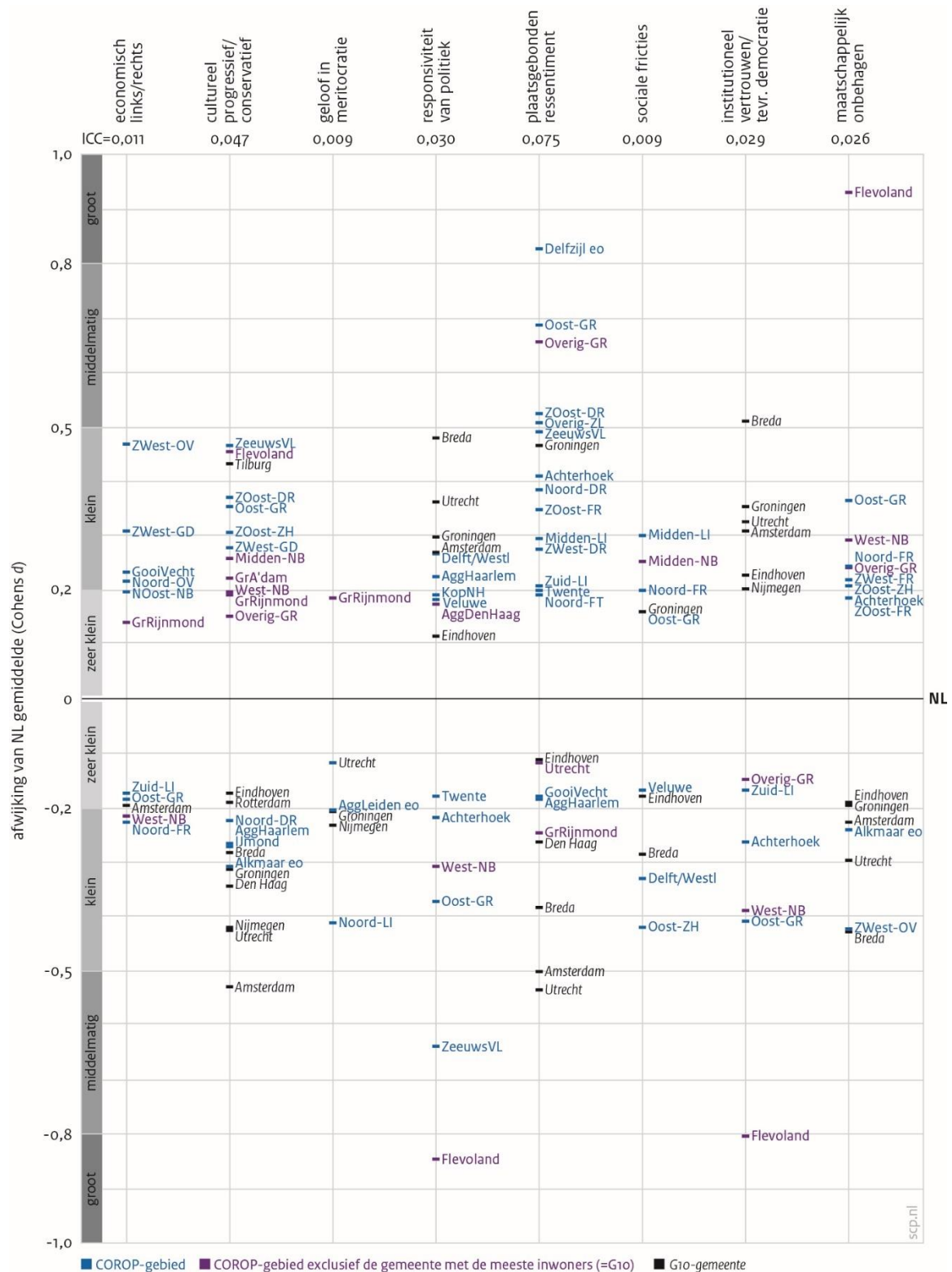
Opnieuw blijkt dat plaatsgebonden ressentiment – het idee dat de landelijke politiek niet genoeg

⁷⁸ Evenals 34 andere gebieden heeft Zuidwest-Drenthe geen onderscheidend patroon als men alle elementen van de leefwereld tegelijkertijd analyseert.

aandacht heeft voor de regio waar men woont – als enige element sterker samenhangt met geografische tegenstellingen dan met de sociale klasse waartoe men behoort. Dit manifesteert zich het duidelijkst in drie gebieden in het noorden van het land: in Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen en Overig Groningen is sprake van een middelmatige afwijking van het nationale gemiddelde. In vier andere gebieden – de gemeente Groningen, Zuidoost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Overig Zeeland – ligt de deviatie op de grens van klein en middelmatig. Daarnaast zijn er in acht COROP-gebieden kleine afwijkingen (Noord-Friesland, Zuidoost-Friesland, Noord-Drenthe, Zuidwest-Drenthe, Twente, Achterhoek, Midden-Limburg en Zuid-Limburg).

Plaatsgebonden ressentiment komt het minst voor in de gemeenten Amsterdam en Utrecht, en daarna in Breda. Verhoudingsgewijs lage scores zijn er verder in de gemeenten Den Haag en Eindhoven, en in de COROP-gebieden Utrecht (buiten de stad), Gooi en Vechtstreek, en agglomeratie Haarlem. De overige 26 gebieden wijken niet statistisch significant af van het nationale peil. Het verschil tussen de twee uitersten – Delfzijl en omgeving enerzijds en de gemeente Utrecht anderzijds – is, volgens gangbare wetenschappelijke criteria, met 1,36 ‘enorm’ te noemen.

Figuur 5.5 Maatschappelijke overtuigingen in de COROP/G10-gebiedsindeling; afwijkingen van het Nederlands gemiddelde (in Cohens d), 2019/2020^{a b c}

- a Niet afgebeeld zijn gebieden en gemeenten waar de afwijking van het Nederlands gemiddelde niet statistisch significant is ($p \leq 0,10$).
- b Zie figuur 5.1 voor de locaties en volledige gebiedsnamen.
- c ICC staat voor intraklasse correlatiecoëfficiënt, de door de gebiedsindeling verklaarde variantie.

Bron: SCP (ViN'19/'20)

Responsiviteit van de politiek

De responsiviteit van de politiek wordt als het laagst beoordeeld door de inwoners van Flevoland (excl. Almere) en Zeeuws-Vlaanderen. De afwijking van het landelijk gemiddelde is hier respectievelijk groot en middelmatig. Ook in Oost-Groningen, de Achterhoek en West-Noord-Brabant oordeelt men negatief, maar dit zijn kleine verschillen ten opzichte van het nationale niveau. Twente kent een zeer kleine negatieve afwijking.

In de gemeente Breda hebben mensen het meest positieve oordeel over hun invloed op het regeringsbeleid, en de mate waarin kamerleden en ministers waarde hechten aan hun opvattingen en of de overheid voldoende voor hen doet. De afwijking van het landelijk gemiddelde ligt hier op de grens van klein en middelmatig. Kleine positieve verschillen zijn er in de gemeenten Utrecht, Groningen en Amsterdam, en in de COROP-gebieden Delft en Westland en agglomeratie Haarlem. In Eindhoven, Veluwe, Kop van Noord-Holland en agglomeratie 's-Gravenhage buiten Den Haag is sprake van zeer kleine positieve afwijkingen.

De resterende 34 gebieden hebben geen statistisch significante deviaties. Ook bij dit aspect van de maatschappelijke overtuigingen is het gat tussen de gebieden met de hoogste en laagste scores, Breda en Flevoland (excl. Almere), enorm (1,33) – al geldt voor dit laatste gebied opnieuw een grote onzekerheidsmarge als gevolg van het beperkte aantal respondenten.

Institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie

Inwoners van Breda scoren het hoogst op de combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, met een middelmatig positieve afwijking van het nationale peil. De gemeenten Utrecht, Groningen, Amsterdam, Eindhoven en Nijmegen hebben kleine positieve deviaties.

De laagste score wordt bereikt in Flevoland (excl. Almere), waar de afwijking van het landelijk gemiddelde groot is, maar een aanzienlijke marge van onzekerheid kent. Ook in Oost-Groningen, West-Noord-Brabant (excl. Breda) en de Achterhoek blijven het institutioneel vertrouwen en de tevredenheid over de democratie achter, al zijn de deviaties daar klein. In twee andere COROP-regio's, Overig Groningen (buiten de stad) en Zuid-Limburg, zijn er zeer kleine negatieve verschillen ten opzichte van het landelijk cijfer.

Er blijven 38 gebieden over zonder statistisch significante afwijkingen. Het verschil tussen Breda en Flevoland buiten Almere (1,31) is ook bij dit element van de maatschappelijke overtuigingen enorm. Als we dit deel van Flevoland omwille van het kleine aantal respondenten buiten beschouwing laten, is ook het contrast tussen Oost-Groningen, het gebied met de op één na laagste score, en Breda nog altijd groot (0,92).

Maatschappelijk onbehagen

Maatschappelijk onbehagen is een combinatie van pessimisme over de samenleving, toenemende sociaal-economische kwetsbaarheid, een idee van verlies aan gemeenschapszin en ideologie, en een afnemend vertrouwen in het menselijk kunnen (zie § 1.4.2). Dit onbehagen komt het meest voor in

Flevoland (excl. Almere) – andermaal met een grote afwijking van het landelijk gemiddelde en een brede onzekerheidsmarge. Oost-Groningen en West-Noord-Brabant (excl. Breda) scoren eveneens bovengemiddeld, gevolgd door Overig Groningen (buiten de stad), Noord-, Zuidwest- en Zuidoost-Friesland, de Achterhoek en Zuidoost-Zuid-Holland. Het gaat hier doorgaans om een kleine afwijking van het algemene beeld, alleen in Zuidoost-Friesland is ze zeer klein (maar net onder de grenswaarde voor een kleine deviatie).

In Breda en Zuidwest-Overijssel is het maatschappelijk onbehagen het minst verbreid. In de gemeenten Utrecht, Amsterdam, Groningen en Eindhoven, evenals in het COROP-gebied Alkmaar en omgeving, ligt de score ook onder het niveau van Nederland als geheel. Dit zijn echter allemaal kleine afwijkingen.

Het verschil tussen de twee uitersten – Breda en Flevoland (excl. Almere) – is opnieuw enorm (1,36). Zelfs zonder dit laatste gebied blijft een scherpe tegenstelling zichtbaar: het verschil tussen Breda en Oost-Groningen, met de op één na hoogste score op maatschappelijk onbehagen, bevindt zich op de grens van middelmatig en groot. Er zijn 34 gebieden waar de afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde niet statistisch significant is.

Twee politiek-ideologische dimensies

Bij de twee politiek-ideologische oriëntaties die in hoofdstuk 1 werden onderscheiden, doen zich bij de geografische indeling die hier centraal staat vooral verschillen voor op de culturele as. Die is gemeten door de respondenten te vragen naar de wenselijkheid van integratie van migranten, klimaatmaatregelen, en verdere Europese eenwording. De verklaringskracht van de COROP/G10-indeling is op deze dimensie het op één na het grootst van alle maatschappelijke overtuigingen, na het plaatsgebonden ressentiment. Een lage score in figuur 5.5 duidt op progressieve culturele oriëntaties, een hoge op conservatieve.

Het meest progressief in cultureel opzicht zijn de inwoners van Amsterdam, waar de afwijking van het nationale niveau middelmatig is. In de gemeenten Utrecht, Nijmegen, Den Haag, Groningen en Breda scoren de respondenten eveneens bovengemiddeld progressief, en dat geldt ook voor Noord-Drenthe, de agglomeratie Haarlem, Alkmaar en omgeving, en IJmond. Dit zijn kleine afwijkingen van het landelijk gemiddelde. In Rotterdam en Eindhoven is sprake van zeer kleine verschillen in deze richting. Aan de conservatieve zijde springen met name Zeeuws-Vlaanderen, Flevoland (excl. Almere) en de gemeente Tilburg eruit. Hier is de afstand tot het landelijk gemiddelde het meest uitgesproken. Ook de inwoners van Zuidoost-Drenthe en Oost-Groningen hebben een bovengemiddeld conservatieve oriëntatie bij culturele kwesties. Hetzelfde geldt in mindere mate voor Overig Groningen (buiten de stad), Zuidwest-Gelderland, Groot-Amsterdam (excl. de stad), Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam), Zuidoost-Zuid-Holland, West-Noord-Brabant en Midden-Noord-Brabant (excl. respectievelijk Breda en Tilburg). In alle gevallen gaat het om kleine of zeer kleine afwijkingen ten opzichte van Nederland als geheel. In de overige 26 gebieden is geen sprake van statistisch significante afwijkingen. Het verschil tussen Amsterdam en Zeeuws-Vlaanderen (0,99) is groot.

De tweede politiek-ideologische oriëntatie – de economisch links/rechts-dimensie – werd gemeten via drie vragen. Deze gingen over de wenselijkheid van overheidsingrijpen om inkomens- en vermogensongelijkheid tegen te gaan, en over het oordeel van de respondenten over het sociaal minimum: moet de overheid meer verantwoordelijk nemen om dat te garanderen, of dient er juist meer nadruk te worden gelegd op eigen verantwoordelijkheid? Vergeleken met de culturele dimensie (progressief versus conservatief) zijn de gebiedscontrasten op deze statistische schaal minder uitgesproken, zoals blijkt uit de intraklasse correlatiecoëfficiënten van respectievelijk 0,01 en 0,05.

Linkse overtuigingen over economische thema's (de negatieve scores in figuur 5.5) overheersen enigszins in Noord-Friesland, en daarnaast in Oost-Groningen, Amsterdam, West-Noord-Brabant (excl. Breda) en Zuid-Limburg. Rechtse economische overtuigingen (positieve scores) zijn bovengemiddeld aanwezig in Zuidwest-Overijssel en Zuidwest-Gelderland, en in wat mindere mate in de COROP-gebieden Gooi en Vechtstreek, Noord-Overijssel, Groot-Rijnmond (buiten Rotterdam) en Noordoost-Noord-Brabant. In alle genoemde gebieden zijn de afwijkingen van het landelijk gemiddelde zeer klein of klein, terwijl in de overige 39 regio's en gemeenten geen statistisch significante verschillen worden waargenomen. Het contrast tussen de uitersten – Zuidwest-Overijssel en Noord-Friesland – is met 0,70 middelmatig.

Sociale fricties en geloof in meritocratie

Bij de laatste twee maatschappelijke overtuigingen – sociale fricties en geloof in meritocratie – blijkt de voorspelkracht van de COROP/G10-indeling beperkt, en zijn er maar weinig gebieden die significant afwijken van het landelijk gemiddelde. Waar de deviaties wel statistisch significant zijn, zijn ze altijd klein of zeer klein. De verschillen tussen de gebieden met de laagste en hoogste scores zijn op beide schalen middelmatig.

In vijf gebieden ziet men bovengemiddeld veel wrijving tussen sociale groepen: Oost-Groningen, de gemeente Groningen, Noord-Friesland, Midden-Noord-Brabant (excl. Tilburg) en Midden-Limburg. Sociale fricties ervaart men juist minder in de COROP-gebieden Veluwe, Delft en Westland en Oost-Zuid-Holland, evenals in de gemeenten Breda en Eindhoven.

Het geloof in meritocratie is het laagst in Noord-Limburg, en daarna in de gemeenten Nijmegen, Groningen, Utrecht en de agglomeratie Leiden en Bollenstreek. Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam) is het enige gebied waar respondenten meer dan gemiddeld aangeven dat zaken als een goede opleiding, talent, hard werken en ambitie tegenwoordig belangrijk zijn om in het leven vooruit te komen, en dat een gunstig milieu van herkomst er juist minder toe doet.

Gebiedsgebonden patronen in maatschappelijke overtuigingen?

Sommige gebieden werden in de voorgaande alinea's meermaals genoemd. Daarom is het zinvol om na te gaan of er gebiedsgebonden patronen zichtbaar worden als we maatschappelijke overtuigingen in samenhang analyseren. De scores op sociale fricties en geloof in meritocratie laten we buiten beschouwing vanwege de zeer geringe verklaringskracht van de COROP/G10-indeling. Omdat de verklaringskracht bij de zes resterende maatschappelijke overtuigingen eveneens beperkt is, zullen er geen gebieden zijn die in alle opzichten sterk van elkaar afwijken. Over het algemeen laten de 50 gebieden zich empirisch op één lijn rangschikken: van regio's en gemeenten met een conservatieve culturele oriëntatie en negatieve scores op de overige maatschappelijke overtuigingen, naar gebieden met het tegengestelde patroon. Daarbovenop is er soms een verdere differentiatie op basis van de mate waarin inwoners linkse of rechtse overtuigingen koesteren over economische kwesties. Empirisch is sprake van vier typen gebiedsgebonden patronen:

- In zes regio's is sprake van een combinatie van verhoudingsgewijs weinig institutioneel vertrouwen en minder tevredenheid over de democratie, een beperkte ervaren responsiviteit van de politiek, meer maatschappelijk onbehagen en bovengemiddeld plaatsgebonden ressentiment. Op de culturele politiek-ideologische dimensie zijn deze gebieden overwegend conservatief. Dit patroon zien we in *Oost-Groningen*, *Overig Groningen (excl. de stad)*, de *Achterhoek*, *Flevoland (excl. Almere)*, *Zeeuws-Vlaanderen* en *West-Noord-Brabant (excl. Breda)*. In West-Noord-Brabant en Oost-Groningen is daarnaast sprake van een meer linkse oriëntatie bij economische onderwerpen.

- Het tegengestelde patroon – gekenmerkt door een relatief hoge score op institutioneel vertrouwen en tevredenheid over de democratie, een bovengemiddelde ervaren responsiviteit van de politiek, weinig maatschappelijk onbehagen en plaatsgebonden ressentiment, en een progressieve culturele oriëntatie – is het meest uitgesproken in de gemeenten *Breda, Amsterdam* en *Utrecht*. Amsterdammers zijn daarnaast bovengemiddeld links bij economische onderwerpen. Dit profiel zien we eveneens in de gemeenten *Groningen, Eindhoven, Nijmegen* en *Den Haag*, en in de *agglomeratie Haarlem*. In deze gebieden is het patroon echter minder uitgesproken. De inwoners van de stad Groningen onderscheiden zich bovendien door een hoog plaatsgebonden ressentiment.
- Een derde groep omvat zes regio's die in het algemeen vrij gemiddeld uitkomen, maar waar inwoners verhoudingsgewijs links of rechts georiënteerd zijn op economische thema's. Mensen in *Noord-Friesland* en *Zuid-Limburg* hebben bovengemiddeld linkse overtuigingen, gecombineerd met een verhoogd plaatsgebonden ressentiment. Daartegenover staan *Zuidwest-Overijssel, Zuidwest-Gelderland, Gooi en Vechtstreek* en *Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam)*, waar een bovengemiddeld rechtse oriëntatie zichtbaar is. In de laatste twee regio's gaat dit samen met minder plaatsgebonden ressentiment.
- Een vierde groep, bestaande uit *Noord-Drenthe, Zuidoost-Drenthe* en *Twente*, kenmerkt zich door een relatief hoog plaatsgebonden ressentiment, met voor het overige nauwelijks significante afwijkingen van het nationale niveau. In Noord-Drenthe heeft men een iets progressievere oriëntatie bij cultureel-ideologische onderwerpen, terwijl mensen in Twente de politiek als minder responsief zien.

Elders zijn minder statistisch significante afwijkingen van het landelijk gemiddelde. Ook in de G10-gemeenten die hiervoor niet genoemd werden, zijn deze schaars. Tilburgers zijn bovengemiddeld conservatief op culturele kwesties, terwijl Rotterdammers in dit opzicht juist progressief zijn. Almere wijkt bij geen enkele maatschappelijke overtuiging statistisch significant af van het nationale peil.

Verklaringen voor ruimtelijke verschillen in leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

In hoofdstuk 1 wezen we op uiteenlopende redenen om aandacht te besteden aan verschillen binnen Nederland. Die kunnen ook bepalend zijn voor ruimtelijke verschillen in leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen. Te denken valt aan de beschikbare hulpbronnen, die doorwerken in de klassenstructuur ter plekke. Ook regionale en lokale verschillen in de bevolkingsopbouw en de 'geografie van de gelegenheid' kunnen hierbij een rol spelen, en dat geldt eveneens voor mentaliteitsverschillen die geworteld zijn in de lokale geschiedenis en de mogelijk uiteenlopende effecten van de kenniseconomie. Deze kluwen hebben we in de bovenstaande analyses nog niet ontward, en toekomstig onderzoek is nodig om het belang van zulke factoren en hun onderlinge wisselwerking te begrijpen. Daarbij moet men echter niet uit het oog verliezen dat de afwijkingen in leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen ten opzichte van het landelijk gemiddelde in de hier geanalyseerde gebieden doorgaans tamelijk beperkt zijn gebleken.

5.4 Bevindingen over kleinere regio's en grote gemeenten

In dit hoofdstuk analyseerden we verschillen binnen Nederland aan de hand van een fijnmazige indeling: de 40 zogenoemde COROP-gebieden, die berusten op het principe van een centrale kern met een omliggende verzorgingsgebied. De 10 grootste gemeenten werden afgesplitst van het verzorgingsgebied waartoe zij behoren, waardoor de COROP/G10-indeling 50 gebieden telt.

Kapitaalvormen

Het *economisch kapitaal* is het hoogst bij mensen die in het COROP-gebied IJmond en in de gemeente Breda wonen, en het laagst bij de inwoners van Rotterdam en Flevoland (excl. Almere). Op

cultureel kapitaal komen Zuidwest-Overijssel en de gemeenten Amsterdam en Utrecht het hoogst uit, terwijl Oost-Groningen en delen van Drenthe en Noord-Brabant achterblijven. Bij *sociaal kapitaal* zijn er weinig statistisch significante afwijkingen. Inwoners van de gemeenten Utrecht en Amsterdam en die van het COROP-gebied Delft en Westland scoren iets boven het nationale gemiddelde. Mensen in Oost-Groningen en Zuidwest- en Zuidoost-Drenthe belanden daar onder. Het *persoonlijk kapitaal* – de combinatie van iemands gezondheid en aantrekkelijkheid – is het laagst in Zeeuws-Vlaanderen. Het is het hoogst in Zuidwest-Drenthe, waar mensen gunstig scoren op mentaal en esthetisch kapitaal en BMI.

De patronen op de vier deelkapitalen werken door in het *totaalkapitaal*. Dit is het hoogst in de gemeenten Utrecht en Amsterdam en in de COROP-gebieden Delft en Westland en Gooi en Vechtstreek. Het totaal kapitaal is het laagst in Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen, op enige afstand gevolgd door Rotterdam en Almere, Delfzijl en omgeving, Overig Groningen (excl. de hoofdstad), Zuidoost-Drenthe, Twente, en West- en Midden-Noord-Brabant (excl. Breda en Tilburg). Binnen de G10 is sprake van een driedeling: Utrecht en Amsterdam – en in mindere mate Groningen en Eindhoven – hebben een bovengemiddeld totaal kapitaal, terwijl Rotterdam en Almere onder het nationale niveau belanden. De overige grote gemeenten (Den Haag, Tilburg, Breda en Nijmegen) wijken niet significant af van het landelijk gemiddelde.

De significante kapitaalafwijkingen zijn over de gehele linie doorgaans klein of zeer klein, en incidenteel middelmatig. Wel zijn er bij alle kapitaalvormen grote verschillen tussen de gebieden met de meeste en minste hulpbronnen. Wat betreft het economisch kapitaal is er een aaneengesloten zone van IJmond tot Zuidoost-Noord-Brabant waar de inwoners significant boven het nationale gemiddelde scoren. Buiten deze ‘kapitaalstrook’ is dat uitsluitend in Noord-Drenthe het geval. Weinig economische hulpbronnen komen niet alleen in grensgebieden voor, maar ook in de gehele zuidwesthoek van Nederland – met name in Rotterdam – en in Flevoland. Er zijn eerder tegenstellingen tussen de centraal gelegen kapitaalstrook en bepaalde grensregio’s, Zuidwest-Nederland en Flevoland, dan tussen de Randstad en de beleidsmatig erkende achterstandsregio’s. Omdat het cultureel, sociaal en persoonlijk kapitaal in de kapitaalstrook niet overal bovengemiddeld is, zijn de verschillen bij het totaal kapitaal minder scherp dan bij het economisch kapitaal.

Slechts 1 tot 3% van de variantie in de kapitaalvormen is toe te schrijven aan de gedetailleerde indeling in COROP/G10-gebieden. Individuele kenmerken van respondenten zijn een belangrijker verklaring voor kapitaalverschillen dan het gebied waar men woont. Multivariate analyses laten zien dat sociaal-demografische kenmerken, met name de migratieachtergrond en het huishoudentype van de respondenten, daarbij van belang zijn. Op gebiedsniveau zijn er verbanden tussen het aandeel kennisintensieve bedrijven en het sociaal en cultureel kapitaal, en tussen het werkloosheidspercentage en het economisch kapitaal.

Kapitaalverschillen binnen provincies

Doordat de COROP/G10-indeling zo fijnmazig is, kunnen we nagaan of er binnen provincies kapitaalverschillen zijn tussen de onderscheiden deelgebieden. Daartoe is per provincie gekeken naar de reikwijdte: het verschil in totaal kapitaal tussen de gebieden met de meest positieve en de meest negatieve afwijking van het nationale niveau.

De provincie Groningen kent dan de scherpste contrasten, met een middelmatig verschil (0,71) tussen de gemeente Groningen en Oost-Groningen. Zuid-Holland (0,58) volgt, vanwege de tegenstelling tussen enerzijds het COROP-gebied Delft en Westland en anderzijds de gemeente Rotterdam. Vier provincies hebben een totaal kapitaal rond de grenswaarde van een kleine en middelmatige reikwijdte. Dat zijn Drenthe (Noord-Drenthe, met het meeste totaal kapitaal, versus

Zuidoost-Drenthe: 0,51), Zeeland (Overig Zeeland versus Zeeuws-Vlaanderen: 0,48), Overijssel (Zuidwest-Overijssel versus Twente: 0,48) en Noord-Brabant (de gemeente Breda versus West-Noord-Brabant: 0,48). Binnen de overige provincies is sprake van kleine of zeer kleine verschillen in het totaal kapitaal tussen de COROP-gebieden en, voor zover ze er voorkomen, de G10-gemeenten. Dit gaat om Friesland (Zuidoost- versus Noord-Friesland), Gelderland (Nijmegen versus de Achterhoek), Limburg (Zuid- versus Midden-Limburg) en Flevoland (overig Flevoland versus Almere). In de twee laatstgenoemde provincies ligt ook in het gebied met het meeste totaal kapitaal de score onder het nationaal gemiddelde. In Noord-Holland en Utrecht – waarbinnen slechts twee gebieden voorkomen – zijn de interne contrasten het kleinst.

Sociale klassen

Elk van de zeven sociale klassen is in bepaalde regio's en gemeenten over- of ondervertegenwoordigd. De *werkende bovenlaag* is bovengemiddeld aanwezig in de gemeenten Utrecht en Breda en de agglomeratie Haarlem, en eveneens in Amsterdam en de provincie Utrecht (buiten de stad). *Jongere kansrijken* zijn sterk vertegenwoordigd in de gemeenten Groningen, Amsterdam en Utrecht, en iets minder uitgesproken ook in Nijmegen, Eindhoven en Den Haag. De *rentenierende bovenlaag* komt veel voor in Tilburg, Zuidwest-Friesland en de agglomeratie Haarlem. De *werkende middengroep* is oververtegenwoordigd in Noord-Overijssel, Zuidwest-Gelderland en de Kop van Noord-Holland. *Laagopgeleide gepensioneerden* wonen relatief vaak in West-Noord-Brabant (excl. Breda), Oost-Groningen en Midden-Limburg. De *onzekere werkenden* zijn vooral prominent aanwezig in Flevoland (excl. Almere) en Den Haag, en in mindere mate in Twente, Rotterdam en de agglomeratie Haarlem. Het *precariaat* is sterk vertegenwoordigd in Zuidwest-Drenthe en Rotterdam.

Als we per gebied kijken naar het samenhangende beeld van alle sociale klassen, zien we zeven typen klassenstructuur:

- Flevoland (excl. Almere) kent veel onzekere werkenden, terwijl de werkende bovenlaag en jongere kansrijken er juist ondervertegenwoordigd zijn.
- In Groningen, Amsterdam, Utrecht, Den Haag en de agglomeratie Haarlem zijn de twee middenklassen vaak minder aanwezig. Twee van de drie hogere klassen komen er – in wisselende samenstelling – juist meer voor. Den Haag en de agglomeratie Haarlem hebben daarnaast een hoger aandeel onzekere werkenden.
- Rotterdam valt op door een bovengemiddeld aandeel van het precariaat en, in mindere mate, onzekere werkenden. De werkende middengroep en de rentenierende bovenlaag zijn er ondervertegenwoordigd.
- In Noord-Overijssel en de Kop van Noord-Holland is de werkende middengroep oververtegenwoordigd, maar de andere middenklasse (laagopgeleide gepensioneerden) niet. De aandelen van de drie hoge klassen en de twee lage klassen zijn ondergemiddeld of proportioneel ten opzichte van het landelijke beeld. In mindere mate geldt hetzelfde voor de COROP-gebieden Veluwe, Zuidwest-Gelderland en Overig Groningen (excl. de hoofdstad).
- Oost-Groningen en West-Noord-Brabant kennen een omgekeerd patroon: hier zijn de laagopgeleide gepensioneerden oververtegenwoordigd en de werkende middengroep niet.
- In Zuidoost-Drenthe, Zeeuws-Vlaanderen en Overig Zeeland is het aandeel leden van de werkende bovenlaag verhoudingsgewijs klein, zonder dat andere klassen duidelijk oververtegenwoordigd zijn. In Zeeuws-Vlaanderen is bovendien het aandeel jongere kansrijken lager, in Overig Zeeland het aandeel onzekere werkenden.
- De overige gebieden vertonen meer incidentele afwijkingen of een idiosyncratisch patroon. In vijf COROP-gebieden wijkt geen enkele sociale klasse significant af van het nationale aandeel.

Leefwerelden en maatschappelijke overtuigingen

Leefwerelden hebben betrekking op de wijze waarop mensen hun eigen leven binnen de maatschappij ervaren, vormgeven en waarderen. We analyseerden gebiedsverschillen in de zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder, twee negatieve ervaringen (discriminatie en sociale uitsluiting), drie aspecten van toeval in het eigen leven (*luck beliefs*, het vermogen tot serendipiteit, en de rol van toeval bij belangrijke gebeurtenissen in de levensloop), het gebruik van en vertrouwen in nieuwsmidia, en de mate van onwelbevinden. Bij alle aspecten van de leefwereld verklaart de COROP/G10-indeling slechts een klein deel van de variantie. Dit betekent dat de manier waarop mensen in hun eigen leven staan, eerder samenhangt met hun sociale klasse dan met de geografische context waarin zij zich bevinden.

Toch zijn er bepaalde gebiedsgebonden patronen. Dat van de gemeente *Breda* valt hierbij het meest op. De inwoners plaatsen zichzelf significant hoger op de maatschappelijke ladder, en ervaren weinig discriminatie, sociale uitsluiting en onwelbevinden. Ze raadplegen veel verschillende nieuwsmidia (vooral de klassieke), en hun vertrouwen in nieuws via traditionele kanalen is verhoudingsgewijs hoog. In *IJmond*, de gemeente *Utrecht*, *Delft* en *Westland* en *Gooi en Vechtstreek* positioneren de inwoners zichzelf op de maatschappelijke ladder eveneens boven het landelijk gemiddelde, in samenhang met enkele andere elementen van de leefwereld. In *IJmond* gaat de hoge zelfplaatsing gepaard met minder ervaren discriminatie en onwelbevinden, in *Utrecht* met minder sociale uitsluiting. Beide gemeenten scoren bovengemiddeld op de 'geluksvogelschaal' en op serendipiteit. In *Delft* en *Westland* en *Gooi en Vechtstreek* combineren de inwoners de hoge zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder met een laag onwelbevinden en een wat hogere score op het gebruik van klassieke media (tv, radio en (online) kranten) om aan nieuws en informatie te komen. In de gemeenten *Rotterdam* en *Den Haag* zijn de ervaren discriminatie, sociale uitsluiting en de mate van onwelbevinden bovengemiddeld. In beide steden, maar vooral in *Den Haag*, is bovendien het vertrouwen in nieuws via kranten, tv, radio en nieuwssites lager dan in Nederland als geheel. Men plaatst zichzelf hier echter niet significant lager op de maatschappelijke ladder. Dit laatste geldt ook voor *Zeeuws-Vlaanderen*, dat met *Den Haag* en *Rotterdam* verder de bovengemiddelde scores op sociale uitsluiting en onwelbevinden deelt (maar niet op discriminatie). In *Oost-Groningen* en *Noord-Friesland* plaatsen mensen zichzelf significant lager op de maatschappelijke ladder en geloven inwoners bovengemiddeld vaak dat ze een pechvogel zijn. *Flevoland* valt op door zeer hoge scores op sociale uitsluiting en positief toeval bij belangrijke gebeurtenissen in de levensloop. Door het kleine aantal respondenten is de onzekerheidsmarge hier echter groot.

Maatschappelijke overtuigingen gaan niet over het eigen leven, maar over wat mensen vinden van de samenleving, de politiek en het beleid. We analyseerden acht elementen hiervan: twee politiek-ideologische dimensies (economisch links/rechts en cultureel progressief/conservatief), de combinatie van institutioneel vertrouwen en tevredenheid met de democratie, de responsiviteit van de politiek en het plaatsgebonden ressentiment, het maatschappelijk onbehagen, sociale fricties tussen groepen, en het geloof in meritocratie.

Net als bij de leefwerelden blijkt de invloed van de woonlocatie op de meeste aspecten beperkt (bij sociale fricties en geloof in meritocratie is deze zelfs verwaarloosbaar), en is de sociale klasse doorgaans bepalender. Daarop is echter één uitzondering, het plaatsgebonden ressentiment (het idee dat de landelijke politiek niet genoeg aandacht heeft voor de regio waar men woont). Deze vorm van lokale wrok is het sterkst in *Delfzijl* en omgeving, *Oost-Groningen* en *Overig Groningen*, en in mindere mate in de gemeente *Groningen*, *Zuidoost-Drenthe*, *Zeeuws-Vlaanderen* en *Overig Zeeland* en in acht andere gebieden. Plaatsgebonden ressentiment komt het minst voor in de gemeenten *Amsterdam* en *Utrecht*, en daarna in *Breda* en in zes andere gebieden.

Meer algemeen zien we vier hoofdpatronen. In zes regio's gaan lage scores op institutioneel vertrouwen/tevredenheid over de democratie, een geringe politieke responsiviteit en een verhoogd maatschappelijk onbehagen samen met een groot plaatsgebonden ressentiment. Dit gaat daar vergezeld van een conservatieve oriëntatie op culturele thema's. Het betreft Oost-Groningen, Overig Groningen (excl. de hoofdstad), de Achterhoek, Flevoland (excl. Almere), Zeeuws-Vlaanderen en West-Noord-Brabant (excl. Breda). Het tegenovergestelde patroon – hoge scores op institutioneel vertrouwen/tevredenheid over de democratie, veel politieke responsiviteit, weinig onbehagen en weinig lokale wrok, plus een progressieve culturele oriëntatie – is kenmerkend voor de gemeenten Breda, Amsterdam en Utrecht. Amsterdammers scoren bovendien bovengemiddeld links op economische onderwerpen. Dit patroon doet zich eveneens, maar minder uitgesproken, voor in de gemeenten Groningen, Eindhoven, Nijmegen en Den Haag, en de agglomeratie Haarlem. De derde groep onderscheidt zich hoofdzakelijk door de mate waarin de inwoners links of rechts georiënteerd zijn bij economische onderwerpen. In Noord-Friesland en Zuid-Limburg overheerst een linkse oriëntatie; in Zuidwest-Overijssel, Zuidwest-Gelderland, Gooi en Vechtstreek en Groot-Rijnmond (excl. Rotterdam) een rechtse. Ten slotte is in Noord- en Zuidoost-Drenthe, alsmede in Twente, voornamelijk sprake van een bovengemiddeld plaatsgebonden ressentiment.

De G10-gemeenten die hiervoor nog niet zijn genoemd kennen maar weinig afwijkingen van het landelijk gemiddelde. Tilburgers zijn bovengemiddeld conservatief op culturele kwesties, terwijl Rotterdammers in dit opzicht juist progressief zijn. Almere wijkt bij geen enkele maatschappelijke overtuiging statistisch significant af van het nationale niveau.

Literatuur

- Aligica, P.D. en V. Tarko (2012). Polycentricity: From Polyani to Ostrom and beyond. In: *Governance*, jg. 25, nr. 2, p. 237-262.
- Almond, G.A. en S. Verba (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Anderson, T.L., C. Grunert, A. Katz en L. Locascio (2010). Aesthetic Capital: A Research Review on Beauty Perks and Penalties. In: *Sociology Compass*, jg. 4, nr. 8, p. 564-575.
- Anýžová, P. en P. Matějů (2018). Beauty still matters: The role of attractiveness in labour market outcomes. In: *International Sociology*, jg. 33, nr. 3, p. 269-291.
- Aravkin, A.Y., S.A. McLaughlin, P. Zheng, H. Lescinsky, M. Brauer, S.I. Hay en C.J.L. Murray (2023). Reply to: Concerns about the Burden of Proof studies. In: *Nature Medicine*, jg. 29, p. 826-827.
- Barbrook-Johnson, P. en A.S. Penn (2022). Bayesian Belief Networks. In: P. Barbrook-Johnson en A.S. Penn (red.), *Systems mapping: How to build and use causal models of systems* (p. 97-112). Cham: Palgrave Macmillan.
- Bask, M. en M. Bask (2015). Cumulative (Dis)Advantage and the Matthew Effect in Life-Course Analysis. In: *Plos ONE*, jg. 10, nr. 11, e0142447.
- Baumann, S., E.H. Kennedy en J. Johnston (2022). Moral and aesthetic consecration and higher status consumers' tastes: The "good" food revolution. In: *Poetics*, jg. 92, nr. B, 101654.
- Becker, G.S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berggren, N., H. Jordahl en P. Poutvaara (2017). The right look: Conservative politicians look better and voters reward it. In: *Journal of Public Economics*, jg. 146, p. 79-86.
- Berkman, L.F., T. Glass, I. Brissette en T.E. Seeman (2000). From social integration to health: Durkheim in the new millennium. In: *Social Science & Medicine*, jg. 51, nr. 6, p. 843-858.
- Beuningen, J. van en L. Moonen (2019). *Trends in geluk en tevredenheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Beyer, C. (2022). Edmund Husserl. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (editie winter 2022). Geraadpleegd 17 maart 2025 via plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/husserl/.
- Bloothoof, G. en D. Onland (2011). Socioeconomic Determinants of First Names. In: *Names. A Journal of Onomastics*, jg. 59, nr. 1, p. 25-41.
- Bloothoof, G. en D. Onland (2016). Multiple first names in the Netherlands (1760–2014). In: *Names. A Journal of Onomastics*, jg. 64, nr. 1, p. 3-18.
- Boelhouwer, J. en H.H. Noll (2023). Objective Quality of Life. In: F. Maggino (red.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (tweede druk) (p. 4783-4785). Cham: Springer.
- Boelhouwer, J. en F. Vonk (2019). Kwaliteit van leven: leefsituatie en tevredenheid met het leven. In: A. Wennekers, J. Boelhouwer, C. van Campen en J. Kullberg (red.), *De sociale staat van Nederland 2019* (p. 305-343). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boogers, M.J.G.J.A. en G.H. Reussing (2018). *Decentralisatie, schaalvergroting en lokale democratie: Samenvattend onderzoek naar gevolgen voor rollen en posities van lokale bestuurders en naar gevolgen voor bestuurskracht en democratie*. Enschede: Universiteit Twente.
- Bornschier, S., S. Häusermann, D. Zollinger en C. Colombo (2021). How "Us" and "Them" Relates to Voting Behavior; Social Structure, Social Identities, and Electoral Choice. In: *Comparative Political Studies*, jg. 54, nr. 12, p. 2087-2122.

- Bornschier, S., L. Haffert, S. Häusermann, M. Steenbergen, en D. Zollinger (2024). *Cleavage formation in the 21st century: How social identities shape voting behavior in contexts of electoral realignment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Börzel, T.A. en T. Risse (2010). Governance without a state: Can it work? In: *Regulation & Governance* jg. 4, nr. 2, p. 113-134.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (p. 241-258). New York: Greenwood.
- Bovens, M. (2024). *Opleiding als nieuwe verzuiling* (afscheidrede). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bovens, M. en A. Wille (2017). *Diploma democracy: The rise of political meritocracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Brooks, C. en J. Manza (2006). Social Policy Responsiveness in Developed Democracies. In: *American Sociological Review*, jg. 71, nr. 3, p. 474-494.
- Burt, R.S. (1982). *Toward a Structural Theory of Action: Network Models of Social Structure, Perception, and Action*. New York: Academic Press.
- Burt, R.S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buyse, D.J., C.F. Reynolds, T.H. Monk, S.R. Berman en D.J. Kupfer (1989). The Pittsburgh Sleep Quality Index: A new instrument for psychiatric practice and research. In: *Psychiatry Research*, jg. 28, nr. 2, p. 193-213.
- BZK (2018). *Indeling krimp- en anticipeerregio's* (versie 1 januari 2018). Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Carfagna, L.B., E.A. Dubois, C. Fitzmaurice, M.Y. Ouimette, J.B. Schor, M. Willis en T. Laidley (2014). An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. In: *Journal of Consumer Culture*, jg. 14, nr. 2, p. 158-178.
- Castillo, J.C., J. Iturra, L. Maldonado, J. Atria en F. Meneses (2023). A Multidimensional Approach for Measuring Meritocratic Beliefs: Advantages, Limitations and Alternatives to the ISSP Social Inequality Survey. In: *International Journal of Sociology*, jg. 53, nr. 5, p. 448-472.
- Caughey, D. en C. Warshaw (2018). Policy Preferences and Policy Change: Dynamic Responsiveness in the American States, 1936-2014. In: *American Political Science Review*, jg. 112, nr. 2, p. 249-266.
- CBS (2024). *Welzijn: Kerncijfers en persoonskenmerken*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 12 maart 2025 via www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/85542NED.
- Chan, T.W. (2019). Understanding cultural omnivores: social and political attitudes. In: *The British Journal of Sociology*, jg. 70, nr. 3, p. 784-806.
- Chan, T.W. en J. Kawalerowicz (2022). Anywheres, Somewheres, local attachment, and civic participation. In: *The British Journal of Sociology*, jg. 73, nr. 1, p. 112-124.
- Chetty, R., N. Hendren, P. Kline en E. Saez (2014). Where is the land of opportunity? The geography of intergenerational mobility in the United States. In: *The Quarterly Journal of Economics*, jg. 129, nr. 4, p. 1553-1624.
- Civil, D. en J.J. Himsworth (2020). Introduction: Meritocracy in Perspective. The Rise of the Meritocracy 60 Years On. In: *The Political Quarterly*, jg. 91, nr. 2, p. 373-378.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (tweede editie). Hillsdale: Erlbaum.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. In: *American Journal of Sociology*, jg. 94, p. S95-S120.

- Coleman, J.S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cooper, M.L., E. Kuntsche, A. Levitt, L.L. Barber en S. Wolf (2016). Motivational Models of Substance Use: A Review of Theory and Research on Motives for Using Alcohol, Marijuana, and Tobacco. In: K.J. Sher (red.), *The Oxford Handbook of Substance Use and Substance Use Disorders: Volume 1* (p. 375-421). Oxford: Oxford University Press.
- CPB (2024). *Kiezen voor later – Vier visies voor 2050; Een langetermijnverkenning voor de Nederlandse economie*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Crabtree, C., S.M. Gaddis, J.B. Holbein en E.N. Larsen (2022). Racially distinctive names signal both race/ethnicity and social class. In: *Sociological Science*, jg. 9, p. 454-472.
- Dai, X., G.F. Gil, M.B. Reitsma, et al. (2022). Health effects associated with smoking: A Burden of Proof study. In: *Nature Medicine*, jg. 28, p. 2045-2055.
- Dalton, R.J. (1999). Political Support in Advanced Industrial Democracies. In: P. Norris (red.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance* (p. 57-77). Oxford: Oxford University Press.
- Deng, W., D. Li en D. Zhou (2020). Beauty and Job Accessibility: New Evidence from a Field Experiment. In: *Journal of Population Economics*, jg. 33, nr. 4, p. 1303-1341.
- DiPrete, T.A. en G.M. Eirich (2006). Cumulative advantage as a mechanism for inequality: A review of theoretical and empirical developments. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 32, p. 271-297.
- Doorley, K. en E. Sierminska (2015). Myth or fact? The beauty premium across the wage distribution in Germany. In: *Economics Letters*, jg. 129, p. 29-34.
- Doorn, J.J.A. van (1960). *De Nederlandse ontwikkelingsgebieden; Schets van de sociale problematiek*. Den Haag: ISONEVO/KASKI/LEI/Sociologisch Instituut van de Nederlands-Hervormde Kerk.
- Eady, G., J. Nagler, A. Guess, J. Zilinsky en J.A. Tucker (2019). How Many People Live in Political Bubbles on Social Media? Evidence From Linked Survey and Twitter Data. In: *Sage Open*, jg. 9, nr. 1.
- Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Easton, D. (1975). A Re-Assessment of the Concept of Political Support. In: *British Journal of Political Science*, jg. 5, nr. 4, p. 435-457.
- Echtelt, P. van, K. Sadiraj, S. Hoff, S. Muns, K. Karpinska, D. Das en M. Versantvoort (2019). *Eindevaluatie van de Participatiewet*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ehsan, A., H.S. Klaas, A. Bastianen en D. Spini (2019). Social capital and health: A systematic review of systematic reviews. In: *SSM-Population Health*, jg. 8, nr. 100425.
- Elchardus, M. en J. Siongers (2011). First Names as Collective Identifiers: An Empirical Analysis of the Social Meanings of First Names. In: *Cultural Sociology*, jg. 5, nr. 3, p. 403-422.
- Engbersen, R. en M. Uytterlinde (2017). *Regionale verschillen geduid; Exploratief onderzoek naar hoog voorzieningengebruik in het sociale domein*. Den Haag: Platform 31.
- Esaiasson, P. en C. Wlezien (2017). Advances in the Study of Democratic Responsiveness: An Introduction. In: *Comparative Political Studies*, jg. 50, nr. 6, p. 699-710.
- Esaiasson, P., A. Kölln en S. Turper (2015). External Efficacy and Perceived Responsiveness – Similar but Distinct Concepts. In: *International Journal of Public Opinion Research*, jg. 27, nr. 3, p. 432-445.
- Essen, C. van, W. Leenders, A. Lejour, J. Möhlmann en S. Rabaté (2022). *Ongelijkheid en herverdeling*. Den Haag: Centraal Planbureau.

- Essen, C. van, T. Vanheukelom, R. Schulenberg en A. Lejour (2024). *Inkomens en belastingen aan de top*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Evans, M.D.R. en J. Kelley (2004). Subjective social location: Data from 21 nations. In: *International Journal of Public Opinion Research*, jg. 16, nr. 1, p. 3-38.
- Flap, H.D. en B.G.M. Völker (2013). Social Capital. In: R. Wittek, T.A.B. Snijders en V. Nee (red.), *The Handbook of Rational Choice Social Research* (p. 220-251). Stanford: Stanford University Press.
- Fletcher, J.M. (2009). Beauty vs. Brains: Early Labor Market Outcomes of High School Graduates. In: *Economics Letters*, jg. 105, nr. 3, p. 321-326.
- Ford, R. en M. Goodwin (2017). Britain after Brexit: A nation divided. In: *Journal of Democracy*, jg. 28, nr. 1, p. 17-30.
- Frank, R.H. (2016). *Success and Luck: Good Fortune and the Myth of Meritocracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Friedman, S. en D. Laurison (2019). *The class ceiling: Why it pays to be privileged*. Bristol: Policy Press.
- Fryer, R.G. en S.D. Levitt (2004). The Causes and Consequences of Distinctively Black Names. In: *The Quarterly Journal of Economics*, jg. 119, nr. 3, p. 767-805.
- Fujita, M. (2010). The evolution of spatial economics: From Thünen to the New Economic Geography. In: *The Japanese Economic Review*, jg. 61, nr. 1, p. 1-32.
- Gaag, M. van der en T.A. Snijders (2005). The Resource Generator: Social capital quantification with concrete items. In: *Social Networks*, jg. 27, nr. 1, p. 1-29.
- Galster, G.C. en S.P. Killen (1995). The geography of metropolitan opportunity: A reconnaissance and conceptual framework. In: *Housing Policy Debate*, jg. 6, nr. 1, p. 7-43.
- Garritzmán, J.L., S. Häusermann en B. Palier (2022a). *The world politics of social investment: Volume I: Welfare states in the knowledge economy*. New York: Oxford Academic.
- Garritzmán, J.L., S. Häusermann en B. Palier (2022b). *The world politics of social investment: Volume II: The politics of varying social investment strategies*. New York: Oxford Academic.
- Gaspar, J.M. (2021). New Economic Geography: History and debate. In: *The European Journal of the History of Economic Thought*, jg. 28, nr. 1, p. 46-82.
- Geurkink, B. en E. Miltenburg (2023). *Somber over de samenleving? Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M., W. Portegijs, E. de Bakker, M. Versantvoort en J. Broere (2024). *Samen verschillend; Een verkenning van de relatie tussen diversiteit en sociale cohesie in de buurt, op school en op het werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gingrich, J. (2025). Regional Inequality and the Knowledge Economy In: *Journal of European Social Policy* (doi.org/10.1177/09589287241312110).
- González-Bailón, S., D. Lazer, P. Barberá, M. Zhang et al. (2023). Asymmetric ideological segregation in exposure to political news on Facebook. In: *Science*, jg. 381, nr. 6656, p. 392-398.
- Goodhart, D. (2017). *The road to somewhere; The new tribes shaping British politics*. Londen: Penguin Books.
- Granovetter, M.S. (1974). *Getting a job: A study of contacts and careers*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gugushvili, A. en G. Bulczak (2023). Physical Attractiveness and Intergenerational Social Mobility. In: *Social Science Quarterly*, jg. 104, nr. 7, p. 1360-1382.

- Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns; Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hacker, J.S. en P. Pierson (2010). Winner-Take-All Politics: Public Policy, Political Organization, and the Precipitous Rise of Top Incomes in the United States. In: *Politics & Society*, jg. 38, nr. 2, p. 152-204.
- Hakim, C. (2010). Erotic Capital. In: *European Sociological Review*, jg. 26, nr. 5, p. 499-518.
- Hamermesh, D.S. (2011). *Beauty Pays (Why Attractive People Are More Successful)*. Princeton: Princeton University Press.
- Hamermesh, D.S. en J. Biddle (1994). Beauty and the Labor Market. In: *The American Economic Review*, jg. 84, nr. 5, p. 1174-1194.
- Haynes, K. (2012). Body Beautiful? Gender, Identity and the Body in Professional Services Firms. In: *Gender, Work & Organization*, jg. 19, nr. 5, p. 489-507.
- Hemerijck, A. (2018). Social investment as a policy paradigm. In: *Journal of European Public Policy*, jg. 25, nr. 6, p. 810-827.
- Hillen, S., N.D. Steiner en C. Landwehr (2024). Perceptions of policy responsiveness: The effects of egocentric and sociotropic congruence. In: *West European Politics* (doi.org/10.1080/01402382.2024.2333215).
- Hoff, S., C. Vrooman, J. Iedema, J. Boelhouwer en J. Kullberg (2021). *Verschil in Nederland 2014-2020. Zes sociale klassen en hun visies op samenleving en politiek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hooghe, L. en G. Marks (2020). A postfunctionalist theory of multilevel governance. In: *The British Journal of Politics and International Relations*, jg. 22, nr. 4, p. 820-826.
- Hooghe L., G. Marks en C.J. Wilson (2002). Does left/right structure party positions on European integration? In: *Comparative Political Studies*, jg. 35, nr. 8, p. 965-989.
- Hoogstraten, P. van (1983). *De ontwikkeling van het regionaal beleid in Nederland 1949-1977: Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van overheidsingrijpen in de ruimtelijke structuur*. Eindhoven: Technische Hogeschool.
- Hout, M. (2012). Social and Economic Returns to College Education in the United States. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 38, p. 379-400.
- Huang, F.L. (2018). Multilevel Modeling Myths. In: *School Psychology Quarterly*, jg. 33, nr. 3, p. 492-499.
- Huijsmans, T. en J. Rodden (2025). The Great Global Divider? A Comparison of Urban-Rural Partisan Polarization in Western Democracies. In: *Comparative Political Studies*, jg. 58, nr. 2, p. 261-290.
- Husserl, E. (1913). *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Halle: Niemeyer.
- Jacques, O. en A. Noël (2021). Targeting within universalism. In: *Journal of European Social Policy*, jg. 31, nr. 1, p. 15-29.
- Jæger, M.M. (2011). "A thing of beauty is a joy forever"? Returns to physical attractiveness over the life course. In: *Social Forces*, jg. 89, nr. 3, p. 983-1003.
- Kanazawa, S. en M.C. Still (2018). Is There Really a Beauty Premium or an Ugliness Penalty on Earnings? In: *Journal of Business and Psychology*, jg. 33, nr. 2, p. 249-262.
- Kelley, J. en M.D.R. Evans (1995). Class and class conflict in six Western nations. In: *American Sociological Review*, jg. 60, nr. 2, p. 157-178.
- Kennedy, E.H., S. Baumann en J. Johnston (2019). Eating for taste and eating for change: Ethical consumption as a high-status practice. In: *Social Forces*, jg. 98, nr. 1, p. 381-402.

- Kessler, R.C., K.D. Mickelson en D.R. Williams (1999). The Prevalence, Distribution, and Mental Health Correlates of Perceived Discrimination in the United States. In: *Journal of Health and Social Behaviour*, jg. 40, nr. 3, p. 208-230.
- Kitchens, B., S.L. Johnson en P.H. Gray (2020). Understanding Echo Chambers and Filter Bubbles: The Impact of Social Media on Diversification and Partisan Shifts in News Consumption. In: *MIS Quarterly*, jg. 44, nr. 4.
- Kolemba, M. en J. Maciuszek (2013). Perception of risk and risk-taking among the lucky and the luckless. In: *Polish Psychological Bulletin*, jg. 44, nr. 3, p. 358-370.
- Koopmans, R. en M. Schaeffer (2016). Statistical and Perceived Diversity and Their Impacts on Neighborhood Social Cohesion in Germany, France and the Netherlands. In: *Social Indicators Research*, jg. 125, p. 853-883.
- Kriesi, H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschier en T. Frey (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kriesi, H., E. Grande, M. Dolezal, M. Helbling, D. Höglinger, S. Hutter en B. Wüest (2012). *Political conflict in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kromhout, M., P. van Echtelt en P. Feijten (2020). *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. In: *Journal of Political Economy*, jg. 99, nr. 3, p. 483-499.
- Krugman, P. (2011). The New Economic Geography, now middle-aged. In: *Regional Studies*, jg. 45, nr. 1, p. 1-7.
- Kühn, M. (2015). Peripheralization: Theoretical Concepts Explaining Socio-Spatial Inequalities. In: *European Planning Studies*, jg. 30, nr. 2, p. 367-378.
- Kuipers, G. (2015). Beauty and Distinction? The Evaluation of Appearance and Cultural Capital in Five European Countries. In: *Poetics*, jg. 53, p. 38-51.
- Laan, E. van der en G. Kuipers (2016). How aesthetic logics shape a cultural field: Differentiation and consolidation in the transnational field of fashion images, 1982-2011. In: *Poetics*, jg. 56, p. 64-84.
- Lange, M. de, J. Tolsma en M.H.J. Wolbers (red.) (2015). *Opleiding als sociale scheidslijn; Een nieuw perspectief op een oude kloof*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Lens, M.C. (2017). Measuring the geography of opportunity. In: *Progress in Human Geography*, jg. 41 nr. 1, p. 3-25.
- Lieberson, S. en E.O. Bell (1992). Children's First Names: An Empirical Study of Social Taste. In: *American Journal of Sociology*, jg. 98, nr. 3, p. 511-554.
- Lin, N. (1999). Building a network theory of social capital. In: *Connections*, jg. 22, nr. 1, p. 28-51.
- Lin, N. (2000). Inequality in Social Capital. In: *Contemporary Sociology*, jg. 29, nr. 6, p. 785-799.
- Linde, J. en Y. Peters (2020). Responsiveness, Support, and Responsibility: How Democratic Responsiveness Facilitates Responsible Government. In: *Party Politics*, jg. 26, nr. 3, p. 291-304.
- Lindsay, J. en D. Dempsey (2017). First names and social distinction: Middle-class naming practices in Australia. In: *Journal of Sociology*, jg. 53, nr. 3, p. 577-591.
- Lizardo, O. (2006). How cultural tastes shape personal networks. In: *American Sociological Review*, jg. 71, nr. 5, p. 778-807.

- Lorah, J. (2018). Effect size measures for multilevel models: Definition, interpretation, and TIMSS example. In: *Large-scale Assessments in Education*, jg. 6, nr. 8, p. 1.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. New York: Wiley.
- Maggetti, M. en P.H. Trein (2019). Multi-level governance and problem-solving: Towards a dynamic theory of multi-level policy-making? In: *Public Administration*, jg. 97, nr. 2, p. 355-369.
- Marmot, M. (2010). *Fair society, healthy lives: Strategic review of health inequalities in England post-2010*. Londen: Institute of Health Equity.
- McClintock, E.A. (2014). Beauty and status: The illusion of exchange in partner selection? In: *American Sociological Review*, jg. 79, nr. 4, p. 575-604.
- McPherson, M., L. Smith-Lovin en J.M. Cook (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 27, p. 415-444.
- McQuarrie, M. (2017). The revolt of the Rust Belt: Place and politics in the age of anger. In: *British Journal of Sociology*, jg. 68, nr. S1, p. S120-S152.
- Merton, R.K. (1968). The Matthew effect in science. In: *Science*, jg. 159, nr. 3810, p. 56-63.
- Merton, R.K en E. Barber (2006). *The Travels and Adventures of Serendipity: A Study in Sociological Semantics and the Sociology of Science*. Princeton: Princeton University Press.
- Mijs, J.J.B. (2021). The paradox of inequality: Income inequality and belief in meritocracy go hand in hand. In: *Socio-Economic Review*, jg. 19, nr. 1, p. 7-35.
- Mills, C.W. (1956). *The power elite*. Londen/Oxford/New York: Oxford University Press.
- Mitra, B., M. Webb en C. Wolfe (2014). Audience responses to the physical appearance of television newsreaders. In: *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, jg. 11, nr. 2, p. 45-57.
- Mobius, M.M. en T.S. Rosenblatt (2006). Why beauty matters. In: *American Economic Review*, jg. 96, nr. 1, p. 222-235.
- Monk Jr., E.P., M.H. Esposito en H. Lee (2021). Beholding Inequality: Race, Gender, and Returns to Physical Attractiveness in the United States. In: *American Journal of Sociology*, jg. 127, nr. 1, p. 194-241.
- Muise D., H. Hosseinmardi, B. Howland, M. Mobius, D. Rothschild en D.J. Watts (2022). Quantifying partisan news diets in Web and TV audiences. In: *Science Advances*, jg. 15, nr. 8, eabn0083.
- Musterd, S., C. Hochstenbach en W. Boterman (2020). Ripples of structural economic transformation: The changing social geographies of Dutch metropolitan regions. In: *Applied Geography*, jg. 116, 102151.
- Nielsen, F. (2007). Economic Inequality, Pareto, and Sociology: The Route Not Taken. In: *American Behavioral Scientist*, jg. 50, nr. 5, p. 619-638.
- Nyhan, B., J. Settle, E. Thorson, M. Wojcieszak, P. Barberá, A.E. Chen et al. (2023). Like-minded sources on Facebook are prevalent but not polarizing. In: *Nature*, jg. 620, p. 137-144.
- O'Connor, K.M. en E. Gladstone (2018). Beauty and social capital: Being attractive shapes social networks. In: *Social Networks*, jg. 52, p. 42-47.
- OECD (2008). *Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide*. Parijs: Organisation for Economic Co-operation and Development (OESO, Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling).
- Oskooij, K.A.R. (2020). Perceived Discrimination and Political Behavior. In: *British Journal of Political Science*, jg. 50, nr. 3, p. 867-892.

- Ostrom, E. (2010). Beyond markets and states: Polycentric governance of complex economic systems. In: *American Economic Review*, jg. 100, nr. 3, p. 641-672.
- Ostrom, V., C.M. Tiebout en R. Warren (1961). The organization of government in metropolitan areas: A theoretical inquiry. In: *American Political Science Review*, jg. 55, nr. 4, p. 831-842.
- Pareto, V. (1935). *The mind and society: A treatise on general sociology* (derde volume). New York: Harcourt, Brace and Company.
- Pascoe, E.A. en L.S. Richman (2009). Perceived Discrimination and Health. In: *Psychological Bulletin*, jg. 135, nr. 4, p. 531-554.
- Peterson, R.A. en R.M. Kern (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, jg. 61, nr. 5, p. 900-907.
- Pluchino A., A.E. Biondo en A. Rapisarda (2018). Talent Versus Luck: The Role of Randomness in Success and Failure. In: *Advances in Complex Systems*, jg. 21, nr. 3-4: 1850014.
- PON, het & Telos (2024). *Accentueer het verschil; Een regionaal perspectief op achterstanden in Nederland*. Tilburg: Het PON & Telos.
- Prieur, A. en M. Savage (2013). Emerging Forms of Cultural Capital. In: *European Societies*, jg. 15, nr. 2, p. 246-267.
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. In: *Journal of Democracy*, jg. 6, nr. 1, p. 65-78.
- Qi, Y., J.C. Vrooman, J. Almansa, P. Ots, S. Brouwer en S.A. Reijneveld (2023). A capital-based approach to better understand health inequalities: Theoretical and empirical explorations. In: *SSM Population Health*, jg. 21, nr. 101309.
- Qi, Y., S.A. Reijneveld, J. Almansa, S. Brouwer en J.C. Vrooman (2024). Diverging death risks: Mortality as a corollary of economic, social, cultural and person capital. In: *SSM-Population Health*, jg. 25, nr. 101644.
- Reckwitz, A. (2017). *The Invention of Creativity: Modern Society and the Culture of the New*. Cambridge: Polity.
- Reeves, A. en R. de Vries (2019). Can cultural consumption increase future earnings? In: *The British Journal of Sociology*, jg. 70, nr. 1, p. 214-240.
- Reeves, A., S. Friedman, C. Rahal en M. Flemmen (2017). The Decline and Persistence of the Old Boy: Private Schools and Elite Recruitment 1897 to 2016. In: *American Sociological Review*, jg. 82, nr. 6, p. 1139-1166.
- Reeves, R.V. (2018). *Dream hoarders: How the American upper middle class is leaving everyone else in the dust, why that is a problem, and what to do about it*. Washington: Brookings Institution Press.
- Reiljan, A., Y. Kutiyski en A. Krouwel (2020). Mapping parties in a multidimensional European political space: A comparative study of the EUvox and euandi party position data sets. In: *Party Politics*, jg. 26, nr. 5, p. 651-663.
- Rivera, L.A. (2012). Hiring as Cultural Matching: The Case of Elite Professional Service Firms. In: *American Sociological Review*, jg. 77, nr. 6, p. 999-1022.
- Rli/ROB/RVS (2023). *Elke regio telt! Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio's*. Den Haag: Raad voor de leefomgeving en infrastructuur/Raad voor het Openbaar Bestuur/Raad voor Volksgezondheid en Samenleving.
- Roberts, B.J., J. Struwig, J. Edlund en A. Lindh (2023). The ISSP 2019 Social Inequality Module: Country-Comparative Individual-Level Data on Public Beliefs about Inequality and Socioeconomic Conditions over Three Decades. In: *International Journal of Sociology*, jg. 53, nr. 5, p. 333-350.

- Rössel, J., P. Schenk en S. Weingartner (2021). The Aesthetic Moment in Markets. In: A. Maurer (red.), *Handbook of Economic Sociology for the 21st Century* (p. 95-111). Cham: Springer.
- Rosset, J. (2023). Perceptions of (unequal) responsiveness and their consequences for electoral participation. In: *Journal of European Public Policy*, jg. 30, nr. 8, p. 1565-1587.
- Rudiger, A. von en J.E. Stiglitz (red.) (2022). *The Great Polarization: How Ideas, Power, and Policies Drive Inequality*. New York: Columbia University Press.
- Sandel, M.J. (2020). *The tyranny of merit: What's become of the common good?* New York: Farrar.
- Sarpila, O., I. Kukkonen, T. Pajunen en E. Åberg (2021). *Appearance as capital; the normative regulation of aesthetic capital accumulation and conversion*. Bingley: Emerald Publishing.
- Savage, M. (2025). Social class, wealth and multidimensional inequalities: The Great British Class Survey after ten years. In: *Mens & Maatschappij*, jg. 100, nr. 2, p. 126-142 (thema nummer *Multidimensional perspectives on social inequality*, onder redactie van J.C. Vrooman en J. Slabbekoorn).
- Savage, M., F. Devine, N. Cunningham, M. Taylor, Y. Li, J. Hjellbrekke, B. Le Roux, S. Friedman en A. Miles (2013). A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. In: *Sociology*, jg. 47, nr. 2, p. 219-250.
- Savage, M., N. Cunningham, F. Devine, S. Friedman, D. Laurison, L. McKenzie, A. Miles, H. Snee en P. Wakeling (2015). *Social Class in the 21st Century*. Londen: Penguin Random House.
- Sawilowsky, S.S. (2009). New effect size rules of thumb. In: *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, jg. 8, nr. 2, p. 467-474.
- Schakel, A.H., L. Hooghe en G. Marks (2015). Multilevel governance and the state. In: S. Leibfried, E. Huber, M. Lange, J.D. Levy, F. Nullmeier en J.D. Stephens (red.), *The Oxford Handbook of Transformations of the State* (p. 269-285). Oxford: Oxford University Press.
- Schakel, W. (2021). Unequal policy responsiveness in the Netherlands. In: *Socio-Economic Review*, jg. 19, nr. 1, p. 37-57.
- Schildkraut, D.J. (2005). The Rise and Fall of Political Engagement among Latinos: The Role of Identity and Perceptions of Discrimination. In: *Political Behavior*, jg. 27, nr. 3, p. 285-312.
- Schmutte, I.M. (2015). Job referral networks and the determination of earnings in local labor markets. In: *Journal of Labor Economics*, jg. 33, nr. 1, p. 1-32.
- Schröder, N.J.S. (2018). The lens of polycentricity: Identifying polycentric governance systems illustrated through examples from the field of water governance. In: *Environmental Policy and Governance*, jg. 28, nr. 4, p. 236-251.
- SCP (2025). Structurele ongelijkheid beïnvloedt welzijn en gezondheid, sociaal vertrouwen en vertrouwen in overheid. In: *SCP.nl*, 18 februari 2025. Geraadpleegd 10 maart 2025 via www.scp.nl/actueel/nieuws/2025/02/18/18.
- Skocpol, T. (1995). *Social Policy in the United States: Future Possibilities in Historical Perspective*. Princeton: Princeton University Press.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Londen: Bloomsbury Academic.
- Stephan, M., G. Marshall en M. McGinnes (2019). An introduction to polycentricity and governance. In: A. Thiel, W.A. Blomquist en D.E. Garrick (red.), *Governing complexity; Analyzing and applying polycentricity* (p. 21-44). Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Stiglitz, J.E. (2012). *The Price of Inequality*. New York: W.W. Norton & Company.

- Talley, H.L. (2014). *Saving face: Disfigurement and the politics of appearance*. New York/Londen: New York University Press.
- Thiel, A., R. Pacheco-Vega en E. Baldwin (2019). Evolutionary institutional change and performance in polycentric governance. In: A. Thiel, W.A. Blomquist en D.E. Garrick (red.), *Governing complexity; Analyzing and applying polycentricity* (p. 91-110). Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Thijssen, L., M. Coenders en B. Lancee (2021). Ethnic discrimination in the Dutch labor market: differences between ethnic minority groups and the role of personal information about job applicants; Evidence from a field experiment. In: *Journal of International Migration and Integration*, jg. 22, nr. 3, p. 1125-1150.
- Thomas, K. (2018). The Labor Market Value of Taste: An Experimental Study of Class Bias in U.S. Employment. In: *Sociological Science*, jg. 5, p. 562-595.
- Timming, A.R. (2015). Visible tattoos in the service sector: A new challenge to recruitment and selection. In: *Work, Employment and Society*, jg. 29, nr. 1, p. 60-78.
- Tortola, P.D. (2017). Clarifying multilevel governance. In: *European Journal of Political Research*, jg. 56, nr. 2, p. 234-250.
- Tubergen, F. van en B. Volker (2015). Inequality in Access to Social Capital in the Netherlands. In: *Sociology*, jg. 49, nr. 3, p. 521-538.
- Tuppat, J. en J. Gerhards (2021). Immigrants' First Names and Perceived Discrimination: A Contribution to Understanding the Integration Paradox. In: *European Sociological Review*, jg. 37, nr. 1, p. 121-135.
- Veenstra, G. en T. Abel (2019). Capital interplays and social inequalities in health. In: *Scandinavian Journal of Public Health*, jg. 47, nr. 6, p. 631-634.
- Veldheer, V., J.J. Jonker, L. van Noije en C. Vrooman (red.) (2012). *Een beroep op de burger; minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeij, L. en L. Thijssen (2024). *De leefwerelden van arm en rijk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeij, L., J. Iedema, J. Boelhouwer, I. Ooms en J. Kullberg (2021). *Vier typen gemeenten; Een laagdrempelig instrument om de belangrijkste verschillen tussen gemeenten een plek te geven in SCP-onderzoek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Voogd, J. de en R. Cuperus (2021). *Atlas van afgehaakt Nederland; Over buitenstaanders en gevestigden*. Sine loco: In eigen beheer.
- Votaw, V.R. en K. Witkiewitz (2021). Motives for Substance Use in Daily Life: A Systematic Review of Studies Using Ecological Momentary Assessment. In: *Clinical Psychological Science*, jg. 9, nr. 4, p. 535-562.
- Vrooman, C. (2014). Visies op Verschil. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Verschil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 29-66). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C. (2017). *De ruimtelijke dimensie van 'Verschil in Nederland'*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C., M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.) (2014). *Verschil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C., J. Boelhouwer, J. Iedema en A. van der Torre (2023). *Eigentijdse ongelijkheid: De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal – Verschil in Nederland 2023*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, J.C., J. Boelhouwer en M. Gijsberts (2024). A contemporary class structure: Capital disparities in The Netherlands. In: *PLoS ONE*, jg. 19, nr. 1, e0296443 (doi.org/10.1371/journal.pone.0296443).

- Vrooman, J.C., J. Iedema en J. Boelhouwer (2025). Capitals, social classes and intersectionality: Quantitative analyses of multidimensional disparities in the Netherlands. In: *Mens & Maatschappij*, jg. 100, nr. 2, p. 143-178 (themanummer *Multidimensional perspectives on social inequality*, onder redactie van J.C. Vrooman en J. Slabbekoorn).
- Warhurst, C. en D. Nickson (2020). *Aesthetic Labour*. Londen: Sage.
- Webster Jr., M. en J.E. Driskell Jr. (1983). Beauty as status. In: *American Journal of Sociology*, jg. 89, nr. 1, p. 140-165.
- Welsch, W. (1996). Aestheticization Processes: Phenomena, Distinctions and Prospects. In: *Theory, Culture & Society*, jg. 13, nr. 1, p. 1-24.
- Werfhorst, H.G. van de (2014). Changing Societies and Four Tasks of Schooling: Challenges for Strongly Differentiated Educational Systems. In: *International Review of Education*, jg. 60, nr. 1, p. 123-144.
- Westheuser, L. en D. Zollinger (2025). Cleavage theory meets Bourdieu: Studying the role of group identities in cleavage formation. In: *European Political Science Review*, jg. 17, nr. 1, p. 110-127.
- Willems, R. en W. Huijnk (2025). *Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2025*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Williams, C.L. en C. Connell (2010). "Looking Good and Sounding Right": Aesthetic Labor and Social Inequality in the Retail Industry. In: *Work and Occupations*, jg. 37, nr. 3, p. 349-377.
- Williams, D.R., Y. Yu, J.S. Jackson en N.B. Anderson (1997). Racial differences in physical and mental health: Socio-economic status, stress and discrimination. In: *Journal of Health Psychology*, jg. 2, nr. 3, p. 335-351.
- Wiseman, R. (2004). *The Luck Factor*. Londen: Arrow.
- Yaqub, O. (2018). Serendipity: Towards a taxonomy and a theory. In: *Research Policy*, jg. 47, nr. 1, p. 169-179.
- Young, M. (1958). *The rise of the meritocracy 1870-2033: An essay on education and society*. Londen: Thames and Hudson.
- Zapf, W. (1984). Individuelle Wohlfahrt. Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität. In: W. Glatzer en W. Zapf (red.), *Lebensqualität in der Bundesrepublik* (p. 13-26). Frankfurt am Main/New York: Campus.
- Zschirnt, E. en D. Ruedin (2016). Ethnic discrimination in hiring decisions: A meta-analysis of correspondence tests 1990-2015. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 42, nr. 7, p. 1115-1134.

Bijlage A Effectgroottes per gebiedsindeling

Tabel A.1 Effectgroottes van gebieden op kapitaaltypen (Cohens d, gesorteerd op totaal kapitaal), 2019/2020^a

gebiedsindeling	type kapitaal						rang ^b	T(2) ^c	provincie
	E	C	S	P	T				
provincies									
Utrecht	0,24*	0,12*	0,16*		0,20*	7	0,14*	UT	
Noord-Holland	0,10*	0,19*	0,10*	0,14*	0,19*	8	0,23*	NH	
Noord-Brabant	0,12*	-0,11*				27		NB	
Friesland						28	-0,16*	FR	
Gelderland						28		GD	
Zeeland						28	-0,22	ZL	
Zuid-Holland	-0,09*					46		ZH	
Overijssel				-0,19*		47	-0,24*	OV	
Limburg	-0,15*				-0,12	55	-0,11	LB	
Groningen	-0,22*				-0,12*	55	-0,15*	GR	
Drenthe		-0,27*	-0,26*	0,24*	-0,17	57	-0,18*	DR	
Flevoland	-0,34*		-0,23	-0,26	-0,28*	63		FL	
beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland									
Randstad		0,09*				15	0,10*	NH/ZH/UT/FL	
rest van Nederland	0,06*					26		verspreid	
anticipeergebieden		-0,13*	-0,14*		-0,11*	53	-0,13*	verspreid	
krimpgebieden	-0,20*	-0,20*	-0,11*		-0,21*	59	-0,21*	verspreid	
SCP-gemeentetypologie									
welvarende woongemeenten	0,33*	0,17*	0,13*		0,26*	5	0,28*	verspreid	
universiteitssteden	-0,13*	0,19*	0,10*	0,07*	0,09*	14	0,14*	verspreid	
kleinschalige gemeenten	0,09*	-0,12*				45	-0,07*	verspreid	
overwegend kleinstedelijke gemeenten	-0,09*	-0,05	-0,10*	-0,09*	-0,11*	53	-0,10*	verspreid	
COROP-gebieden en de 10 gemeenten met de meeste inwoners (G10)									
Utrecht (gemeente)	#44	0,35*	0,37*	0,18*	0,37*	1	0,30*	UT	
Amsterdam	#41	0,42*	0,28*	0,21*	0,36*	2	0,45*	NH	
IJmond	#20	0,40*			0,34	3	0,37*	NH	
Delft en Westland	#27		0,25	0,26*	0,28*	4	0,25*	ZH	
Gooi en Vechtstreek	#24			0,29*	0,21	6	0,31*	NH	
Groningen (gemeente)	#46	0,41*	0,19*		0,18*	9		GR	

gebiedsindeling		type kapitaal					rang ^b	T(2) ^c	provincie
		E	C	S	P	T			
COROP/G10-indeling (vervolg)									
Noordoost-Noord-Brabant	#35	0,25*		0,15		0,14	10		NB
Utrecht^	#17	0,27*				0,13*	11		UT
Veluwe	#13				0,17*	0,13	11		GD
Eindhoven	#45		0,19*			0,12	13	0,16*	NB
Zuidwest-Overijssel	#11		0,43*				16		OV
Noord-Drenthe	#7	0,19			0,21		17		DR
Breda	#49	0,39					18		NB
Kop van Noord-Holland	#18				0,30*		19		NH
Nijmegen	#50		0,30*				19		GD
Zuidwest-Gelderland	#16	0,26*					21		GD
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	#25	0,26*					21		ZH
Den Haag	#43		0,25*				23	0,18*	ZH
Zuidoost-Noord-Brabant^	#36	0,21*					24		NB
Groot-Amsterdam^	#23	0,16					25	0,15*	NH
Zuidwest-Friesland	#5						28		FR
Zuidoost-Friesland	#6						28		FR
Noord-Overijssel	#10						28	-0,17	OV
Achterhoek	#14						28		GD
Arnhem/Nijmegen^	#15						28		GD
Alkmaar en omgeving	#19						28		NH
Agglomeratie Haarlem	#21						28		NH
Zaanstreek	#22						28		NH
Agglomeratie 's-Gravenhage^	#26						28		ZH
Oost-Zuid-Holland	#28						28		ZH
Groot-Rijnmond^	#29						28		ZH
Overig Zeeland	#32						28		ZL
Noord-Limburg	#37						28		LB
Tilburg	#47						28		NB
Zuidoost-Zuid-Holland	#30		-0,23*				48	-0,21*	ZH
Zuid-Limburg	#39	-0,26*					49		LB
Midden-Limburg	#38		-0,29				50	-0,22	LB
Zuidwest-Drenthe	#9		-0,45*	-0,47*	0,44*		51		DR

gebiedsindeling		type kapitaal					rang ^b	T(2) ^c	provincie
		E	C	S	P	T			
COROP/G10-indeling (vervolg)									
Flevoland^	#40	-0,59*					52		FL
Noord-Friesland	#4	-0,24*				-0,19	58	-0,28*	FR
Overig Groningen^	#3	-0,20*	-0,21*	-0,17		-0,21*	59	-0,24*	GR
Twente	#12	-0,24*			-0,25*	-0,24*	61	-0,32*	OV
Midden-Noord-Brabant^	#34		-0,45*			-0,27	62	-0,32	NB
Delfzijl en omgeving	#2		-0,22			-0,28	63	-0,32*	GR
Almere	#48	-0,29			-0,32	-0,28	63		FL
West-Noord-Brabant^	#33		-0,40*		-0,18	-0,30*	66	-0,22*	NB
Rotterdam	#42	-0,52*				-0,31*	67		ZH
Zuidoost-Drenthe	#8	-0,37*	-0,39*	-0,33*		-0,38*	68	-0,39*	DR
Zeeuws-Vlaanderen	#31		-0,35*		-0,44*	-0,47*	69	-0,62*	ZL
Oost-Groningen	#1	-0,36*	-0,49*	-0,35*	-0,27*	-0,53*	70	-0,44*	GR
intraklasse correlatiecoëfficiënten (ICC)		E	C	S	P	T			
provincies		0,020	0,010	0,009	0,010	0,015			
beleidsregio's/Randstad/rest van Nederland		0,008	0,011	0,004	0,000	0,010			
SCP-gemeentetypologie		0,031	0,018	0,007	0,004	0,017			
COROP/G10-indeling		0,032	0,039	0,019	0,014	0,034			

E = economisch kapitaal; C = cultureel kapitaal; S = sociaal kapitaal; P = persoonskapitaal; T = totaal kapitaal.

[^] Exclusief de gemeente met de meeste inwoners (=G10).

Volgnummer COROP-gebied/G10-gemeente in figuur 5.1.

- a De waarden van Cohens *d* zijn berekend op basis van lineaire regressieanalyses. Als een cel leeg is, betekent dit dat er in het betreffende gebied geen verschil is met het nationale gemiddelde, of dat het verschil niet statistisch significant is bij $p \leq 0,10$. Afwijkingen die statistisch significant zijn bij $p \leq 0,05$ zijn gemarkeerd met een asterisk (*). Een positieve waarde van Cohens *d* geeft aan dat de inwoners van het gebied meer kapitaal hebben dan het Nederlands gemiddelde, terwijl een negatieve score wijst op een ondergemiddelde score. Sawilowsky (2009) beveelt de volgende grenswaarden aan voor de positieve en negatieve effectgroottes:
Cohens $d \pm 0,01$ = zeer klein; $\pm 0,20$ = klein; $\pm 0,50$ = middelmatig; $\pm 0,80$ = groot; $\pm 1,20$ = zeer groot; $\pm 2,00$ = enorm.
- b De rangnummers over alle 70 gebieden zijn in twee stappen bepaald. Eerst werden de rijen met een significante afwijking in het totaal kapitaal geselecteerd en van hoog naar laag gesorteerd. Daarna werden de overige gebieden geordend op basis van de gemiddelde waarde van de vier deelpitalen, en tussen de gebieden uit de eerste stap gepositioneerd. De 17 gebieden die noch in het totaal kapitaal, noch in de deelpitalen significant afwijken van het Nederlands gemiddelde, liggen in het midden, met rangnummer 28 (cursief weergegeven). Dit betreft 3 provincies, 13 COROP-gebieden, en 1 gemeente behorend tot de G10.
- c Cohens *d* op totaal kapitaal, nadat rekening is gehouden met individuele verschillen in leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en de samenstelling van het huishouden van de respondent.

Bron: SCP

Tabel A.2 Effectgroottes van gebieden op sociale klassen (verschil t.o.v. klassenaandelen in Nederland, in procentpunten; gebieden gesorteerd op het totaalkapitaal in tabel A.1), 2019/2020^a

gebiedsindeling	sociale klassen ^b							provincie
	WBL	JKR	RBL	WMG	LOG	ONZ	PRC	
provincies								
Utrecht	8,7*				-4,2*			UT
Noord-Holland	3,8*	3,1*	2,6*	-4,3*			-3,1*	NH
Noord-Brabant		-2,4*	3,1*		3,1	-3,1*		NB
Friesland					5,0			FR
Gelderland				4,0*			-2,1*	GD
Zeeland	-10,6*							ZL
Zuid-Holland				-2,8*			2,9*	ZH
Overijssel			-6,8*	6,8*				OV
Limburg								LB
Groningen	-5,1*	5,0*	-2,4					GR
Drenthe		-3,8						DR
Flevoland			-6,1*		-8,2*			FL
beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland								
Randstad	3,3*	2,4*		-5,1*	-3,9*	1,8*	1,8*	NH/ZH/UT/FL
rest van Nederland				2,1*	1,4*	-1,3*	-1,4*	verspreid
anticipeergebieden	-5,6*	-3,2*		6,1*	4,0			verspreid
krimpgebieden	-5,9*	-2,8			4,6*			verspreid
SCP-gemeentetypologie								
welvarende woongemeenten	7,6*	-2,8	8,3*	-4,8*	-4,6*			verspreid
universiteitssteden	3,2*	10,2*	-3,0*	-9,4*	-6,7*	4,0*	1,8	verspreid
kleinschalige gemeenten	-2,6*	-4,3*		5,4*	5,3*	-2,7*	-2,0*	verspreid
overwegend kleinstedelijke gemeenten		-1,9*		2,0			1,6*	verspreid
COROP-gebieden en de 10 gemeenten met de meeste inwoners (G10)								
Utrecht (gemeente)	#44	15,7*	12,3*	-6,5*	-11,2*	-10,7		UT
Amsterdam	#41	6,7*	15,9*		-13,6*	-9,1		NH
IJmond	#20		-5,2					NH
Delft en Westland	#27						-4,6*	ZH
Gooi en Vechtstreek	#24				-11,0*		-5,9*	NH
Groningen (gemeente)	#46		18,4*		-8,6*	-10,5		GR
Noordoost-Noord-Brabant	#35		-4,0				-5,2*	NB

gebiedsindeling		sociale klassen ^b							provincie
		WBL	JKR	RBL	WMG	LOG	ONZ	PRC	
COROP/G10-indeling (vervolg)									
Utrecht^	#17	6,1*	-5,2*					-2,9*	UT
Veluwe	#13	-5,5*			8,7*		-3,3	-3,2*	GD
Eindhoven	#45		7,0*	-5,3*		-4,9			NB
Zuidwest-Overijssel	#11			-7,8*				-6,0*	OV
Noord-Drenthe	#7						-7,1*		DR
Breda	#49	13,3	-7,4*			-18,1			NB
Kop van Noord-Holland	#18				12,3*		-6,3*	-6,0*	NH
Nijmegen	#50		9,5*	-4,8		-6,9			GD
Zuidwest-Gelderland	#16		-5,5*		14,4*				GD
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	#25						-7,7*		ZH
Den Haag	#43		6,2		-11,4*	-10,9	15,2*		ZH
Zuidoost-Noord-Brabant^	#36						-5,3*		NB
Groot-Amsterdam^	#23							-3,1*	NH
Zuidwest-Friesland	#5		-6,5*	14,9*				-5,1*	FR
Zuidoost-Friesland	#6								FR
Noord-Overijssel	#10			-5,4*	14,4*		-6,1*		OV
Achterhoek	#14								GD
Arnhem/Nijmegen^	#15								GD
Alkmaar en omgeving	#19								NH
Agglomeratie Haarlem	#21	10,3*		8,4	-15,8*	-8,0	9,4		NH
Zaanstreek	#22							-6,3*	NH
Agglomeratie 's-Gravenhage^	#26					-7,2			ZH
Oost-Zuid-Holland	#28								ZH
Groot-Rijnmond^	#29		-5,1*						ZH
Overig Zeeland	#32	-9,0*					-7,9*		ZL
Noord-Limburg	#37		-5,3*						LB
Tilburg	#47		-6,5*	15,9*					NB
Zuidoost-Zuid-Holland	#30		-5,9*						ZH
Zuid-Limburg	#39			-3,6					LB
Midden-Limburg	#38					11,0			LB
Zuidwest-Drenthe	#9							15,8	DR
Flevoland^	#40	-12,8*	-8,6*			-17,7	38,9*	-6,3*	FL

gebiedsindeling		sociale klassen ^b							provincie
		WBL	JKR	RBL	WMG	LOG	ONZ	PRC	
COROP/G10-indeling (vervolg)									
Noord-Friesland	#4			-6,7*					FR
Overig Groningen^	#3	-7,3*	-4,5*		8,6				GR
Twente	#12			-7,3*			6,9		OV
Midden-Noord-Brabant^	#34		-8,3*						NB
Delfzijl en omgeving	#2		-8,6*						GR
Almere	#48			-7,2*					FL
West-Noord-Brabant^	#33	-9,8*				15,8			NB
Rotterdam	#42			-9,8*	-11,5*		8,1	13,6*	ZH
Zuidoost-Drenthe	#8	-11,0*							DR
Zeeuws-Vlaanderen	#31	-14,9*	-7,9*						ZL
Oost-Groningen	#1	-11,1*	-7,9*	-4,1*		14,1			GR
pseudo-R ² (McFadden)									
provincies		0,011							
beleidsregio's/Randstad/rest van Nederland		0,007							
SCP-gemeentetypologie		0,023							
COROP/G10-indeling		0,048							

[^] Exclusief de gemeente met de meeste inwoners (=G10).

Volgnummer COROP-gebied/G10-gemeente in figuur 5.1.

a Uitkomsten van multinomiale logistische regressieanalyses. Als een cel leeg is, betekent dit dat er in dat gebied geen verschil is met het nationale gemiddelde, of dat het verschil niet statistisch significant is bij $p \leq 0,10$. Afwijkingen die statistisch significant zijn bij $p \leq 0,05$ zijn gemarkeerd met een asterisk (*).

b WBL = werkende bovenlaag; JKR = jongere kansrijken; RBL = rentenierende bovenlaag; WMG = werkende middengroep; LOG = laagopgeleide gepensioneerden; ONZ = onzekere werkenden; PRC = precariaat.

Bron: SCP

Tabel A.3 Effectgroottes van gebieden op leefwerelden (Cohens d; gebieden gesorteerd op het totaal kapitaal in tabel A.1), 2019/2020^a

gebiedsindeling		aspecten van de leefwereld										provincie
		zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder	gebeurtenissen en toeval in het eigen leven					media: nieuws/informatie				
			discriminatie	sociale uitsluiting	geluksvogel	serendipiteit	gelukkig toeval in levensloop	type gebruiker: omnivoor	type gebruiker: klassiek	vertrouwen in krant, tv, radio, nieuwssites	onwelbevinden	
provincies												
Utrecht		0,24*		-0,11*				0,16*		0,10*	-0,11*	UT
Noord-Holland		0,17*		-0,06	0,08*						-0,06	NH
Noord-Brabant			-0,12*									NB
Friesland		-0,13	-0,15*				-0,16*					FR
Gelderland								0,07				GD
Zeeland		-0,28				-0,29*			-0,21*			ZL
Zuid-Holland		-0,08*	0,13*	0,09*	-0,07			-0,07		-0,12*	0,09*	ZH
Overijssel												OV
Limburg						0,16*		-0,23*				LB
Groningen												GR
Drenthe		-0,16*										DR
Flevoland			0,67*	0,22							0,22	FL
beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland												
Randstad		0,05	0,12*			0,05*				-0,04		NH/ZH/UT/FL
rest van Nederland			-0,08*	-0,05*		-0,04*		0,05*		0,05*	-0,04*	verspreid
anticipeergebieden												verspreid
krimpgebieden		-0,17*		0,19*				-0,11			0,10	verspreid
SCP-gemeentetypologie												
welvarende woongemeenten		0,27*		-0,10				0,09	0,12*	0,11*	-0,21*	verspreid
universiteitssteden			0,13*	0,07*	0,10*	0,11*			-0,11*		0,12*	verspreid
kleinschalige gemeenten			-0,11*		-0,04	-0,05*					-0,09*	verspreid
overwegend kleinstedelijke gemeenten		-0,05*									0,07*	verspreid
COROP-gebieden en de 10 gemeenten met de meeste inwoners (G10)												
Utrecht (gemeente)	#44	0,31*		-0,21*	0,31*	0,26*				0,20*		UT
Amsterdam	#41	0,18*			0,22*	0,18*						NH
IJmond	#20	0,39*	-0,19*		0,35	0,27					-0,24*	NH

gebiedsindeling		aspecten van de leefwereld										provincie	
		zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder	gebeurtenissen en toeval in het eigen leven					media: nieuws/informatie					onwelbevinden
			discriminatie	sociale uitsluiting	geluksvogel	serendipiteit	gelukkig toeval in levensloop	type gebruiker: omnivoor	type gebruiker: klassiek	vertrouwen in krant, tv, radio, nieuwsites			
COROP/G10-indeling (vervolg)													
Delft en Westland	#27	0,20	-0,23*	-0,43*		0,20					-0,19	ZH	
Gooi en Vechtstreek	#24	0,27*									-0,31*	NH	
Groningen (gemeente)	#46					0,14				0,19*		GR	
Noordoost-Noord-Brabant	#35										-0,17	NB	
Utrecht^	#17	0,21*	-0,10*					0,20*			-0,12*	UT	
Veluwe	#13		-0,20*		0,15*	-0,18*					-0,14*	GD	
Eindhoven	#45					0,14*		-0,12	-0,19*			NB	
Zuidwest-Overijssel	#11											OV	
Noord-Drenthe	#7		-0,19*							0,24*	-0,21	DR	
Breda	#49	0,30	-0,29*	-0,26				0,38*	0,21	0,37*	-0,39*	NB	
Kop van Noord-Holland	#18	0,17		-0,30*				0,19			-0,20	NH	
Nijmegen	#50											GD	
Zuidwest-Gelderland	#16						-0,25*					GD	
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	#25	0,18*										ZH	
Den Haag	#43		0,35*	0,38*					-0,25*	-0,52*	0,31*	ZH	
Zuidoost-Noord-Brabant^	#36									0,16*		NB	
Groot-Amsterdam^	#23											NH	
Zuidwest-Friesland	#5		-0,26*									FR	
Zuidoost-Friesland	#6		-0,22*				-0,37*	0,26*				FR	
Noord-Overijssel	#10		-0,18*									OV	
Achterhoek	#14			0,36*		0,19						GD	
Arnhem/Nijmegen^	#15										-0,17*	GD	
Alkmaar en omgeving	#19	0,22	-0,21*	-0,25				0,26*		0,23*		NH	
Agglomeratie Haarlem	#21				0,24	0,19	0,22			0,18*		NH	
Zaanstreek	#22		0,45*			-0,27*						NH	
Agglomeratie 's-Gravenhage^	#26					-0,38*						ZH	
Oost-Zuid-Holland	#28											ZH	

gebiedsindeling		aspecten van de leefwereld										provincie
		zelfplaatsing op de maatschappelijke ladder	gebeurtenissen en toeval in het eigen leven					media: nieuws/informatie				
			discriminatie	sociale uitsluiting	geluksvogel	serendipiteit	gelukkig toeval in levensloop	type gebruiker: omnivoor	type gebruiker: klassiek	vertrouwen in krant, tv, radio, nieuwsites	onwelbevinden	
COROP/G10-indeling (vervolg)												
Groot-Rijnmond^	#29							-0,17*	0,15*			ZH
Overig Zeeland	#32								-0,39*			ZL
Noord-Limburg	#37					0,44*		-0,41*				LB
Tilburg	#47										-0,23	NB
Zuidoost-Zuid-Holland	#30								0,22*		-0,23*	ZH
Zuid-Limburg	#39				0,17			-0,21*	-0,17			LB
Midden-Limburg	#38		-0,24*									LB
Zuidwest-Drenthe	#9	-0,34		-0,41*								DR
Flevoland^	#40		1,83*				0,82*					FL
Noord-Friesland	#4	-0,25*			-0,16		-0,19					FR
Overig Groningen^	#3								0,24*			GR
Twente	#12											OV
Midden-Noord-Brabant^	#34		-0,16*			-0,24*	-0,33*	-0,45*		-0,41*		NB
Delfzijl en omgeving	#2					-0,52*	0,45*					GR
Almere	#48		0,41									FL
West-Noord-Brabant^	#33				-0,22		-0,16					NB
Rotterdam	#42		0,46*	0,31*		0,19*		-0,24*		-0,29	0,28*	ZH
Zuidoost-Drenthe	#8					-0,25						DR
Zeeuws-Vlaanderen	#31			0,54*	-0,40*	-0,43			0,29*		0,69*	ZL
Oost-Groningen	#1	-0,17*			-0,24*	-0,23*		-0,14				GR
intraklasse correlatiecoëfficiënten (ICC)												
provincies		0,016	0,033	0,003	0,004	0,003	0,000	0,008	0,001	0,003	0,004	
beleidsregio's/Randstad/rest van Nederland		0,006	0,007	0,009	0,000	0,001	0,000	0,003	0,000	0,001	0,002	
SCP-gemeentetypologie		0,015	0,008	0,002	0,003	0,004	0,001	0,001	0,006	0,001	0,015	
COROP/G10-indeling		0,021	0,044	0,022	0,015	0,019	0,005	0,016	0,013	0,019	0,017	

^ Exclusief de gemeente met de meeste inwoners (=G10).

Volgnummer COROP-gebied/G10-gemeente in figuur 5.1.

- a De waarden van Cohens d zijn berekend op basis van lineaire regressieanalyses. Als een cel leeg is, betekent dit dat er in het betreffende gebied geen verschil is met het nationale gemiddelde, of dat het verschil niet statistisch significant is bij $p \leq 0,10$. Afwijkingen die statistisch significant zijn bij $p \leq 0,05$ zijn gemarkeerd met een asterisk (*).
- Een positieve waarde van Cohens d geeft aan dat de inwoners van het gebied meer kapitaal hebben dan het Nederlands gemiddelde, terwijl een negatieve score wijst op een ondergemiddelde score. Sawilowsky (2009) beveelt de volgende grenswaarden aan voor de positieve en negatieve effectgroottes:
- Cohens $d \pm 0,01$ = zeer klein; $\pm 0,20$ = klein; $\pm 0,50$ = middelmatig; $\pm 0,80$ = groot; $\pm 1,20$ = zeer groot; $\pm 2,00$ = enorm.

Bron: SCP

Tabel A.4 Effectgroottes van gebieden op maatschappelijke overtuigingen (Cohens d; gebieden gesorteerd op het totaal kapitaal in tabel A.1), 2019/2020^a

gebiedsindeling		maatschappelijke overtuigingen								provincie
		economisch links/rechts	cultureel progressief/conservatief	geloof in meritocratie	responsiviteit van de politiek	plaatsgebonden ressentiment	sociale fricties	institutioneel vertrouwen en tevredenheid democratie	maatschappelijk onbehagen	
provincies										
Utrecht		-0,09		0,13*	-0,23*		0,12*			UT
Noord-Holland		-0,16*		0,12*	-0,22*		0,13*	-0,10*		NH
Noord-Brabant		0,08	0,07							NB
Friesland		0,14		-0,13	0,25*			0,23*		FR
Gelderland					0,11*					GD
Zeeland		0,27*			0,50*					ZL
Zuid-Holland					-0,14*					ZH
Overijssel		0,15*								OV
Limburg					0,17*					LB
Groningen				-0,08	0,58*	0,15*				GR
Drenthe					0,40*					DR
Flevoland							-0,33*	0,26		FL
beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland										
Randstad		-0,14*		0,08*	-0,22*			-0,07*		NH/ZH/UT/FL
rest van Nederland		0,05*	0,05*		0,06*		0,03			verspreid
anticipeergebieden		0,18*	-0,10		0,22*			0,10		verspreid
krimpgebieden		-0,15*	0,14*	-0,21*	0,38*	0,12*	-0,24*	0,14*		verspreid
SCP-gemeentetypologie										
welvarende woongemeenten		0,14*	-0,12*	0,13*	-0,10*		0,11*			verspreid
universiteitssteden		-0,11*	-0,29*	-0,08*	0,10*	-0,19*	0,06	0,13*	-0,16*	verspreid
kleinschalige gemeenten		0,05*	0,18*	-0,08*	0,11*		-0,07*	0,07*		verspreid
overwegend kleinstedelijke gemeenten					0,05			0,05		verspreid
COROP-gebieden en de 10 gemeenten met de meeste inwoners (G10)										
Utrecht (gemeente)	#44	-0,43*	-0,12	0,36*	-0,54*		0,32*	-0,30*		UT
Amsterdam	#41	-0,20*	-0,53*	0,27*	-0,50*		0,31*	-0,23*		NH

gebiedsindeling		maatschappelijke overtuigingen								provincie
		economisch links/rechts	cultureel progressief/conservatief	geloof in meritocratie	responsiviteit van de politiek	plaatsgebonden ressentiment	sociale fricties	institutioneel vertrouwen en tevredenheid democratie	maatschappelijk onbehagen	
COROP/G10-indeling (vervolg)										
IJmond	#20		-0,27*							NH
Delft en Westland	#27				0,27		-0,33*			ZH
Gooi en Vechtstreek	#24	0,23				-0,18				NH
Groningen (gemeente)	#46		-0,32*	-0,21*	0,30*	0,47*	0,16*	0,35*	-0,20*	GR
Noordoost-Noord-Brabant	#35	0,19*								NB
Utrecht^	#17					-0,12*				UT
Veluwe	#13				0,18*		-0,17*			GD
Eindhoven	#45		-0,18*		0,12	-0,11	-0,18*	0,23*	-0,19*	NB
Zuidwest-Overijssel	#11	0,47*							-0,42*	OV
Noord-Drenthe	#7		-0,23*			0,38*				DR
Breda	#49		-0,28*		0,48*	-0,39*	-0,29*	0,51*	-0,43*	NB
Kop van Noord-Holland	#18				0,19*					NH
Nijmegen	#50		-0,42*	-0,23*				0,20		GD
Zuidwest-Gelderland	#16	0,31*	0,28							GD
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	#25			-0,20						ZH
Den Haag	#43		-0,35*			-0,26*				ZH
Zuidoost-Noord-Brabant^	#36									NB
Groot-Amsterdam^	#23		0,22*							NH
Zuidwest-Friesland	#5								0,24	FR
Zuidoost-Friesland	#6					0,35*			0,19	FR
Noord-Overijssel	#10	0,22*								OV
Achterhoek	#14				-0,22	0,41*		-0,26*	0,21	GD
Arnhem/Nijmegen^	#15									GD
Alkmaar en omgeving	#19		-0,31*						-0,24	NH
Agglomeratie Haarlem	#21		-0,27*		0,22*	-0,19				NH
Zaanstreek	#22									NH

gebiedsindeling		maatschappelijke overtuigingen								provincie
		economisch links/rechts	cultureel progressief/conservatief	geloof in meritocratie	responsiviteit van de politiek	plaatsgebonden ressentiment	sociale fricties	institutioneel vertrouwen en tevredenheid democratie	maatschappelijk onbehagen	
COROP/G10-indeling (vervolg)										
Agglomeratie 's-Gravenhage^	#26				0,17*					ZH
Oost-Zuid-Holland	#28						-0,42*			ZH
Groot-Rijnmond^	#29	0,14*	0,19*	0,19*		-0,25*				ZH
Overig Zeeland	#32					0,51*				ZL
Noord-Limburg	#37			-0,41*						LB
Tilburg	#47		0,43							NB
Zuidoost-Zuid-Holland	#30		0,31*					0,22*		ZH
Zuid-Limburg	#39	-0,18				0,21*		-0,17		LB
Midden-Limburg	#38					0,29*	0,30*			LB
Zuidwest-Drenthe	#9					0,28*				DR
Flevoland^	#40		0,45		-0,85*			-0,81*	0,93*	FL
Noord-Friesland	#4	-0,23*				0,19*	0,20*		0,24*	FR
Overig Groningen^	#3		0,15			0,65*		-0,15	0,24*	GR
Twente	#12				-0,18	0,20				OV
Midden-Noord-Brabant^	#34		0,26				0,25*			NB
Delfzijl en omgeving	#2					0,83*				GR
Almere	#48									FL
West-Noord-Brabant^	#33	-0,22	0,19		-0,31*			-0,39*	0,29*	NB
Rotterdam	#42		-0,19							ZH
Zuidoost-Drenthe	#8		0,37*			0,52*				DR
Zeeuws-Vlaanderen	#31		0,46*		-0,64*	0,49*				ZL
Oost-Groningen	#1	-0,19*	0,35*		-0,37*	0,69*	0,16	-0,41*	0,36*	GR
intraklasse correlatiecoëfficiënten (ICC)										
provincies		0,002	0,007	0,002	0,006	0,065	0,002	0,008	0,008	
beleidsregio's/Randstad/Rest van Nederland		0,004	0,014	0,000	0,010	0,046	0,002	0,011	0,006	
SCP-gemeentetypologie		0,007	0,031	0,002	0,006	0,013	0,001	0,008	0,008	

gebiedsindeling	maatschappelijke overtuigingen								provincie
	economisch links/rechts	cultureel progressief/conservatief	geloof in meritocratie	responsiviteit van de politiek	plaatsgebonden ressentiment	sociale fricties	institutioneel vertrouwen en tevredenheid democratie	maatschappelijk onbehagen	
intraklasse correlatiecoëfficiënten (ICC)									
COROP/G10-indeling	0,011	0,047	0,009	0,030	0,075	0,009	0,029	0,026	

^ Exclusief de gemeente met de meeste inwoners (=G10).

Volgnummer COROP-gebied/G10-gemeente in figuur 5.1.

- a De waarden van Cohens d zijn berekend op basis van lineaire regressieanalyses. Als een cel leeg is, betekent dit dat er in het betreffende gebied geen verschil is met het nationale gemiddelde, of dat het verschil niet statistisch significant is bij $p \leq 0,10$. Afwijkingen die statistisch significant zijn bij $p \leq 0,05$ zijn gemarkeerd met een asterisk (*). Een positieve waarde van Cohens d geeft aan dat de inwoners van het gebied meer kapitaal hebben dan het Nederlands gemiddelde, terwijl een negatieve score wijst op een ondergemiddelde score. Sawilowsky (2009) beveelt de volgende grenswaarden aan voor de positieve en negatieve effectgroottes:
Cohens $d \pm 0,01$ = zeer klein; $\pm 0,20$ = klein; $\pm 0,50$ = middelmatig; $\pm 0,80$ = groot; $\pm 1,20$ = zeer groot; $\pm 2,00$ = enorm.

Bron: SCP

Bijlage B Lineaire regressiemodellen op kapitaaltvormen per gebiedsindeling

Tabel B.1 Lineaire regressiemodellen op kapitaaltvormen per gebiedsindeling; coëfficiënten van de vier controlevariabelen, 2019/2020^a

controlevariabelen		provincies					beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland					SCP-gemeentetypologie					COROP/G10-indeling					
		E	C	S	P	T	E	C	S	P	T	E	C	S	P	T	E	C	S	P	T	
leeftijd																						
	18-34	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	
	35-49	B	0,9	-5,4*	-2,8*	-1,8*	-2,3*	1,0	-5,2*	-2,7*	-1,7*	-2,2*	1,2	-5,0*	-2,5*	-1,5	-2,0*	1,1	-5,1*	-2,6*	-1,6	-2,0*
		SE	0,77	0,72	0,84	0,84	0,56	0,78	0,72	0,84	0,84	0,56	0,78	0,70	0,84	0,83	0,55	0,75	0,71	0,84	0,84	0,54
	50-64	B	0,8	-14,7*	-7,2*	-4,6*	-6,4*	1,0	-14,6*	-7,1*	-4,5*	-6,3*	1,0	-14,2*	-6,8*	-4,2*	-6,1*	1,3	-14,1*	-6,9*	-4,3*	-6,0*
		SE	0,72	0,67	0,81	0,81	0,52	0,74	0,68	0,81	0,81	0,53	0,75	0,68	0,82	0,82	0,54	0,71	0,68	0,82	0,81	0,52
	65+	B	-6,4*	-28,0*	-12,7*	-3,1*	-12,6*	-6,4*	-27,9*	-12,7*	-3,0*	-12,5*	-6,4*	-27,4*	-12,3*	-2,8*	-12,3*	-5,9*	-27,2*	-12,2*	-2,9*	-12,0*
		SE	0,78	0,80	0,92	0,92	0,57	0,79	0,81	0,92	0,92	0,58	0,80	0,81	0,94	0,92	0,59	0,77	0,81	0,92	0,92	0,58
geslacht																						
	man	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	
	vrouw	B	-2,8*	-4,3*	1,7*	-2,8*	-2,0*	-2,7*	-4,2*	1,8*	-2,8*	-1,9*	-2,8*	-4,2*	1,8*	-2,7*	-2,0*	-2,8*	-4,2*	1,8*	-2,8*	-2,0*
		SE	0,53	0,52	0,59	0,57	0,38	0,53	0,53	0,60	0,57	0,38	0,53	0,53	0,60	0,58	0,38	0,52	0,52	0,59	0,56	0,38
huishoudenstype																						
	eenpersoonshuishouden	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	
	eenoudergezin	B	1,2	0,5	0,4	1,2	0,8	1,0	0,5	0,2	1,2	0,7	1,2	1,2	0,8	1,5	1,2	1,6	1,4	1,3	1,5	1,5
		SE	1,34	1,35	1,55	1,57	1,00	1,35	1,35	1,53	1,58	0,99	1,37	1,37	1,55	1,60	1,01	1,33	1,38	1,57	1,60	1,02
	paar zonder kinderen	B	8,8*	2,3*	1,5	3,5*	4,1*	8,7*	2,3*	1,4	3,3*	4,0*	8,8*	2,9*	1,8*	3,6*	4,3*	9,1*	3,0*	2,0*	3,8*	4,5*
		SE	0,77	0,76	0,86	0,85	0,56	0,77	0,77	0,87	0,85	0,57	0,78	0,78	0,87	0,86	0,57	0,76	0,76	0,87	0,85	0,56
	paar met kinderen	B	12,0*	1,0	1,9*	3,9*	4,7*	11,8*	1,0	1,9*	3,6*	4,6*	11,6*	1,8*	2,4*	3,9*	4,9*	12,5*	1,9*	2,6*	4,2*	5,3*

controlevariabelen		provincies					beleidsregio's, de Randstad en de rest van Nederland					SCP-gemeentetypologie					COROP/G10-indeling					
		E	C	S	P	T	E	C	S	P	T	E	C	S	P	T	E	C	S	P	T	
		SE	0,81	0,76	0,88	0,86	0,59	0,81	0,75	0,87	0,86	0,59	0,84	0,77	0,91	0,91	0,61	0,81	0,77	0,90	0,89	0,60
migratieachtergrond																						
	geen		ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	ref=0	
	westers	B	-0,6	3,5*	-0,4	0,9	0,8	-0,6	3,4*	-0,5	1,1	0,9	-0,4	3,1*	-0,6	0,9	0,8	-0,8	2,8*	-0,9	0,8	0,5
		SE	0,90	0,86	1,06	1,00	0,66	0,91	0,85	1,06	1,01	0,67	0,91	0,86	1,06	1,00	0,67	0,87	0,86	1,05	1,00	0,66
	niet-westers	B	-12,1*	-11,8*	-8,4*	-0,9	-8,3*	-12,4*	-12,2*	-8,8*	-0,8	-8,5*	-11,6*	-12,3*	-8,8*	-1,0	-8,4*	-12,0*	-12,8*	-9,1*	-0,9	-8,7*
		SE	1,07	1,21	1,16	1,14	0,81	1,09	1,23	1,16	1,15	0,82	1,08	1,22	1,16	1,15	0,82	1,07	1,22	1,19	1,15	0,83
	aantal respondenten		6722	6722	6718	6710	6722	6722	6722	6718	6710	6722	6722	6722	6718	6710	6722	6722	6722	6718	6710	6722
	r ²		19,5%	34,7%	9,1%	3,9%	23,1%	18,2%	34,4%	8,8%	2,8%	22,0%	18,6%	35,1%	9,1%	3,2%	22,7%	21,5%	36,3%	10,4%	5,1%	24,9%
	r ² excl. controlevariabelen		1,8%	1,2%	0,8%	1,0%	1,5%	0,6%	0,8%	0,3%	0,1%	0,6%	1,8%	1,8%	0,7%	0,4%	1,1%	4,3%	4,2%	2,3%	2,1%	3,8%

* = statistisch significante afwijking van de referentiegroep ($p \leq 0,05$). Coëfficiënten in zwart zijn significant bij $p \leq 0,10$; die in lichtgrijs zijn niet statistisch significant.

E = economisch kapitaal; C = cultureel kapitaal; S = sociaal kapitaal; P = persoonskapitaal; T = totaal kapitaal.

Bron: SCP